

CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ

LIBRARIA

ANUAR IX

CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ

LIBRARIA

ANUAR IX

STUDII ȘI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE

Târgu-Mureș
2010

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor șef:
Monica AVRAM
Secretar de redacție:
Gabriela POP
Redactori:
Ramona DRAGOMIR
Radu MIHAIL

Lucrările au fost supuse procesului
de evaluare de către comisii de
specialitate formate din:

Biblioteconomie

Silvia NESTORESCU
Dr. Liviu Iulian DEDIU
Dimitrie POPTĂMAȘ

Istorie

Dr. Vasile DOBRESCU
Dr. Iacob MÂRZA
Dr. Silviu BORȘ

Literatură

Dr. Nicoleta SĂLCUDEAN
Dr. Gheorghe DOCA
Dr. Iulian BOLDEA

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

Academician Ioan Aurel POP
Dr. Lidia KULIKOVSKI
Dr. Libusa VAJDOVA
Dr. Corina TEODOR
Dr. Maria BERÉNYI
Dr. Eva MÂRZA

Prezentare grafică: Alexandru TCACIUC

ISSN 1583 - 4468

Anuarul **LIBRARIA** este editat de Biblioteca Județeană Mureș
540052 Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2
Telefon 0265 - 262631, fax 0265 - 264384
E-mail: director@bjmures.ro ; secretariat@bjmures.ro ; biblio@bjmures.ro ;
itbjm@bjmures.ro
Adresa web: www.bjmures.ro

Acest volum a fost editat din bugetul alocat de
Consiliul Județean Mureș

Tipărit la Digital Color Company
www.digitalcolorcompany.ro

Cuprins

Lista autorilor

BIBLIOLOGICA

LUDMILA CORGHENCI (Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău) - Biblioteca - centru de învățare permanentă (The Library - a Centre for Permanent Learning)

DOINA VANCA (Biblioteca Județeană Mureș) - Biblioteca publică - nevoia de adaptare continuă și modernizare (Public Library - the Need for Continuous Adaptation and Modernization)

Dr. NELLY ȚURCANU (Universitatea de Stat din Moldova) - Transformările sistemului comunicării științifice și biblioteca academică (The Transformations in the Scientific Communication System and the Academic Library)

TATIANA ADRIANA OPRESCU (Biblioteca Universității din Pitești) - Cultura informațională - necesitate stringentă în societatea contemporană (Information Literacy - A Stringent Requirement of the Contemporary Society)

Dr. LIDIA KULIKOVSKI (Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”, Chișinău), TATIANA ȘATRAVCA (Biblioteca „Târgu-Mureș”, Chișinău) - Evaluarea eficienței managementului resurselor umane. Politici și fundamente metodologice. Cazul Bibliotecii Municipale „B. P. Hasdeu” Chișinău (The Evaluation of the Human Resource Management Efficiency. Policies and Methodological Fundaments. The Case of the „B. P. Hasdeu” Municipal Library)

MIHAELA VOINICU (Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș) - Optimizarea regăsirii informațiilor prin modelarea matematică (The Optimization of Retrieving Information Through Mathematical Modeling)

CARTE VECHE

WEISZ SZIDÓNIA (*Biblioteca Județeană Mureș*) - Un „pomerio sommo theologo” în Biblioteca Teleki-Bolyai. Operele lui Pelbartus de Themeswar (*A „pomerio sommo theologo” in Teleki-Bolyai Library. The Works of Pelbartus of Themeswar*)

Dr. **ELENA DAMIAN** (*Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir,” Cluj-Napoca*) - Cărți ale filologilor francezi din secolul al XVI-lea în biblioteca lui Timotei Cipariu (II) (*Livres des philologues français du seizième siècle dans la bibliothèque de Timotei Cipariu (II)*)

ELENA MIHU (*Târgu-Mureș*) - Prezența și circulația Noului Testament de la Bălgrad în județul Mureș (*The Existence and the Circulation of the New Testament from Bălgrad in Mureș County*)

Arhim. dr. **POLICARP CHIȚULESCU** (*Biblioteca Sfântului Sinod*) - Cărți din bibliotecile medievale românești păstrate în Biblioteca Sfântului Sinod (*Books from Romanian Mediaeval Libraries Kept in the Holy Synod Library*)

FEISZT GYÖRGY (*Arhivele Județene Vas, Ungaria*) - Prima ediție a volumului **Törökországi leveleinek** [Scrisori din Turcia] (*The First Edition of Törökországi leveleinek [Letters from Turkey]*)

FLORIN BOGDAN (*Muzeul Etnografic Reghin*) - Contribuții la istoria comerțului cu cartea în Transilvania (sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea). Studiu de caz: **Minologhion** (Blaj, 1781) (*Contributions to History of Trade with Book in Transylvania (End of XVIIIth Century - Beginning of XIXth Century). Case Study: Minologhion (Menologion) (Blaj, 1781)*)

ITINERARIILIVREȘTI

MONICA AVRAM (*Biblioteca Județeană Mureș*) - Câteva aspecte privind activitatea bibliotecilor românești din județul Mureș în secolele

XVIII-XIX (*Some Aspects Concerning the Activity of the Libraries from Mureș County During the XVIIIth and the XIXth Centuries*)

Dr. **NICOLAE VICTOR FOLA** (*Gr. Șc. de Chimie Industrială Tîrnăveni*) - **Bibliotecile Blajului, modernizarea educației și dezvoltarea elitelor intelectuale românești din Transilvania (1850-1918)** (*The Libraries from Blaj, the Modernization of Education and the Development of the Romanian Intellectuals from Transylvania (1850-1918)*)

LILIANA MOLDOVAN (*Biblioteca Județeană Mureș*) - **Deschideri antropologice în opera lui Emil Cioran** (*Anthropological Openings in Emil Cioran's Work*)

BIOGRAFICA

ANA TODEA (*Biblioteca Județeană Mureș*) - **Patriciu Barbu (1842 - 1902). Biobibliografie** (*Patriciu Barbu (1842 - 1902). Biobibliography*)

CARMEN MARIA DORLAN (*Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș*) - **Gheorghe Ciuhandu - profil biografic** (*Gheorghe Ciuhandu - Biographic Profile*)

DIMITRIE POPTĂMAȘ (*Târgu-Mureș*) - **Schiță de portret. Bibliotecarul Gheorghe Câmpean la 80 de ani** (*Portrait sketch. The Librarian Gheorghe Câmpean at the Age of 80*)

VINTILĂ ANNA, EMILIA CĂTANĂ (*Biblioteca Județeană Mureș*) - **Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă în anul 2009. Bibliografie** (*The Mureș County Library Reflected in the 2009 Written Newspapers. Bibliography*)

MISCELLANEA

SZÁLKAI TAMÁS (*Arhivele Județene Hajdú-Bihar, Debrețin, Ungaria*) - **A boroszlói püspökök címerei. 1000-1732** (*The Coats of Arms of the Bishops from Boroszló [Wrocław]. 1000-1732*)

GEORGETA FODOR (*Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș*) – **Pregătirea pentru moarte și arta de a muri: despre înmormântări și atitudinile în fața morții ale femeilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania** (*Preparing for Death and the Art of Dying: About the Attitudes Toward Death and Burial of Women From Wallachia, Moldavia and Transylvania*)

INOCENȚIU DUȘA (*Târgu-Mureș*) - **Fals tratat despre avangardă. Note despre anti-teatrul European** (*False Treatise About Avant-garde. Notes on the Anti-European Theater*)

ROZETA BICI (*Aleksandër Xhuvani University of Elbasan*) - **The Notion of Citizenship in the USA and Albania and its Social Impact in the XXth Century** (*The Notion of Citizenship in the USA and Albania and its Social Impact in the XXth Century*)

NOTE DE LECTURĂ

Liliana Moldovan, **Indiscreții în bibliotecă**
(Mirela Corina Chindea)

Sorina Bota, **Poveștile orașului**
(Haller Bela)

Otto Rank, **Psihologia și sufletul. Un studiu despre originea, evoluția și natura sufletului** (Liliana Moldovan)

Adrian Neculau, **Un psiholog în Agora**
(Aurica Cîmpean)

Alain de Botton, **Despre farmecul lucrurilor plictisitoare**
(Liliana Moldovan)

Florin Lazăr, **Introducere în politici sociale comparate.**
Analiza sistemelor de asistență socială
(Ramona Dragomir)

Vasile Sebastian Dâncu, **Patrie de unică folosință - eseuri de**
sociologie critică (Alina Fokt)

Dumitru Sandu, **Lumile sociale ale migrației românești în străinătate**
(Aurica Cîmpean)

Vasile Maierean, Dan Dulciu, **O istorie a criptologiei românești**
(Alina Fokt)

Casa terorii. Documente privind penitenciarul Pitești
(1947-1977) (Ramona Dragomir)

Ion Iliescu, **După 20 de ani - 1989 - an de cotitură în istoria**
națională și în viața internațională (Alina Fokt)

Vadim Cujbă, **Aspecte geopolitice și geoeconomice**
ale formării și destrămării sistemului colonial englez
(Aurica Cîmpean)

Philippe Walter, **Merlin și cunoașterea lumii**
(Alina Fokt)

Szálkai Tamás, **Armales Transylvanorum. Válogatás az**
erdélyi fejedelmek címeradományaiából
(Weisz Szidónia)

Cătălin Dorian Florescu, **Zaira**
(Liliana Moldovan)

Lista autorilor

Monica Avram - doctorand în istorie, Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia, director, Biblioteca Județeană Mureș

Rozeta Bici - lector universitar, Universitatea „Aleksander Xhuvnai,”
Elbasan, Albania

Florin Bogdan - doctorand în istoria cărții, Universitatea „1 Decembrie
1918” Alba Iulia, muzeograf, Muzeul Etnografic Reghin

Emilia Cătană - bibliotecar, Compartimentul de informare bibliografică,
Biblioteca Județeană Mureș

Mirela Corina Chindea - profesor, Udine, Italia

Policarp Chițulescu - arhimandrit, doctorand în istoria literaturii creștine
patristice și postpatristice, director, Biblioteca Sf. Sinod, București

Aurica Cîmpean - bibliotecar, Evidența, prelucrarea și dezvoltarea
colecțiilor, Biblioteca Județeană Mureș

Ludmila Corghenci - director adjunct, Departamentul Informațional
Biblioteconomic, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
vicepreședinte, Asociația Bibliotecarilor din Republica Moldova

Elena Damian - doctor în istorie, asistent universitar, Universitatea
Creștină „Dimitrie Cantemir,” Cluj-Napoca

Carmen Maria Dorlan - doctorand în istorie, Universitatea „Babeș-
Bolyai” Cluj-Napoca, cercetător, Institutul de Cercetări Socio-
Umane „Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș

Ramona Dragomir - bibliotecar, Secția documentară, Biblioteca
Județeană Mureș

Inocențiu Dușa - regizor, doctorand în artele spectacolului, Universitatea de Artă Teatrală, Târgu-Mureș

Feiszt György - arhivist, Arhivele Județene Vas, Ungaria

Georgeta Fodor - doctorand în istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, asistent, Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Alina Dorina Fokt - bibliotecar, Compartimentul Împrumut carte pentru adulți, Biblioteca Județeană Mureș

Nicolae Victor Fola - doctor în istorie, profesor la Grupul Școlar de Chimie Industrială, Tîrnăveni

Haller Bela - profesor, Liceul „Bolyai,” Târgu-Mureș

Lidia Kulikovski - doctor în pedagogie, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova, director, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” Chișinău

Elena Mihu - specialist în carte veche, muzeograf, Târgu-Mureș

Liliana Moldovan - bibliotecar, șef serviciu Evidența, prelucrarea și dezvoltarea colecțiilor, Biblioteca Județeană Mureș

Tatiana Adriana Oprescu - doctorand în bibliologie și știința informării, Universitatea din București, șef birou Dezvoltarea Colecțiilor, Biblioteca Universității din Pitești

Dimitrie Poptămaș - profesor, Târgu-Mureș

Szalkai Tamas - doctorand în istorie, arhivist, Universitatea din Debrecen, Ungaria

Tatiana Șatravca - master în științele comunicării, Biblioteca Publică „Târgu-Mureș” Chișinău, Republica Moldova

Ana Todea - bibliotecar, Compartimentul de informare bibliografică, Biblioteca Județeană Mureș

Nelly Țurcanu - doctor în istorie, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova, prodecan la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Chișinău

Doina Vanca - bibliotecar, Compartimentul Împrumut carte pentru adulți, Biblioteca Județeană Mureș

Mihaela Voinicu - doctorand în științe inginerești, Universitatea din Pitești, director adjunct, Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș

Vintilă Anna - bibliotecar, Compartimentul de informare bibliografică, Biblioteca Județeană Mureș

Weisz Szidónia - bibliotecar, Biblioteca Teleki-Bolyai, Biblioteca Județeană Mureș

BIBLIOLOGICA

Biblioteca - centru de învățare permanentă

LUDMILA CORGHENCI

Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău

Abstract:

The Library - a Centre for Permanent Learning

The world is in continuous change. The process of creating a society of information and knowledge determines the rapid change of the patterns of work, learning and life.

The Memorandum on Permanent Learning, proposed by the European Commission in October 2000, states that up-to-date information, knowledge and abilities are extremely valuable and that human beings are the main actors of such cognitive societies. The human ability to create and effectively use the knowledge on a continuously changing basis counts the most. In order to develop this ability to the maximum, people have to be active citizens. Permanent education and formation is the best way to face the challenges of the new society. The European dimension brings about the necessity of cooperation and partnership, both national and institutional, of the decisional factors.

Libraries own an impressive potential to orientate people towards permanent learning, thus contributing to the number of qualified persons, and forming abilities of informational culture. Pertinent arguments regarding the necessity of involving libraries in promoting permanent learning were presented during the international project ENTITLE. The result of the project are presented in the ENTITLE guides, which offer practical suggestions on the library involvement in promoting and developing permanent learning.

Keywords: *permanent learning, society of information, library, knowledge, informational culture.*

Procesul de edificare a Societății Informației și a Cunoașterii provoacă schimbarea rapidă a modelelor învățării, muncii și ale vieții. „În acest tip de lume socială, - se specifică în *Memorandumul asupra învățării*

permanente, elaborat de Comisia Europeană în octombrie 2000 - *informația la zi, cunoștințele și competențele sunt de mare preț. Oamenii înșiși sunt actorii principali ai societăților cognitive. Capacitatea umană de a crea și a folosi în mod efectiv și inteligent cunoștințele pe o bază în continuă schimbare contează cel mai mult. Pentru a-și dezvolta această capacitate la maximum, omul trebuie să vrea și să poată să-și ia viața în propriile mâini, pe scurt, să devină cetățean activ. Educația și formarea permanentă este cea mai bună cale pentru fiecare de a lua contact cu provocarea schimbării.*"¹ Importante sunt mesajele-cheie ale acestui document european, orientând strategiile și activitățile practice de învățare permanentă (de nivel național, instituțional) pentru:

- a garanta accesul universal și continuu la învățare în scopul dobândirii și reînnoirii capacităților necesare pentru o participare susținută într-o societate cognitivă;
- a amplifica vizibil nivelul investițiilor în resursele umane pentru a da prioritate celei mai importante valori a Europei - oamenii săi;
- a dezvolta efectiv metodele de predare și învățare și de a încuraja situațiile care asigură continuum-ul învățării permanente;
- a îmbunătăți semnificativ modalitățile în care participarea și rezultatele învățării sunt înțelese și apreciate, cu precădere învățarea nonformală și informală;
- a se asigura că oricine poate accesa cu ușurință informații și sfaturi de bună calitate despre posibilitățile de învățare, peste tot în Europa și pe toată durata vieții;
- a oferi posibilități de învățare permanentă cât mai aproape de cei care doresc să învețe în propriile lor comunități, sprijinite prin facilități ICT, oriunde este nevoie.²

Dimensiunile europene implică necesitatea de cooperare, de parteneriate (atât la nivel național, cât și instituțional) ale factorilor decizionali, de administrare publică, asociațiilor profesionale, instituțiilor

¹ *Memorandum asupra învățării permanente*: aprobat la 30 octombrie 2010 de Comisia Comunităților Europene, www.edu.ro/index.php/artisles/10409, p. 7.

² *Ibidem*, p. 4.

educaționale și info-bibliotecare, profesioniștilor interesați. Bibliotecile dețin, în acest sens, un potențial impunător, orientând oamenii pentru învățarea permanentă, contribuind la creșterea numărului persoanelor calificate, formând abilități ale culturii informaționale. Argumente convingătoare privind necesitatea implicării bibliotecilor în promovarea/realizarea învățării permanente au fost prezentate în cadrul proiectului internațional ENTITLE, care a inclus agenții naționale, biblioteci publice, asociații ale bibliotecarilor din 13 țări europene, ulterior aderând și EBLIDA (Biroul European pentru Asociații de Biblioteci și Asociații de Documentare și Informare). Proiectul a fixat pentru participanți ținte de implicare umane, logistice, tehnologice, strategii privind crearea mediilor deschise de învățare și prezentarea învățării, astfel încât să fie mai atractivă. Rezultatele proiectului sunt prezentate în *Ghidurile ENTITLE*, acestea oferindu-ne sugestii și orientări concrete asupra implicării bibliotecilor pentru promovarea/dezvoltarea învățării permanente și a incluziunii sociale.³ După cum se menționează în aceste materiale, implicarea bibliotecilor în promovarea și implementarea învățării permanente are diverse avantaje: deținerea resurselor documentare și informaționale; autoritate în comunități; parteneriat educațional și furnizare de diverse servicii; orientarea pentru diversificarea serviciilor etc. Menționăm utilitatea *Ghidurilor ENTITLE* pentru bibliotecile din Republica Moldova, fiind recunoscători colegilor din România pentru posibilitatea de a le accesa în limba română.

Credem că, fiind vorba despre o bibliotecă de învățământ, aceste avantaje sunt fortificate prin statutul acesteia de actor direct și indirect al procesului educațional, prin amplasarea acesteia în mediul benefic promovării/conștientizării învățării permanente (comunități orientate pentru implementarea principiilor inerente ale Procesului Bologna, categorii de beneficiari serviți etc.).

Bibliotecile din Republica Moldova, atât cele publice, cât și cele din învățământ, asigură diverse facilități de învățare pentru comunitățile deservite. În acest sens, este elocvent cazul Departamentului Informațional

³ *Ghidurile ENTITLE* <http://www.bjc.ro/new/index.php?ghidurile-entitle>.

Biblioteconomic (DIB) al Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM).

Pornind de la situația că în comunitatea universitară este recunoscut/exploatat rolul DIB în învățarea permanentă și formarea culturii informaționale, acesta deținând pârghii eficiente pentru promovarea și implementarea fenomenelor menționate, putem specifica următoarele caracteristici ale aplicării cu succes a acestuia:

- *crearea fundamentului teoretico-metodologic instituțional*: reflectarea în strategii, politici, concepte universitare a rolului/locului/responsabilităților DIB, ca bază pentru învățarea permanentă și incluziunea socială; încorporarea acestui aspect în *Strategia de dezvoltare ULIM pentru anii 2009-2014*.⁴

- *adoptarea educației permanente, a formării culturii informaționale drept una dintre prioritățile DIB*: este relevantă în acest sens formularea misiunii DIB:

- modelarea, dezvoltarea și administrarea serviciilor info - documentare în sprijinul studenților, cadrelor didactice, cercetătorilor și altor categorii socio-profesionale;

- implementarea culturii învățării, bazată pe tehnici și tehnologii informațional/comunicaționale moderne, formarea deprinderilor de gestionare a informației de către utilizatori;

- *orientarea DIB pentru diversificarea serviciilor info-bibliotecare în scopul facilitării accesului la informație și creării oportunităților de învățare* - analizând nevoile comunității, DIB a creat un mediu de învățare benefic - fenomen complex, care asigură interacțiunea componentelor mediului fizic (confort, design, disponibilitatea resurselor documentare și informaționale, orientarea clară în spațiile funcționale), digital/virtual (baze de date, colecții electronice, servicii de referințe on-line) și uman (personal care lucrează pentru, dar mai ales în parteneriat, cu utilizatorii;

⁴ *Departamentul Informațional Biblioteconomic în contextul conceptual ULIM, în Conceptul educațional al Universității Libere Internaționale din Moldova*, Chișinău, s.n., 2007, p. 223-232; *Strategia de dezvoltare ULIM pentru anii 2009-2014*: aprobată la ședința din 28 ianuarie 2009 a Senatului <http://agalben.ulim.md/wp-content/uploads/2009/03/strategdezv-modificat.pdf>, p. 31-32.

accentuarea aptitudinilor educațional/pedagogice ale personalului de specialitate);

- *asigurarea DIB cu resurse umane, financiare, materiale, tehnice etc.* (dezvoltarea continuă a personalului de bibliotecă; implicați în proiecte naționale și internaționale);

- *descrierea/promovarea/implementarea practicilor de succes ale DIB* (articole și comunicări în cadrul reuniunilor profesionale; elaborarea și difuzarea materialelor promoționale; utilizarea eficientă a potențialului paginii WEB etc.);

În anul 2007, în cadrul procesului de certificare a sistemului managementului calității la ULIM (ISO 9001), efectuat de ALL CERT (București, România), au fost apreciate eforturile și experiențele DIB privind crearea unui sistem de servicii de învățare pentru comunitatea universitară.

Permanent diversificat și actualizat (în funcție de nevoile utilizatorilor serviți), în prezent, sistemul instituțional al serviciilor de învățare la DIB include:

- *programe de învățare*: de ex.: *Grija pentru Noii Beneficiari* - program complex, destinat studenților anului I de la toate facultățile, fiind realizat în primul semestru al anului academic; *Utilizatorul nostru - partenerul nostru* - program continuu, care asigură interacțiunea utilizatorilor cu personalul specializat al DIB în procesul de formulare a necesității informaționale, de căutare și selectare a informației - deci, personalul DIB învață utilizatorii „să pescuiască”;

- *curs universitar opțional „Bazele culturii informaționale:”* inclus în curriculumul universitar pentru primul semestru al anului academic și fiind destinat studenților anului I, ciclul licență, de la toate facultățile, incluzând 10 ore/ grupă: 4 ore/prelegeri și 6 ore/practicumuri.

Structura tematică a cursului: **prelegeri:** *Cultura informațională: abilități și deprinderi indispensabile în condițiile Societății Informației și a Cunoașterii* (2 ore); *Sistemul instituțiilor info-bibliotecare din Republica Moldova: resurse, servicii, acces* (2 ore); **practicumuri:** *Elaborarea, prezentarea și citarea referințelor bibliografice* (2 ore), *OPAC* (2 ore), *Baze de date, oferite de către DIB. Pagina WEB ULIM și a DIB* (2 ore)

(practicurile sunt petrecute în Mediateca universitară, studenții având posibilitatea de a exersa individual în parteneriat cu lectorul/bibliotecar);

- *pachete de alfabetizare documentară*: mini-cursuri (oferite gratuit, conform orarului făcut public în comunitate) de felul: *Cum se conspectează un document* (în cadrul cursului sunt promovate metode de lectură rapidă, modalități de analiză și sinteză a informației, de conspectare operativă); *Acces liber la raft: cum cauți și găsești documentul necesar*; *Ce trebuie să știi pentru prima vizită la DIB* etc.;

- *pachete de alfabetizare informațională*: oferite în formă de mini-cursuri, gen *Cum se lucrează cu catalogul electronic*, *Servicii informaționale on-line*, oferite de către DIB, *Resurse WEB*, *Colecția e-Books* etc.;

- *campanii informațional-documentare*: de exemplu: *Campania în sprijinul Absolventului ULIM* - o activitate complexă de informare, documentare și consultare, orientată spre satisfacerea cerințelor și necesităților informaționale, provocate de perioada de finalizare a studiilor de licență și master (elaborarea, prezentarea și susținerea tezelor de licență, a rapoartelor; susținerea examenelor de finalizare a ciclului de studii). Grup-țintă al Campaniei - studenții ultimului an de studii de la ciclurile licență și masterat. Campania este organizată, de regulă, în semestrul al doilea al anului academic;

- *salon Scientia „Publicații ale cadrelor didactico-științifice ULIM”*: organizat în scopul prezentării și promovării rezultatelor cercetării fundamentale și aplicative universitare, stimulării creativității, efectuării analizelor și contabilizărilor patrimoniului documentar universitar; oferirea posibilităților de învățare a scrierii textelor științifice, a gestionării bazei de date bibliografice personale, a elaborării, prezentării și citării referințelor bibliografice, a respectării prevederilor standardului ISO 690;

- *proiecte bibliografico-bibliometrice în colaborare cu institutele de cercetare universitare*: de exemplu: proiectul instituțional *Publicațiile cadrelor didactico-științifice ULIM: analize bibliografico-bibliometrice* (anii 2009-2012) oferă posibilități de învățare a categorisirii documentelor, a metodelor de citare a publicațiilor etc.;

- *Clinica Informațională*: constituită în scopul facilitării adaptării studenților (și altor categorii de utilizatori) la mediul informațional universitar și național (oferirea informațiilor utile privind sistemul

național de biblioteci, centrele de informare și documentare), promovării liberului acces la informație, realizării dimensiunilor informaționale ale Procesului Bologna (de exemplu: informarea comunității universitare privind oportunitățile de mobilitate universitară);

- *alte proiecte instituționale* (de exemplu: proiect în parteneriat cu Centrul de Cooperare Internațională ULIM - *Aule Universitare ale Ambasadelor - centre de cultură și informare* - oferă posibilități de învățare a limbilor, de cunoaștere a valorilor culturii și științei țărilor corespunzătoare, inclusiv prin constituirea colecțiilor speciale ale documentelor intrate prin sprijinul ambasadelor etc.).

Notă: informații suplimentare privind serviciile de învățare, oferite de către DIB a se vedea la adresa library.ulim.md

Memorandumul asupra învățării permanente stipulează: „Deschiderea studiilor universitare către un public mai larg nu poate fi realizată însă fără ca instituțiile de învățământ ele-însele să se schimbe - nu doar în interior, dar și în relație cu alte "sisteme de învățare". Această concepție a unei osmoze graduale introduce o dublă provocare: în primul rând, luarea în considerare a complementarității între învățarea formală, non-formală și informală; în al doilea rând, dezvoltarea unor rețele deschise de oportunități și recunoaștere pentru toate cele trei forme de organizare a învățării.”⁵ Biblioteca universitară poate interveni eficient pentru a răspunde provocărilor, implicându-se în promovarea/implementarea învățării permanente drept responsabilitate instituțională deosebită în condițiile societății bazată pe cunoaștere. Așa cum demonstrează experiența internațională, „există tendința și totodată nevoia ca bibliotecile ... să devină un nou tip de instituție de învățare ... - centre de învățare deschise.”⁶

⁵ *Memorandum...*, p. 9.

⁶ *Ghidurile ENTITLE...*, p. 3.

Biblioteca publică - nevoia de adaptare continuă și modernizare

DOINA VANCA
Biblioteca Județeană Mureș

„Mai mult decât orice, oamenii de astăzi trebuie să învețe să aleagă și să filtreze informațiile. Bibliotecile publice au un rol principal în această instruire, iar bibliotecarii vor trebui să ofere asistență utilizatorilor și, în același timp, să îi învețe să se descurce singuri în noianul informațional”

Maurice B. Line

Abstract:

Public Library - the Need for Continuous Adaptation and Modernization

All libraries need to keep up with the new technologies and to use all kind of information storage materials, besides paper. We have to meet the needs of our users of library services and to include several services for the users with special needs. Libraries must become encyclopedic information centers.

Keywords: *libraries, new technologies, information storage materials, users needs, services, special needs, information center.*

Circulația valorilor culturale pe mapamond, nevoia permanentă și crescută de informare, extinderea proceselor educative pe toată durata vieții, conform conceptului recent adoptat al educației permanente, creșterea volumului de informații la nivel local, național și global schimbă modul tradițional al serviciului lecturii publice.

În această civilizație a informaticii, bibliotecile nu pot rămâne ceea ce au fost, adică doar simple depozite de cărți, închise în forme rigide, ci trebuie să se adapteze și să se dezvolte, să devină elemente cheie ale societății informaționale, prin organizarea și distribuirea informației prin

mijloace electronice, utilizarea la scară largă a tehnologiei informaționale moderne și adaptarea serviciilor la nevoile și cerințele utilizatorilor.¹

Se știe că, în zilele noastre, în orice bibliotecă publică, alături de cărți și periodice, există și „publicații noi,” cel mai adesea pe alți suportați decât hârtia. Aceste modalități noi de stocare a informațiilor s-au impus datorită calităților pe care le au, și anume posibilitatea de stocare pe un spațiu restrâns a unei mari cantități de informații, dar care devin utilizabile doar prin întrebuințarea unor aparate create în acest scop.

În acest context, o bibliotecă publică modernizată este considerată de către Thorhauge Jens, senior consultant la Royal School of Librarianship din Copenhaga, director al Bibliotecii Naționale a Danemarcei și al Autorității Naționale pentru Biblioteci din Danemarca a fi „*biblioteca publică ce oferă atât servicii tradiționale, cât și noi servicii și tehnologii.*”²

Serviciul lecturii publice se confruntă cu o situație dificilă, generată, pe de o parte, de apariția acestor noi tehnologii informaționale, ale căror costuri de instalare și de operare sunt foarte ridicate, iar, pe de altă parte, de multiplicarea atribuțiilor care se cer realizate în condiții cât mai economice.³

O altă problemă cu care se confruntă bibliotecile publice este concurența tot mai acerbă cu celelalte modalități de informare care se dezvoltă cu o viteză uluitoare, și anume accesul la pagini web și motoare de căutare a informațiilor pe Internet, cu caracter enciclopedic (ținând cont de faptul că numărul persoanelor care beneficiază de serviciile Internet de acasă sau de la locul de muncă crește într-un ritm alert), dezvoltarea rapidă, multiplicarea și specializarea posturilor de radio și televiziune, explozia de materiale tipărite, de la cărți la broșuri, pliante, reviste sau alte materiale pe alți suportați, precum CD-uri, DVD-uri, casete video etc., comercializate la prețuri acceptabile și care pot fi vizionate de foarte multe persoane direct de acasă.

¹ Ioana Dragotă, *A informa, informatizare*, în *Biblioteca*, an XV, nr. 11-12, 2004, p. 339.

² Jens Thorhauge, *Bibliotecile publice în societatea informației*, București, ANBPR, 1998, p. 6.

³ *Biblioteca publică, o resursă pentru comunitate*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2000, p. 15.

Astfel, atragerea utilizatorilor prin identificarea și satisfacerea nevoilor de informare esențiale, generale sau specializate, devine un obiectiv important pentru oricare bibliotecă publică.⁴

Biblioteca publică este nevoită să creeze și să dezvolte servicii care să răspundă atât nevoilor unei clientele foarte largi, cât și celor ale unor categorii mai înguste; în acest sens, se pot crea atât servicii de informare comunitare generale, cât și servicii speciale, pentru persoanele aflate în dificultate.⁵ Se pune din ce în ce mai mult accentul pe dreptul de acces la informație a tuturor persoanelor, indiferent de statutul lor social, apartenența etnică, religioasă sau la vreun grup minoritar, orientare sexuală, încadrare profesională etc. Persoanele în vârstă, cele încarcerate sau spitalizate, fără persoanele cu diferite deficiențe fizice (de auz, de vedere, handicap locomotor ș. a.) sau mintale au, de asemenea, nevoie de o atenție specială, astfel că se încearcă introducerea de servicii speciale de lectură adaptate acestor categorii de persoane. Toate aceste noi cerințe de adaptare la nevoile diferitelor categorii de cititori creează noi provocări de ordin material.

Astfel, pentru a servi comunitatea în mod optim, fiecare bibliotecă ar trebui să trateze comunitatea deservită nu ca pe o masă amorfă, ci să îi stabilească un profil propriu.⁶

În funcție de acest profil se va schimba și politica de achiziții a bibliotecii, căci, în condițiile creșterii exponențiale a cunoștințelor umane, a costurilor de achiziționare din ce în ce mai mari, a crizei de spațiu de depozitare și a posibilităților din ce în ce mai facile de circulație rapidă, fără limite a acestora, „trebuie să ne împăcăm cu gândul că nu vom putea vreodată să achiziționăm tot ceea ce se produce în domeniul nostru de interes și nici măcar ce este mai reprezentativ.”⁷

Noile achiziții vor trebui să țină cont de cerințele utilizatorilor și de resursele financiare disponibile pentru a putea ține pasul cu ceea ce este

⁴ Adriana Ioana Kiraly, *Biblioteca publică și serviciile de informare a comunității*, în *Dimensiunea socială a bibliotecii publice în societatea informațională - culegere de comunicări. Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” din Chișinău, 12-19 octombrie 2002*, Chișinău, s. n., 2003, p. 49.

⁵ *Ibidem*, p. 50.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mircea Regneală, *Studii de biblioteconomie*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2001, p. 214.

nou apărut și de interes larg. De asemenea, este necesară și o reevaluare a colecțiilor deja existente. Doar în acest mod biblioteca publică va rămâne un serviciu în folosul comunității și nu își va pierde importanța.

Atragerea cititorilor în spațiul bibliotecilor este, de asemenea, o provocare, care presupune diversificarea funcțiilor serviciilor de bibliotecă. Bibliotecile publice se cer a deveni și spații de interferențe umane prin organizarea de zone special amenajate pentru activități de socializare, de atenuare a sentimentelor de izolare generate de noile condiții de muncă și de locuire.

Bibliotecarii vor trebui să sprijine cititorii să navigheze prin fluxul crescut de informații, astfel că biblioteca publică poate fi văzută și ca un centru de învățare a tehnologiei informaționale.

Bibliotecile publice modernizate au mutat accentul de pe colectarea de materiale pe nevoile utilizatorilor. Serviciile acestor biblioteci s-au dezvoltat, modernizat, ierarhizat în funcție de aceste noi cerințe. Larsen Gitte a diferențiat trei mari etape de dezvoltare a serviciilor unei biblioteci publice bazate pe TI:

- automatizarea procedurilor de gestiune (catalogare, circulație, controlul depozitelor, achiziții) centrate pe oferirea accesului on-line la catalog pentru public (proiectarea și producția OPAC și accesul publicului la acesta);
- acces la baza de date on-line pentru personal și utilizatori, inclusiv acces la Internet;
- servicii de server web din homepage-ul bibliotecii, care poate fi accesat de la distanță, cu diferite facilități pentru utilizatori, precum găsirea de informații, acces la cataloage, e-mail, comanda și furnizarea de documente, legături utile către surse relevante, accesarea rapidă a unor servicii orientate spre ținte (copii, afaceri, emigranți, comunitatea locală etc.).⁸

Bibliotecile publice moderne oferă:

- acces la înregistrările omenirii, indiferent de forma în care au fost realizate și sunt înmagazinate;
- colecții de împrumut a materialelor tipărite și a celor multimedia;

⁸ Gitte Larsen, *Bibliotecile publice se îndreaptă spre o nouă eră: O evaluare a utilizării TI în bibliotecile publice europene bazată pe rapoartele țărilor*, în J. Thorhauge, G. Larsen, H. P. Thun, H. Albrechtsen, *Bibliotecile publice în societatea informației*, ANBPR, București, 1998, p. 39.

- acces la cataloagele on-line, OPAC;
- acces la rețele de suport pentru navigare în rețea și căutarea de informații;
- stații de lucru multimedia pentru utilizatori;
- rețele și suport profesional pentru navigare și căutare de informații;
- oportunități de învățare și formare continuă;
- un spațiu fizic, oferind și facilități pentru întruniri, conferințe, simpozioane etc.;
- noi servicii de informare comunitară (cultură, societate, politică, piața forței de muncă etc.), de afaceri, consultanță în informațiile existente (căutare și selecție în baze de date sau servere de căutare pe internet);
- modalități de instruire și învățământ deschis prin seminarii, dar și prin sprijin și instruire individuală;
- servicii electronice de furnizare a documentelor (CD-W, DVD-W, xerox etc.);
- acces la distanță la diferite servicii de informare prin propriile pagini web și prin link-urile spre site-uri și servere de căutare diferite;
- servicii speciale pentru persoane cu handicap vizual, minorități culturale sau alte categorii de persoane defavorizate.

Pentru viitor, se speră la realizarea unei rețele mondiale de biblioteci, cu acces la cataloage colective și posibilitatea de împrumut interbibliotecar, precum și la colaborări strânse între bibliotecile publice și alte instituții cu memorie documentară, precum școlile, instituțiile educaționale și de cultură. De asemenea, un proiect care deja începe să capete contur în multe dintre bibliotecile importante și care se speră că va fi diversificat și implementat în toate bibliotecile lumii, este cel de oferire a serviciilor specializate diferitelor grupuri țintă: de la informații de afaceri sau strict legate de comunitatea locală, la servicii pentru grupuri minoritare etnice sau pentru persoane cu dizabilități.⁹

Imaginea de ansamblu a bibliotecilor modernizate este una optimistă. Chiar dacă acestea se vor dezvolta în funcție de necesitățile locale, ca rezultat al colaborării dintre ele și al buneii coordonări a activităților acestora, se va reuși stabilirea unei serii complete de servicii în zona respectivă. Cooperarea conduce la utilizarea în comun a

⁹ Jens Thorhauge, *O concepție de bază a Bibliotecii Publice în societatea informației: roluri, funcții și servicii ale bibliotecii publice*, în J. Thorhauge, G. Larsen, H. P. Thun, H. Albrechtsen, *op. cit.*, p. 17.

experiențelor, fondurilor, resurselor existente și la creșterea acestora. Bibliotecile mici, în mod deosebit, vor beneficia de colecțiile bibliotecilor mari, dacă vor lucra cu un OPAC unificat.¹⁰

Rolul unei astfel de biblioteci publice se modifică și el, astfel că biblioteca publică devine:

- o instituție de cultură care oferă acces nelimitat la toate materialele publicate;
- un suport al educației și învățământului, furnizând materia primă a cunoașterii;
- centru local de TI, asigurând acces la hardware, software, rețele, și oferind cetățenilor ocazia de a veni în contact cu noile tehnologii;
- centru social, de conexiune umană.¹¹

Bineînțeles că, pentru o mare parte a bibliotecilor publice existente, se observă și numeroase bariere în realizarea unei astfel de modernizări, acestea ținând mai ales de finanțarea inadecvată, lipsa implicării forurilor politice responsabile, lipsa instruirii profesionale a personalului angajat și atitudinea de rezistență la schimbare care decurge din aceasta, lipsa numerică de personal.

Felul în care fiecare bibliotecă publică se adaptează și se modernizează depinde de modul în care reușește să depășească aceste obstacole. Modernizarea nu este un proces ușor, deoarece nu depinde doar de personalul angajat în respectiva bibliotecă, ci și de modul în care colaborează cu alte instituții și foruri tutelare și de modul în care alege să își utilizeze fondurile alocate, adesea insuficiente.

Din păcate, nu există un model unic de reușită, ci doar exemple de biblioteci publice care s-au adaptat noii ere informaționale și care reușesc să ofere servicii de înaltă calitate.

¹⁰ Hans Peter Thun, *Impactul tehnologiei informației asupra cooperării între biblioteci*, în *Ibidem*, p. 24.

¹¹ Jens Thorhauge, *op. cit.*, p. 19.

Transformările sistemului comunicării științifice și biblioteca academică

Dr. NELLY ȚURCANU
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract:

The Transformations in the Scientific Communication System and the Academic Library

In the past, information was spread through scientific publications, later developed in a sophisticated system of communication, in which publishing houses played an important part. Nowadays, the scientific communication system is transformed by the digitalization of the documents and the use of the networks, changes that refer to the infrastructure. Radical changes in the last decade of the 20th century and the beginning of the 21st century in the technological field had an inevitable impact upon the society as a whole, and also upon certain fields, such as science, culture, industry or education. The scientific communication system and the libraries, as social structures, also had to bear the effects of these changes.

The dissemination of knowledge and the scientific communication system are based upon the information chain, whose genesis can be found in the printed informational productions. The key-actors of the dissemination of knowledge process and of the scientific communication are the authors, the publishers, the libraries and the users, whose parts and missions change according to the scientific communication patterns.

The new dimensions of libraries in the scientific communication system depend upon the implementation of technology, as well as upon the active, creative and innovative attitude of the libraries.

Keywords: *scientific communication, dissemination of knowledge, information chain, technology, transformation.*

Pe parcursul secolului trecut, diseminarea de cunoștințe prin intermediul publicațiilor științifice s-a dezvoltat într-un sistem sofisticat de comunicare, în care editurile comerciale joacă un rol tot mai important.

Actualmente sistemul de comunicare științifică este transformat de digitalizarea documentelor și utilizarea rețelelor, astfel schimbările menționate se referă la infrastructura informațională. Aceste schimbări au contribuit la elaborarea unor modele noi de comunicare științifică.¹ Din păcate, nici un actor din cadrul sistemului comunicării științifice nu este responsabil pentru proiectarea calității întregului sistem și, astfel, se fac încercări de a propune modele noi de comunicare. Aceste modele sunt propuse din punctul de vedere al instituțiilor academice, bibliotecilor și editorilor.

Cunoștințele sunt create și difuzate prin intermediul sistemului de comunicare științifică. Eficiența și efectivitatea sistemului comunicării științifice reprezintă capacitatea acestui sistem de a facilita atât generarea unor probleme relevante de cercetare, cât și soluționarea unor astfel de probleme.² Sistemul, de asemenea, asigură diseminarea, accesibilitatea și recuperabilitatea informației. Eficiența și efectivitatea sistemului comunicării științifice trebuie să asigure o vizibilitate și accesibilitate maximală la cunoștințele produse atât la nivel național, cât și internațional. Astfel, sistemul comunicării științifice trebuie să asigure câteva funcții foarte importante în cadrul societății. În primul rând, publicațiile științifice (articolele și monografiile) diseminează cunoștințe, astfel cercetătorii pot distribui concluziile importante atât pentru comunitatea științifică, cât și pentru întreaga societate. În al doilea rând, este asigurată monitorizarea calității prin intermediul proceselor editoriale

¹ De exemplu, John Mackenzie Owen, *The New Dissemination of Knowledge: Digital Libraries and Institutional Roles in Scholarly Publishing*, în *Journal of Economic Methodology*, vol. 9, nr. 3, 2002, p. 275-288; Idem, *The Scientific Article in the Age of Digitization*, Amsterdam, Springer, 2007, 263 p; Bo-Christer Björk, *A Model of Scientific Communication as a Global Distributed Information System*, în *Information Research*, vol. 12, nr. 2, 2007 - <http://informationr.net/ir/12-2/paper307.html>; Julie M. Hurd, *The Transformation of Scientific Communication: A Model for 2020*, în *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 51, nr. 14, 2000, p. 1279-1283.

² Hans E. Roosendaal, Peter A. Th. M. Geurts, *Forces and Functions in Scientific Communication: an Analysis of their Interplay* - <http://doc.utwente.nl/60395/1/Roosendaal97forces.pdf>

și a recenzării articolelor. În al treilea rând, se creează o arhivă publică a cunoștințelor acumulate. Odată publicate, cunoștințele devin parte a moștenirii publice, iar bibliotecile științifice pot acționa, în mod colectiv, în calitate de arhivă care arhivează și distribuie cunoștințele încorporate în biblioteci pentru cercetătorii actuali și viitori. În al patrulea rând, publicarea lucrărilor științifice presupune, pentru autori, o recunoaștere oficială, creșterea statutului lor, lărgirea contactelor științifice sau promovarea savanților. Și, în sfârșit, sistemul de comunicare științifică stabilește prioritatea dreptului de proprietate asupra unei descoperiri sau idei, teorii publicate într-o lucrare științifică.

Prin urmare, știința modernă presupune că această cunoaștere științifică nu este un patrimoniu privat, ea nu poate fi deținută și păstrată în mod privat, ci este făcută publică, cunoștințele sunt stocate și diseminate prin intermediul unui sistem formal, bine organizat, care servește pentru a valida și a comunica cunoștințe în cadrul comunității științifice. Acest sistem, în general, este denumit sistem de comunicare științifică (*scientific or scholarly communication system*).

Sistemul tradițional de comunicare științifică este compus din mai multe grupe de actori. Există mai multe opinii asupra acestui subiect. Astfel, Giuseppe Roffi³ ș.a. specifică 6 categorii de actori în procesul comunicării științifice (colegi din același domeniu de cercetare, cercetători care provin din diferite domenii disciplinare, alți actori implicați în activitățile de cercetare și inovație, grupurile sociale, actorii politici, publicul general). Considerăm că în cadrul sistemului de comunicare științifică putem distinge patru grupe majore de actori: 1) cercetători, care realizează cercetările științifice, materializate în publicații științifice; 2) editori, care creează produse informaționale (publicații); 3) biblioteci, care colectează, conservă (arhivează) și difuzează cercetarea științifică; 4) utilizatori, care consumă rezultatele cercetărilor, le aplică pentru realizarea cercetărilor noi, transpun cercetarea în inițiative de cercetare

³ Giuseppe Roffi et al., ***Communication of Science, Communication in Science. New Frontiers and New Models***, în Giuseppe Roffi, Luciano d'Andrea, Bernike Pasveer, Milan Bufon, ***Communicating European Research 2005: Proceedings of the Conference, Brussels, 14-15 November 2005***, editor M. Claessens, s.l., European Communities, 2007, p. 80-81.

noi, politici publice, produse comerciale, servicii publice etc. Cunoștințele circulă în cadrul acestui sistem, fiind difuzate în societate prin interpretarea (tălmăcirea) cunoștințelor, transfer tehnologic și comercializare. Asupra sistemului comunicării științifice, ca și asupra oricărui alt sistem social, acționează câțiva factori externi: economia, globalizarea, tehnologiile informaționale, schimbarea metodelor de cercetare, politicile publice.

Sistemul comunicării științifice este produsul cercetării și al aplicabilității acesteia. Schimbările din societate se răsrâng inevitabil asupra acestui sistem. Pe parcursul mai multor secole, sistemul comunicării științifice a evoluat treptat, datorită apariției disciplinelor noi, revistelor noi publicate în aceste domenii și constituirii unor noi forme de societăți (asociații) științifice.⁴ Evoluția sistemului comunicării științifice a început cu editarea primei reviste științifice la sfârșitul secolului al XVII-lea (***Royal Society of London***, 1662). După cel de-al doilea război mondial, datorită influenței tehnologiilor informaționale, în știință s-au produs schimbări majore, care au modificat definitiv modul de producere, gestionare și utilizare a informației. Sistemul de comunicare în fiecare disciplină, specialitate și domeniu de cercetare a evoluat prin dezvoltarea mediului, integrarea resurselor, expansiunea rețelelor de telecomunicație, aplicarea computerelor pentru gestionarea informației și extinderea cunoașterii.

Comunicarea științifică reflectă schimbul de informații și idei între savanți și cuprinde patru componente esențiale: *înregistrarea* - stabilirea priorității unei idei, unui concept; *certificarea* - atestarea calității cercetării; *conștientizarea* - supravegherea diseminării și accesibilității cercetării, care furnizează mijloace prin care cercetătorii devin conștienți privind cercetarea nouă; *arhivarea* - prezervarea patrimoniului intelectual pentru viitor.

⁴ Susan Y. Crawford, ***Scientific Communication and Growth of Big Science***, în Susan Y. Crawford, Julie M. Hurd, Ann C. Weller, ***From Print to Electronic: the Transformation of Scientific Communication***, Medford, Information Today, 1996, p. 3.

Comunicarea în știință a fost obiectul numeroaselor studii.⁵ Pentru a explica procesele de comunicare formală și informală au fost utilizate diverse modele. Este necesar să menționăm că nu este o diversitate mare de modele asupra comunicării științifice informale. Comunicarea științifică informală se manifestă activ la primele etape de cercetare și prevede o interacțiune bilaterală (de exemplu, dialog direct sau indirect între cercetători). Bineînțeles că informația științifică poate fi difuzată și în cadrul conferințelor, seminariilor, simpozioanelor științifice. Comunicarea științifică informală este mai puțin fiabilă și cu un grad mai mare de redundanță.

Modelele de comunicare formală în domeniul științei, după natura lor, sunt liniare și se axează pe mijloacele de transmitere a informației (articole, reviste, cărți, preprinturi etc.), participanți (persoane și instituții) și funcții (activități).⁶

În aceste modele întotdeauna există un punct inițial sau „expeditorul” (emițătorul) care transmite informația (semnale) prin intermediul unui „canal” către un „receptor” (destinatar). Fundamental, aceasta înseamnă că informația este înțeleasă ca măsură a ceea ce este transmis de la emițător la receptor sau, în cazul nostru, de la autor la cititor (utilizator, beneficiar).

⁵ W. D. Garvey et. al, *Research Studies in Patterns of Scientific Communications*, în *Information Storage and Retrieval*, vol. 8, 1972, p. 111-123; W. D. Garvey, B. C. Griffith, *Communication and Information Processing Within Scientific Disciplines Empirical Findings for Psychology*, în *Idem*, p. 123-136; П. Атертов, *О некоторых аспектах системы коммуникации и научно-информационной деятельности*, în *Международ. форум по информации и документации*, vol. 1, nr. 1, 1975, p. 10-13; Ю. Дин, *Научная коммуникация и библиометрия. Ч. I. Модель научной коммуникации. Обзор литературы*, în *Idem*, nr. 4, 1998, p. 16-23; Ю. Дин, *Научная коммуникация и библиометрия. Ч. II. Процесс научной коммуникации. Обзор литературы*, în *Idem*, nr. 5, 1998, p. 3-17.

⁶ R. Todorov, K. Atanassov, *Formal Communications and Organizational Viability*, în *Scientometrics*, vol. 9, nr 1, 1988, p. 177-185.

Într-adevăr, comunicarea științifică (formală) tradițională poate fi exprimată ca un model liniar pe verticală. A. J. Meadows⁷ și A. S. Duff⁸ susțin că acest model de comunicare descrie procesele informaționale prin care sunt transmise cunoștințele științifice de la cercetători la utilizatori. Autorii menționați consideră că modelul liniar are un rol important pentru publicarea științifică, precum și faptul că o comunicare formală trebuie considerată ca fiind una documentară tradițională. John Mackenzie Owen⁹ sugerează că geneza modelului lanțului informațional (*Figura 1*) de comunicare științifică vine din era tiparului, unde cunoștințele sunt difuzate prin intermediul unor produse informaționale „fizice,” care sunt produse și distribuite ca orice alt produs tangibil. Argumentul său principal este că responsabilitatea pentru comunicarea științifică trece de la actorii funcționali, cum ar fi editurile și bibliotecile, la o mai mare responsabilitate integrantă care îi revine comunității academice.

Figura 1. Lanțul informațional

În modelul lanțului informațional, fiecare pas este caracterizat prin trei aspecte principale: rol, actor și funcții. Rolurile includ crearea de cunoștințe, publicarea, distribuirea, arhivarea, intermedierea și utilizarea. Actorii-cheie sunt cei care efectuează aceste roluri. În calitate de actori-cheie sunt cercetătorii sau instituțiile de cercetare, editurile, agențiile responsabile de abonare, librăriile, bibliotecile și utilizatorii. Fiecare dintre acești actori îndeplinește funcții specifice în cadrul rolurilor respective. De exemplu, funcțiile bibliotecilor pot fi orientate spre sarcinile care includ: selecția și achiziția; contextualizarea colecțiilor; catalogarea și indexarea,

⁷ A. J. Meadows, ***Knowledge and Communication: Essays on the Information Chain***, London, Library Association Publishing, 1991, 186 p.

⁸ A. S. Duff, ***Some Post-war Models of the Information Chain***, în ***Journal of Librarianship and Information Science***, vol. 29, nr. 4, 1997, p. 179-187.

⁹ John Mackenzie Owen, ***The New Dissemination...***, p. 276.

stocarea și / sau arhivarea, regăsirea; servicii de acces și livrare; susținerea utilizatorilor. Atât acestea, cât și alte funcții, sunt dependente de modul în care este organizat sistemul de comunicare științifică. Este util să se facă o distincție între funcțiile care sunt direct legate de actori (autori, editori, biblioteci, utilizatori) și funcțiile care sunt legate de actul de comunicare și genurile principale de informație. Mackenzie Owen menționează că există funcții intrinsece ale comunicării științifice, cum ar fi, de exemplu, constituirea arhivelor canonice, recunoașterea statutului autorilor și exprimarea.¹⁰ O altă funcție intrinsecă pentru revistele științifice a fost remarcată de Ann Schaffner¹¹ și de John Brown și Paul Duguid¹² ca o proprietate mai generală a documentelor: este capacitatea de construire a unor comunități de participanți (de exemplu, în dependență de interese, reputație etc.).

În studiile privind dezvoltarea comunicării științifice sunt specificate patru funcții majore ale comunicării științifice:

- funcția de certificare și de validare a calității cercetării, care se referă la standardele științifice din cadrul unui program de cercetare;
- funcția de înregistrare a cercetării, care se referă, în special, la un savant concret, care pretinde apoi prioritate pentru cercetarea respectivă. Această funcție este strâns legată de protecția proprietății intelectuale, precum și de sistemul de recompense și, într-o mare măsură, influențează dinamica socială din cadrul sistemului;
- funcția de conștientizare, care conduce la determinarea nevoilor de căutare a cercetătorului;
- funcția de arhivare (de arhivă), care se referă la stocarea și accesibilitatea informațiilor.

Analiza integrată a diferitelor opinii asupra rolurilor și funcțiilor în cadrul lanțului informațional poate fi prezentată într-un model simplist al comunicării științifice (*Tabelul 1*). În acest tabel este elucidată evoluția

¹⁰ Idem, *The Scientific Article...*, p. 64.

¹¹ Ann C. Schaffner, *The Future of Scientific Journals: Lessons from the Past*, în *Information Technology and Libraries*, nr. 13, 1994, p. 239-249.

¹² John Seeley Brown, Paul Duguid, *The Social Life of Information*, Boston, Harvard Business School Press, 2002, 330 p.

sistemului de comunicare științifică prin consolidarea funcțiilor specifice ale diferiților actori, în timp ce la meta-nivelul sistemului sunt caracterizate o serie de funcții intrinseci care nu pot fi atribuite actorilor individuali.

Funcții	Roluri
Intrinsec	Exprimare Referință Arhivare canonică Recunoaștere / statut Constituirea comunității
Atribuite autorilor	Cercetare Scrierea publicațiilor Editarea Recenzarea
Atribuite editorilor	Înregistrarea Controlul calității / certificare (selecția, organizarea procesului de peer review) Contextualizare (seriale, titlul revistelor, legături încrucișate) Editare și expunere (prezentare) Marketing / conștientizare și diseminare Susținerea autorilor
Atribuite bibliotecilor	Selecția și achiziția Contextualizarea (colecțiilor) Catalogarea și indexarea Stocarea / arhivarea Regăsirea / servicii de acces și livrare Susținerea utilizatorilor
Atribuite utilizatorilor	Căutarea, selecția și regăsirea Lectura Încorporarea în cercetare și publicare Transferul rezultatelor cercetării în contextul practic Aplicarea rezultatelor cercetării

Tabelul 1. Funcțiile în cadrul lanțului informațional¹³

¹³ După John Mackenzie Owen, *The Scientific Article...*, p. 65.

Structura modelului „lanțului informațional” constă din următoarele elemente: autorul și cititorul care se plasează la capetele exterioare ale lanțului, și, între actorii principali, un număr limitat de actori instituționali intermediari (de exemplu, edituri și biblioteci). Fiecare din actorii participanți în lanțul informațional realizează funcții specifice, de exemplu crearea, publicarea, colectarea și consumul de informații științifice.

O versiune a modelului unilinear al comunicării științifice este conceptul „lanțului valoric” („*value chain*”) (Figura 2). El modelează comunicarea ca o activitate economică constituită dintr-un lanț de activități interdependente. Ideea este că fiecare actor din lanțul valoric adaugă valoare mesajului sau produsului informațional, întregului proces al informației științifice.¹⁴

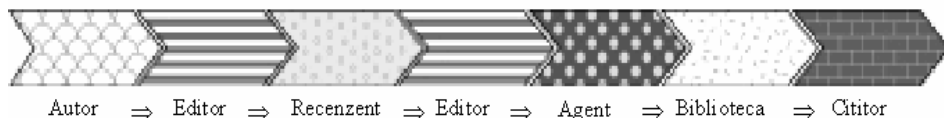

Figura 2. Lanțul valoric al comunicării științifice¹⁵

Unul din cele mai des citate modele ale sistemului comunicării științifice a fost propus de cercetătorii sociologiei științei William Garvey și Belver Griffith. Acest model (Figura 3) a fost elaborat în baza studierii comportamentului comunicațional formal și informal în domeniul psihologiei.¹⁶ Modelul Garvey-Griffith a demonstrat ulterior că poate fi, în general, aplicabil atât în științele fundamentale, cât și în cele sociale. Modelul descrie procesul prin care rezultatele cercetării sunt comunicate și sunt furnizate detalii cu privire la diferite etape ale cercetării într-un

¹⁴ Hans E. Roosendaal, Peter A. Th. M. Geurts, *op. cit.*

¹⁵ După *Ibidem.*

¹⁶ Julie M. Hurd, *Scientific Communication: New Role and New Players*, în S. Y. Crawford, J. M. Hurd, A. C. Walker, *Emerging Issues in the Electronic Environment: Challenges for Librarians and Researchers in the Science*, New York, Haworth Press, 2004, p. 5-22.

interval de timp de la concepere până la integrarea cercetării ca o componentă a cunoștințelor științifice. Deși dimensiunile temporale variază de la o disciplină la alta, elementele esențiale ale modelului sunt universale.¹⁷ În modelul Garvey-Griffith se regăsesc diferite forme de comunicare științifică - formale și informale dar, cu toate că sunt prezentate diferite genuri de documente (rapoarte, manuscrise, preprinturi, rapoarte și teze ale conferințelor etc.), articolul științific din revistele recenzate este considerat genul principal pentru comunicarea științifică.

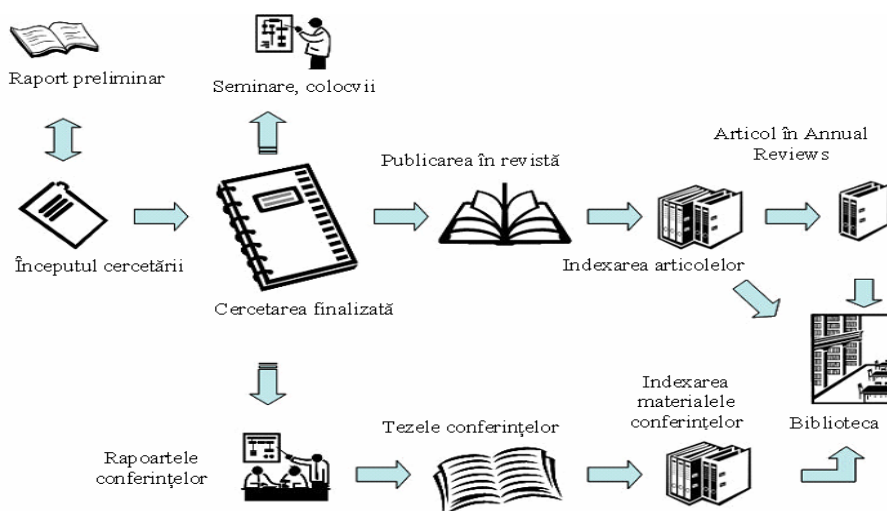

Figura 3. Modelul Tradițional Garvey-Griffith¹⁸

Au fost elaborate și alte modele interesante ale comunicării științifice care oferă diferite perspective ale comunicării în știință. Astfel, putem menționa următoarele modele: UNISIST,¹⁹ Mackenzie Owen,²⁰ Bo-Christer Björ,²¹ Thomas Morton Aitchison²² etc.

¹⁷ Idem, *The Transformation of Scientific Communication...*, p. 1279.

¹⁸ După Idem, *Scientific Communication...*

¹⁹ Trine Fjordback Søndergaard, Jack Andersen, Briger Hørland, *Documents and the Communication of Scientific and Scholarly Information. Revising and*

O abordare mult mai radicală a fost prezentată de Julie Hurd²³ ca un posibil model pentru viitor (*Figura 4*). Acest model este o revizuire a modelului Garvey-Griffith din punct de vedere al evoluției, care se bazează pe o serie de ipoteze:

- se consideră că cercetarea urmează să fie efectuată prin colaborare virtuală (collaboratories),²⁴ mai degrabă decât de către autori individuali;
- rezultatele cercetărilor, precum și informațiile inițiale, sunt integrate în raportul de cercetare;
- toate informațiile legate de cercetare sunt în format digital.

În acest model, tehnologiile informaționale sunt catalizatorul schimbărilor sistemului comunicării științifice. Deși J. Hurd argumentează că „tehnologiile informaționale susțin pe deplin sistemul informatizat de comunicare științifică” și explicit „tranziția este în curs de desfășurare,” istoria contrazice determinismul tehnologic (care argumentează că, în cazul în care este acceptată o tehnologie de inovare, atunci, în mod inevitabil, inovarea va fi adoptată rapid) și relevă importanța factorilor de comportament în adoptarea inovațiilor.²⁵ J. Hurd

Updating the UNISIST Model, în *Journal of Documentation*, vol. 59, nr. 3, 2003, p. 278-320.

²⁰ John Mackenzie Owen, *The Scientific Article...*, p. 57.

²¹ Bo-Christer Björk, *op. cit.*

²² T. M. Aitchison, *The Database Producer in the Information Chain*, în *Journal of Information Science*, vol. 14, nr. 6, 1988, p. 319-327.

²³ Julie M. Hurd, *The Transformation of Scientific Communication...*, p. 1279-1283.

²⁴ **Collaboratory** după William Wulf (1989) este definită ca un centru „fără pereți, în care cercetătorii pot efectua cercetările sale, indiferent de localizarea fizică, interacționând cu colegii, accesând la aparatajul, partajând date și resurse informaționale și accesând informații în biblioteci digitale.” **Collaboratory** după Rosenberg (1991) este un mediu de cercetare experimentală și empirică în care cercetătorii activează și comunică unii cu ceilalți pentru proiectarea sistemelor, participarea în știință colaborativă și efectuarea experimentelor în scopul evaluării și îmbunătățirii sistemelor - <http://en.wikipedia.org/wiki/Collaboratory>.

²⁵ *Ibidem*.

subliniază faptul că valorile științifice, sistemul de evaluare a diferitelor domenii, comunitățile științifice, instituțiile academice sunt factori decisivi în activitatea de cercetare, însă schimbarea acestora este mult mai lentă decât a TIC, care oferă noi oportunități pentru difuzarea cunoștințelor.

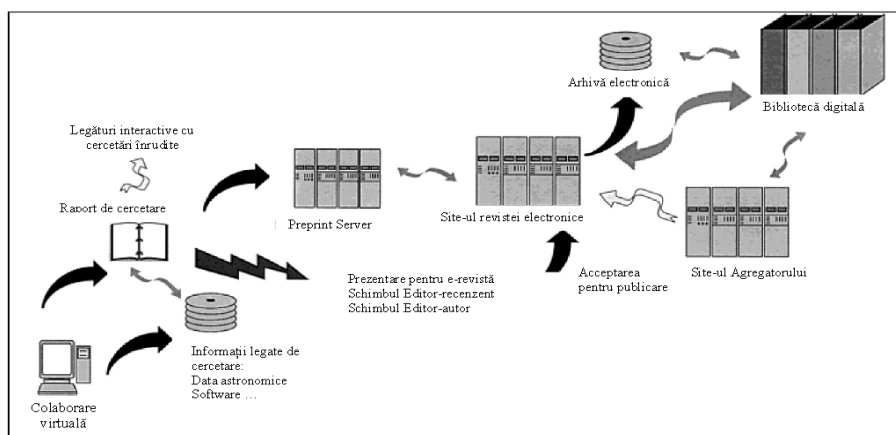

Figura 4. Modelul comunicării științifice pentru 2020²⁶

Schimbările radicale din ultimul deceniu al secolului XX - începutul secolului XXI în domeniul tehnologiei de producere, distribuție, schimb și utilizare a informației au un impact inevitabil asupra societății în ansamblu și asupra anumitor domenii de activitate - știință, cultură, industrie, educație. Prin urmare, bibliotecile, fiind structuri sociale, nu pot să nu suporte efectele acestor schimbări. Inevitabil, TIC influențează sistemul comunicării științifice și, în același timp, se schimbă rolul, misiunea bibliotecilor autohtone în acest sistem. Analiza SWOT a bibliotecilor din Republica Moldova privind participarea lor în sistemul comunicării științifice ne-a permis să facem următoarele constatări:

Punctele forte

- conștientizarea importanței comunicării științifice și a rolului bibliotecilor în acest proces;

²⁶ Julie M. Hurd, *The Transformation of Scientific Communication...*

- existența unor relații durabile cu comunitatea academică;
- experiența în crearea conținuturilor resurselor informaționale;
- existența unor practici bune în managementul colecțiilor, cât și experiența administrativă;
- existența unor competențe distinctive în catalogare, clasificare, expertiza metadatelor;
- coordonarea și cooperarea în utilizarea resurselor informaționale electronice prin participarea în consorții (de exemplu, eIFL. Direct Moldova) și alte forme de colaborare;
- prestarea unor e-servicii;
- realizarea funcțiilor de livrare electronică.

Puncte slabe

- prioritatea documentelor tradiționale în crearea fondurilor documentare ale bibliotecilor;
- coordonarea între sistemele fizice și digitale este încă în evoluție;
- deficitul de competențe tehnice;
- puține implementări inovatoare privind prestarea e-serviciilor și crearea e-conținuturilor;
- conservatism, inerție, pasivitate, abordări („*nu este problema noastră...*”).

Oportunități

- posibilități de dezvoltare a publicării electronice, utilizând experiența instruirii la distanță;
- utilizarea colaborării cu cercetătorii care au nevoie de abilitățile și competențele bibliotecarilor în crearea conținuturilor resurselor informaționale, prelucrarea, organizarea, difuzarea și regăsirea informației;
- posibilități financiare prin participarea în proiectele inovatoare proprii sau ale organizațiilor fondatoare ale bibliotecilor;
- posibilități financiare prin prestarea serviciilor (e-serviciilor) pentru comunitatea academică;
- dezvoltarea parteneriatului local, regional, național și global.

Amenințări

- schimbarea paradigmei de cercetare care, inevitabil, va schimba activitatea și rolul bibliotecii;

- conștientizarea insuficientă de către comunitatea academică a rolului bibliotecii în comunicarea științifică;
- cercetătorii vor solicita (numai) e-servicii;
- bibliotecile pot pierde rolul lor în domeniul comunicațiilor academice și în procesele de e-cercetare.

Ținând cont de schimbările ce au loc în cadrul sistemului comunicării științifice, putem configura câteva scenarii posibile pentru dezvoltarea bibliotecilor în cadrul sistemului de comunicare științifică (Figurile 5-9).

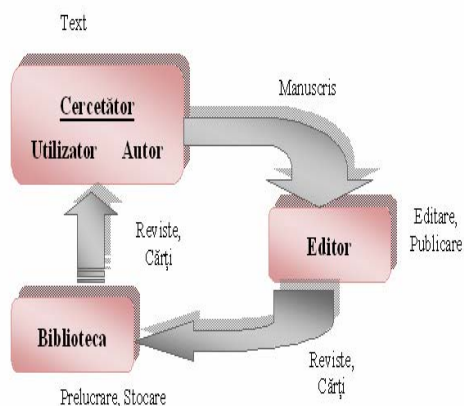

Figura 5. Modelul tradițional actual al comunicării științifice

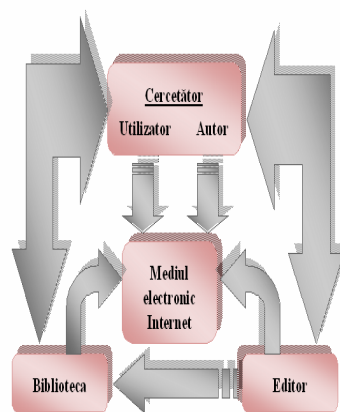

Figura 6. Modelul tradițional și electronic actual al comunicării științifice

În acest model, fiecare din participanții procesului comunicațional (în acest caz, cercetătorii sunt în postură dublă de autori și utilizatori) îndeplinesc funcțiile definite în lanțul informațional: *Cercetător* - crearea, consumarea informației științifice; *Editor* - publicarea, editarea; *Biblioteca* - prelucrarea, stocarea (a se vedea Figura 1).

Apariția Internetului și avansarea TIC configurează noi scenarii pentru actorii comunicării științifice. Pentru biblioteci, în viitorul apropiat, pot fi posibile următoarele modele de dezvoltare și participare (nonparticipare) în comunicarea științifică:

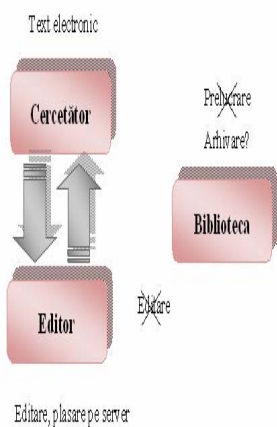

Figura 7. Modelul comunicării științifice fără participarea bibliotecii

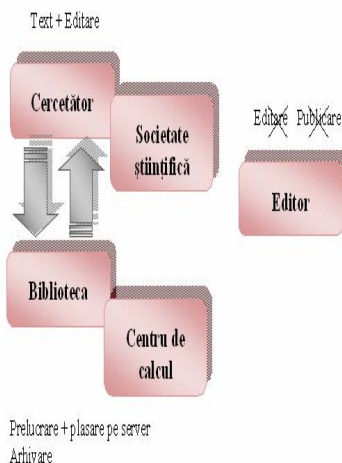

Figura 8. Modelul comunicării științifice cu participarea bibliotecii

Primul scenariu (Figura 7) prezintă un viitor puțin îmbucurător pentru biblioteci, când ele sunt eliminate din procesul comunicării științifice. În acest caz, unele funcții ale bibliotecilor ar fi atribuite editurilor (stocarea, plasarea pe server), iar biblioteca poate deveni o arhivă electronică (cu condiția transformărilor necesare). Cel de-al doilea scenariu (Figura 8) este favorabil pentru viitorul bibliotecilor, dar realizarea lui necesită eforturi foarte mari din sectorul info-documentar. Scenariul care prevede dezvoltarea comunicării științifice cu participarea bibliotecii presupune că funcțiile editurii sunt preluate atât de cercetători (de exemplu, editarea de sine stătătoare a textelor pe Internet), cât și de biblioteci (plasarea textelor pe server sau, de exemplu, a revistelor electronice). Acest model poate fi realizat nu doar prin aplicarea pe scară largă a TIC, dar prin conlucrare și cooperare fructuoasă cu centrele de calcul și implementarea inovațiilor privind serviciile și produsele informaționale.

Însă poate fi realizat încă un scenariu, în care toți actorii lanțului informațional își păstrează locul și funcțiile, contribuind la dezvoltarea

sistemului comunicării științifice (Figura 9). În cadrul acestui model, rolurile pot fi repartizate astfel: editorii recrutează autori, recenzează, editează și pregătesc publicația pentru distribuție (inclusiv distribuția electronică); bibliotecile satisfac necesitățile de informare ale utilizatorilor; mediul electronic (pe baza tehnologiilor) stimulează și amplifică posibilitățile cercetătorilor (autorilor și utilizatorilor), editorilor și a bibliotecilor.

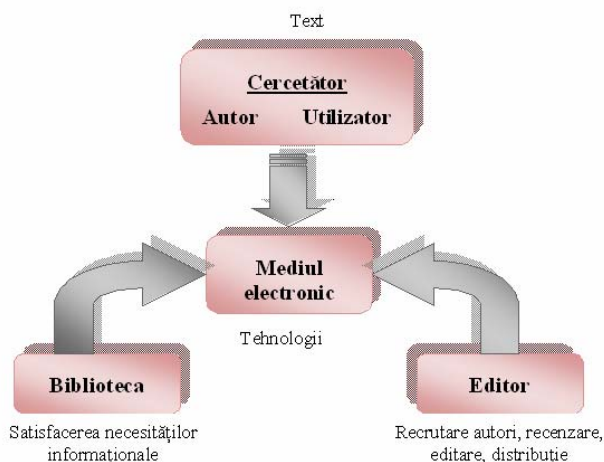

Figura 9. Modelul perspectiv al comunicării științifice

Opinii similare asupra locului bibliotecii în sistemul de comunicare științifică sunt expuse în mai multe lucrări.²⁷ În cazul în care este corectă previziunea că în viitor toată informația necesară, documentele, cunoștințele vor fi disponibile în format electronic, precum și toată

²⁷ John Mackenzie Owen, *The New Dissemination...*, p. 275-288; О. Л. Лаврик, *Академическая библиотека в системе современных научных коммуникаций*, în *Материалы VI научной сессии ГПНТБ СО РАН (9 - 10 ноября 2000 г., г. Новосибирск)*, Новосибирск, 2001, p. 129-134; Л. Н. Тихонова, *Система научных коммуникаций и библиотеки*, în: *Электронные ресурсы по культуре: продвижение в культурную среду Северо-Запада России (26–27 сентября 2006 г., Архангельск)* - <http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/default.asp>

informația științifică va fi disponibilă pe Internet, atunci am putea presupune că este posibil să se realizeze unul din aceste modele de comunicare științifică.

Astfel, realizarea unui model al comunicării științifice depinde de implicarea activă, creativă, inovativă și transformatoare a bibliotecilor academice (științifice).

În scopul transformării rolului și misiunii bibliotecilor academice (științifice) în cadrul sistemului de comunicare științifică, considerăm că este necesar ca bibliotecile:

- să susțină de la distanță cercetările științifice sau echipele de cercetători;
- să nu rămână observatori pasivi, ci să manifeste o participare proactivă;
- să fie integrate pe deplin în practica de cercetare;
- să aplice diverse modele de participare (proiecte comune de Cercetare-Dezvoltare; noi oferte de servicii; amplificarea rolului în activitatea științifică prin bibliotecarii de contact / subiect / facultate etc.);
- să dezvolte leadership-ul pentru participarea în e-cercetare;
- să revadă structura organizațională a bibliotecii (extinderea și reprofilarea rolului bibliotecarului de referință / facultate / subiect; colaborarea strânsă cu Centrele de calcul etc.);
- să furnizeze date pentru e-servicii (dacă biblioteca participă la e-learning, de ce nu poate ea participa la e-cercetare?);
- să susțină formarea profesională a personalului (formarea competențelor noi; organizarea activităților de sensibilizare; participarea activă, constituirea echipelor hibrid etc.);
- să creeze parteneriate noi, business-modele noi;
- să susțină transformările în bibliotecă.

În concluzie, putem menționa că diseminarea cunoștințelor și comunicarea științifică se bazează pe lanțul informațional, a cărui geneză se regăsește în produsele informaționale tipărite. Actorii cheie ai procesului de diseminare a cunoștințelor și de comunicare științifică sunt autorii, editorii, bibliotecile și utilizatorii, ale căror roluri și misiuni se schimbă odată cu schimbarea paradigmei comunicării științifice. Dimensiunile noi ale bibliotecilor din cadrul sistemului comunicării

științifice depind de implementarea și amplificarea rolului TIC, cât și de poziția activă, creativă, inovatoare și transformatoare a bibliotecilor.

Bibliografie selectivă:

- Paul Vassallo, ***The Knowledge Continuum - Organizing for Research and Scholarly Communication***, în ***Internet Research***, vol. 9, nr. 3, 1999, p. 232-242.
- Charles Humphrey, Elizabeth Hamilton, ***Is it Working? Assessing the Value of the Canadian Data Liberation Initiative***, în ***Bottom Line***, vol. 17, nr. 4, 2004, p. 137-146.
- Kathleen Shearer, Bill Birdsall, ***The Transition of Scholarly Communications in Canada: Study*** [online]. 2002 [citat 27.07.2010]. Disponibil: http://www.carl-abrc.ca/projects/kdstudy/public_html/pdf/bground.pdf.

Cultura informațională - necesitate stringentă în societatea contemporană

TATIANA ADRIANA OPRESCU
Biblioteca Universității din Pitești

Abstract

Information Literacy - A Stringent Requirement of the Contemporary Society

The term information literacy, sometimes referred to as information competency, is generally defined as the ability to access, evaluate, organize and use information from a variety of sources. Being information literate requires knowing how to clearly define a subject or area of investigation; select the appropriate terminology that expresses the concept or subject under investigation; formulate a search strategy that takes into consideration different sources of information and the variable ways that information is organized; analyze the data collected for value, relevancy, quality and suitability; and subsequently turn information into knowledge. This involves a deeper understanding of how and where to find information, the ability to judge whether that information is meaningful and, ultimately, how can that information be incorporated best to address the problem or issue at hand.

Keywords: *information literacy, information society, information culture, contemporary society, search strategy, library.*

Introducere

Cultura informațională este o noțiune nouă, recent apărută, cu multiple semnificații și diverse aplicații. Conceptul de „*cultură informațională*,” alcătuit din două componente indisolubile „*cultură*” și „*informație*,” preexistența căruia poate fi sesizată încă de la începuturile informației, se află în negurile celui viitor virtual, proiectat și preconizat secole la rând de literatura fantastică, dar și de realitatea în curs de dezvoltare.

În dezvoltarea Societății Informației și Cunoașterii, cultura informațională este un factor determinant. O societate bazată pe studiul

de-a lungul întregii vieți este de neconceput fără o cultură informațională durabilă.

Colocviul la nivel înalt, organizat de IFLA și UNESCO și desfășurat în noiembrie 2005 la Biblioteca Alexandria din Egipt, a lansat *Declarația de la Alexandria cu privire la cultura informațională și instruirea pe parcursul întregii vieți*.¹ În această declarație se menționează că, „la baza instruirii continue stă cultura informațională,” care îi ajută pe oameni să caute, să evalueze, să utilizeze și să creeze informația în direcția atingerii scopurilor personale, sociale, profesionale și educaționale. De asemenea, *Declarația de la Alexandria* îndeamnă instituțiile guvernamentale și organizațiile non-guvernamentale să promoveze politici și programe în domeniul culturii informaționale și instruirii pe parcursul întregii vieți.

Specialiștii în biblioteconomie și știința informării poartă discuții asupra definirii conceptului „cultura informațională.” Cea mai des utilizată este definiția dată de ALA (Asociația Bibliotecilor Americane) în 1989: „pentru a avea o cultură informațională, o persoană trebuie să conștientizeze necesitatea informației, să poată localiza, evalua și utiliza eficient informația.”²

Tehnologiile informației și de comunicații sunt factori esențiali în trecerea la societatea informațională. Termenul „societate informațională” descrie o economie și o bibliotecă în care accesul, achiziția, stocarea, prelucrarea, transmisia, răspândirea și utilizarea cunoștințelor și a informației joacă un rol decisiv.

Societatea informațională se caracterizează atât prin schimbări cardinale tehnice și tehnologice în infrastructura comunicațională, cât și prin creșterea bruscă a volumului informației produse și consumate. În ultimii ani, volumul informației, care există, circulă, se păstrează și se consumă în format electronic, devine tot mai mare. Pentru prima dată în istorie, informația și cunoștințele științifice devin nu doar mijloace de

¹*The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning*, Alexandria, 2005. <http://ifla.queenslibrary.org/III/wsis/BeaconInfSoc.html>

²American Library Association Presidential Committee on Information Literacy: *Final Report*, Chicago, ALA, 1989. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm>

modernizarea a societății contemporane, dar și un produs principal al activității economice.

Cultura informațională, un produs al societății informaționale, fiind considerată o cultură a informatizării, a deprinderii de operare cu noile tehnologii informaționale și de comunicare este cheia pentru educația permanentă și are o mare importanță strategică în curriculum-ul din învățământul superior, îmbunătățind mediul predării și învățării. S-a spus chiar că „este abilitatea de a supraviețui în secolul al XXI-lea.”³

Însușirea și stăpânirea metodelor și tehnicilor de informare și documentare, coroborate cu abilitățile specifice tehnologiilor și instrumentelor de lucru folosite, reprezintă cultura informațională - un nou domeniu de cercetare, în plină dezvoltare și considerat a fi un îndrumar indispensabil pentru o societate informațională.

Cultura informațională este „o piesă fundamentală în cadrul societății informaționale, deoarece se referă la capacitățile asociate cu funcționarea efectivă în această societate, ce are menirea de a ajuta oamenii să se integreze în noua societate informațională,”⁴ să-și schimbe modul de relaționare cu informarea și documentarea, să cunoască noile reguli ale jocului mondial de comunicare (respectarea drepturilor, prezervarea valorilor fundamentale ale societății, integrarea culturală și lingvistică).

Logo-ul culturii informaționale

Obiectiv logo - facilitarea comunicării între specialiștii implicați în proiecte de formare a culturii informaționale, comunitățile lor și societatea în ansamblu.

Semnificație logo - logo-ul simbolizează, într-un mod simplu, abilitatea umană de a căuta și accesa informația, atât prin intermediul mijloacelor tradiționale, cât și prin utilizarea tehnologiilor moderne de informare și comunicare.

³ Octavia-Luciana Porumbeanu, *Utilizatorii în epoca contemporană*, în *Magazin bibliologic*, nr. 1, 2006, p. 42-57.

⁴ Jean Michel, *Formation documentaire et culture de l'information*. <http://michel.jean.free.fr/publi/JM320.html>

Elementele grafice din care este constituit logo-ul - cartea și cercul - sunt simboluri recunoscute în întreaga lume. Cartea simbolizează studiul, învățarea; cercul - ansamblul cunoștințelor și informațiilor, care devin tot mai accesibile grație tehnologiilor informaționale. Cartea deschisă, alături de cerc, este și o metaforă vizuală, reprezentând persoana care deține abilitățile de regăsire a informației și dorința de a împărtăși aceste abilități altor persoane.⁵

Definiții ale culturii informaționale

Cultura informațională (*information literacy* în engleză; *la culture de l'information* sau *maîtrise de l'information* în franceză) este un concept din ce în ce mai utilizat în ultimii ani. Multitudinea de definiții și de opinii relevă preocupări multiple de stabilire precisă a unui conținut și implicit nevoia de impunere în conștiința socială, dar mai ales în lumea universitară.

- „Abilitatea de a localiza, evalua și folosi informația pentru a deveni pentru toată viața, independent informațional.”⁶
- „Abilitatea de a identifica ce informație este necesară și abilitatea de a o localiza, evalua și utiliza în rezolvarea unor probleme și în construirea de mesaj.”⁷
- „Abilitatea de a găsi, evalua, utiliza și comunica informația în toate formele ei de manifestare.”⁸

⁵ Edgar Luy Pérez, autor logo (Cuba) <http://www.infolitglobal.info/logo/en/author>. Logo-ul poate fi accesat gratuit în diverse formate grafice (EPS, SVG, PDF, JPG) pe site-urile: <http://www.infolitglobal.info/logo>

⁶ Comision ou Colleges, Southern Association of Colleges and Schools (SACS): *Criteria for Accreditation*, 10th edition, Dec. 1996. <http://collaborations.denison.edu/ohio5/grant/about/definitions.html>

⁷ Ocotillo Information Literacy Group. Maricopa Community Colleges. *Report '94 Information Literacy*. <http://hakatai.mcli.dist.maricopa.edu/ocotillo/report94/rep7.html>

⁸ Information Competency in the California Community Colleges. The Academic Senate for California Community Colleges, Adopted Spring 1998 <http://openedpractices.org/files/Info%20Comp%20in%20CA%20CC.pdf>

- „Abilitatea de a recunoaște o nevoie informațională de a localiza, evalua, utiliza efectiv și de a comunica informația în variate forme.”⁹
- „Setul de abilități necesare unui individ pentru a recunoaște o nevoie informațională și pentru a putea localiza evalua și utiliza informația adecvată.”¹⁰
- „O nouă artă a libertății, cuprinzând deopotrivă utilizarea computerului și a accesului la informație ca pe o reflecție critică asupra genului informației însăși, a infrastructurii sale tehnice, precum și a impactului său asupra contextului social, cultural și filozofic.”¹¹
- „Un ansamblu de competențe care permit recunoașterea unei necesități informaționale, de identificare a informației adecvate, de găsim, evaluare și utilizare într-o situație dată, într-o perspectivă de rezolvare a unei probleme...”¹²
- „Un ansamblu de competențe intelectuale și instrumentale care permit, în scopul cogniției (cunoașterii), de a realiza un proces de colectare, evaluare și prelucrare, de producere și de comunicare a informației.”¹³
- „Cel mai eficient mijloc de a depăși barierele din calea accesului la informații, se impune, așadar, ca o necesitate stringentă.”¹⁴

⁹ State University of New York (SUNY) Council of Library Directors. *Information Literacy Initiative Committee, Final Report*, 30 Sept. 1997. <http://www.plattsburgh.edu/library/instruction/informationliteracydefinition.php>

¹⁰ *Information Literacy Competency Standard for Higher Education*. Association of College and Research Libraries(ACRL). 18 Jan. 2000 <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm>

¹¹ Jeremy Shapiro, Shelley K. Hoghes, *Information Literacy as a Liberal Art*, în *Educom Review*, vol. 31, March-April 1996 <http://net.educause.edu/apps/er/review/reviewArticles/31231.html>

¹² *Le Grand dictionnaire terminologique* - Office quebecois de langue française http://www.granddictionnaire.com/btml/fra/r_motclef/index10241.asp

¹³ Claire Panijel-Bonvalot, *La formation documentaire des étudiants en France*, în *Bulletin des Bibliothèques de France*, nr. 6, 2005, p. 16-22, <http://bbf.enssib.fr>

Definițiile prezentate sunt o mică parte din cele propuse de cei implicați în domeniul culturii informaționale ca domeniu de cercetare. Toate au însă un conținut asemănător, au în vedere aceleași elemente: identificarea unei nevoi de informare, localizarea surselor de informare, evaluarea lor, folosirea efectivă a informației, comunicarea rezultatelor cercetării. Cultura informațională poate fi privită, din perspectiva acestor definiții și ca un demers de muncă intelectuală și de comunicare.

Sintetizând, putem afirma că *prin cultură informațională se înțelege un ansamblu de abilități ce permite identificarea unei nevoi informaționale, urmată de localizarea, evaluarea și utilizarea informației găsite într-un demers de rezolvare a unei probleme, de găsire a unui răspuns și comunicarea informației reținute și prelucrate.*

Cultura informațională presupune o cunoaștere a naturii informației, a modului în care este organizată, cum poate fi reperată printr-o varietate de surse de acces și de tehnici, cum poate fi adaptată și aplicată la diferite studii și probleme concrete. Acest ansamblu de cunoștințe reclamă un set de competențe adecvate ce permit unui individ să se integreze cu succes în societatea informațională.

Alfabetizarea informațională (Information Literacy) are ca obiectiv oferirea de mijloace în scopul dobândirii unei reale stăpâniri a informației, dincolo de accesul la tehnologie, după cum subliniază Paulette Bernhard: „o garanție a reușitei în societățile numite «ale informației» și «ale științei».”¹⁵

Necesitatea formării culturii informaționale este determinată de:

- diversificarea tehnologiilor informaționale;
- rapiditatea modificării instrumentelor de căutare;
- pluritatea modalităților de acces.

¹⁴ Michael Donald, *Too Much of a Good Thing? Dilemmas of an Information Society*, în *Ghostwriting and Other Essays*, Philadelphia, ISI Press, 1986, p. 23-29; Eugene Garfield, *When Information Overload Is Too Much of a Good Thing*, în *ibidem*, p. 21-23; *Biblioteca publică și societatea informației*, București, ANBPR, 1998, p. 67.

¹⁵ Paulette Bernhard, *Apprendre a maîtriser l'information: des habilités Indispensables dans une „société de savoir”* <http://www.acelf.ca/revue/XXVI-1/articles/09-bernhard.html>

Utilizatorii sunt obligați să facă față unei producții de informații în continuă creștere. Căutările pe Internet, filtrarea informației utile cer abilități specifice. *Cultura informațională și cultura tehnologică au devenit indispensabile.* Bibliotecile universitare joacă un rol de bază în formarea culturii informaționale a utilizatorilor săi. Ele trebuie să ajute utilizatorii la: cunoașterea ofertei bibliotecii universitare; cunoașterea instrumentelor de informare; formarea deprinderilor legate de accesul de informații.

Bibliotecile universitare de peste hotare sunt bine integrate în universități; ele dețin/elaborează programe variate de formare a studenților, cursuri de instruire etc.

Cetățenii instruiți din punctul de vedere al culturii informaționale sunt o condiție pentru crearea unei societăți informaționale de succes. La nivel național, performanța și competitivitatea vor putea fi obținute doar în urma elaborării unor politici coerente de încurajare a învățării permanente și a creării unor programe de cultură informațională care să aibă în vedere toți cetățenii.

Bibliotecile și serviciile informaționale trebuie să fie capabile să promoveze cultura informațională și să ofere susținere și instruire pentru o utilizare mai eficientă a resurselor informaționale, inclusiv a tehnologiilor de informare și comunicare. Pentru ca relația bibliotecar-utilizator să fie eficientă și biblioteca să fie recunoscută ca acea structură cu un important rol comunitar ce contribuie la ridicarea culturii informaționale a individului trebuie să acceptăm următoarele: *nu numai tehnologiile, informația și societatea în general sunt într-o continuă schimbare, ci și nevoile utilizatorilor, legate de educație și de autoformare sunt într-o continuă evoluție.*

În urma unei analize complexe a literaturii de specialitate, SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries/Conferința Permanentă a Bibliotecilor Naționale și Universitare din Marea Britanie) a identificat și propus un set de 7 abilități principale de informare, necesare pentru formarea unor persoane competente în ceea ce privește cultura

informațională.¹⁶ Aceste abilități pornesc de la elemente de bază din domeniul biblioteconomiei și tehnologiei informației.

1. *Abilitatea de a recunoaște nevoia de informare.*

2. *Abilitatea de a distinge modalități în care „lipsa” de informare poate fi abordată:*

- cunoașterea tipurilor corespunzătoare de resurse, atât tipărite, cât și nontipărite;

- selecția resurselor celor mai adecvate;

- abilitatea de a înțelege, aspect care afectează accesibilitatea surselor.

3. *Abilitatea de a construi strategii pentru a localiza informația:*

- pentru a dezvolta o metodă sistematică adecvată nevoii;

- pentru a înțelege principiile construirii și generării bazelor de date.

4. *Abilitatea de a localiza și accesa informația:*

- pentru a dezvolta tehnici de căutare corespunzătoare;

- pentru a utiliza tehnologiile informației și comunicării, inclusiv rețele universitare internaționale;

- pentru a utiliza servicii de indexare și rezumare adecvate, indexuri și baze de date de citări;

- pentru a utiliza metode de informare curentă.

5. *Abilitatea de a compara și evalua informația obținută din diferite surse:*

- înțelegere a aspectelor ce țin de autoritate;

- înțelegere a procesului de recenzare în editarea științifică;

- extragere adecvată a informației care corespunde nevoii de informare.

6. *Abilitatea de a organiza, aplica și comunica informația altor persoane în modalități corespunzătoare situației:*

- să se citeze referințele bibliografice în proiecte, teze etc.;

- să se construiască un sistem bibliografic personal;

- să se comunice efectiv utilizând mijlocul adecvat;

- să se înțeleagă aspecte legate de copy-right și plagiat.

7. *Abilitatea de a sintetiza și construi pe baza informației existente, contribuind la crearea de cunoaștere nouă.*

¹⁶ *Information Skills in Higher Education: A SCONUL Position Paper*
<http://www.sconul.ac.uk/groups/informationliteracy/papers/Sevenpillars.html>

Educația pentru cultura informațională este o responsabilitate a tuturor bibliotecilor. Este necesară însă abordarea strategică a acesteia și, de asemenea, colaborarea între specialiștii din structurile infodocumentare și experții din zona învățământului, a tehnologiei și a altor discipline, pentru dezvoltarea unor programe care să favorizeze cultura informațională. Ea trebuie văzută ca un proces continuu care necesită interacțiunea tuturor părților implicate.

Conceptul de *cultură informațională* cuprinde în sine sau are o legătură strânsă cu alți termeni:¹⁷

- *Fluența informațională* - folosirea competențelor informaționale;
- *Formarea utilizatorilor, instruirea utilizatorilor* - abordarea globală a instruirii utilizatorilor în domeniul accesului la informație;
- *Instruirea bibliografică* - instruirea beneficiarilor în vederea căutării și acumulării informației;
- *Orientarea în bibliotecă* - formarea abilităților de utilizare a bibliotecii;
- *Dezvoltarea abilităților informaționale* - procesul de facilitare a abilităților informaționale;
- *Competențe informaționale* - cuprinde abilitățile ce dețin cultura informațională.

Deseori cultura informațională este confundată cu competențele de utilizare a tehnologiilor informaționale. Dar a poseda o anumită cultură informațională nu înseamnă doar să poți utiliza computerul, diverse soft-uri, baze de date, Internet-ul și alte tehnologii. Cultura informațională presupune în mare parte utilizarea eficientă a informației, înțelegerea aspectelor economice, legale și sociale legate de utilizarea și răspândirea informației.

Standardele culturii informaționale

Instituțiile și persoanele care au în responsabilitate formarea culturii informaționale trebuie să se orienteze spre anumite standarde în domeniu, acceptate la nivel internațional.

¹⁷ Jesús Lau, *International Guidelines on Information Literacy*
<http://bivir.uacj.mx/DHI/DoctosNacioInter/Docs/Guidelines.pdf>

Primele standarde au fost elaborate în SUA. În 1998, Asociația Americană a Bibliotecarilor Școlari (AASL) și Asociația pentru Comunicații și Tehnologii Educaționale (AECT) au publicat *Standarde pentru cultura informațională la elevi*.¹⁸

În anul 2000 ACRL (Asociația Bibliotecilor de Colegiu și de Cercetare), care face parte din ALA, a adoptat și publicat *Standarde pentru competențe de cultura informațională în învățământul superior*. Acest document stabilește 5 standarde și 22 de indicatori de performanță pentru determinarea nivelului de cultură informațională la studenți. Conform acestor standarde, studentul cu un anumit nivel de cultură informațională poate: determina natura și cantitatea informației de care are nevoie; accesa informația dorită în mod efectiv și eficient; evalua informația și sursele de informare în mod critic, asimila informația selectată în sistemul său de cunoștințe și valori; utiliza informația pentru realizarea unei sarcini specifice individual sau în grup; înțelege multe din problemele economice, legale și sociale legate de utilizarea informației, folosește informația în limitele eticii și legalității.

Standardele elaborate de ACRL se regăsesc în Manifestul *Standarde pentru cultura informațională în învățământul superior*, adoptat la Întâlnirea a III-a pentru determinarea competențelor informaționale, desfășurată în Mexic la 11 octombrie 2002. Manifestul conține 8 competențe în cultura informațională, care întrunesc 45 de abilități:

1. înțelegerea structurii cunoașterii și a informației;
2. determinarea profilului informației necesare;
3. construirea strategiei eficiente de căutare și găsimă a informației;
4. obținerea informației;
5. analizarea și evaluarea informației;
6. integrarea, sintetizarea și utilizarea informației;
7. prezentarea informației cercetate;
8. respectarea drepturilor de autor.

¹⁸ American Association of School Librarian; Association of Educational Communications and Technology. *Information Literacy Standards for Student Learning*, Chicago, ALA, 1998.

IFLA (Federația Internațională a Asociațiilor de Biblioteci) se preocupă în mod deosebit de aspectele ce țin de cultura informațională din 1990, când s-a constituit un Grup de lucru pentru Formarea Utilizatorilor. În 1993, această structură s-a transformat în Masa Rotundă pentru Formarea Utilizatorilor, iar în 2002, în Secțiunea IFLA pentru Cultura Informațională. Această secțiune se preocupă de toate aspectele ce țin de cultura informațională: formarea utilizatorilor, stilurile de învățare, utilizarea computerului și a mijloacelor media în procesul de predare și învățare, resursele informaționale în rețea, parteneriatul cu personalul didactic în dezvoltarea programelor de instruire, învățământul la distanță, instruirea bibliotecarilor în predarea culturii informaționale. Misiunea Secțiunii este de a disemina informația despre programele de cultură informațională existente. În acest scop a fost creată, în colaborare cu UNESCO, o bază de date a publicațiilor, resurselor cu referire la cultura informațională.¹⁹

În iulie 2006 Secțiunea a publicat în varianta finală *Liniile directorii pentru cultura informațională și instruirea pe parcursul întregii vieți*.²⁰ Acest ghid are scopul de a crea un cadru unic pentru specialiștii preocupați de inițierea unui program de formare a culturii informaționale. Documentul este destinat, în primul rând, bibliotecilor din instituțiile de învățământ, dar poate fi aplicat cu succes și de bibliotecile publice. El poate fi adaptat și modificat de către bibliotecari în concordanță cu necesitățile și posibilitățile instituției în care activează. Principiile, procedurile, recomandările, conceptele incluse în aceste linii directorii, sunt o compilare din diferite documente internaționale cu privire la cultura informațională publicate anterior.

Standardele promovate de liniile directorii IFLA se structurează pe 3 componente, ce prevăd deținerea de către utilizator a anumitor cunoștințe și abilități:

- *Accesarea informației*, unde utilizatorul:

¹⁹ *International Information Literacy Resources Directory*, IFLA, UNESCO <http://www.uv.mx/usbi%5Fver/unesco/http://www.infolitglobal.info/>

²⁰ IFLA, *Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning*, <http://www.ifla.org/VII/s42/pub/IL-Guidelines2006.pdf>

- recunoaște că are nevoie de informație;
- decide să caute informația;
- definește necesitatea de informație;
- inițiază procesul de căutare a informației;
- identifică și evaluează potențialele surse de informație;
- dezvoltă strategiile de căutare;
- accesează sursele informaționale selectate;
- selectează și adună informația găsită.
- *Evaluarea informației*, unde utilizatorul:
 - analizează și examinează informația găsită;
 - generalizează și interpretează informația;
 - selectează și sintetizează informația;
 - evaluează exactitatea și relevanța informației găsite;
 - aranjează și împarte informația pe categorii;
 - grupează și organizează informația;
 - determină care este cea mai bună și mai utilă informație.
- *Utilizarea informației*, unde utilizatorul:
 - găsește noi modalități de a comunica, prezenta și utiliza informația;
 - aplică informația găsită;
 - personalizează informația folosită;
 - prezintă un produs informațional nou;
 - înțelege aspectul etic în utilizarea informației;
 - respectă prevederile legale în utilizarea informației;
 - respectă proprietatea intelectuală;
 - folosește standardele relevante pentru referințe bibliografice.

Evoluția semantică a conceptului culturii informaționale

Cultura informațională nu este un concept nou după cum ar părea, ținând cont de importanța ce i se acordă și de multitudinea proiectelor de cercetare în acest domeniu. Cultura informațională prelungeste și diversifică noțiunea anterioară de „*cercetare în bibliotecă*.” Ambele noțiuni au în vedere dezvoltarea de strategii cognitive și metacognitive în asimilarea de cunoștințe, achiziționarea de metode și tehnici de muncă intelectuală și se înscriu într-un domeniu educativ larg, având menirea de a

media accesul și transmiterea de cunoștințe. Glisarea de la domeniul cercetării în bibliotecă spre cultura informațională a început în anii '80, mai întâi ca un fenomen izolat, fără prea mare amploare, s-a impus ca domeniu de cercetare universitară în anii '90, iar astăzi asistăm la o împletire a metodelor de cercetare bazate pe noi tehnologii cu metodele bazate pe Noi Tehnologii ale Informării și Comunicării (NTIC) și la impunerea culturii informaționale ca noțiune distinctivă, cu un scop și un conținut bine precizat.

Analizând evoluția conceptului de cultură informațională, Shirley Behrens²¹ identifică trei perioade succesive fiecare având anumite elemente dominante:

- anii '70: se afirmă noțiunea de *societate informațională* și se vorbește din ce în ce mai mult de necesitatea identificării de abilități specifice pentru a controla informația;
- anii '80: se precizează conceptul de *cultură informațională* și se încearcă definirea unui conținut semantic pornind de la un set de abilități considerate ca indispensabile, coroborate cu dezvoltarea tehnologiilor;
- anii '90: afirmarea *culturii informaționale* ca domeniu de cercetare; accentuarea importanței noului domeniu sub aspect educativ, atât în sens restrâns (integrat într-un sistem educațional), cât și în sens larg (permițând oricărui individ să exploateze resursele informaționale și să se integreze în noua societate).

Apariția noțiunii de societate informațională ține de anii '90 ai secolului trecut. Sursele franceze și engleze leagă, la rândul lor, apariția fenomenului de începutul anilor '80, când noțiunea de cultură informațională a fost încetățenită în domeniul biblioteconomiei și al documentării.

Diversificarea crescândă a producției, inițiată de revoluția tehnologică, complică mult procesul de producție și relațiile sociale. Acest fenomen își găsește reflectarea în diferențierea membrilor societății. Se schimbă toate structurile și instituțiile societății, împingând oamenii

²¹ Shirley J. Behrens, *A conceptual analysis and historical overview of information Literacy*, în *College and research libraries*, vol. 55, nr. 4, 1994. Apud Paulette Bernhard, *op. cit.*

permanent la autoperfecționare. Acest „*efect al accelerării*,” care amplifică fluxul noilor situații și relații, trece prin conștiința oamenilor, o reorganizează și le schimbă comportamentul. Rolul strategic în societate revine treptat științei și elitei savanților. Cea mai importantă instituție devine nu corporația sau firmele, ci universitatea.

În aceste condiții se naște un nou obiect - informația, cunoștințele, a căror importanță a devenit atât de mare, încât societatea poate fi denumită *societate informațională*. Persoanele instruite, creative se evidențiază, urcând în vârful piramidei organizațiilor sau grupărilor profesionale, rezolvând probleme manageriale complexe, încercând penetrarea lor în politică.

Astfel, teoriile transformării societății dezvoltate explică trecerea ei în societate postindustrială, informațională, ale cărei caracteristici sunt:

- deplasarea accentelor de pe producerea bunurilor materiale pe cele intelectuale și informaționale;
- predominarea proprietății intelectuale;
- formarea unui nou tip al lucrătorului - instruit, erudit;
- consolidarea unui nou management - flexibil și uman.

Cultura informațională în societatea contemporană

Societatea contemporană poate fi numită informațională, deoarece informația este bogăția principală, iar activitatea de bază este orientată spre colectarea, prelucrarea, păstrarea, transformarea și utilizarea informației. Obiectivul esențial este intensificarea proceselor informaționale, deoarece crește viteza de transmitere a mesajelor, se mărește volumul informației transmise, se accelerează prelucrarea informațiilor, crește volumul informației noi etc. Acest proces poate avea un efect negativ asupra oamenilor, având drept consecință suprasolicitarea informațională, ceea ce reduce abilitatea de gândire. Cercetările contemporane arată că există limite la cantitatea informației care o poate primi, prelucra și memora omul.

Fluxul continuu al schimbărilor, noile valuri de informații duc la stimularea unui nivel mai înalt de soluționare, ceea ce provoacă stres la luarea deciziilor. Toate acestea nu pot să nu influențeze procesul de învățământ.

Astăzi e greu de apreciat importanța formării *culturii informaționale*, atât a profesorilor, cât și a elevilor. Schimbările majore în dezvoltarea socio-economică și tehnico-științifică a societății pun în fața fiecărui individ problema asimilării continue a noilor cunoștințe și priceperi, ce asigură realizarea optimă a activităților, orientate spre satisfacerea necesităților informaționale profesionale și neprofesionale. *Educarea culturii informaționale trebuie să aibă loc la toate etapele - și la etapa de elev și la etapa de organizator al procesului educațional.*

Educarea culturii informaționale la elevi/studenti este sarcina nu numai a profesorului de informatică, dar și a celorlalți profesori, așa cum *cultura informațională în prezent devine componentă a culturii generale a omului.* Unul din obiectivele principale ale profesorului este cointeresarea elevului/studentului în materie, stimularea activității de cunoaștere și de creație. La soluționarea acestui obiectiv contribuie însușirea tehnologiilor informaționale. Tehnologiile informaționale performante impun viitorului specialist să corespundă exigențelor societății, reclamă flexibilitate, creativitate, puterea de a gestiona eficient raportul dintre continuitate și schimbare. De exemplu, profesorii de fizică, biologie, geografie ar putea utiliza softuri educaționale cu elemente de joc, programe de modelare, de testare, demonstrative etc.

Modelarea fenomenelor naturale pe computer deschide perspective largi pentru perfecționarea metodologiei de predare a disciplinelor menționate. Reprezentarea grafică a rezultatelor, prin modelarea pe computer, permite acumularea unui volum mai mare de informație. În realizarea lucrărilor practice pot fi utilizate tabelele electronice cu ajutorul cărora pot fi modelate diferite procese, se pot construi grafice și diagrame. În aceste cazuri, computerul facilitează executarea operațiilor complicate și permite ca profesorul și elevii să acorde mai multă atenție analizei datelor cu care operează. Calitățile de bază ale calculelor computerului sunt viteza, exactitatea și, de asemenea, introducerea și extragerea rapidă a datelor. Programele demonstrative pot fi utilizate la explicarea subiectului. Programele de training ajută elevii la însușirea unor cantități mai mari de termeni, formarea priceperilor de soluționare a diferitelor probleme. Efectul major al programelor de testare constă în fortificarea procesului de feedback. Utilizarea computerului la lecțiile de științe reale

permite efectuarea lecțiilor mai interesante și implicarea activă a elevilor în activitatea de cunoaștere.

Învățământul trebuie orientat spre viitor, însă viitorul cere de la om abilitatea de a lucra cu fluxuri enorme de informații. Respectiv, școala trebuie să dea elevului o gamă largă de selecție a informațiilor și mijloacelor de prelucrare a lor.

Unul din obiectivele procesului de învățământ ar trebui să fie educarea culturii informaționale, care include:

- stilul gândirii adecvat cerințelor societății informaționale contemporane, exprimat prin dibăcia de a utiliza abordarea informațională, analiza mediului informațional și elaborarea sistemelor informaționale efective;
- totalitatea priceperilor și abilităților de lucru cu sursele de informație;
- soluționarea independentă a oricăror probleme corelate cu căutarea, prelucrarea, păstrarea și transmiterea informației.

Criteriile culturii informaționale pot fi formulate reieșind din etapele de prelucrare a informației, priceperile indispensabile și cerințele înaintate la fiecare etapă. Căutarea și păstrarea informației în majoritatea cazurilor este realizată cu ajutorul mijloacelor electronice contemporane, de aceea priceperile legate de aceste activități au mai puțină importanță.

Omul poate fi însăși sursa de informație, când produce și transmite informația, însă trebuie să țină cont de cerințele pe care trebuie să le satisfacă informația: claritate, exactitate, continuitate și demonstrativitate. Pentru ca informația să fie clară și exactă trebuie impuse niște limite în utilizarea cuvintelor sau simbolurilor cu ajutorul cărora este exprimată. Continuitatea și valabilitatea este asigurată de raționamentul logic și structura argumentării. *Deci premiza culturii informaționale la această etapă o constituie cultura vorbirii, scrise și orale și de asemenea cultura logică.*

La mărirea volumului de informație și vitezei ei de prelucrare în societatea contemporană, deosebit de actuală devine iscusința de a percepe și prelucra informația. La perceperea și prelucrarea inițială a informației un rol important îl joacă scopul stabilit, înțelegerea este asigurată prin contextul stabilit, în care există informația și determinarea cuvintelor-cheie, ce transmit ideea principală. Aici se observă tendința către

minimizare, adică exprimarea informației, esența căreia constă în cunoașterea, înțelegerea și priceperea de a găsi cuvintele cheie și formularea cu ajutorul lor a mesajelor scurte (referate, adnotații, rezumate), ce fixează stările de bază ale unei sau altei probleme.

La etapa de prelucrare a informației are loc sistematizarea și clasificarea ei, aducerea la un format definit pentru reproducerea comodă și utilizarea ulterioară. Analiza proceselor ce au loc la fiecare etapă de lucru cu informația arată ce tipuri de activități trebuie să-i învățăm să asimileze elevii, studenții, ca în rezultat să se poată vorbi de o cultură informațională a lor.

Concluzii

Societatea informațională presupune utilizarea intensivă a informației în toate sferile activității și existenței umane, cu un impact economic și social semnificativ. Noile tehnologii informaționale sunt utilizate atât la nivel individual, cât și la cel organizațional. Prin urmare, crearea și dezvoltarea societății informaționale presupun, potrivit lui McConnell, unitatea a trei factori-cheie: *tehnologia informațională, tehnologia comunicațiilor și producția de multimedia*.

Pentru constituirea societății informaționale este importantă identificarea regulilor după care funcționează și a relațiilor sociale și economice. Schematic, revoluția industrială se constituie din energie și materii prime, iar cea post industrială - din convergența informației, prelucrarea ei și telecomunicații.

Trecerea la societatea informațională este promovată de dezvoltarea tehnologiilor digitale, care facilitează accesarea, procesarea, stocarea și transmiterea datelor. Volumul imens de informații disponibile creează oportunități de exploatare a lor prin crearea de noi produse și servicii.

Din păcate, crearea societății informaționale condiționează apariția anumitor probleme, legate în primul rând de adaptarea individului și a comunității în general la noile condiții de existență. Acest obstacol poate fi depășit prin sporirea încrederii individului în organizație și societate, odată cu posibilitatea accesării informațiilor și utilizarea eficientă a acestora.

Societatea informațională reprezintă o nouă etapă istorică a evoluției civilizației, în care întreaga activitate umană e legată de *crearea, prelucrarea și utilizarea* informației. Principala forță de producție sunt *mijloacele de asigurare informațională*: calculatoare, rețele de telecomunicație, biblioteci electronice, bănci de date, sisteme de intelect artificial etc. În societatea informațională funcționează *piața informației*, care îi oferă utilizatorului produse și servicii informaționale.

Cu toate acestea, conceptul de societate informațională nu este o proiecție megalomană a informaticienilor și nici un paradis comercial pentru fabricanții de calculatoare, ci o structură inerentă pentru modelul societății actuale, pusă în acord cu nevoia de comunicare a omului contemporan. Este unica modalitate de a aduce valorile umanității și cerințele ei globale la nivelul de cunoaștere de către fiecare grup social, fiecare individ. De asemenea, aceasta este calea reală către soluții raționale, eficiente, uneori neașteptate de rezolvare a unor probleme ce țin de resurse, de producție, de conștiința socială și de relația umană.

Din analiza evoluției noțiunii de *societate informațională* se poate observa că există o permanentă conexiune cu noțiunea de *cultură informațională*. Cultura informațională se definește în contextul societății informaționale, reprezintă modalitatea de *alfabetizare* a indivizilor și comunităților ce aparțin acestui nou tip de societate. Societatea informațională a solicitat apariția fenomenului de *cultură informațională*, pentru că, indubitabil, ea nu poate exista fără o cultură informațională, fără mecanisme informaționale. *Cultura informațională* este considerată un impact al dezvoltării tehnicii computerizate, ea fiind socotită o cultură a informatizării, a deprinderii de operare cu *Noile Tehnologii ale Informării și Comunicării*. Însă conceptul de *cultură informațională* este mult mai profund și amplu decât simpla acumulare de cunoștințe și utilizare a acestora.

Adevărata *cultură informațională* corespunde mai mult înțelegerii mediului, mijloacelor și practicilor. Ea trebuie să permită crearea unei reprezentări a disponibilității ofertei în ceea ce privește mijloacele de informare, dar și descoperirea și experimentarea utilizărilor posibile. Dezvoltarea acestei *culturi informaționale* constituie atât pentru prezent, cât și pentru viitor, un obiectiv important al societății. Sarcina actuală a

societății este găsirea echilibrului dintre interesele individuale și interesele societăților economice. Actuala cultură este una de imediată apropiere. Prin raportare la cultura clasică, *cultura informațională* este o achiziționare de cunoștințe în rapida, și uneori necontrolata, navigare prin sursele informaționale directe.

Universul informațional deschide noi perspective în materie de formare. Se creează oportunități majore de a învăța și de a obține cunoștințe de-a lungul întregii vieți. În același timp, este posibilă autoformarea, accesul la diferite resurse documentare și educative, pot fi modificate radical raporturile dintre individ și comunitate. Multiplicarea rapidă, explozivă a proceselor de formare prin noile tehnologii de informare și comunicare (învățământ la distanță, autoinstruire, universități virtuale, formări on-line) demonstrează că am intrat într-o nouă eră care vede în formare secretul dezvoltării societății contemporane. Dat fiind că bibliotecarii își asumă mai multe roluri - apărători ai libertății intelectuale, intermediari în căutarea informației - bibliotecile sunt considerate laboratoare de idei și cunoștințe, instituții contribuind la realizarea menirii societății informaționale, dezvoltarea culturii informaționale a fiecărui cetățean.

Această exigență a formării se impune bibliotecarilor și tuturor celor care trebuie să asigure documentarea utilizatorilor. Originea etimologică a cuvântului documentare trimite la noțiunea de învățare, *docere* în latină însemnând textual *a preda*. În alți termeni, structurile documentare și, în special, bibliotecile au un rol mult mai activ decât odinioară în difuzarea cunoștințelor. Noi imperative de dezvoltare a cunoștințelor și competențelor par să fie indispensabile practicilor de solidaritate profesională. Astfel, centrele de documentare și bibliotecile ajung să fie centre de resurse educaționale sau pedagogice. Bibliotecile virtuale devin altceva decât simple baze de date, ele sunt adevărate instrumente de dezvoltare a cunoștințelor. Studentul ajunge a fi un fel de „navigator și consumator,” parcurgând neostenit fluxuri de informație și necesitând îndrumare și instruire continuă, *formare a unei culturi informaționale adecvate evoluției societății informaționale*.

**Evaluarea eficienței managementului resurselor umane.
Politici și fundamente metodologice.
Cazul Bibliotecii Municipale „B. P. Hasdeu” Chișinău**

Dr. LIDIA KULIKOVSKI

Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu,” Chișinău

TATIANA ȘATRAVCA

Biblioteca „Târgu-Mureș,” Chișinău

Abstract:

The Evaluation of the Human Resource Management Efficiency.

Policies and Methodological Fundaments.

The Case of the „B. P. Hasdeu” Municipal Library

Public libraries are facing major economic problems which affect the human resource management. On the one hand, in order to survive, libraries must be competitive, so they need the best specialists. But, on the other hand, the act of selection isn't at its best because of the labor market and because of the personnel fluctuations. All these problems can only be solved by improving the human resource selection or by redefining the personnel's attributions according to social, economic and political changes. These also influence another dimension of the human resource management, that of evaluating the employees.

Thus, an efficient human resource management becomes an indispensable means for libraries in solving the organizational and individual problems of the employees. Human beings play an important part in ensuring the quality of the services that the library offers, they represent the key to the success of a library. At the same time, human beings represent the most difficult resource of the library as far as the management is concerned.

In order to evaluate the human resource management efficiency, a study was carried out at the B.P.Hasdeu Municipal Library. The research method was the interview, used to check both the perception of the managerial segment, and that of the executive one; and the results of the study, as well as its methodology, are detailed and carefully analyzed.

Keywords: *human resource management, personnel, evaluation, efficiency, methodology.*

Bibliotecile publice se confruntă cu mari probleme economice, de supraviețuire chiar, care influențează negativ Managementul Resurselor Umane (în continuare MRU). Pe de o parte, ca să supraviețuiască, bibliotecile trebuie să performeze, deci au nevoie de cei mai buni specialiști. Dar, în același timp, actul de selecție nu dă randamentul dorit, din cauza pieței mici de forță de muncă (specialiști bibliotecari) și pe deasupra fluctuațiile de personal își lasă amprenta pe efortul bibliotecii de a reține și utiliza resursele umane. Rezolvarea acestor probleme nu se poate realiza doar prin îmbunătățirea selecției sau redescoperirea posturilor, cerute, iarăși, de mediul social, economic și politic. Condițiile sociale, economice și (în Republica Moldova) cele politice, la rândul lor, influențează și altă dimensiune a MRU - evaluarea angajaților (lipsa mijloacelor pentru sporurile prevăzute de politicile de evaluare a bibliotecilor). În acest context, managementul resurselor umane, un management eficient al resurselor umane, devine mijlocul indispensabil al bibliotecilor pentru soluționarea problemelor organizaționale și individuale ale angajaților.

În efortul de a supraviețui, bibliotecile publice au utilizat tot arsenalul mixului de marketing. Au utilizat instrumente bine cunoscute și, la fel, bine explorate și analizate de biblioteci - așa-numiții „cei 4P” (*Produsul, Plasarea sau Distribuția, Promovarea, Prețul*). Bibliotecile sunt instituții publice care oferă servicii informaționale, culturale, educaționale, recreaționale etc. Serviciile, însă, implică un al „cincilea P,” esențial, a cărui putere depășește adesea impactul oricărui alt „P.” Și acest al cincilea „P,” identificat de William J. McEwen, este reprezentat de *Persoane (Angajați)*¹ Persoanele, adică angajații, conferă vitalitate bibliotecii, ei asigură relația bibliotecii cu utilizatorii, satisfac cerințele lor, asigură realizarea scopurilor bibliotecare. Într-o măsură deloc neglijabilă, relațiile și non-relațiile cu biblioteca rezultă din activitățile cotidiene și din reacțiile angajaților, care îndeplinesc rolul de resursă de forță a bibliotecii și care respectă promisiunea făcută de bibliotecă

¹ William McEwen, *Forța brandului*, București, Editura ALLFA, 2008, p. 72.

utilizatorilor săi. Utilizatorul nu reține prin ce cale, mod, ajung serviciile și resursele bibliotecii la el, sau prin ce cale și mijloc este transmisă, furnizată informația; el reține persoanele care l-au servit atunci când a apelat la bibliotecă, atunci când a solicitat un document, o referință, o consultație etc. Bibliotecile se aseamănă între ele - au aceleași scopuri, funcții, misiuni. Le diferențiază dimensiunea umană - angajații lor. Oamenii joacă cel mai real și puternic rol în asigurarea calității serviciilor, ei reprezintă cheia spre succesul bibliotecii, ei determină performanța bibliotecii. Teoreticianul Natalia Zavtur afirma încă în 2000 că „... *personalul constituie obiectul principal al exercitării managementului. ... în biblioteconomia Republicii Moldova s-a conștientizat faptul că soluționarea problemelor complexe, care stau în fața bibliotecilor, depinde hotărâtor de gradul de valorificare a potențialului uman.*”² În același timp, oamenii sunt și cea mai dificilă resursă pentru biblioteci în ceea ce privește administrarea acestora. Al cincilea „P” reprezintă pentru managementul bibliotecar cea mai dificilă provocare.

Eficiența aplicării MRU depinde într-o măsură foarte mare de fundamentul metodologic-normativ, care nu se referă la legislația în domeniu, ci la gama largă de instrumente și mecanisme manageriale de asigurare a suportului economico-financiar, structural-procesual și motivațional necesar participării angajaților la derularea proceselor de management - contractul colectiv de muncă, contractul individual de muncă, regulamente, proceduri, reguli, instrucții, concepte, norme, viziune, misiune și valori care asigură operabilitate sistemului de management al resurselor umane.³ Aceeași părere o împărtășește și A. Prodan: „*Politica ... este expresia valorilor și culturii manageriale și ne arată ce intenționează să facă organizația pentru a-și atinge obiectivele ... O politică*

² Natalia Zavtur, *Evoluția ideii de management în gândirea teoretică de biblioteconomie din Republica Moldova*. În: *Probleme actuale ale teoriei și practicii biblioteconomice. Către 45 de ani de învățământ biblioteconomic în Republica Moldova*, Chișinău, s.n., 2005, p. 67.

³ Lidia Kulikovski, *Abordări ale managementului la Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu,”* în *Cartea, modul nostru de a dăinui*, Chișinău, s.n., 2006, p. 85.

de resurse umane este un ghid de comportament pe termen lung al organizației privind ceea ce va face, sau nu, cu angajații săi.”⁴

În scopul evaluării eficienței MRU, la biblioteca municipală s-a inițiat un studiu axat pe percepția angajaților. Ca metodă de cercetare s-a utilizat interviuarea angajaților. Interviuarea, fiind o audiere socială, un mijloc de estimare a impactului activităților MRU, am utilizat-o pentru a verifica opiniile și percepțiile segmentului managerial (conducerea de vârf și intermediară) și a segmentului executoriu (bibliotecari, angajați în prima linie, relațiile cu utilizatorii, care cel mai bine știu și simt zilnic problemele instituției) pentru a obține un tablou cât mai amplu posibil a aspectelor MRU în activitatea managerială a bibliotecii.

La elaborarea chestionarului s-au luat în vedere atât aspectele de nivel global, cât și aspectele legate de activitățile MRU. Menționăm de la început că evaluarea globală a MRU la biblioteca municipală se realizează în fiecare an. Evaluarea MRU într-un complex unic - global, activități și eficiența MRU - nu s-a efectuat. Astfel, urmărind evaluarea eficienței MRU, chestionarul a fost structurat în patru compartimente/module: 1. *Politici*; 2. *Imaginea generală a MRU în Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”*; 3. *Motivare, recompensare*; 4. *Eficiența MRU*.

Fiecare compartiment are un număr diferit de întrebări. Numărul de întrebări este condiționat de obiectivul modulului. Primul modul, *Politici*, este mai detaliat și a fost structurat pe șapte dimensiuni: *cine se ocupă la Biblioteca Municipală de MRU?*; *există la Biblioteca Municipală politici de personal?*; *politicile pe care le cunosc și activitățile pentru care există proceduri clare la Biblioteca Municipală*; *activitățile pentru care procedurile se respectă și motivele pentru care consideră procedurile ca fiind incorecte*; *activitățile pentru care nu cunosc suficient procedurile existente*. Prin acest modul ne-am propus să urmărim dacă angajații cunosc cadrul politic și metodologic al MRU și dacă, în viziunea lor, se respectă.

Modulul II cuprinde două dimensiuni, dar destul de vaste: *elementele care caracterizează negativ MRU la Biblioteca Municipală*; *elementele care caracterizează pozitiv MRU la Biblioteca Municipală*. Ambele au același

⁴ Adriana Prodan, *Managementul resurselor umane*, Iași, Editura Princeps, 2008, p. 48.

număr de aspecte, expuse în aceeași succesiune, elaborate dinainte, adică întrebări închise, pentru a ușura munca completării, dar și pentru a facilita prelucrarea datelor. Prin acest modul, ne-am propus să evaluăm atractivitatea bibliotecii municipale în vederea recrutării, selectării angajaților, factorii pozitivi de reținere a resurselor umane la biblioteca municipală, aspectele slabe sau forte ale evaluării performanțelor, confortul pe post al angajatului, aspecte ale mediului și culturii organizaționale.

Modulul III s-a axat pe motivație: *factorii motivaționali existenți la Biblioteca Municipală; factorii demotivatori existenți la Biblioteca Municipală*, urmărind prin acest modul eficiența activității de motivare și aspectele negative ale acestui context.

Modulul IV a avut drept scop aprecierea eficienței MRU de către angajați: *Managementul Resurselor Umane la Biblioteca Municipală este unul eficient?* au fost rugați să identifice *feedback-ul pozitiv și feedback negativ* și să acorde o notă de la 1 (cel mai mic) la 10 (cel mai mare) pentru MRU la Biblioteca Municipală.

Ca element al structurii chestionarului, au fost folosite întrebări introductive, de opinie, de cunoștințe, de identificare, de control. Au fost distribuite și returnate 100 de chestionare. Pentru eșalonul de conducere (cei ce elaborează politicile, le implementează, instruiesc angajații ca să le cunoască și aplice corect) au fost distribuite 47 de chestionare. Eșantionul s-a determinat în felul următor: sunt 31 de filiale cu 31 de directori, 1 director general, 3 directori adjuncți, 6 departamente cu funcții metodice, 4 servicii - total 47. Au fost returnate 45 de chestionare.

Pentru angajați, bibliotecari, s-au distribuit 55 de chestionare (bibliotecari de la *Relații cu publicul* preponderent și câțiva din departamente și servicii). Vrem să menționăm că respondenții/angajații au reacționat prompt, au fost deschiși, a fost foarte ușor să colaborăm cu ei. Încă un aspect pe care l-am sesizat în procesul desfășurării interviului: nimeni din eșalonul bibliotecarilor nu a cerut informații adăugătoare, lămurire, specificare sau alte întrebări. Aceasta ne face să conchidem că angajații bibliotecii municipale sunt familiarizați cu chestionarea, interviuarea, că vor să participe, astfel contribuind la îmbunătățirea proceselor, activităților de MRU.

Sperăm că răspunsurile au fost sincere, în preambul asigurându-i că este un interviu anonim, iar rezultatele vor fi făcute publice într-o ședință a personalului bibliotecii municipale, vor fi publicate într-o revistă de specialitate. În continuare ne vom referi, în acest articol, doar la rezultatele modului I - *Politici de personal*.

Tabel nr. 1. Cine se ocupă la Biblioteca Municipală de managementul resurselor umane?

	% directori	% angajați	% total directori, angajați
Directorul general	62,2	60,0	61,0
Directori adjuncți (care anume, precizați)	88,9	76,4	86,0
Tatiana Coșeri	37,0	32,7	35,0
Larisa Cișlaru	33,3	32,7	33,0
Tatiana Oghii	20	2	17,0
Ludmila Pînzaru	4,3	7,3	6,0
Directorii departamentelor	28,0	7,3	17,0
Directorii de filiale	55,0	50,9	53,0
Altele	3,6	3,6	4,0
Nu au răspuns	2	0	2

Răspunsurile sintetizate, în mare, corespund realității și putem conchide că da, angajații bibliotecii municipale știu corect cine se ocupă de MRU. *Politica de asigurare cu personal* stipulează următoarele: „Responsabilitatea asigurării cu resurse umane, calitatea, dezvoltarea, motivarea lor aparține:

1. Șefului Serviciului Personal;
2. Managerilor intermediari;
3. Directorilor de bibliotecă;
4. Șefilor de filiale.”

Directorii adjuncți, în egală măsură, se ocupă de problemele de personal, dar întâietate i se acordă, conform rezultatelor (35%), Tatiane Coșeri. Șefului Departamentului *Resurse Umane*, care efectuează angajarea propriu-zisă, i s-au acordat doar 17%. Tatiana Coșeri, ca director adjunct, este responsabilă de instruirea personalului (doar o direcție de activitate a MRU), dar este percepută ca directorul adjunct responsabil de MRU. Angajații o știu ca președinte al *Comisiei de conciliere*, ca secretar a *Comisiei de atestare*. Sunt poziții temporare, dar legate de managementul resurselor umane, iar angajații i-au oferit primordialitate.

Biblioteca Municipală are elaborată propria politică în domeniul resurselor umane, bazată pe legislația în vigoare și pe cadrul de reglementare a bibliotecii. Politicile de personal la biblioteca municipală sunt suplimentate de planuri de acțiuni, programe operaționale anuale pentru realizarea obiectivelor pe termen lung. Elaborate, aprobate, aceste politici, reguli, proceduri au fost implementate și încetățenite în tradiția bibliotecii și toate activitățile de personal au fost aduse în concordanță cu ele. Condiția esențială este ca acestea să fie respectate de manageri și de angajați.

Știu angajații de existența lor? Aceasta a fost intenția întrebării a doua din chestionar: *Există la Biblioteca Municipală politici de personal?* Răspunsurile sunt pozitive. Din 100 respondenți, 85% au răspuns *da*. 9 angajați au bifat răspunsul *nu știu*. Probabil sunt noi angajați: 6 dintre bibliotecari și trei din eșalonul de conducere. Dintre bibliotecari puteau să nu știe. Dar dintre directori, șefi, credem că sunt noi angajați. Distribuția procentuală o ilustrează tabelul nr. 2.

Tabel nr. 2. *Există la Biblioteca Municipală politici de personal?*

	Directori %	Bibliotecari %	Total directori, angajați %
DA Dacă DA, completați întrebarea nr. 3	90,0	81,1	85,0
NU Dacă NU, treceți la întrebarea	0	0	0

nr. 7			
NU ȘTIU Dacă NU ȘTIȚI, treceți la întrebarea nr. 7	6 %	13,0 %	9,0 %
Nu au răspuns	-	-	6,0

Respondenții, directorii și angajații, au fost rugați să numească politicile pe care le cunosc. Nominalizarea politicilor a fost prestabilită. În lista pentru bifare au fost incluse politici exacte ca *managementul conflictelor, fișa postului, contractul individual de muncă, BONUS etc.*, dar și nominalizări de control ca: *politica de formare profesională a personalului, instruirea personalului și dezvoltarea profesională*, pentru a vedea dacă, într-adevăr, le cunosc sau le intuiesc. Rezultatele obținute scot în evidență politicile pe care fiecare din ei le cunosc cel mai bine - *contractul individual de muncă, fișa postului, regulamentul concursului „cel mai bun bibliotecar”, salarizare*. Restul din cele oferite să le bifeze, au fost intuite. La această concluzie am ajuns analizând opțiunile pentru *politica de formare profesională a personalului, instruirea personalului și dezvoltarea profesională* care, de fapt, nu sunt politici separate. Mai mult de 42 procente știu exact cum se numește corect - *Politica de formare profesională în Biblioteca Municipală*. Restul respondenților, suntem convingși că au avut în vedere anume acest document, dar nu știau exact titlul.

Tabelul nr. 3. *Numiți politicile pe care le cunoașteți.*

	directori	%	Total directori, angajați %	%	angajați	
politica de recrutare	23	51,1	39	29,0	16	politica de recrutare
politica de formare profesională a personalului	32	72,0	42	18,0	10	politica de formare profesională a personalului

instruirea personalului	32	72,0	46	25,5	14	instruirea personalului
regulament privind organizarea concursului pentru angajare	11	24,0	17	10,9	6	regulament privind organizarea concursului pentru angajare
evaluarea personalului	23	15,0	50%	49,0	27	Evaluarea personalului
managementul conflictelor	9	20,0	11		2	managementul conflictelor
politica de asigurare cu personal	11	24,0	29	32,7	18	politica de asigurare cu personal
selectarea personalului	8	17,5	17	16,3	9	selectarea personalului
fisa postului	39	86,7	82	78,1	43	fisa postului
cel mai bun bibliotecar	39	86,7	88	89,0	49	cel mai bun bibliotecar
dezvoltare profesională	2	4,3	3		1	dezvoltare profesională
salarizare	39	86,7	88	89,0	49	salarizare
promovarea personalului	4		15		11	promovarea personalului
contract individual de muncă	39	86,7	88	89,9	49	contract individual de muncă
BONUS	1		1		0	BONUS
Alte, precizați	0		0		0	Alte, precizați
Nu au răspuns	6		6		0	Nu au răspuns

La fel și politica de recrutare, de asigurare cu personal, selectarea personalului care sunt părți integrante ale Politicii de Asigurare cu personal la Biblioteca Municipală. Recrutarea și selectarea personalului Biblioteca Municipală.

Doar un angajat din eșalonul conducerii a menționat că știe *Regulamentul de atribuire a bonusului*, instrument de evaluare a performanței globale, a performanței de echipă; de la executori, nimeni n-a menționat că îl cunoaște.

Puține unități procentuale a acumulat poziția *managementul conflictului*. Acest rezultat poate fi comentat dual: 1) poate fi considerat negativ - nu se promovează, instruieste personalul cu referire la managementul conflictului, astfel angajații nu cunosc; îl regăsim însă în *Programul de dezvoltare profesională* pe anul 2008 și 2) poate fi considerat pozitiv: oamenii nu cunosc pentru că nu există conflicte majore și repercusiuni asupra activității globale ale Bibliotecii Municipale. Conflictele sunt locale - în departamente sau filiale - și rareori influențează comportamente generale. Rapoartele anuale MRU înregistrează: în 2004 - nici un conflict; în 2005 - nici un conflict; în 2006 - 4 conflicte; 2007 - 2 conflicte, în 2008 - 4 conflicte. Toate conflictele au fost remediate pozitiv.

Și totuși, ne pare straniu procentul pe care l-a cumulat poziția *evaluarea personalului*; după părerea noastră este foarte mic în comparație cu efortul Bibliotecii Municipale de evaluare a activității, a performanțelor instituționale. La Biblioteca Municipală există mai multe politici cu referire la evaluare:

1. Evaluarea activității și performanțelor resurselor umane;
2. Regulament de organizare și evaluare a conferinței anuale *Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” - suport informațional pentru comunitatea chișinăuiană: servicii, programe inovative*;
3. Regulament de atribuire a BONUS-ului (conține elemente de performanță individuală);
4. Regulament de evaluare a bibliotecii conform sistemului de priorități anuale;
5. Topul „*Cel mai bun bibliotecar al anului*”;

Atestarea, proces de evaluare a competenței și performanței individuale, care se petrece anual la Biblioteca Municipală, nu a fost menționată de nimeni.

Rugați să *bifeze activitățile pentru care există proceduri clare la Biblioteca Municipală*, angajații au menționat că cele mai cunoscute

politici, proceduri de management al resurselor umane sunt cele cu referire la: *salarizare* (Antrepriza de brigadă), *evaluare* (Regulamentul topului „*Cel mai bun bibliotecar*”), *contractul individual de muncă și fișa postului* - cele pe care fiecare din angajați le-a văzut, pentru că le-a completat (sunt obligatorii). Urmează, cu un punctaj foarte bun, *dezvoltarea profesională* (cu 73%), apoi, mai jos, s-a clasat *evaluarea* (cu 66%).

Cele mai multe puncte au acumulat pozițiile: *salarizare*, *angajare*, *relațiile cu publicul*, *instruire*, *evaluare*; activitățile cele mai importante dintr-o bibliotecă, în viziunea celor care le-au dat prioritate. Angajații cunosc multe proceduri MRU. Neconcordanță se ivește în diferența răspunsurilor la poziția *evaluarea performanțelor*, care a acumulat 79%. Pe când la întrebarea *Dacă cunosc politica de evaluare a personalului*, au răspuns *cunosc* în proporție de 66 %.

Ne-am interesat care sunt *Activitățile pentru care nu cunosc suficient procedurile existente*. Din cei 100 de respondenți, nu au răspuns 79. Se remarcă astfel că, totuși, oamenii cunosc procedurile referitoare la MRU. Doar 7 angajați din categoria *manageri* de nivel mediu nu cunosc suficient politicile de personal. Cota procentuală a răspunsurilor este nesemnificativă, fapt pentru care nu o comentăm.

Nu atât de generos au bifat *Activitățile pentru care procedurile se respectă la Biblioteca Municipală*: se dovedește că se respectă, în viziunea angajaților, poziția *instruire* (77%), *salarizare* (72%), *relațiile cu publicul* (71%). Rezultate aproape pozitive au acumulat *evaluarea* (65%) și *angajarea* (64%). Iar domeniile vulnerabile sunt: domeniile de *decizie* (8%), *relațiile cu salariații* (22%). Aceste rezultate indică necesitatea îmbunătățirii urgente a acestor aspecte ale MRU.

Cele mai multe opțiuni, la fel ca și la întrebările precedente, au fost exprimate pentru: *angajare*, *salarizare*, *evaluarea performanțelor*, *instruire* și *perfecționare*, *relațiile cu publicul*, dar într-o măsură mai mică. Tabelul nr. 4. relevă diferența dintre răspunsurile acumulate la opțiunea *există și se respectă*.

Tabelul nr. 4. Există politici / se respectă politici

Domenii %	Există	Se respectă	Diferența
Angajare	96 %	64 %	32 %
Salarizare	96 %	72 %	24 %
Evaluarea performanțelor	79 %	65,0 %	14 %
Instruire și perfecționare	87 %	77,0 %	10 %
Relațiile cu utilizatorii	92 %	71,0 %	21 %

Diferența dintre *există* și *se respectă* este mare, de 24% la salarizare; foarte mare, 32% la angajare; 21 % la relațiile cu publicul; 14% la evaluare; 10% la instruire. Diferența a fost declanșată de răspunsurile bibliotecarilor, adică subalternilor. Să urmărim corelația dintre răspunsurile directorilor (puterii) / și a angajaților (executorilor) :

- Angajare - 93,3% / 53,3% - diferența 40%;
- Salarizare - 93,3% / 54,5% - diferența 39,2%;
- Evaluarea performanțelor - 86,6% / 47,3% - diferența 39,3%;
- Instruire și perfecționare - 95,5% / 61,8% - diferența 33,7%;
- Relațiile cu utilizatorii - 86,6% / 58,2 - diferența 28,4%.

Putem trage niște concluzii. Directorii elaborează politici care trebuie respectate. Angajații sunt cei care testează calitatea produselor directorilor. Doar mai mult de jumătate, de la 61% la 58, 54, 53%, afirmă că se respectă. Dar, pentru că în așa zisul *top* au ieșit angajarea, salarizarea, evaluarea, aceste rezultate au și o conotație subiectivă. Astăzi, nimeni nu-i mulțumit de salarizare și evaluare. La fel și în sectorul cel mai dificil din bibliotecă - *relațiile cu publicul* - bibliotecarii vor în continuare utilizatorul din secolul trecut: umil, tăcut, respectuos. Astăzi însă, avem un alt produs al lumii virtuale, mult mai libertin, care alege, care spune ce nu-i place, care vrea să fie tratat frumos, servit prompt etc. Notarea scăzută a acestei poziții - relația cu utilizatorii - exprimă, de fapt, dificultatea sectorului unde își exercită munca bibliotecarii.

Paradoxul diferențierii punctelor de vedere dintre conducători și executori poate fi, deci, explicat când se referă la salarizare, evaluare, angajare, unde decidentul este directorul, iar executorul nu totdeauna este consultat, nu i se cere opinia și poate fi nemulțumit. Dar diferă, și încă foarte mult, punctele de vedere la alte poziții unde executorii au acumulat puncte mai multe decât directorii ca: promovarea, relațiile familiale, planificarea personalului, relațiile cu salariații, supraveghere și control.

Tabelul nr. 5. Directori/angajați/diferența

	directori	angajați	diferența
Probleme familiale	17,8	35,4	18,2
Supraveghere și control	4,3	36,4	32,1
Relațiile cu salariații	8,9	52,1	43,2
Planificarea personalului	15,3	25,4	10,1
Domenii de decizie	4,3	21,9	17,6

Din tabelul de mai sus vedem clar că angajații dau răspuns *pozitiv* acestor aspecte, deci putem conchide că angajații sunt mult mai mulțumiți de cum se respectă politicile referitoare la relațiile administrației cu ei, *la relațiile cu angajații, la problemele familiale, la domeniile de decizie*. Ne întrebăm de ce directorii nu sunt mulțumiți de aspectele de care ei sunt responsabili: supraveghere și control, planificarea personalului, domenii de decizie, relațiile cu angajații?

Completăm analiza cu răspunsurile la *activitățile pentru care consideră procedurile folosite ca fiind incorecte*. Datele obținute au scos iar în prim plan salarizarea. Precizăm că, la această întrebare, nu au răspuns 72 de respondenți din cei 100. Doar 11 persoane dintr-o sută au menționat ca incorecte procedurile de salarizare. Mai mulțumiți în acest caz au fost bibliotecarii, dintre care nu au răspuns 44 de persoane, pe când la directori nu au răspuns 28 de persoane. Înseamnă că 17 angajați din ierarhia managerială de mijloc au pretenții la respectarea unor politici. Detaliat, urmăriți distribuirea nemulțumirilor față de politici, taxându-le ca incorecte, în tabelul nr. 6.

Tabelul nr. 6. Activitățile pentru care considerați procedurile folosite ca fiind incorecte

	% Directori	% Angajați	Total directori, angajați %
Nu au răspuns	62,2	80,0	72,0
Salarizare	15,5	7,3	11,0
Recrutare	15,5	0	7,0
Angajare	11,0	3,6	7,0
Planificarea personalului	15,5	0	7,0
Instruire și perfecționare	2,2	7,3	5,0
Evaluarea performanțelor	4,3	3,6	4,0
Supraveghere și control	4,3	3,6	4,0
Domenii de decizie	8,9	0	4,0
Relațiile cu salariații	8,9	0	4,0
Concediere	4,3	0	2,0
Altele (precizați care)	4,3	0	2,0
Probleme familiale	2,2	0	1,0
Relațiile cu utilizatorii, cu publicul	2,2	0	1,0
Promovare	0	0	0

Răspunsurile obținute sunt, în mare, pozitive, dar insuficiente pentru a trage concluzii generale asupra eficienței MRU la Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”. Avem nevoie și de analiza rezultatelor obținute la celelalte module ale sondajului realizat, care vor urma și care vor fi corelate cu performanța organizațională a Bibliotecii Municipale. „Managementul resurselor umane reprezintă „coloana vertebrală” a unei organizații moderne” în viziunea teoreticienilor G. Pânișoară și I. O. Pânișoară. Ei sunt de părere că „tot ce ceea ce înseamnă managementul

*resurselor umane are legătură directă cu productivitatea, cu performanța și cu succesul.*⁵

Sondajele de opinie în rândul angajaților reprezintă un mod mai sofisticat de a pătrunde în mintea lor. Fiecare om are tipare recurente de gândire, simțire și comportament, care pot fi aplicate în mod productiv sau negativ. Oamenii sunt diferiți; unii vor să aibă recunoașterea șefului, alții simt că mai valoroasă este recunoașterea colegilor. Unii aspiră la prețuire publică. *Fiecare angajat respiră alt oxigen psihologic*, consideră specialiștii de la Compania Gallup, lider mondial în evaluarea și analiza atitudinilor, a opiniilor și a comportamentelor.⁶

Bibliografie selectivă:

- Michael Muller-Camen, Richard Croucher, Susan Leigh, *Human Resource Management. A Case Study Approach*, London, Chartered Institute of Personnel and Development, 2009, 516 p.

- Kjell Nordstrom, Jonas Ridderstrale, *Funky Business Forever: cum să ne bucurăm de capitalism*, București, Editura Publică, 2009, 236 p.

⁵ G. Pânișoară, I. O. Pânișoară, *Managementul resurselor umane*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 9.

⁶ Marcus Buckingham, Curt Coffman, *Manager contra curentului*, București, Editura ALLFA, 2007, 225 p.

Optimizarea regăsirii informațiilor prin modelarea matematică

MIHAELA VOINICU

Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș

Abstract:

The Optimization of Retrieving Information Through Mathematical Modeling

Information Retrieval Systems are software that save and carry out the management of the information contained in documents. Any Information Retrieval System is based on a mathematical model. The main mathematical models on which the Information Retrieval Systems are based on are: the Boolean model, the Vector Space model, the probabilistic model and the linguistic model. In addition to these classical models, in the recent years there have been added the models based on clustering methods, Latent Semantic Indexing and Support Vector Machines. The present article describes the principles underlying these models, the advantages and disadvantages for each model, with a view to clarify the role these models play or may play in the information retrieval process..

Keywords: *information retrieval, Boolean model, Vector Space model, probabilistic model, clustering, latent semantic indexing, support vector machines.*

1. Introducere

Pornind de la realitatea faptului că una dintre fundamentalele funcții ale bibliotecii este aceea de regăsire a informațiilor, modernizarea serviciilor de bibliotecă nu poate fi concepută fără un studiu temeinic al principalelor modele matematice ale IR (Information Retrieval) în vederea implementării celor mai viabile soluții în cadrul softurilor de bibliotecă.

Regăsirea datelor în contextul unui Sistem de Regăsire a Informațiilor constă, în principiu, în determinarea documentelor unei colecții care conțin cuvintele cheie din interogarea utilizatorului, dar care nu sunt suficiente, de cele mai multe ori, în furnizarea informației necesare utilizatorului. În general, utilizatorul unui sistem IR este preocupat mai mult de regăsirea informației referitoare la un subiect decât

de regăsirea datelor care satisfac o interogare dată. Dată fiind interogarea, scopul cheie al unui sistem IR este regăsirea informației care ar putea fi utilă sau relevantă pentru utilizator. Se pune accentul pe regăsirea **informației**, și nu pe regăsirea **datelor**.

Regăsirea informațiilor se bazează în primul rând pe măsurători care se pot face în cadrul sistemului, pe baza modalităților de reprezentare a documentelor și a modului de evaluare a similarității documentelor cu alte documente sau cu termenii unei interogări. Un document poate fi caracterizat și identificat cu ajutorul unui ansamblu de atribute textuale (cuvinte cheie, descriptori) și paratextuale (autor, titlu, editură, an etc.). Practic, un document este reprezentat de o listă de termeni care apar în el, termeni ce aparțin unui vocabular (controlat sau nu).

Orice Sistem de Regăsire a Informațiilor are în spatele lui un model matematic pe care se bazează. Un model al unei entități este o reprezentare care reliefează caracteristicile entității, putând servi ca un substitut. Modelul este întotdeauna o aproximare, o simplificare a realității.

Avantajele oferite de modelarea matematică sunt următoarele:

- indică tipul și volumul datelor de corelat și de măsurat;
- permite considerarea entității ca un tot;
- permite determinarea efectului modificării unor variabile asupra celorlalte variabile;
- permite utilizarea teoriilor matematice cunoscute;
- permite abordarea logică și sistematică;
- permite utilizarea tehnologiilor informatice și de comunicații.

Prezentarea într-o formă agregată a modelelor matematice ce stau la baza regăsirii informațiilor se dovedește a fi un demers complicat, datorită varietății științelor sau domeniilor științelor ce tratează acest subiect (matematica, inteligența artificială, lingvistica computațională, știința informării etc.).

O scurtă trecere în revistă a principiilor ce stau la baza acestor modele, a avantajelor și dezavantajelor proprii fiecărui model, /fără virgulă va clarifica rolul pe care aceste modele îl au sau îl pot avea în dezvoltarea Sistemelor de Regăsire a Informațiilor.

2. Modele matematice în informatica documentară

Modelul boolean. Este unul dintre primele și cele mai simple modele de reperare a informațiilor. Acest model identifică trei tipuri de relații de dependență, datorită operatorilor booleani AND, OR și NOT. Pe baza combinării descriptorilor cu ajutorul operatorilor booleani se urmărește suprapunerea exactă între document și interogare. Modelul boolean evaluează ce descriptori sunt prezenți sau absenți din document, obținând astfel o sumă de documente relevante (descriptori prezenți) și excluzând documentele irelevante (descriptorii lipsesc din document).

Avantaje: este un model robust, procesează rapid o interogare, scanează bine colecții mari de documente. Creșterea colecției de documente - cum este cazul bibliotecilor - nu reprezintă o problemă pentru acest model.

Dezavantaje: modelul boolean standard nu poate regăsi documentele pe baza relațiilor semantice sau conceptuale între descriptori; aceștia sunt tratați ca fiind independenți unul de celălalt, egali în importanță. Prin urmare, rezultatul unei interogări nu poate fi ordonat după relevanță, obținându-se liste de documente foarte mari și greu de exploatat.

În acest model de bază nu există conceptul de suprapunere parțială între document și interogare. Acestei ultime probleme i s-au găsit rezolvări teoretice bazate pe teoria vagului (logica fuzzy). Modelul rezultat este cunoscut și ca **modelul boolean extins**.

Logica tradițională consideră că un obiect (în cazul nostru, un document) poate aparține, sau nu, unei mulțimi. În același timp, atribuirea rolului de descriptor unui cuvânt dintr-un document poate să fie descrisă într-o manieră vagă, cum ar fi *destul de important* sau *foarte semnificativ*. Rezultatele procesului de regăsire pot fi *foarte relevante* sau *parțial relevante*. În acest, caz problema se rezumă la stabilirea transformării unor astfel de expresii în funcții de apartenență, asociate cu logica vagului.

Logica fuzzy permite o interpretare mai flexibilă a noțiunii de apartenență. Astfel, mai multe obiecte (documente) pot aparține unei mulțimi în grade diferite. Având în vedere aplicațiile logicii fuzzy în regăsirea documentelor relevante, putem spune că pentru orice interogare există documente care pot fi mai relevante decât altele. Această exprimare lingvistică poate fi exprimată matematic folosind noțiunile fundamentale

ce caracterizează mulțimile fuzzy. Lista de documente returnate în urma efectuării unei căutări poate fi asimilată unei submulțimi fuzzy.

Dacă fiecărui termen (descriptor) ce îi este atașat unui document în procesul de indexare și prelucrare îi este acordată o pondere, prin care se exprimă în ce măsură acel descriptor este asociat cu documentul în sine în procesul de regăsire a documentelor, se pot obține liste de documente realizate pe baza operațiilor cu mulțimi fuzzy (reuniune, intersecție, inferență). În practică, decizia stabilirii importanței unui descriptor atașat unui document se dovedește a fi total subiectivă și neuniformă, fiind raportată la personalitatea bibliotecarului indexator.

Modelul vectorial (Vector Space Model). În acest model, fiecare document este reprezentat ca un vector de caracteristici, a cărui lungime este egală cu numărul de descriptori ai documentului din colecție. De obicei, acești descriptori sunt termeni care sunt extrași din document.

După faza de extragere a termenilor care caracterizează un document, urmează etapa de *ponderare a termenilor*; acestor termeni le sunt atribuite ponderi, indicând semnificația lor în caracterizarea documentului. Aceste ponderi pot fi binare, indicând existența (1) sau nu (0) a termenilor în document.

O altă metodă de ponderare a termenilor, mult mai răspândită, este folosirea frecvenței de întâlnire a termenului în document sau un algoritm aparținând familiei Tf*Idf. Frecvența de întâlnire a termenului este bazată pe statistica aparițiilor termenului în document și este cel mai simplu mod de a atribui ponderi unui termen. Tf*Idf este o măsură folosită în colecțiile de documente care favorizează acei termeni care se regăsesc frecvent în documente relevante, dar sunt puțin frecvenți în colecție ca întreg. Această situație se întâlnește mai ales în cazul termenilor strict științifici, de foarte îngustă specializare. Tf reprezintă frecvența de întâlnire a termenului în document, iar Idf este inversul frecvenței de întâlnire a termenului în întreaga colecție.

$$\text{Idf} = \log (n_k/N)$$

unde n_k este numărul de documente care conțin termenul, iar N este numărul total de documente.

Pentru calculul asemănării dintre două documente urmează alegerea unei măsuri de similaritate, dintre care cele mai cunoscute sunt măsura cosinus, coeficientul Jaccard și coeficientul Dice.

În literatura de specialitate sunt menționate și alte încercări de ponderare a termenilor ce caracterizează un vector document. Astfel, se pot acorda ponderi diferențiate în funcție de locul în care se găsesc descriptorii în cadrul documentului (în titlu, în abstract, în conținut sau la concluzii) sau în funcție de modul în care sunt scriși (cu litere aldine sau italice), deoarece se presupune că numai termenii semnificanți sunt notați cu astfel de caractere.

Între *avantajele* acestui model, cel mai important este faptul că rezultatele unei interogări pot fi ordonate după rang, în funcție de ponderea importanței termenilor.

Între *dezavantaje* amintim complexitatea calculului similarității care crește odată cu numărul termenilor din document, respectiv cu lungimea vectorului; modificarea unui termen presupune recalcularea tuturor vectorilor și a similarității dintre documente, respectiv documente și interogare.

Modelul probabilistic. Acest model se bazează pe calcularea probabilității ca un document d , ce aparține colecției de documente C , să fie relevant pentru utilizator.

La baza acestui model stă Algoritmul Naive Bayes care se folosește pentru a clasifica date neetichetate; acest lucru se realizează cu ajutorul unor estimări, folosindu-se date de antrenare etichetate. Conform teoremei Bayes, se poate calcula probabilitatea ca un document să aparțină unei categorii; adică se poate obține probabilitatea posterioară dacă se cunoaște probabilitatea anterioară. Estimarea acestor probabilități se face prin măsurarea frecvenței de apariție a cuvintelor într-un set de documente de antrenare. Această metodă se bazează pe simplificarea supozițiilor (independența reciprocă a atributelor ce caracterizează documentul) de unde vine și denumirea de Naive. Presupunerea că fiecare cuvânt sau descriptor al unui document este independent (are o apariție neafectată) de prezența sau absența oricărui alt cuvânt sau descriptor din document stă la baza formulării matematice a acestei teorii.

Fie $d \in D$ unde D este mulțimea documentelor; fie $C = \{c_1, c_2, \dots, c_j\}$ mulțimea claselor (categoriilor sau etichetelor).

Probabilitatea ca un document d să aparțină clasei c se calculează ca:

$$P(c|d) = P(c) \prod_{i=1}^{n_d} P(t_i | c)$$

unde $P(t_i | c)$ este probabilitatea ca termenul t_i să aparțină unui document din clasa c . $P(t_i | c)$ este interpretat ca o măsură a evidențierii a cât de mult contribuie t_i la desemnarea clasei c . $P(c)$ este posibilitatea apriorică ca un document să aparțină clasei c . $\{t_1, t_2, \dots, t_{n_d}\}$ sunt atributele (descriptorii) documentului d , parte a vocabularului folosit pentru clasificare, iar n_d este numărul atributelor documentului d .

Deoarece nu se cunosc valorile reale ale parametrilor pentru $P(c)$ și $P(t_i | c)$, notăm cu $\hat{P}(c)$ valoarea estimată din mulțimea de antrenament.

$$\hat{P}(c) = \frac{N_c}{N}$$

N_c este numărul de documente din clasa c , iar N este numărul total de documente.

Astfel, estimăm:

$$\hat{P}(d | c) = \frac{1 + T_{ct}}{V + \sum_{t'=1}^V T_{ct'}}$$

unde T_{ct} reprezintă numărul de apariții al termenului t în documentele clasei c , iar V este numărul de termeni din vocabular.

Modelul probabilistic de regăsire a documentelor se bazează pe patru componente:¹

- clasa (variabila dependentă a modelului) - care este o variabilă categorială, reprezentând eticheta sub care va fi cunoscută data clasificată;

¹ C. V. Negoită, *Modelarea matematică în documentare*, București, Institutul Central de Documentare Tehnică, 1971.

- predictorii (variabilele independente ale modelului) - reprezentați de caracteristicile datelor ce urmează a fi clasificate, pe baza cărora se face clasificarea;
- mulțimea de antrenament (învățare) - care este reprezentată de setul de date care conține valori pentru cele două componente anterioare și care este utilizată pentru antrenarea modelului ca să recunoască clasa corespunzătoare, pe baza predictorilor disponibili;
- mulțimea de testare - conține date noi care vor trebui clasificate de modelul construit și, astfel, se va putea evalua acuratețea clasificării, adică performanța modelului.

Modelul probabilistic de regăsire a informațiilor relevante operează recursiv și necesită ca algoritmul din spatele metodei să fie inițializat cu parametri care, apoi, prin calcul iterativ, sunt îmbunătățiți, astfel încât să se obțină un scor ce desemnează relevanța probabilă.

Principalele *avantaje* ale acestei metode care se bazează pe Algoritmul Bayes Naive sunt: este robustă în ceea ce privește izolarea zgomotului din date; în cazul valorilor lipsă, ignoră instanța în timpul estimării probabilităților; este robustă la attribute irelevante.

Între *dezavantajele* acestei metode amintim: complexitatea metodei crește rapid; pe măsura creșterii colecției de documente, scanarea acestei colecții este din ce în ce mai greoaie; presupune unele metode simplificatoare, precum independența termenilor.

Luarea în considerare a unui istoric al interogărilor utilizatorului, în cadrul acestui model, poate îmbunătăți stabilirea parametrilor inițiali ai mulțimii de antrenament.

Modelul lingvistic. Din punct de vedere științific, limbajul natural (uman) constituie obiectul de cercetare a numeroase discipline și, în primul rând, al lingvisticii sau „științei limbii.” Același obiect de investigație interesează însă și filozofia, psiholingvistica, lingvistica matematică, lingvistica computațională, prelucrarea limbajului natural.

Analiza semanticii latente (LSA-Latent Semantic Analysis) este atât o teorie, cât și o metodă utilizată pentru extragerea și reprezentarea legăturilor dintre cuvinte și înțelesul contextual al acestora prin metode computaționale, aplicate corpusurilor mari de text.

Această metodă folosește o matrice rară care conține pe coloane documentele în care se face căutarea, iar pe linii termenii (de obicei termeni trecuți prin procedura de stemmer - extragerea rădăcinii termenilor) conținuți în aceste documente. LSA-ul transformă această matrice a aparițiilor într-o relație dintre termeni și concepte și o relație între acele concepte și documente. Astfel, termenii și documentele sunt indirect legați prin concepte.

Indexarea semantică latentă se bazează pe aplicarea unei tehnici matematice numite Descompunerea Valorilor Singulare (SVD-Singular Value Decomposition). Aplicarea ei în clasificarea documentelor sau în regăsirea informațiilor a fost propusă de Deerwester la începutul anilor '90.

În cazul aplicării SVD, matricea inițială A este descompusă în produsul a trei matrice:²

$$A = T_{t \times n} S_{n \times n} (D_{d \times n})^T$$

unde t = numărul de termeni, d = numărul documentelor, $n = \min(t, d)$

Matricile T și D sunt ortogonale. Prin restrângerea matricilor T , S și D la un rang k , $k < n$, și recompunerea acestora într-un spațiu dimensional redus, se obține matricea:

$$\hat{A} = T_{t \times k} S_{k \times k} (D_{d \times k})^T$$

ce reprezintă o aproximare pătratică a lui A de către o matrice de rang k .

Pentru orice document d este înlocuit vectorul document de dimensiune mare cu unul ce exclude termenii eliminați prin procesul de SVD. Comparând elementele matricei astfel reconstruită cu matricea inițială, se observă cum această metodă induce relații de similaritate, relații ce aproximează judecata umană asupra înțeleșului și similarității documentelor.

Între *avantajele* acestei metode se remarcă faptul că LSI poate identifica similaritatea semantică între documente ce aparent nu se aseamănă. Ea dă rezultate bune într-o colecție cu un vocabular eterogen,

² Thomas K Landauer & al, *Handbook of Latent Semantic Analysis*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers, 2007.

unde documentele pot folosi termeni diferiți pentru a face referire la același subiect.

Între *dezavantaje* amintim: apariția simultană a termenilor poate induce false rezultate și o precizie mai scăzută; în colecții de documente cu un vocabular omogen, rezultatele acestei metode sunt mai puțin folositoare.

Modelul bazat pe clustere. Clusterizarea este una dintre tehnicile fundamentale din domeniul analizei datelor care organizează un set de obiecte dintr-un spațiu multidimensional, în grupuri coezive, numite clustere. Tehnicile de clustering (grupare spațială) reprezintă tehnici speciale de aranjare a datelor de intrare pe baza dispunerii spațiale a vectorilor corespunzători. Pentru a analiza asemănarea/deosebirea dintre elementele unei mulțimi, în vederea grupării, fiecare dintre aceste elemente este definit printr-un vector, ale cărui componente sunt chiar caracteristicile/atributele reprezentative ale vectorului respectiv. În urma procesului de clustering rezultă una sau mai multe clustere (grupe), în funcție de situație, care reprezintă poziționarea spațială a proprietăților considerate pentru elementele supuse grupării. În interiorul unui asemenea cluster, punctele sunt mai apropiate între ele sau în raport cu un centru comun, decât în raport cu centrele altor grupe.

Un alt gen de clustering este gruparea conceptuală. În cadrul acestui tip de grupare, două sau mai multe elemente aparțin aceleiași grupe dacă aceasta definește un concept comun tuturor elementelor. Altfel spus, elementele sunt grupate în conformitate cu potrivirea la conceptele descriptive și nu în conformitate cu măsurile de similaritate.

Procesul de clustering va fi unul de succes dacă, atât similaritatea intra-cluster, cât și disimilaritatea inter-clustere sunt maxime.

Metodologia clustering are două abordări distincte: clusterizarea ierarhică și clusterizarea neierarhică/partițională.³

Clusteringul ierarhic descoperă clustere succesive, utilizând clusterelor stabilite în prealabil, construind deci o ierarhie de clustere (producând o dendrogramă - diagramă arbore) și nu doar o simplă partiție a obiectelor.

³ Florin Gorunescu, *Data Mining. Concepte, Modele și Tehnici*, Cluj-Napoca, Editura Albastră, 2006.

Numărul clusterelor nu este cerut ca o condiție input a algoritmului, în timp ce se poate utiliza o anumită condiție de terminare a sa. Există trei tipuri de clustering ierarhic: aglomerativ (bottom-up), diviziv (top-down) și conceptual, care constă într-un nod rădăcină gol, obiectele fiind adăugate unul câte unul (clustering incremental), utilizând clase deja existente, creând noi clase, combinând sau divizând clase existente.

Clusteringul neierarhic constă în partiționarea mulțimii inițiale a obiectelor în submulțimi (cluster) ce nu se suprapun, astfel încât fiecare obiect să aparțină exact unui cluster. Cei mai cunoscuți algoritmi sunt cei aparținând metodelor K-means și Fuzzy K-means.

Avantajele și dezavantajele în cazul clusterizării sunt strâns legate de algoritmul folosit.

În cazul algoritmului K-means, s-a constatat că acesta dă rezultate bune pe seturi de date foarte mari și mai ales atunci când setul de date descrie o mulțime de puncte care formează grupe linear-separabile și relativ îndepărtate una față de alta.

Între dezavantajele acestui algoritm amintim faptul că rezultatul final depinde de pozițiile inițiale ale acelor centre de greutate K. În realitate, se recurge la calcularea mai multor variante cu modificarea pozițiilor inițiale ale centrelor de greutate. Rezultatul final depinde foarte mult de metrica folosită la măsurarea distanței și de valoarea lui K.

În cazul clusterizării ierarhice de tip aglomerativ sau diviziv, apartenența obiectelor la cluster se face pe baza extragerii unor măsuri numerice ce exprimă similaritatea dintre obiecte. Aceste măsuri compară proprietăți ale obiectelor, dar nu iau în considerare proprietăți globale ce caracterizează clasele de obiecte. Clasele obținute pot să nu aibă descrieri conceptuale clare și, prin urmare, pot fi greu de interpretat.

Evaluarea calității partiției obținute în urma aplicării unui algoritm de clusterizare este foarte importantă. Evaluarea trebuie să ia în considerare faptul că diferite metode conduc la cluster diferite.

Procedurile uzuale de evaluare includ:

- vizualizarea partiției (dendrograme, partiții);
- analiza indicatorilor de calitate.

Principalii coeficienți ce exprimă calitatea operației de clusterizare sunt:

Coeficienții de divizare (DC) - pentru fiecare obiect se calculează $d(i)$ ca fiind raportul dintre diametrul ultimului cluster (în ordinea dată de algoritmul de divizare) la care a aparținut obiectul înainte de a fi separat ca un singleton și diametrul mulțimii totale de obiecte (clusterul inițial).

Atunci:

$$DC = \frac{1}{n} \sum d(i)$$

Coeficienții de aglomerare (AC) - reprezintă indicii de calitate pentru clasificarea ascendentă. Pentru fiecare obiect i se calculează $d(i)$ ca fiind raportul dintre disocierea primului cluster (în ordinea dată de algoritm), la care se atașează obiectul și diametrul mulțimii totale de obiecte (clusterul final).

$$AC = \frac{1}{n} \sum (1 - d(i))$$

Literatura de specialitate prezintă și alți indici care exprimă calitatea clusterizării, dintre care amintim: *Indicele Dunn* (Dunn, 1974), *Indicele Davies-Bouldin* (Davies&Bouldin, 1979), *Indicele de siluetă* (Rousseeuw, 1987), *Indicele de precizie* (Topchy et al., 2003).

Mașini cu Suport Vectorial (Support Vector Machines - SVM). SVM sunt clasificatori ce folosesc o structură rafinată, care nu este necesar dependentă de dimensionalitatea spațiului de intrare.

Idea fundamentală care stă la baza clasificatorilor de tip SVM constă în găsirea unui plan optim ce poate separa vectorul spațiu, astfel încât să evidențieze cel mai bine membrii claselor diferite. Metoda a fost inițiată de Vapnik (1995).

Conceptual, funcționarea SVM-urilor se bazează pe următorii doi pași:⁴

- aplicarea (neliniară) a spațiului input într-un spațiu de dimensiune mare - spațiul caracteristicilor - spațiu „ascuns,” atât pentru input, cât și pentru output;

⁴ Daniel I. Morariu, *Text Mining Methods Based on Support Vector Machine*, București, Editura MatrixRom, 2008.

- construirea unui hiperplan de separație pentru caracteristicile obținute la pasul anterior.

În esență, SVM-urile mapează vectorul de intrare x pe un spațiu asociat z - cu mai multe dimensiuni decât x . În acest spațiu asociat se va realiza separarea liniară printr-un hiperplan care separă un set de exemple pozitive de un set de exemple negative cu o limită maximă. Limita este definită de distanța hiperplanului față de cele mai apropiate exemple pozitive și negative. Problema de optimizare a SVM este găsirea unei suprafețe de decizie care maximizează limita dintre punctele datelor din probleme de clasificare.

Ca *avantaje* ale acestui model amintim faptul că fundamentarea teoretică solidă conferă posibilitatea generalizării pe largi structuri de date.

Capacitatea mare de calcul necesară în procesare și în proiectarea funcției nucleu (kernel) se numără printre *dezavantajele* acestui model.

3. Concluzii

Modelele matematice facilitează înțelegerea unui subiect și îmbunătățesc predicția lui.

Existența unui anumit model matematic la baza unui software de bibliotecă determină tipul de management ce se va face în cadrul structurii info-documentare. Modelele matematice clasice (boolean, vectorial, probabilistic) determină existența unui management al datelor. Modelul boolean standard (practic, singurul folosit în soft-urile bibliotecilor românești) furnizează doar descrieri la nivel sintactic a datelor, fără nici o descriere formală a semanticii acestora. În acest context, datele sunt privite ca reprezentări cifrice sau letrice ale unor documente. Datele sunt ușor de captat și organizat, ușor de transferat către mașini și ușor de prelucrat.

Privind informațiile ca un rezultat al unei prelucrări superioare a datelor, ca semnificație ce poate fi desprinsă dintr-un ansamblu de date, pe baza asociațiilor dintre acestea, managementul informațiilor nu poate fi furnizat prin simpla modelare - în sensul transpunerii într-un set de ecuații și relații matematice - a intrărilor și ieșirilor din sistem.

Lipsa unor semantici interpretabile de calculator necesită intervenția umană pentru descoperirea și compunerea datelor, ceea ce împiedică

exploatarea fondului de documente în contexte complexe, în care automatizarea acestor procese e necesară.

Trecerea de la un management al datelor la un management al informațiilor în cadrul unui software de bibliotecă se poate face doar prin dezvoltarea de aplicații specifice, care transformă datele în informații. Acest lucru se poate face prin punerea în relație a datelor la un nivel superior, și anume la nivelul conceptelor la care se referă datele. Singurele metode matematice care implică acțiuni de punere în relație conceptuală a datelor sunt: Indexarea Semantică Latentă și gruparea conceptuală (conceptual clustering).

Soluția viabilă a unui software de management al informațiilor este dată, în opinia noastră, de folosirea unui model matematic care transformă datele în informații prin intermediul conceptelor la care se referă datele.

CARTE VECHE

Un „pomerio sommo theologo” în Biblioteca Teleki-Bolyai. Operele lui Pelbartus de Themeswar

WEISZ SZIDÓNIA
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

A „pomerio sommo theologo” in Teleki-Bolyai Library. The Works of Pelbartus of Themeswar

Pelbartus of Themeswar (1430/40-1504), a Franciscan monk who was teaching theology in Buda, is one of the most famous preachers of the Catholic Church and also the most successful Hungarian writer abroad, as his works has been published in ninety editions before 1526.

The aim of this paper is to offer a brief introduction to his works that are being kept in the Teleki-Bolyai Library. Most of Pelbartus' works are collections of sermons, written in order to help clerics in their pastoral work. The central ideas of his texts are asceticism and the virtues of the Middle Ages, scholasticism against the renaissance spirit of King Matthias's court.

Keywords: *Pelbartus of Themeswar, Catholic Church, Hungarian writers, the XVth century, Teleki-Bolyai Library.*

În fondul de carte veche al bibliotecii Teleki-Bolyai regăsim diverse opere ale celor mai mari teologi romano-catolici și protestanți. O figură proeminentă printre aceștia este *Pelbartus de Themeswar*, monah franciscan cunoscut pentru teoriile sale despre cultul Fecioarei și Imaculata Concepție. Pe lângă faima dobândită prin toată Europa, scrierile sale au o influență notabilă asupra codicelor scrise în limba maghiară.¹

¹ Vezi Horváth János, *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* [Începuturile culturii literare maghiare], Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, p. 135, 157, 172, 178, 210, 212-213, 229-230, 236, 238, 248, 253.

Fig. 1. Pelbartus de Themeswar.

Numele lui Pelbartus de Themeswar (1430/40-1504)² apare pentru prima dată în documente în anul 1458, când se înscrie la Universitatea din Cracovia,³ unde, în 1471, devine doctor în teologie. Începând cu anul 1483 și până la moartea sa îl găsim în conventul franciscan din Buda, loc unde își elaborează operele de mare succes.

În ciuda faptului că a trăit în imediata vecinătate a curții renaștente a regelui Matei Corvin, călugărul franciscan este un reprezentant de seamă al scolasticii medievale. Ideile de bază ale operelor sale erau ascetismul și cultul mariologic; și-a ridicat vocea împotriva umanismului, considerându-i pe autorii antici imorali. Nu-l iartă nici pe

² Pentru biografia lui Pelbartus vezi Szilády Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái* [Viața și operele lui Temesvári Pelbárt], Budapest 1880 și Békesi Emil, *Magyar írók Hunyadi Mátyás korából* [Scriitori maghiari din epoca lui Matia Corvin], în *Katolikus Szemle*, Budapest, nr. 16, 1902.

³ În 1463, analele instituției îl numesc deja „*scriptor ecclesiasticus celebris*.” Békesi Emil, *op. cit.*, p. 332.

regele Matei Corvin, criticând aspru stilul de viață al acestuia.⁴ Marea majoritate a lucrărilor lui Pelbartus sunt alcătuite din predici menite să-i ajute atât pe clerici, cât și pe studenții lui în munca lor pastorală; astfel, în 18 ani a compus în jur de 500 de predici pentru diferitele momente ale anului eclesiastic.⁵ A scris în „*brevis et simplici stylo*,” publicul țintă fiind „*populi simplicis huius nostre regionis*.”

În Biblioteca Teleki-Bolyai există șapte lucrări scrise de Pelbartus - sau atribuite lui - ele provenind din colecții diferite. Cinci titluri (dintre care patru sunt coligate în două volume) au fost în posesia Bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureș.⁶ Un singur volum - *Aureum sacrae theologiae Rosarium*, Venezia, 1586 - a aparținut monahilor mănăstirii franciscane din Călugăreni, pe când ultimul exemplar din cele șapte - *Sermones Pomerii de Sanctis*, Hagenau, 1500 - a fost donat bibliotecii în anul 2005 de către descendenții contelui Teleki Andor.

Volumul *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis, in laudem eius pro singulis praedicationibus elegantissime coaptatum*,⁷ o colecție de predici în onoarea Fecioarei Maria, este considerat a fi cea mai poetică lucrare a lui Pelbartus, un exemplu bun pentru literatura teologică semiștiințifică.⁸

⁴ Cum a formulat L. S. Domokos, cazul lui Pelbartus ilustrează bine coexistența dintre ideile medievale și umaniste în cultura maghiară din secolul al XV-lea. L. S. Domokos, *Mariology and Vernacular Literature in Late Medieval Hungary*, în *Hungarian Studies*, nr. 2, 1986, p. 231.

⁵ Z. J. Kosztołnyik, *Some Hungarian Theologians in the Late Renaissance*, în *Church History*, nr. 57/1, p. 13.

⁶ Potrivit inscripțiilor (*Tek. Molnár Gábor főszolgabíró ur ajándékozta 1892. junius. MVásárbely*), aceste volume au fost donate Colegiului de către juristul Molnár Gábor, devenit ulterior director al Bibliotecii Județene Mureș. *Catalogus Incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, 1971, p. 30-31. (În continuare *Catalogus Incunabulorum*)

⁷ Tipărit la Basel, c. 1497-1500. 228 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 31.

⁸ Z. J. Kosztołnyik, *op. cit.*, p. 5-18.

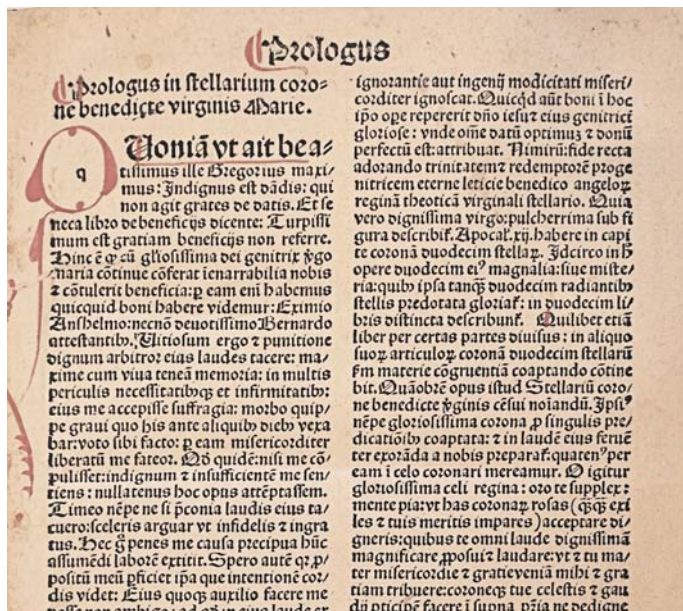

Fig. 2. *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis*

Motivul pentru elaborarea acestei scrieri îl reprezintă o promisiune făcută Fecioarei, după ce Pelbartus s-a vindecat în mod miraculos de ciumă. Predicile se focusează asupra a două mari teze: în primul rând, asupra Înălțării Maicii Domnului la cer, cea de a doua teză subliniind rolul de intermediar jucat de Fecioara Maria între Divinitate și oameni.⁹ Cartea a avut un succes enorm, în secolele XV-XVI fiind publicată în 22 de ediții.¹⁰ Exemplarul din Biblioteca Teleki-Bolyai este un incunabul publicat de către Jacobus Wolff de Pforzheim la Basel, în c. 1479-1500.¹¹

Pentru că exista cerere considerabilă pentru predicile lui, Pelbartus a compus seria *Pomerium*, o colecție de predici în trei volume, aceasta fiind numită de L. S. Domokos „a well developed, theologically sound exposition of the heritage of the late medieval Church.”¹² Titlul este explicat de însuși

⁹ *Ibidem*, p. 12.

¹⁰ Pentru lista completă a diferitelor ediții vezi Békesi Emil, *op. cit.*, p. 335.

¹¹ 4°, 228 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 31.

¹² L. S. Domokos, *op. cit.*, p. 229.

călugărul franciscan: așa cum într-o grădină se găsesc diferite tipuri de pomi, astfel un predicator bun trebuie să aibă predici potrivite pentru orice ocazie. Toate cele cinci titluri (două fiind dubluri) din Biblioteca Teleki-Bolyai aparținând seriei, au fost tipărite la Hagenau (azi Haguenau, Franța) de tipograful Johann Ryman, care a publicat 53 de ediții ale operelor lui Pelbartus în decurs de treizeci de ani. Potrivit literaturii de specialitate, Ryman a fost în relații bune cu franciscanii din Buda și Pest, aducând personal manuscrisele lui Pelbartus la Hagenau.¹³

Prima parte din colecția *Pomerium* se numește *Sermones pomerii de sanctis*. Biblioteca deține două exemplare din acest titlu, primul - tipărit la Hagenau, în 1499¹⁴ - fiind ediție princeps, iar al doilea a fost publicat un an mai târziu - Hagenau, 1500.¹⁵ *De Sanctis* cuprinde o serie de predici compuse pentru a fi prezentate enoriașilor cu ocazia sărbătorilor diferiților sfinți. Putem găsi texte dedicate și sfinților maghiari, cum ar fi sfinții regi Ștefan și Ladislau sau Sfânta Elisabeta.

¹³ Fitz József, *A Magyar könyv története 1711-ig* [Istoria cărții maghiare până la 1711], Budapest, Magyar Helikon, 1959, p. 73-74.

¹⁴ 4°, 280 ff. non num., cum sig., coll. cu *Sermones Pomerii De Tempore* (Hagenau, 1498). *Catalogus Incunabulorum*, p. 29. Până la 1526 au fost publicate 19 ediții ale acestei cărți. Békesi Emil, *op. cit.*, p. 335.

¹⁵ 2° [12], [346] ff.

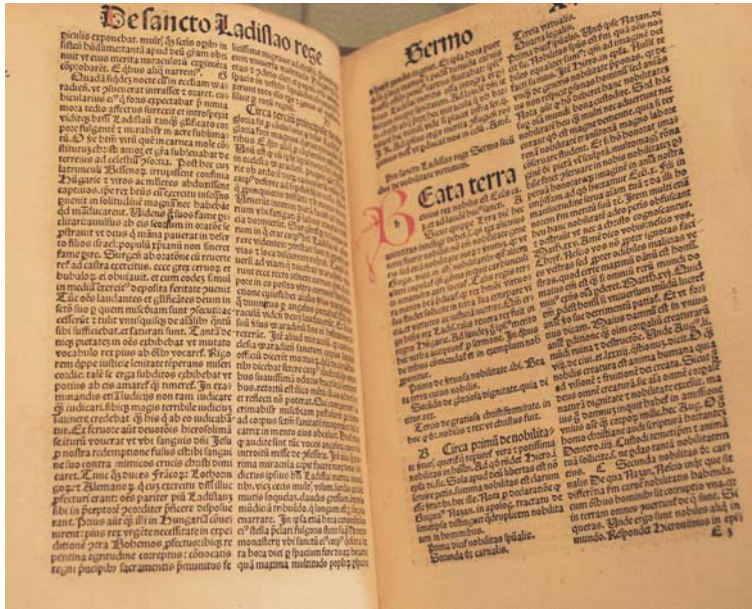

Fig. 3. Predică dedicată sfântului Ladislau (*Sermones pomerii de sancti*)

Cel de al doilea volum din serie este intitulat *Sermones pomerii de tempore*,¹⁶ iar în Biblioteca Teleki-Bolyai se găsesc două volume tipărite la Hagenau în 1498,¹⁷ respectiv 1500.¹⁸ *De tempore* se constituie din diverse predici pentru duminică și alte sărbători religioase. Trilogia se sfârșește cu *Sermones pomerii quadragesimales*¹⁹ - Hagenau, 1500 - fiind alcătuită din predici speciale, scrise pentru cele patruzeci de zile din Postul Mare.

¹⁶ 19 ediții între 1489-1521. Békesi Emil, *op. cit.*, p. 336.

¹⁷ 4°, 165 ff. non num., cum sign., coll. cu *Sermones pomerii de sanctis* (Hagenau, 1499). *Catalogus Incunabulorum*, p. 29.

¹⁸ 2°, 264 ff. non num., cum sign., coll. cu *Sermones pomerii quadragesimales* (Hagenau, 1500). *Ibidem*, p. 30.

¹⁹ 21 ediții conform Békesi Emil, *op. cit.*, p. 336. 110 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 30.

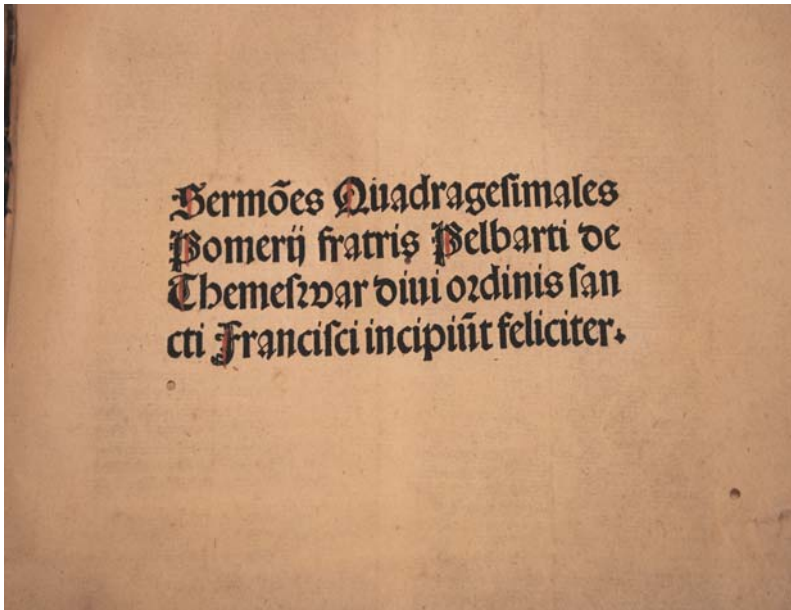

Fig. 4. Pagină de titlu, *Sermones pomerii quadragesimales*

Cu puțin timp înainte de moartea sa, survenită în anul 1504, călugărul franciscan a început elaborarea unei enciclopedii generale în patru volume, intitulată *Aureum sacrae theologie Rosarium*. S-a inspirat din scrierile diferiților autori medievali, cum ar fi Sfântul Augustin, Petrus Lombardus sau Sfântul Toma din Aquino.²⁰ Moartea însă îl împiedică să își finalizeze lucrarea, numai primele două volume fiind terminate. Celelalte două ajung să fie completate pe baza notițelor autorului de către franciscanul Laskai Osvát, discipolul lui Pelbartus.²¹ Biblioteca Teleki-Bolyai deține numai ultimul volum din seria *Aureum sacrae theologie*

²⁰ Rozsondai Marianne, *Temesvári Pelbárt népszerűsége Európában* [Notorietatea lui Temesvári Pelbárt în Europa], în *Magyar Könyvszemle*, nr. 1, 1984, p. 300-301.

²¹ Pe foaia de titlu apare ca autor numai Pelbartus, Laskai Osvát nefiind menționat.

Rosarium, un exemplar din 1586,²² publicat la Venezia de către P. Maria Marcheti.

Conform literaturii de specialitate, succesul și numărul mare de exemplare tipărite ale predicilor lui Pelbartus se pot explica prin faptul că editurile din străinătate au văzut o afacere bună în aceste texte.²³ Datorită acestor opere, Pelbartus (supranumit *Pomerio sommo theologo*) a devenit un predicator faimos în cadrul bisericii catolice și, totodată, unul dintre cei mai prosperi autori maghiari în străinătate, operele sale ajungând la 90 de ediții până la 1526. Împreună cu Laskai Osvát, sunt singurii autori maghiari ale căror opere au fost tipărite în formă de incunabul.

²² 8°, [8] 259 [15] ff. *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibilothecae Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, Editura Lyra, 2001, p. 45.

²³ Editor Klaniczay Tibor, *A magyar irodalom története 1600-ig* [Istoria literaturii maghiare până în 1600], Budapeșt, Akadémiai kiadó, vol. I., 1964, p. 133.

Cărți ale filologilor francezi din secolul al XVI-lea în biblioteca lui Timotei Cipariu (II)

Dr. ELENA DAMIAN
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”
Cluj-Napoca

Résumé

Livres des philologues français du seizième siècle dans la bibliothèque de Timotei Cipariu (II)

18 auteurs français, représentants d'une grande valeur de la Renaissance, ayant des préoccupations multiples, parmi lesquelles celles de philologie aussi, ont fait partie de la bibliothèque de Timotei Cipariu. Cela témoigne de son intérêt pour la philologie, envisagée dans le sens large du mot. Ces livres, beaucoup d'entre eux étant des raretés, sont un motif de fierté pour la Bibliothèque académique de Cluj-Napoca et leur mise en valeur nous semble plus que nécessaire, même un honneur.

Keywords: *French philologists, renaissance, library, Timotei Cipariu, rare books, Academy Library, Cluj-Napoca*

Cea de a doua parte a studiului nostru se va referi la cei 18 filologi francezi din secolul al XVI-lea prezenți prin operele lor cele mai importante (în 29 ediții) în biblioteca lui Timotei Cipariu.

1. Din colecția filologului Timotei Cipariu nu putea lipsi **Guillaume Budé** (1467 sau 1465-1540), cel care a jucat un rol deosebit în dezvoltarea umanismului în Franța. Yves Giraud și Marc-René Jung îl considerau cel mai important umanist francez al epocii. A fost numit „*père de la Renaissance*” („*părinte al Renașterii*”), iar Erasmus îl apreciaше ca fiind „*le prodige de la France*” („*miracolul Franței*”). A fost o figură exemplară a Renașterii, un inițiator cu preocupări multiple; Budé a fost și un bibliofil recunoscut, bibliotecar (din 1522) al regelui Francisc I. Pe lângă *studiile juridice*, Budé a avut și studii de *filologie*. Este cunoscut, în special, ca *filolog* (unii cercetători l-au considerat chiar a fi fondatorul filologiei).

Meritul său cel mai mare a fost acela de a fi fost un elenist desăvârșit, un renovator al studiului limbii grecești în Franța, primul mare elenist francez (a învățat aproape singur greaca).

Filologul G. Budé și-a arătat talentul și în lucrările *De philologia* (1530), *Lexicon sive dictionarium Graeco-latinum, Etude des lettres*, dar, mai ales, în *Commentaires sur la langue grecque* (1529) sau *Commentarii linguae graecae*.

Dintre lucrările sale, la loc de cinste se află *Commentarii Linguae Graecae*, care a apărut pentru prima oară la Paris în 1529 și care i-a adus reputația de primul mare elenist francez. Această operă este socotită a fi „o fântână de erudiție,” „o mină de informații” pentru lexicografii din secolul următor.¹ În fondul Blaj se păstrează ediția de la Basel din 1530, în folio, 1424 coloane, legată în pergament, exemplar care a aparținut Bibliotecii basilitane (cota B 1296). Lucrarea a cunoscut numeroase reeditări, printre care și cea din 1548. Un exemplar din această ediție, al cărei posesor a fost Timotei Cipariu, se păstrează în colecțiile Bibliotecii academice clujene. Este ediția definitivă, lărgită cu mai mult de o treime după notele lăsate de G. Budé, una dintre cele mai importante contribuții renașcentiste la studierea antichității grecești. Această lucrare a constituit baza studierii limbii grecești în Franța și a servit ca fundament pentru *Thesaurus Graecae linguae* al lui Henri II Estienne.

Commentarii linguae graecae... Ab eodem accurate recogniti, atque amplius tertia parte aucti. - Parisiis, ex officina Roberti Stephani, 1548, 1109 + 41 p. Cu marca tipografică și deviza pe pagina de titlu și posesorul T. Cipariu (2 stampile ovale: *Din biblioteca T. Cipariu și Timotheu Cipariu*). Tot pe pagina de titlu întâlnim o însemnare manuscrisă cu cerneală neagră: *Editio per-rara*. Lucrarea este tipărită de Robert Estienne în condiții grafice deosebite. Volumul este bine conservat, iar specialiștii consideră această ediție ca fiind una rară. Legătura cărții a fost refăcută (cota B 2909).

G. Budé „adoaptă în studiul său lingvistic o atitudine umanistă, înainte de toate: el plasează literatura deasupra oricărei manifestări a spiritului și

¹ Marie Madeleine de La Garauderie, *Guillaume Budé. A Philosopher of Culture*, în *Sixteenth Century Journal*, vol. 19, no. 3, 1988, p. 379.

limitează filologia la stricta interpretare a autorilor. Cu toate acestea, amploarea însăși a cunoașterii sale a lumii clasice și mulțimea subiectelor care îl interesau extind cercetările sale și asupra altor aspecte ale vieții antice și dezvăluie nașterea unui interes științific, precursor al metodei comparative, adoptată apoi în studiul limbilor clasice.”

Fără a avea o metodă lexicografică foarte riguroasă, G. Budé interpretează cu finețe și eleganță un mare număr de cuvinte grecești, raportându-le la termenii latini corespunzători. „*Operei îi lipsește, din nefericire, un plan și o ordine de prezentare a materialelor adunate, însă indexul alfabetic de la sfârșitul lucrării rezolvă parțial această lipsă.*”² Stilul său propriu, unic, este apreciat peste timp. El s-a adresat unui public restrâns, cultivat, iar munca asupra limbajului a reprezentat pentru el „o modalitate de sacralizare a actului scriiturii.”³

Budé a fost, de asemenea, cel care a răspândit cuvântul *enciclopedie* în limba franceză, cu 15 ani înaintea lui Rabelais (în *Pantagruel*); a fost numit „nașul” termenului de *enciclopedie*.

A fost un apărător ferm al umanismului, pe care îl denumește adesea cu termenul tradițional de *bonae litterae* sau, mai ales, cu *philologia*. Budé numește filologia „*iubita mea*,” cu toate acestea, pentru el, *teologia* este „*regina științelor*”.. Pentru Budé, umanismul este cheia științei lui Dumnezeu, cheia vieții contemplative.⁴

2. Robert Ier Estienne (Robertus Stephanus Primus, Paris, 1503-Geneva, 1559) a fost cel mai celebru tipograf al familiei Estienne (în timpul carierei sale de 34 de ani, el a tipărit atât la Paris, cât și la Geneva, aproximativ 500 de lucrări, dintre care circa 10% în limba franceză, iar restul, în limbile latină, greacă și ebraică), un umanist desăvârșit cu o educație intelectuală solidă, bun cunoscător al limbilor latină, greacă și

² Laffont - Bompiani, *Dictionnaire des oeuvres de tous les temps et de tous les pays. Littérature. Philosophie. Musique. Sciences*, Paris, S.E.D.E. et Bompiani, III-ème édition, vol. I (A-Dh), p. 478.

³ Marie Madeleine de La Garauderie, *op. cit.*, p. 380.

⁴ *Ibidem*, p. 381-386.

ebraică (deși nu a urmat cursurile niciunei universități),⁵ așa cum o dovedesc excelențele cărți pe care le-a editat în aceste limbi. Aproape jumătate din lucrările tipărite de el sunt concepute de el însuși, fără a lua în considerare prefețele erudite, notele și comentariile.⁶ Robert Ier a fost *principalul tipograf biblic al Franței în secolul al XVI-lea*. De asemenea, a tipărit noi ediții ale clasicii, superioare celor precedente, îmbogățite cu note și prefețe pline de interes. Robert a publicat texte grecești inedite: Dionysios din Halicarnas, Dio Cassius Appianus și alții, în ediții princeps. Din principalii autori latini, a tipărit ediții din operele complete ale lui Cicero (2), Terențiu (12), Vergiliu (5) revăzute de el însuși, însoțite de comentarii. A editat, de asemenea, operele contemporanilor: G. Budé, Fr. Hotman, Erasm, J. Calvin, ediții extrem de îngrijite și de o rară corectitudine, la un preț accesibil.

Robert Ier este și un *lexicograf* remarcabil. În lucrarea sa, *Dictionarium seu latinae linguae thesaurus* din 1531, capodoperă a genului, el dă traducerea franceză a unor termeni latini. De aici, ideea unui *Dictionarium latinogallicum* (1538), care, întors, devine (în anul 1539) *Dictionnaire françois-latin*. Ediția a doua, cea din 1549, este amplificată cu cuvinte noi, furnizate de autorii contemporani, printre care, la loc de cinste, François Rabelais. Ediția din 1549 devine, astfel, primul dicționar francez important din secolul al XVI-lea. În concepția lui Robert Ier Estienne, dicționarele aveau menirea de a-l ajuta pe cititor în studierea *Bibliei* și în cea a clasicii latini.⁷ În *Traicté de grammaire française* (1557), Robert Ier încearcă să stabilească unele norme ale limbii literare; ediția a doua a lucrării a apărut în 1569.

Dicționarele sale i-au asigurat o solidă reputație de filolog și de lexicograf, iar *Dictionnaire françois-latin* va rămâne repertoriul cel mai cunoscut al lexicului francez al Renașterii.

⁵ Susan A. Stussy, *Robert Estienne, Royal Printer, An Historical Study of the Elder Stephanus by Elizabeth Armstrong*, în *Sixteenth Century Journal*, vol. 18, no. 2, 1987, p. 271.

⁶ În fondurile Bibliotecii academice clujene se păstrează 45 de exemplare care poartă marca sa tipografică.

⁷ Susan A. Stussy, *op. cit.*, p. 271.

În colecțiile Bibliotecii academice clujene se păstrează, bine conservate, două exemplare ale lucrării sale *Thesaurus linguae latinae*, în trei volume, in-folio, însumând peste 3.000 de pagini (*Basileae, 1576, ex officina Frobeniana per Aurelium Frobenium*), volume legate în piele, cu ornamente, cu încuietori metalice, cu însemnări manuscrise (cotele C 51683 și U 62339). Este cea mai importantă operă a sa, deoarece a stat la baza celorlalte dicționare și ea nu putea lipsi nici din biblioteca lui Timotei Cipariu, dar se păstrează într-o ediție mai târzie. Dintre cărțile care i-au aparținut lui Cipariu și care s-au pierdut, nu ar fi exclus să fi existat și o ediție din secolul al XVI-lea.

Roberti Stephani lexicographorum principis Thesaurus linguae latinae in IV tomos divisus..., Tomus I-IV. *Basileae, Typis et impensis E. Et J. R. Thurmisionum fratrum, 1740-1743*; 3 vol., in-folio, legate în pergament, cu marca tipografică și deviza pe foaia de titlu; cu ștampila lui Timotei Cipariu (cota B 1980).

3. Charles Estienne (Carolus Stephanus, 1504-1564) a tipărit la Paris între anii 1551 și 1561. Dacă cei doi frați mai mari ai săi, François și Robert, s-au dedicat de la început meseriei tatălui lor, pe Charles l-au pasionat mai mult filologia clasică și istoria; apoi a decis să devină medic, obținând diploma de doctor în medicină în anul 1542. Din motive familiale, se va dedica și el meseriei de tipograf, începând cu anul 1551, reprezentând și el una din figurile cele mai remarcabile ale tipografiei franceze.⁸

Charles Estienne, ca un demn reprezentant al Renașterii, a creat numeroase opere care au aparținut mai multor domenii (lucrări științifice și lucrări cu caracter umanist).

La fel ca fratele său, Robert, Charles a fost crescut în spiritul cunoașterii literelor și a limbilor străine; a publicat dicționare și gramatici, a editat clasici și a fost deschizător de drumuri și în domeniul teatrului.⁹

⁸ Vezi Elena Damian, *Charles Estienne - autor și editor*, în *Biblioteca și cercetarea*, XVII, Cluj-Napoca, 1993, p. 15-25.

⁹ Charles Estienne a editat peste 100 de titluri, îmbinând disciplinele umaniste cu cele științifice; în colecțiile bibliotecii academice clujene se păstrează 11 ediții în 13 exemplare ale lucrărilor sale apărute între 1554-1693, din care 3 exemplare în fondul Blaj, o ediție Cipariu; lucrările sale sunt socotite a fi destul de rare.

Activitatea de lexicograf este ilustrată prin redactarea câtorva dicționare cum ar fi: *Dictionarium latino-gallicum...*, Paris, 1552, in-folio, 1430 p. (altă ediție-1570); *Dictionnaire historique et poetique de toutes les nations, hommes, lieux, fleuves, montagnes...*, Paris, 1553;¹⁰ *Dictionarium latino-graecum...*, Paris, 1554, in-4; *Dictionarium poeticum...*, Paris, 1559, in-8; *Petit dictionnaire françois-latin*, Paris, 1559, in-4.

Gramaticile sale mai cunoscute sunt: *Latina linguae cum graeca collatio ex Prisciano...*, *constructionis ac totius grammatices*, Paris, 1554, in-8; *Rudimenta latinogallica*, 1559, in-8 și *Rudimenta latinogallica cum accentibus*, Paris, R. Estienne II, 1588 (se pare că îi aparțin tot lui Charles).

De asemenea, Charles Estienne este cunoscut și pentru editarea unor clasici: *Thesaurus M. Tullii Ciceronis*, Paris, Ch. Estienne, 1556, in folio, 1591 p.; este ediția întâi a acestei lucrări, tipărită în condiții excepționale;¹¹ *Dionysius Halicarnas, Lutetiae, apud Carolum Stephanum*, 1554 (U 63918).

Dintre lucrările cu caracter filologic, în colecția cipariană a bibliotecii noastre se păstrează: *Dictionarium historicum geographicum poeticum, Authore Carolo Stephano: Gentium hominum, deorum gentilium regionum, locorum, civitatum,...., Ebrodum (Yverdon, Elveția), ex typis Societatis Helv. Caldarianae, 1621, in-4, 2042 coloane, legată în pergament cu supralibrosul C. K. 1645. Pe foaia de titlu se află marca tipografică și ștampila de posesor: Timotheu Cipariu. În carte există însemnări manuscrise și sublinieri; exemplar bine conservat (B4801). Până la această ediție, lucrarea a mai apărut în 1561, 1566, 1567, 1579, 1609. (În colecțiile Bibliotecii academice clujene, această lucrare se găsește în 7 ediții, în 9 exemplare, tipărite între 1609-1693).*

¹⁰ Acest dicționar al lui Charles Estienne, secondat de fratele său, Robert, este socotit a fi precursorul dicționarilor biografice moderne. Vezi Sidonia Puiu Fărcaș, *Literatura de referință biografică* (I), în *Biblioteca și cercetarea*, X, Cluj-Napoca, 1986, p. 194.

¹¹ Fred Schreiber, *The Estiennes (Catalogue)*, New York, E. K. Schreiber, 1982, p. 123.

4. Henri II Estienne (Henricus Stephanus Secundus, 1528 sau 1531 - 1598), fiul cel mare al lui Robert Ier este, din cele mai multe puncte de vedere, cel mai important reprezentant al familiei, supranumit „*le Grand*.”

Dacă tatăl său a fost cel mai prolific tipograf al familiei, Henri Estienne a fost cel mai prolific savant al acesteia. Filolog, gramatician de renume, erudit, autor satiric și polemist, editor și comentator, a crescut într-o familie în care și servitorii vorbeau latina, iar savanții vremii își dădeau întâlnire în casa lor. Henri II a învățat latina la o vârstă fragedă, dar adevărata sa pasiune a fost limba greacă. La 15 ani era capabil să-și ajute tatăl la editarea textelor grecești. Fiind foarte dotat pentru limbile străine, el a învățat și italiana, spaniola, flamanda și mai multe limbi orientale. Spirit riguros, era îndrăgostit mai presus de orice de un limbaj corect.

Henri II este mai mult un erudit, om de litere, decât un tipograf,¹² cu o educație umanistă de excepție.¹³ Prin exemplul său personal și cu argumente, el a militat în favoarea limbii franceze. A relevat înrudirea dintre franceză și greacă și a protestat împotriva italianismelor la modă și a abuzurilor folosirii lor. Prin numeroase lucrări a vrut să demonstreze superioritatea limbii franceze față de celelalte limbi moderne, comparând-o cu greaca, pe care el personal o considera „*cea mai frumoasă dintre toate limbile*.”¹⁴

În anul 1572 este tipărită la Geneva opera sa capitală, care i-a adus admirația unei lumi întregi, un monument de erudiție. Această lucrare marchează cel mai important punct al carierei sale, dar și un punct înalt al

¹² În timpul celor 40 de ani de carieră tipografică, Henri II a editat aproximativ 170 de lucrări în diverse limbi. Prin importanța edițiilor, literatura greacă deține locul I. În colecțiile Bibliotecii academice clujene se păstrează 64 de exemplare cu marca sa tipografică, identificate până în prezent.

¹³ Pentru activitatea sa ca și tipograf, vezi Elena Damian, *Ediții Stephaniene în colecțiile Bibliotecii academice clujene* (II), în *Biblioteca și cercetarea*, XIV, Cluj-Napoca, 1990, p. 79-95.

¹⁴ André Lagarde, Laurent Michard, *XVIIe siècle. Les grands auteurs français du programme* (II), Paris, Bordas, 1970, p. 8-9; *Histoire de la littérature française*, vol. I. Coordonator Angela Ion, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 93.

științei europene, lucrare care a rămas până astăzi un element esențial pentru studiile grecești. *Thesaurus Graecae Linguae* i-a adus faima, dar și ruina financiară. Planul acestei opere monumentale fusese conceput de tatăl său, care a dorit să facă pentru limba greacă ceea ce făcuse pentru limba latină (*Thesaurus Linguae Latinae*). Acest Thesaurus grec a fost și o operă de pionierat. Henri II a grupat cuvintele după rădăcina lor etimologică și nu într-o ordine strict alfabetică. Încă din 1558, sub supravegherea atentă a tatălui său, Henri II lucra deja la *Thesaurus*. Chiar dacă nu ar fi realizat nimic altceva, numele său tot ar fi rămas înscris pentru totdeauna în istoria învățăturii umaniste.¹⁵ Opera este alcătuită din 5 tomuri, în 4 volume, plus un volum *Appendix*. Vol. I (Tomus I, A-I, 1946 coloane), vol. II (Tomus II, K-O, 1700 coloane), vol. III (Tomus III + Tomus IV, legate împreună, P-YW, 1793 coloane, F-WX, 834 coloane), vol. IV (Tomus V, Q-Z, 1766 coloane și un volum *Appendix Libellorum ad Thesaurum Graecae Linguae pertinentur*, 1746 coloane plus *Indicis in Thesaurum Linguae Graecae*, 212 coloane).

Dintre operele sale care ilustrează activitatea de filolog, în colecția lui Timotei Cipariu se păstrează următoarele ediții: *Thesaurus Graecae Linguae. Ab Henrico Stephano constructus* (Geneva), 1572, excudebat Henricus Stephanus, in folio, 4 volume legate în piele cu ornamente aurii pe cotor, cu mai multe însemnări manuscrise, mai ales pe pagina de titlu a volumului întâi, cu marca tipografică și deviza pe pagina de titlu a primului volum, cu ștampila de posesor T. Cipariu. (B 2353)

Thesaurus Graecae Linguae este însoțit de *Glossaria duo De Atticaw linguae seu dialecti idiomatis, comment(arius)*, (Geneva), 1573, in-folio, tipărită tot de Henricus Stephanus. Acest volum are o legătură artistică deosebită, legat în piele în 1573, cu un ex libris aurit pe coperta a doua (*ex Bibliotheca Bunaviana*). Prima ediție a acestei importante opere (de obicei, considerată în mod eronat ca un supliment al *Thesaurus-ului Graecae Linguae*) este, de fapt, o operă independentă, cu toate că este o lucrare auxiliară *Thesaurus-ului*. Volumul este împărțit în două părți, din care prima constă în edițiile princeps ale celor două valoroase glosare bilingve bizantine antice: glosarul latin-grec al lui Philoxenus și glosarul

¹⁵ Fred Schreiber, *op. cit.*, p. 158-159.

grec-latin al lui Cyrillus.¹⁶ În colecțiile Bibliotecii academice clujene, se păstrează acest volum tot în fondul Blaj (B17699), dar nu i-a aparținut lui T. Cipariu. Jacques Charles Brunet în *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* afirmă că este destul de dificil să găsești toate aceste volume împreună și bine conservate. El le consideră o raritate. Biblioteca noastră se poate mândri că este păstrătoarea acestei opere rare.

L'Introduction au Traité de la conformité des merveilles anciennes avec les modernes, ou Traité préparatif à l'Apologie pour Herodote... (Geneva, H. Stephanus), 1579, in-8, 572 p., legată în piele maro. Lucrarea a apărut pentru prima oară în 1566 și a fost reeditată în anii 1567, 1572, 1579, 1580, 1582 și 1592. Este o culegere de povestiri, nuvele și fabule satirice. Henri II a dat aici curs liber geniului său debordant și tumultuos. Este un tablou viu exagerat și dezordonat al stării bisericii dinainte de Reformă. Autorului i se recunosc calitățile de povestitor și pamfletar.¹⁷ (B 3211)

Traducător: *Emendationes partim Annotationes in quosdam Hymnorum locos [...] în: Callimachi Cyrenaei Hymni (cum suis scholiis Graecis) et Epigrammata, ..., Eiusdem interpretatio Epigrammatum, et Annotationes in Hymnos (Genevae), excudebat Henricus Stephanus, 1577, in-4, 134 p. (B 5537)*

Comentator: *Quinti Horatii Flacci. Poemata, novis scholiis et argumentis ab Henrico Stephano illustrata. Eiusdem Henr. Stephani Diatribae de hac sua editione Horatii et variis in eum observationibus...* (Genevae, H. Stephanus, c. 1577), in-8; probabil, ediția a II-a (B 2893); *Idem, Editio tertia, ... (Genevae), excudebat Paulus Stephanus, 1600, in-8. (B 2533); Orpheus. Orphei Argonautica hymni et de lapidus curante... Accedunt Henrici Stephani in omnia et Josephi Scaligeri in Hymnos notae, Trajecti ad Rhenum, apud Guilielmum Vandewater?, 1689, in-12. (B 4734); Orpheus. Orphei Argonautica hymni libellus de lapidus et fragmenta*

¹⁶ Ibidem, p. 159.

¹⁷ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle.* Publié sous la direction de Monseigneur Georges Grente. Collaborateurs: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux, Paris, Arthème Fayard, 1951, p. 313.

cum notis H. Stephani et ... Lipsiae, sumptibus Casperi Fritsch, 1764, in-8. (B 2935)

Editor și comentator: *Anthologia Graeca. Florilegium diversorum epigrammatum veterum...* (Genevae), excudebat Henricus Stephanus, 1566, in-4¹⁸. (B 5530).

Așadar 8 opere scrise, traduse, comentate sau editate de Henri II Estienne i-au aparținut lui Timotei Cipariu.

5. Paul Estienne (Paulus Stephanus, 1566–1627), fiul lui Henri II, a primit titlul de tipograf în 1590. El a preluat tipografia tatălui său și, între 1599-1626, a tipărit la Geneva în jur de 25 de ediții. Dintre acestea, se remarcă în mod deosebit edițiile din poetul grec *Pindar* (ediția din 1599 este în formatul in-4, dar toate edițiile anterioare sau mai târzii au fost ediții de buzunar in-16). Paul l-a editat și pe *Horatius Flaccus Quintus*. În colecțiile Bibliotecii academice clujene se păstrează un exemplar din: *Poemata. Editio Tertia (Geneva), excudebat Paulus Stephanus, 1600, in-8, legat în pergament cu ornamente. Paul este editorul, iar Henri II, comentatorul. (B 2533) Exemplarul i-a aparținut lui Timotei Cipariu. Cu Paul Estienne, ramura din Geneva a dinastiei Stephanus se sfârșește.*¹⁹

6. Isaac Casaubon (Isacus Casaubonus, 1559-1614), cunoscut și sub pseudonimul de Hortibonus, a studiat dreptul, teologia, limbile orientale. La vârsta de 9 ani, el cunoștea deja foarte bine limba latină. A fost și un excelent elenist. A predat limba greacă la Montpellier, la Lyon, la Geneva și la Paris. În anul 1600 devine bibliotecarul regelui Henric al IV-lea. După

¹⁸ Printre cele mai frumoase ediții de clasici tipărite de H. Estienne se numără și *Platon. Opera quae extant omnia (Genevae), excudebat Henr. Stephanus, 1578, 3 vol. in-folio, o ediție foarte frumoasă, un exemplar de lux cu foaia de titlu deosebită. Monumentala ediție Platon a lui H. Estienne este prima ediție completă care, pentru două secole, a rămas instrumentul indispensabil studiilor platoniene. Dintre toate edițiile lui Platon, este, probabil, cea mai deosebit decorată. El a folosit întreaga sa serie de litere ornate. Acest *Platon* somptuos a contribuit, în continuare, la ruina sa financiară, dar, în același timp, i-a adus glorie eruditului H. Estienne, dar și tipografului. (U74146) Vezi: Fred Schreiber, *op. cit.*, p. 170.*

¹⁹ Vezi Elena Damian, *Ediții Stephaniene...*, p. 93-94.

asasinarea regelui, el se retrage în Anglia. A fost căsătorit cu Florence, fiica lui Henri II Estienne.

Casaubon a fost, înainte de toate, unul dintre filologii de renume ai vremii. A comentat vreo 20 de autori antici, mai ales greci, și a tradus și editat autori antici. Greci: Aristotel, Dionysios din Halicarnas, Diogene Laertius, Polyb, Strabon, Teocrit, Teofrast, Dionisius Chrisostomus; latini: Apuleius, Pliniu cel Tânăr, Suetoniu și alții. Ediția sa din Suetoniu a avut un mare succes. A tipărit ediția princeps din *Stratagemata* lui Polyen (1589). J. J. Scaliger l-a supranumit „*Phénix des erudits*.” A scris mult și, pe lângă edițiile și comentariile despre antici, a publicat și numeroase tratate de polemică și a purtat corespondență cu învățații vremii: J. A. de Thou, Grotius, Dominique Baudier, Pierre Pithou și alții. Corespondența sa este o mărturie a atmosferei din mediul umanist al epocii.²⁰

În colecția lui Timotei Cipariu se păstrează ediția: *C. Suetonii Tranquilli de XII Caesaribus libri VIII. Eiusdem De Illustribus grammaticis et de claris rhetoribus... Isaacus Casaubonus ex fide vetustissimorum librorum recensuit et libros adiecit Animadversionum. Editio altera ab auctore emendata et locis quamplurimus aucta... Parisiis, apud Hieronymum Drovard, 1610, in-folio, 1754 coloane, cu index, legată în pergament. (B2163)*

7. **Léger Duchesne** (Leodegarius a Quercu, ?-1588), filolog și umanist parizian, profesor de limba latină la Colegiul Regal, între 1561 și 1586. Este autorul mai multor volume de poezie latină, al unor ediții și note despre câțiva autori latini: Cicero, Seneca, Martial. Operele sale cele mai cunoscute sunt: *Flores epigrammatum*, Paris, 1555; *Praelectiones et poemata*, Paris, 1559; *Farrago poematum*, Paris, 1560, 2 vol.²¹

În fondurile Bibliotecii academice clujene, în colecția lui Cipariu, se păstrează: *Flores epigrammatum, ex optimis quibusque autoribus excerpti per Leodegarius a Quercu [...] Tomus primus... Paris, apud Aegidium*

²⁰ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 158-159; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, vol. 2, Paris, Librairie Larousse, 1960, p. 675.

²¹ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 261.

Gorbinum, 1560, in-16, 349 p., cu ștampila de posesor, *Timotheu Cipariu*, pe pagina de titlu. (B 4539)

8. Denis Lambin (Dionisius Lambinus, 1516–1572), umanist, unul dintre cei mai remarcabili profesori de limba greacă de la Collège de France (1560–1572) și un excelent latinist. Pasionat de Renaștere, el este nedrept față de Evul Mediu, pe care îl caracteriza ca fiind „*pură nebunie, pură prostie, pură barbarie.*” D. Lambin este autorul a numeroase traduceri din greacă și latină. A editat autori greci și latini (Demostene, Lucretiu, Plaut, Cicero, Horatiu), a tipărit dizertații despre literatura greacă.²²

Din operele acestui autor francez, T. Cipariu a deținut următoarele exemplare: *T. Lucretii Cari, De rerum natura, libri VI, A Dion. Lambino commentariis illustrati ... Accesserunt haec praeterea, Vita Lucretii, eodem Lambino autore ... Lutetiae, apud Ioannem Benenatum, 1570*, in-4, legată în piele alb-gălbui, cu marca tipografică pe pagina de titlu, mai multe însemnări manuscrise, printre care și însemnarea: *Comparavit Georg Gabriel Sinkai, ordr. S. Basilii Magni, 1778* și cu ștampila de posesor a lui T. Cipariu. Așadar, această ediție a aparținut unor personalități celebre, cum au fost Gheorghe Șincai sau Timotei Cipariu. Exemplarul este bine conservat. (B 1115)

In Q. Horatium Flaccum... Commentarii copiosissimi et ab auctore plus tertia parte post primam editionem amplificati... Editio postrema. Pars I-II, Francofurti ad Moenum, ex officina typographica Andreae Wecheli, 1577, in-folio, legată în pergament, cu marca tipografică pe pagina de titlu, cu ștampila T. Cipariu, cu multe însemnări și sublinieri în carte. (B 3774)

M. Tullii Ciceronis, Orationis, Ex recensione Ioannis Georgii Graevii cum eiusdem animadversionibus et notis integris Francisci Hotomanni, Dionysii Lambini, Fulvii Ursini, Paulli Manutii, ac selectis aliorum..., *Amstelodami, ex typographia P. et I. Blaeu, 1699*, 6 vol., in-8, legată în pergament, cu marca tipografică pe pagina de titlu, cu ștampila T. Cipariu, volume bine conservate. (B 2312)

9. Michel de L'Hospital (1505-1573), personalitate complexă a Renașterii, cancelar al Franței, orator politic, jurist, umanist care a dorit să

²² *Ibidem*, p. 415; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 6, p. 566.

corecteze lumea coruptă în care trăia; un patriot profund, care a luptat pentru dreptate, pace, toleranță și care avea o aversiune pentru fanatism. A studiat dreptul la Toulouse, apoi la Padova, unde a fost și profesor. Contemporanii săi l-au caracterizat ca fiind „*cel mai mare cancelar, cel mai mare savant, cel mai demn și cel mai universal care a existat vreodată în Franța.*” L’Hospital a fost celebrat de poeții, umaniștii, magistrații și profesorii de la Colegiul Regal, care i-au dedicat un volum de versuri rămas manuscris (Lyon, 1564) și păstrat la Biblioteca națională din Paris. Printre autori, personalități marcante ale epocii: Adrien Turnèbe, Denis Lambin, Léger Duchesne, Th. de Bèze, Jean Dorat și alții. A avut o excelentă cultură latină, iar umanismul italian a fost preocuparea sa timp de 6 ani, în timpul șederii sale la Padova. A scris poeme latine, a căror deviză a împrumutat-o de la Horatiu: „*Impavidum ferient ruinae.*”

Poeziile sale au fost publicate în anul 1585, la Paris, in-folio, de nepotul său Michel Hurault de L’Hospital, împreună cu câțiva prieteni, printre care și de Thou. Poeții Pleiadei îl considerau un demn restaurator al adevăratei poezii și îl comparau cu Horatiu.²³ Ediția cipariană care se păstrează în fondul Blaj este: *Michaelis Hospitalii Galliarum Cancellarii Epistolarum seu Sermonum libri sex. Altera editio Lugduni, per Hugonem Gazeium, 1592*, in-8, legată în piele maro, cu marca tipografică pe pagina de titlu și cu ștampila de posesor a lui T. Cipariu. (B2673)

10. Marc Antoine Muret (1526-1585), umanistul francez apreciat în epocă datorită erudiției sale, s-a format mai ales printr-un riguros efort personal, astfel încât, la 19 ani, era capabil să predea. Și-a început cariera didactică în provincie, în 1545, apoi, în 1547, era profesor la Bordeaux, la Collège de Guyenne, unde l-a avut ca elev pe Michel de Montaigne. Între 1551 și 1553 a predat la Paris la Collège du Cardinal Lemoine, apoi la Toulouse. Muret era interesat în special de poezii latini (Horatiu era printre preferații săi), dar nu a neglijat nici limba greacă. Obligat fiind să părăsească Franța (a fost acuzat de moravuri suspecte), a plecat în Italia și a predat la Veneția, Padova și la Roma până în 1584 (între 1563 și 1584 a predat, la Universitatea din Roma, filosofia morală). I se datorează mai

²³ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 452-453; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 6, p. 724-725.

multe ediții adnotate ale autorilor latini, câteva poezii franțuzești destul de mediocre, un comentariu al operei *Les Amours* (1553) a lui Ronsard (cu cercul căruia a avut legături strânse) și, mai ales, numeroase opere scrise în latină (volumul de poezii *Juvenilia* - 1552, tragedia *Julius Caesar*).

Opera lui Muret este considerabilă. Lucrările sale filologice cuprind edițiile adnotate ale lui: Caius Valerius Catullus, 1554; Quintus Horatius Flaccus, 1555; Publius Terentius Afer, 1555; Cicero, Marcus Tullius, 1557; Tibullus Albius, 1558; Propertius Sextus Aurelius Carus, 1558. Toate aceste ediții au fost tipărite la Veneția, pe parcursul a 4 ani. Sunt cunoscute, de asemenea, comentariile sale la operele lui Cicero, Aristotel, Platon, Tacitus, dintre care multe sunt postume.

Filologul Muret a fost apreciat a fi adesea superficial, edițiile sale, mai degrabă școlare decât savante; notele sale critice sunt erudite, dar lipsite de profunzime. Poetul Muret este apreciat îndeosebi pentru versurile latinești elegante, pline de finețe și grație. Versurile franțuzești, puțin numeroase, nu au nimic remarcabil.²⁴

În colecția cipariană se păstrează următoarele ediții: *Opera. Tomus I-V. Veronae, apud Io. Albertum Tumermanum in Vico Artium, 1727-1730*, 5 vol., in-8, legate în piele maro, cu ștampila de posesor a lui T. Cipariu. Tomus I *Orationes...*, 1727 (provine din Biblioteca Basilitană); Tomus II *Epistolas...*, 1727; Tomus III *Variarum lectionum libros XV...*, 1728; Tomus IV *Libros reliquos III...*, 1729; Tomus V *Commentaria... in libros ethicorum Aristotelis*, 1730 (B 2058); *Orationes, Epistolae et Poemata... Lipsiae, in officina Grossiano, 1741*, in-8, legată în pergament, cu ștampila de posesor a lui T. Cipariu. În carte, portretul lui Muret (B 4202).

11. Jean Salmon (Maigret sau Macrinus, 1490-1557), umanistul francez protejat al arhiepiscopului din Bourges, însărcinat cu educația lui Claude și Honoré de Savoie, apoi, datorită protecției cardinalului Du Bellay, a devenit valet de cameră a lui Francisc I, este autorul unor poezii latine. A scris câteva volume de ode, elegii, imnuri, epigrame care au fost

²⁴ *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 7, p. 598; *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 531-533.

publicate între 1530 și 1550. Latina sa elegantă și talentul său i-au adus porecla de „*Horățiu francez*” („*Horace français*”).²⁵

Lui Cipariu i-a aparținut ediția *Odarum libri tres...*, *Parisiis, ex officina Rob. Stephani, 1546*, in-8, legată cu carton; la aceeași cotă, găsim și lucrarea Du Bellay, Jean cardinal, *Poemata, Parisiis, ex officina Rob. Stephani, 1546* (B 1965).

12. Adrien Turnèbe (Turnebus, 1512-1565), umanistul francez, elevul lui Jacques Toussain, profesor la Toulouse (1533), apoi la Collège de France (din 1547 l-a înlocuit pe Toussain la catedra de literaturi vechi, iar din 1561 a fost titularul catedrei de filosofie greacă). Între 1552 și 1556, el s-a ocupat de tipărirea cărților grecești la Imprimeria regală. Renumit pentru imensa sa cultură și pentru probitatea sa intelectuală, a scos numeroase ediții și comentarii ale autorilor greci. Ca latinist, se ocupă de Cicero și îl combate pe Ramus; ca filosof, îl susține pe Platon împotriva lui Aristotel.

Reputația sa printre studenții și profesorii din întreaga Europă era imensă. Etienne Pasquier, de exemplu, afirma despre opera sa *Adversaria*: „*Este o lucrare inestimabilă din punctul de vedere al varietății cunoștințelor.*”²⁶

Dintre lucrările sale care i-au aparținut lui Timotei Cipariu, în colecțiile Bibliotecii academice clujene se păstrează ediția de comentarii la opera lui Quintilian: M. Fabii Quintiliani. *Institutionum oratoriarum libri duodecim...* *Lugd. Batav et Roterodami, ex officina Hackiana, 1665*, in-8, legată în pergament, cu ștampila de posesor T. Cipariu. (B2372)

13. Dominique Baudier (Baudius, 1561-1613), umanist, autor prolific, a fost unul dintre primii membri ai Academiei din Leyda. A studiat teologia și a obținut doctoratul în drept, la Leyda, în 1585. A petrecut în Franța în perioada 1587–1597. A fost ambasador în Anglia, apoi s-a stabilit definitiv la Leyda, în 1602. Au rămas de la el mai ales opere în latină: poeme de dragoste (*Amores*), morale, un volum de

²⁵ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 630; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 9, p. 555.

²⁶ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 674; *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 10, p. 560.

discursuri literare, scrisori, un tratat de istorie în 3 cărți și un mic tratat de drept. Singurele opere în franceză sunt niște versuri în volume colective.

Umanist cultivat, a avut legături cu erudiții Casaubon, Th. de Bèze, J. Scaliger, Grotius. A polemizat împotriva lui Montaigne.²⁷ Dintre lucrările sale, volumul care i-a aparținut lui Timotei Cipariu este *Poemata. Nova editio et prioribus auctior... Amstelodami, apud Ioannem Iansonium, 1640*, in-12, 670 p.; cu marca tipografică pe pagina de titlu, cu chenar ornamental, cu ștampila de posesor a lui Timotheu Cipariu. Volum bine conservat, cu portretul lui Baudius și anii în care a trăit, cu o legătură din pergament gălbui (B 4523).

14. **Théodore de Bèze** (1519-1601), personalitate complexă a Renașterii franceze, a fost scriitor, poet, dramaturg și teolog protestant, principalul colaborator al lui Jean Calvin. A provenit dintr-o familie nobilă și austeră. A studiat la Bourges și la Orléans, sub îndrumarea profesorului Melchior Wolmar, cel care l-a îndrumat spre Reformă. La Paris avea reputația de literat, la Lausanne a fost profesor de greacă, iar din 1558 a fost profesor de teologie și pastor la Geneva. A jucat un rol deosebit în cadrul Reformei. Théodore de Bèze a fost, de asemenea, promotorul renașterii literare, proclamând necesitatea de a-i lua drept modele pe antici fără, însă, a-i imita orbește.

Operele sale, atât în latină cât și în franceză, aproape 100 de titluri, aparțin mai multor domenii. A scris poezii: *Juvenilla* (1548), *Poemata* (1548), a tradus în versuri *Psalmii lui David*, a scris o tragedie biblică, *Abraham sacrificant* (1550) sau *Le Sacrifice d'Abraham* (prima tragedie scrisă în franceză). A scris o carte despre pronunția în limba franceză (1584) și o alta despre ortografia franceză. A condus redactarea lucrării *Histoire ecclésiastique des Eglises réformées du royaume de France* (1580), adevărat act de credință în Reformă.²⁸

Versurile sale din volumul *Poemata* din 1548 relevau deja un umanist de excepție. Ediția a doua din 1569 este tipărită de Henri II Estienne, alte ediții apar în 1576 și 1599. Un volum *Poemata varia*.

²⁷ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 85.

²⁸ *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 2, p. 113; *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 104-105.

Silvae. Elegiae. Epitaphia. Epigramm. Icones. Emblemata... Omnia ab ipso auctore in unum nunc Corpus collecto et recognita... (Genevae), excudebat Jacobus Stoer, 1599, in-16, 206 f., cu marca tipografică pe pagina de titlu, cu chenar ornamentat, un volum bine conservat, legat în piele albă, i-a aparținut lui T. Cipariu. Ștampila de posesor se află pe pagina de titlu (B 6301).

Prin personalitatea sa și prin opera sa imensă și variată, Th. de Bèze domină întregul secol al Renașterii.

15. Denis Godefroy (1549–1621), fondatorul unei adevărate dinastii de istorici și juriști, a fost un romanist deosebit de apreciat în epoca sa și un profesor pe care universitățile și-l disputau. Pe vremea când studia la Heidelberg, el a îmbrățișat Reforma. Din cauza problemelor religioase, a trebuit să părăsească Parisul, unde se stabilise în 1573 și s-a retras în 1580 la Geneva, unde a predat dreptul. A peregrinat la Basel, apoi la Strasbourg, după ce casa și biblioteca i-au fost incendiate. În 1591, la Strasbourg, a predat istoria; în anul 1600 a acceptat o catedră la universitatea din Heidelberg, pe care a părăsit-o câteva luni mai târziu, revenind la Strasbourg, apoi, în 1605, a mers din nou la Heidelberg, iar moartea l-a surprins la Strasbourg.

Opera sa imensă este extrem de variată. A fost specialist nu doar în dreptul roman, ci și în limbile romanice.²⁹

Godefroy a comentat autori latini. Din colecția lui Cipariu a făcut parte și lucrarea: *Auctores Latinae Linguae in unum redacti corpus... S. Gervasii, apud haeredes Eustathij Vignon, 1602*, in-4, 1924 coloane plus 53 f. Index, plus 106 coloane, cu marca tipografică și chenar ornamentat pe pagina de titlu, cu ștampila de posesor Timotheu Cipariu, legată în pergament (B 5270).

Lucrarea *De verborum significatione et de regulis juris fragmenta...* F.l., *sumptibus Samuelis Crispini, 1620*, i-a aparținut și ea, lui T. Cipariu (B 5600).

16. Jean Du Bellay (1492-1560), cardinal, om de stat, fratele mai mic al diplomatului și istoricului Guillaume Du Bellay; poetul Joachim Du Bellay, membru al Pleiadei, i-a fost nepot. Jean a fost episcop la Paris

²⁹ *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 353.

(1532), cardinal (1535), ambasador în Anglia, apoi la Roma. Rolul său literar constă și în faptul că a acordat protecție literaților. A fost prieten bun cu Rabelais. A compus câteva poeme latine pe care le-a publicat împreună cu Odele latine ale lui Salmon Macrin, în 1546. Această ediție a făcut parte și din biblioteca lui T. Cipariu: *Poemata... Parisiis, ex officina Rob. Stephani, 1546* (în colligat cu Jean Salmon Macrin, *Odorum libri tres*) (B 1965). Volumul cuprinde poeme, epigrame și ode.³⁰

17. **Jean Despautère** (Jean de Ninivite, ? 1460–1520), gramatician flamand, cunoscut pentru lucrările sale despre învățarea limbii latine. Lucrarea sa, *Rudimenta*, a fost adesea retipărită, începând cu 1512. Renumele său se datorează mai ales lucrării *Commentarii grammatici*, publicată la Paris în 1537, o gramatică latină completă. A tipărit, tot la Paris, *Orthographia*, în 1530 și la Anvers, în 1540, *Syntaxis*.³¹

Din biblioteca lui T. Cipariu, face parte și *Rudimentarum Grammaticae, Lipsiae, ex aedibus Valentini Schumann, 1520*, 12 f. (B3184)

18. **Pierre Godefroy** (sec. al XVI-lea ?) figurează, și el, în biblioteca cipariană cu volumul *De amoribus libri tres, Lugduni Batavorum, ex officina Joannis Maire, 1648* (B 4534).³²

În concluzie, acești autori francezi renascentiști cu preocupări multiple, printre care și filologice, au făcut parte din biblioteca lui Timotei Cipariu. Acest lucru dovedește interesul său pentru filologie, privită în sensul larg al cuvântului. Aceste cărți, multe din ele exemplare rare, sunt o mândrie pentru Biblioteca academică clujeană, iar punerea lor în valoare ni se pare mai mult decât necesară, chiar onorantă.

³⁰ *Ibidem*, p. 242.

³¹ *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes...*, vol. 4, p. 9; *Dictionnaire des Lettres françaises. Le seizième siècle...*, p. 220-221.

³² Vezi și Elena Damian, *Filologi francezi renascentiști în fondurile Bibliotecii academice clujene*, în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, Târgu-Mureș, vol. 2, 2003, p. 168-176.

Prezența și circulația Noului Testament de la Bălgrad în județul Mureș

ELENA MIHU
Târgu-Mureș

„Noul Testament de la 1648 și Biblia de la 1688,
sunt ușile prin care s-a învrednicit poporul român
a intra în câmpul ceresc al dumnezeieștilor învățători,
care în mijlocul vijeliilor și valurilor lumii rămân neclintite
și adevărate din veac.”
Andrei Șaguna

Abstract

*The Existence and the Circulation of the New Testament from Bălgrad in Mureș
County*

The New Testament was published in 1648 in Alba Iulia by Simion Ștefan. Several copies circulated and were used in Transylvania, in our small wooden churches. Among these, there are 11 existent copies and another 15 copies which are documentary attested. The copies that could be found are deteriorated because of their frequent use and because of their long journeys from one master to another. Yet, it is lucky we still have them to tell about their stories, about their journey and to witness the material effort, seldom significant, that was made for their acquisition

Keywords: *book circulation, New Testament, Bălgrad, Mureș County, bookmark.*

Am o carte - scria popa Vasile Mașca din Beiu:¹ „Noul Testament, cu străduința dimpreună și cu toată cheltuiala mării sale George Rakoci craiul Ardealului.” În cartea aceasta, pe paginile de la *Deiana* (Faptele) *apostolilor* în partea de jos este câte un șir scris cu cirile, pe care le reproducem aci cu litere. Așa își începea preotul comunicarea trimisă în

¹ Vasile Mașca, *Din bătrâni. Povestea unei cărți spusă de ea însăși*, în *Răvașul*, 1907, nr. 14, p. 241-243.

1907 revistei *Răvașul*, dându-i un titlu sugestiv: *Din bătrâni. Povestea unei cărți spusă de ea însăși*. Descrie peripețiile prin care a trecut *Noul Testament* de la Chimitelnic în anul 1681, „în zilele mării sale craiului George Apafi.”

În cele de mai jos, încercăm să aducem în fața iubitorilor de carte veche românească „povestea” celor 11 exemplare existente și ale celor 15 atestate documentar, ce au fost „*podoaba vie a altarului*” bisericuțelor noastre de lemn.

Noul Testament tipărit la Alba Iulia în 1648 de mitropolitul Simion Ștefan și *Cazania lui Varlaam* de la Iași, 1643 - pe care popa Ioan Popovici din Subpădure, după 200 de ani, o numea „*Căzania cei bătrână*” - au fost timp de secole nedespărțite, stând alături în bisericile de la Sângiorgiu de Câmpie, Oroiu, Cornești, Petrilaca, Subpădure. Și la mănăstirea Deda, împreună cu alte 26 de cărți de cult, pe care le găsim consemnate pe la anul 1757.²

Din exemplarele existente, un număr de 6 au fost identificate la parohiile din județul Mureș de către Oficiul de Patrimoniu Cultural Național Mureș în perioada 1975-1980: Boiu, Laslău Mare, Nadășa, Poienița, Sângiorgiu de Câmpie, Ulieș, Oroiu (achiziționat de Muzeul Județean Mureș). Ultimele 3 au dispărut după 1989.

Aceste „*neobosite pășări călătoare*” - cum le numea preotul Gh. Bunescu din Luieriu - din cauza drumurilor lungi, a folosirii lor, trecând dintr-un sat în altul, dintr-o mână în alta, au rămas fără foaia de titlu, fără cele două prefețe și fără multe file lipsă, care au dus cu ele însemnări valoroase, făcute de preoții și diecii satelor. Dar din fericire multe au mai rămas să ne „povestească” celor de astăzi despre drumul cărții, despre efortul material făcut de multe ori de întregul sat pentru a le putea cumpăra în vremuri de grea restriște:

² Ioana Cristache Panait, *Circulația cărților bisericești tipărite la Vâlcea și alte centre tipografice*, în *Mitropolia Ortodoxă*, 1977, nr. 10-12, p. 743-744. Pe filele *Psaltirei*, București, 1748, în colecțiile B.A.R. București.

*Noul Testament de la Cuștelnic*³ trecea de două ori Carpații, încolo în Țara Românească, și înapoi în Ardeal „...în zilele mării sale lui Mihai Racoviț voivoda în domnia al treilea <an> când îmbla veletul 7231 <1723>, miș[i]ta feurar, 14 dni <ziua>,” când era în satul Găgești-Vrancea, pe când se însura Ștefan, fiul lui Alexandru Circă din Găgești, cu Ioana, fata preotului Ion Lupea, și după un an apărea și un prunc, pe nume Vartolomei. Cartea revine în Ardeal, în satul Lisa, donată fiind bisericii satului în anul 1730, de Gligorie Beldii „împreună cu fămeia Anicuța,” pentru feciorii, nepoții, strănepoții lor, ca preotul „să ne pomenească la sfântul jertfelnic,” fiind de față ca martori Chiriac Folea din Tăuni, Pața Marton și „eu Dragomir C[onstantin] diaconul, și eu Lepădat dascălul și alți mulți, cari nu s-au sămnat aicea.” Și cine „să va scula să o fure,” scria „mnogo gresnic” popa Mihail din Lisa „să hie blăstămat de Domnul H[risto]s și de Maica Precistă, și de 300 și optsprezece oteți di Nichia, sfinții îngeri să-l gonească, și sfântul baram să-l părăscă.” În anul 1822 era proprietatea lui Socaci Ioanes din Lechința, pe Câmpie, de unde pleacă pe valea Târnavei Mici, la biserica din Cuștelnic, unde va sta până în 1922, când popa Gheorghe Oprean o va da spre păstrare Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu.

*Noul Testament de la Poienița*⁴ nu trece munții, dar drumul său în Transilvania este foarte lung. În 1713 era cumpărat cu 22 florinți de „popa Gheorghe din Cacova, ca să fie pomeană lui Gheorghe Todor.” Nu știm în ce an era plătit cu 25 florini de „diacul din Someșul Rece” și nici când ajunge „în mâna popii Oros(?)” din satul Poșta, Varmegia Dobăcii, care consemnează emoționanta însemnare despre foametea cauzată de nesfârșitele războaie napoleoniene, la care s-au mai adăugat și cei 3 ani de secetă, care au cules mii de victime omenești: „1816 în luna lu aprilie au fost: opt grâu, 8 zloți de cucuruzi, 5 și 6 și 2 cupa de vin, 1 zlot fruntul (punctul-1/2 kg) de slănină, și a mâncat oamenii pită de coce de ghindă. Și întru acest anu au pus Îm[păratul] nostru pace cu toți cra[i]i cei protivnici.”

³ Doina Braicu, Victor Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, Editura Centrului Mitropolitan, 1980.

⁴ Proprietatea parohiei ortodoxe din Poienița (păstrată la spațiul de concentrare).

Ani în care prețul cerealelor a crescut, vitele mureau din lipsă de nutrețuri și românii fugeau în principate - cum ne spune și însemnarea popii Aron din Urisiu de Jos⁵ pe filele *Penticostarului*, Blaj, 1768, una din cele 17 cărți lăsate fiilor săi „osăbite de a bisericii,” între care era menționat și un „*Tistament*.”⁶

Temându-se de ridicarea poporului în aceste vremuri tulburi, guvernul austriac tipărește în limba română rugăciuni, pentru a fi citite de preoți în biserică - *Cuvânt păstoresc despre împotrivnica starea și întocmirea vremilor de acum*, tipărită la Blaj, februarie 1816 și *Rugăciune în vreme de foamete și război*, 1805.

Aceste greutăți îl vor determina pe popa Oros să-și vândă cartea, care va ajunge pe valea Târnavei Mari, cumpărată de preotul Teodor Popovici din Copșa Mică, care, presupunem noi, o dă ca „zestre” fiicei sale Ioana, în anul 1819, când se căsătorește cu dascălul din Maerii Mediașului, Teodor Borza, un iubitor de carte, cerându-i în schimb acestuia să-i pomenească pururea numele în biserică, precum menționează însemnarea-testament „*Această carte ce să cheamă testamentu nou, mi-au dat părintele soțul[ui] mieu să fie pomană, și oricine va ceti, să-i pomenească numele, Teodor. Mediaș, 3 iunie 1819. Teodor Borza, dascăl n[ormalicesc]. Maerii Mediașului.*”

Importante date despre dascălul Borza și familia sa numeroasă, alcătuită din 9 copii, ne dă fiul acestuia, Teodor, în memoriile sale *Amintiri din trecutul meu*⁷ și *Amintiri din anul 1848*⁸ - „*Sunt născut în Mediaș, tatăl meu era dascăl unit, avea leafă de 50 florini m.c. din fondul religiosar de la Blaj. Așa cânta de frumos de părea, că să-l tot asculte. Mama*

⁵ *Penticostar* (Blaj, 1768) proprietatea bisericii ortodoxe Urisiu de Jos; Elena Mișu, *Cartea veche românească pe valea Beicii*, în *Marisia*, XXIII-XXIV, 1994, p. 365-390.

⁶ *Ibidem*.

⁷ În vol. Gelu Neamțu, Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre revoluția și războiul civil din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 6-15.

⁸ A.N.D.J. Cluj-Napoca, *Fond Colecția „Anul 1848,”* dos. 178; publicat în vol. Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 511-515.

mea Ioana, era fata popii din Coșșa Mică, Teodor Popovici: era muiere bună, Dumnezeu să o ierte, că de la ea am învățat prima podobie de la glasul întâielea „Prea lăudaților mucenici.” Amândoi părinții mei, erau binecuvântați de Dumnezeu. Tot cam la doi ani, aveau o nouă bucurie la casă, până când ne-am pomenit cu 9 bucurii, adică 9 copii toți sănătoși ca mărul, ceea ce în adevăr corespundea cu zisa unui popă săsesc: „Ein jedes gesunde Kind ist eine Gottesgabe.” (Fiecare copil sănătos, este un dar de la Dumnezeu).

Dar în casa dascălul unit din Mediaș nu găsim numai copii, ci și cărți de mare valoare. Din cercetările făcute în Italia de regretatul cercetător clujean Titus Furdui,⁹ aflăm că la Roma, în Biblioteca Vaticanului, sub cota „R. G. Oriente IV 909,” se află un exemplar - unicul - din ediția princeps a *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior. Exemplarul este coligat cu o altă tipăritură a lui Petru Maior *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, imprimată în 1809, de asemenea la Buda. Pe prima față a primei foi de gardă a coligatului se află o însemnare cu litere chirilice, în care citim că în anul 1849 „a răposat adormitul Teodor Borza.” Însemnarea este semnalată de „Achim Luca, ginerele dânsului.”

După moartea dascălului Teodor Borza, probabil se împarte averea între cei 9 copii ai săi: cărțile lui Petru Maior - „*Istoria, Buda, 1812*” și „*Propovedaniile, Buda, 1809*,” revin ginerelui, de la care le va cumpăra Ștefan Moldovan,¹⁰ protopopul greco-catolic al Mediașului, viitorul vicar al Hațegului și nu știm cum ajung în fondurile Bibliotecii Vaticanului de la Roma.

⁹ Titus Furdui, *Câteva considerațiuni istoriografice privind un exemplar din „Istoria pentru începutul românilor în Dachia” a lui Petru Maior, ediția princeps, aflat în Biblioteca Vaticanului, în Biblioteca și cercetarea*, X, Cluj-Napoca, 1986, p. 304-312.

¹⁰ În calitatea sa de vice-administrator al Legiunii Cetății de Baltă în 1848-1849, va reuși să salveze documentele inedite privind desfășurarea revoluției pe aceste meleaguri ale Transilvaniei și să le publice în *Transilvania*, 1875, 1876; vezi Ștefan Moldovan, *Extras din ziarul vieții mele de la 15 martie 1848 până la 18 ianuarie 1849*, în vol. Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op. cit.* p. 309-363; Titus Furdui, *op. cit.*, p. 305-306.

Despre moartea dascălului din Mediaș, în vara anului 1849, ne va spune și fiul său, tânărul Teodor Borza, veste tristă primită de la niște sași din Mediaș, pe drumul întoarcerii sale din Țara Românească. Întrebându-i ce s-a mai întâmplat în lunile cât a fost plecat în refugiu (ocrotit fiind de Timotei Cipariu), aceștia i-au răspuns „că foarte rău, că mor grozav de mulți de holeră: Pe Tatăl Dumitale l-au îngropat ieri.”

Noul Testament care a ajuns pe Valea Nirajului, îndrăznim să afirmăm că i-a revenit fiului, celui care i-a moștenit numele tatălui. Ca un vrednic slujitor al altarului, în cei 60 de ani va fi nevoit să treacă prin multe localități, cum ne spune chiar el: „De atunci mult a trecut și eu popă m-am făcut, dar. Nu am avut parte în decurs de aproape 60 de ani, să fiu în vreo parohie mai proventoasă ci tot în atari unde am fost necesitat, în înțelesul sfintei scripturi, întru sudoarea feței lucrând la glie ca cel mai de rând țăran.”¹¹ Poate greutățile vieții l-au adus și pe „valea plângerii românești” la Poienița.

Pentru *Noul Testament* și *Antologhionul*¹² de la Valea Largă se făcea „săbor de judecată,” fiind implicate două părți: satul și biserica pe de o parte și popa Pintilie pe de altă parte, precum ne spune însemnarea făcută în anul 1763, pe filele ultimei cărți:¹³

„Să se știe, în anul 1763 iunie 25 de zile au fost săbor în satu, în Țicudiu de toată eparhia. Poftind această sfântă carte, carte care să cheamă Mineiu și altă sfântă carte, carte care să cheamă Testament, cum că ar fi a satului și a bisericii, [și] nu a preotului popii Pintilie și a pruncilor lui. Iară preotul numit Pintilie, zisă: că neamului, un unchiu al său, nu bisericii, nice satului, ce duinsă-i. Și la ceasul morții le-au lăsat popii Pintilie. De care, de care pohti s[ântu] săbor cu judecata, să arate amândouă părțile: satul și preotul, cu mărturii credincioasă, cu[m] s-au cumpărat și cui s-au testecuit, aceste cărți. Dirept aceea, satul nu putu arăta cu mărturii, - iară preotul arată prin preoți credincioși, cum i s-au dat de acel răpăusat de unchiu său, popa Macaveiu. De care săborului îi pl[ă]cu și cu judecată, [să] nu le înstrăineze de la mâna

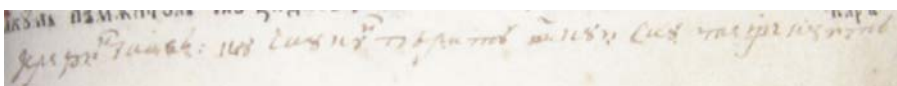
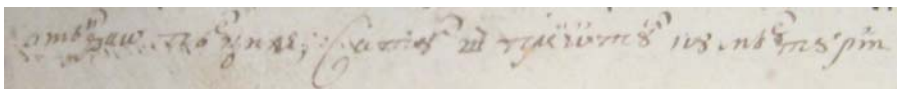
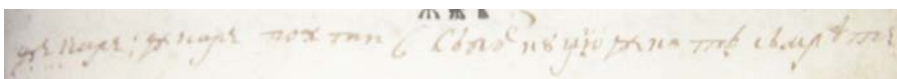
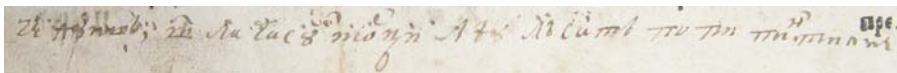
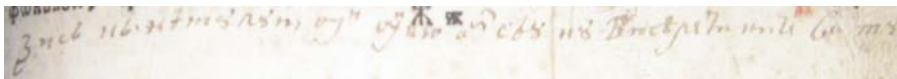
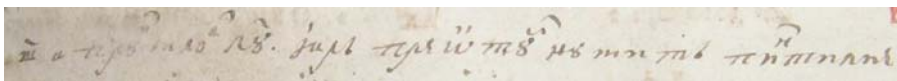
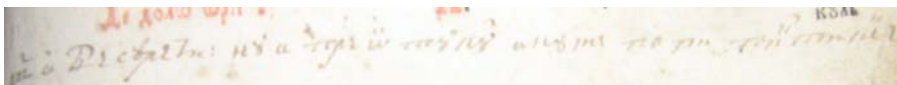
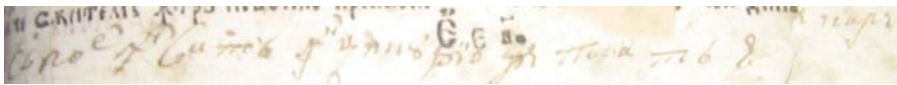
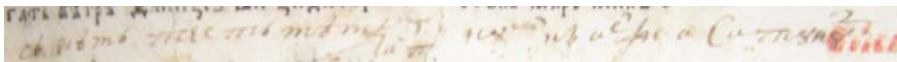
¹¹ Gelu Neamțu, Vasile Tutulea, *op. cit.*, p. 15.

¹² Proprietatea parohiei ortodoxe din Valea Largă; Elena Mihu, *Muzeul bisericesc din Sărmaș: Cartea veche românească - arma românilor ardeleni*, în *Libraria*, nr. 1, 2002, p. 125-134.

¹³ Pe filele 194^v-207.

preotului popa Pintilie, ce ale lui să fie, de acum și până în veac. Iară cine ar înstrăina aceste sfinte cărți de la mâna popii Pintilie di Ticud, cu altă judecată, să fie supt legătura și blăstămul s[fântului] săbor de la Nichia și afurisania acelor părinți sfinți 318.

Care să întărește acest lucru, sau așăzământ a săborului mic, în anul și luna scris prin noi: protopop Petru Dăianul a eparhii Kiejii [Gheja] m.p., și eu popa Șamu din Sânger juratul eparhii m[anu] prop[ria].”

аѣта ѡбѣдѣ урѣе пѣтѣ аѡвѣ (и пѣнѣ пѣтѣх урѣта

иѣ пѣтѣнѣ иѣи урѣе пѣтѣх урѣта, пѣтѣх урѣе иѣи урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣх урѣта. урѣ аѡвѣ рѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣта пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

иѣ пѣтѣтѣх урѣи пѣтѣтѣх урѣ пѣтѣх урѣи пѣтѣх

Nu știm care a fost drumul *Noului Testament* de la Valea Largă, când a plecat din sat și unde a ajuns.

Noul Testament de la Chimitelnic poartă pe filele sale, povestea cărții, scrisă de popa Lupul la anul 1681, în vremea „craielui Apafi Mihai” - restituită de popa Vasile Mașca din Beiu¹⁴ - care ne fascinează și astăzi prin ineditul întâmplărilor, dar și prin limba literară folosită:

„Aceasta facem știrea tuturor pravoslavnicilor creștini, de rândul acești cărți anume Testamentul Nou: cum au cumpărat Petrișor Ștefan din Chimitelnic, de subț beserică și o au dat bisericii din sat, ca să-i fie lui și părinților lui pomană, după acea aducând milostivul Dumnezeu pre părintele popa Lupul, aci în sat de au fost popă satului, iară acel om anume Petrișor Ștefan, ce au cumpărat ceasta carte, o au dat cu mâna lui în mâna popei Lupului, aici în Chimitelnic, și au zis așa: Popo Lupule, ia iasta carte în mânule tale, că o dau să fie bisericii, și să-i porți de grije în zilele tale. Iară eu popa Lupul am luat cartea, i-am purtat de grije, și de la mene nu s-au streinat. După [a]cea, tâmplându-se moartea lui Petrișor Ștefan, și lui și muierii lui, rămasu-i-au un fecior, anume, Ion, purtând grije casei și a tot ce a rămas de tată-său, până s-au mâncat și s-au cheltuit tot, și au rămas la sărăcie.

Văzându-se lipsit, și flămânzând, n-au știut de ce se va apuca, fără numai au știut aceasta carte cumpărată de tată-său Petrișor Ștefan. Iar Ion ficiorul lui Petrișor Ștefan știind că-i cumpărată de tată-său, el văzând că-i volnic și cu aceasta carte, pomana tatâne-său, s-au sculat și s-au dus la Chiorean Lupul și la fâmeia lui de aicea din sat, din Chimitelnic și au cerut pre asta carte bani și bucate, să-și prinză foamea. Iară eu popa Lupul văzând că au mers la Lupul Chioreanul și la fâmeia lui să-i vânză cartea, eu am mers și am zis: Lupule nu lua aceasta carte, că nu ești slobod s-o cumperi, nici el să o

¹⁴ Vasile Mașca, *op. cit.*, p. 242; Elena Mișu, *op. cit.*

vânză, că-i dată de tată-său la biserică pomană. Iară eu popa Lupul, dac-am văzut că Ion, ficiorul lui Petrișor Ștefan face cartea de vânzare, am mers la Ion și foarte l-am certat cu cuvintele, și l-am preaobrăzuit și l-am predicăluit și la biserică înaintea a tot satul Chimitelnicul, [zicându-i, că]: cel[ui]a ce-și vinde pomana părinților de la biserică, ce i se cade? - și l-am făcut de toată rușinea. Și i-am frăține-său lui Pătrașcu, să nu lase cartea să vânză, ce să-i dea ceva și să o lase iară besericii. Iară Pătrașcu au zis, că el nu va da nimica, nici se va amesteca în acel lucru. Și sătenilor încă le-am zis tuturor în biserică, să nu-l lase să o vânză, și să-l certe cu cuvântul. Sătenii au zis: dară noi ce putem, sau ce treabă avem cu acest lucru, măcar i-am și zice, nu ne va asculta.

Iară Ion văzându-se slobod, de nici o carte nu are nici o opreliște, nici de mine n-au ascultat, ce s-au sculat văzând că Lupul Chioreanul s-au oprit și nu va să o cumpere, s-au dus într-alt sat pe la oameni și pe la popi să o vânză într-ascuns fără știrea popii și a sătenilor, iară eu popa Lupul de aici din sat din Chimitelnic, înțelegând de la popi dintr-alte sate, că se va meșteșugul și o a fura, ș-o va vinde, eu m-am dus la Lupul Chioreanul și la fâmeia lui, și am zis: Lupule, văz că acel om, anume Ion, va apuca cea carte cu vre un meșteșug, au de la noi, au de la biserică și o va vinde, că iată am înțeles de la popi, că împlă să o vânză macar cui, ce iată te îndemn să o cumperi precum te vei putea togmi, decât să se înstreine undeva, (câteva cuvinte nedescifrabile) și le-am zis să nu lase să o vânză, ce acum tu o ia, că te sloboz. Iară Lupul, văzând că are ficior știut, trăgând nădejde de popie, el o au cumpărat cum s-au putut togmi, - iară togmeala le-a fost, preț de 22 florinți, și i-au mai dat și bucate în prețul banilor, bani gata 5 florinți și 42 bani, iară pentru ceialalți bani, i-au dat 4 merțe de fiină de grâu și 4 merțe de grâu măcinat, merța câte șeptezeci și cinci de bani, și i-au dat un porc, drept 1 florint și 20 bani, și i-au dat o păreche de ciubote muerești drept 60 de bani, și i-au dat 2 merțe grâu de sămânță și grâul se vindea atuncea câte un florin merța. Iară Petrișor Ion au dat aceasta carte Lupului, pintru ca să n-aibă putere nime, nime, nici Ion, nici muerea lui, nici ficiorului, nici fetele lui, nici frații lui, nici nepoții lui, nici din neamul lui nime, c-așe ne-au fost togmeala, pentru acea o am luat, ca să n-aibă putere a o întoarce, căci când o am cumpărat, mare lipsă era de bucate și flămânzie, și betegi era toți. Pre acest lucru, sunt eu popa Lupul și cu tot satul mărturie, anume Chemetelnicul, precum scrie mai sus, de aceasta scriem ca să se știe, și s-au vândut cartea aceasta în zilele Mării Sale craiului Apași Mihai,

anii D-lui H[risto]s (ahpi ? <axni n.n. > 1681) în mai 7. Scris-am eu popa Lupul din Chimitelnic.” Comunicat: Beiu 25 martie 1907. Vasile Mașca paroch.

Astăzi exemplarul nu se mai află în arhiva parohiei satului Beiu.

Noul Testament (Alba Iulia, 1648) - Exemplare existente

Boiu. Exemplar incomplet, fără însemnări. Se păstrează la Parohia din localitate.

Laslău Mare.¹⁵ De-a lungul unui secol, conform însemnărilor, toți posesorii erau din Laslău Mare: Foaia de gardă - „*Aceasta carte iaste a lui Teodor Craina din Laslău Român. Anul lu[î] 1887.*” „*Moldovan Iuoan 1887. Avram Crain. Ioan Vaidacutean. Paulina Vaidacutean Laslău Mare, născută 1920.*”

Exemplar incomplet, legătura din secolul XX. Se păstrează în colecția particulară a lui Teodor Albu din Alba Iulia (fost preot în Laslău Mare).

Nadășa. Exemplar incomplet, legătura din secolul al XVII-lea. Proprietatea parohiei ortodoxe din localitate.

Oroi. Consemnează pe ea cantorii bisericii, Andrei Pop și Teodor Socol:

f. 64^v - „*Scris-am eu Teodor Socol anul 1907 XII/10.*”

f. 154 - „*Victor Socol 31 XI 1929.*”

f. 173 - „*Scris-am eu Teodor Socol din anul 1898.*”

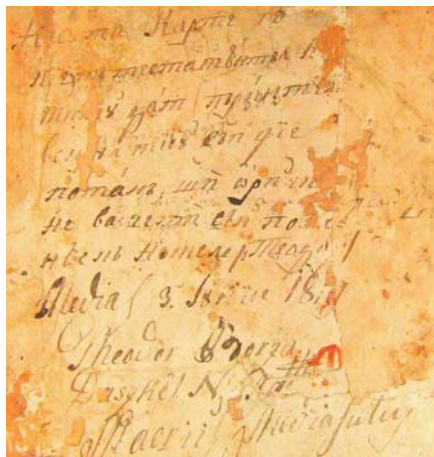
f. 176^v-177 - „*Teodor Socol născut în anul 1872 repausat în anul 1914 pe câmpul de luptă în Galiția.*”

f. 178 - „*Asta-i carte de suvenire de la Andrei Pop.*”

f. 177^v - „*Sfânta iaste biserica ta și minunată întru dreptate. Victor Socol. Oroiu de Câmpie.*”

f. 189 - „*Andrei Pop cantor din anul 1862 până în 1898.*”

¹⁵ Eva Mârza, Doina Dregheciu, *Cartea românească veche în județul Alba sec. XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, s.n., 1989, p. 101.

Proprietatea Muzeul Județean Mureș, inv. 8652 (dispărut în 1996 din expoziția muzeului bisericesc din Sărmaș).

Poienița. Cartea a străbătut un drum lung în Transilvania:

f. 105 - „În 11 iunie 1713... pentru 22 de florinți, popa Gheorghe din Cacova să fie pomeană lui Gheorghe, Todor.”

f. 135-140 - „Această carte au cumpărat diacul din Someșu Rece feciorul ... drept 25 florinți...”

Coperta 1 - „Această carte ce să chiamă testamentul nou mi-au dat părintele soțul mieu să fie pomană și ori cine v-au ceti să-i pomenească nomele, Teodor. Mediaș, 3 iunie 1819. Theodor Borza, dascăl n[ormalicesc] Maerii Mediașului.”

Forțaț 1 - „...anul 1768.”

Coperta 2 - „Acest sfânt Testament au fost Pop Oros... din început până în sfârșit.”

„1816 în luna lu aprilie au fost o[pt] grâu, 8 zloți de cucuruzi, 5 și 6 și 2 cupa de vin, 1 zlot fountul¹⁶ de slănină, și a mâncat oamenii pită de coce din ghindă. Și întru acest anu au pus îm[păratul] nostru pace cu toți cra[i]i cei protivnici. Pop Oros. Poșta V[rme]gia] Dobăcii.”

Exemplar incomplet, legătura din secolul al XVIII-lea. Proprietatea parohiei ortodoxe din localitate.

Sângiorgiu de Câmpie. Exemplar incomplet, legătura din secolul al XVIII-lea, fără însemnări. Proprietatea parohiei ortodoxe din localitate (dispărut după 1989).

Ulieș. Exemplar incomplet, legătura din secolul al XVIII-lea, fără însemnări. Proprietatea parohiei din localitate (dispărut după 1989).

¹⁶ ½ kg.

Târgu-Mureș. La Biblioteca Județeană - 3 exemplare.¹⁷ La Biblioteca „Teleki Bolyai” - 1 exemplar.¹⁸

Exemplare atestate documentar

Ațintiș. Identificată la inventarul din 1969.

Beica de Sus. O dona bisericii în anul 1699 popa „popă pribeag aici la Beica.” Se află la B.C.U Iași.

Chimitelnic. Pe filele cărții popa Lupu scria în 1681 „*Povestea cărții spusă de ea însăși.*” În 1907 se afla la Parohia Beiu.

Cuștelnic. A circulat în Țara Vrancei, la Găgești, se întoarce apoi în Ardeal, în satele Lisa și Tăuni, iar în 1822 ajunge pe Câmpie, la Lechința, fiind proprietatea lui Ioan Socaci. În 1922, preotul Gheorghe Oprea din Cuștelnic o predă Mitropoliei din Sibiu.

Hădăreni.¹⁹ Identificată la inventarul din 1969.

Milășel. În 1750 era luată zălog pentru „100 de bani de popa Grigorie din Milășel,” care o dă fratelui său, popa Ioan din Fărăgău. Se află la Episcopia Ortodoxă din Arad.

Orosia.²⁰ Identificată la inventarul din 1969.

Petrilaca.²¹ În 1865-1867 exista la parohie, fiind inclusă în lista cărților și periodicelor trimise Mitropoliei de la Blaj.

PREZENȚA ȘI CIRCULAȚIA NOULUI TESTAMENT DE LA BĂLGRAD în județul Mureș

¹⁷ Dimitrie Poptămaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona Superioară a Văii Mureșului*, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2008, p. 80-81.

¹⁸ *Ibidem*, p.80

¹⁹ Dimitrie Poptămaș, *op. cit.*, p. 81.

²⁰ *Ibidem*.

Subpădure.²² Fără însemnări. Se păstrează la Episcopia Ortodoxă Alba Iulia.

Vaidacuta.²³ Identificată la inventarul din 1969.

Valea Largă.²⁴ În 1763 se făcea în satul Valea Largă „săbor de judecată” pentru două cărți: *Noul Testament* (Alba Iulia, 1648) și *Antologhion* (Râmnic, 1736). Se judeca popa Pintilie, pe de o parte, și biserica și satul, pe de alta, în prezența protopopului Petru Dăianu al eparhiei Gheja și a juratului Popa Șamu din Sângeru de Câmpie.

ANEXA

²¹ Ioan Mircea, *Patrimoniul spiritual al parohiilor greco-catolice din Transilvania la sfârșitul păstoririi mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu*, în *Sargetia*, XXX, 2001-2002, p. 803.

²² Eva Mârza, Doina Dregheciu, *op. cit.*, p. 109.

²³ Dimitrie Poptămaș, *op. cit.*, p. 81.

²⁴ Conform însemnării din 1763.

Cărți din bibliotecile medievale românești păstrate în Biblioteca Sfântului Sinod

*Arhim. dr. POLICARP CHIȚULESCU
Biblioteca Sfântului Sinod*

Abstract

Books from Romanian Mediaeval Libraries Kept in the Holy Synod Library

The Romanian Orthodox Church, as very well known, forms the cradle of the Romanian culture, civilization and spirituality. It created and promoted the values and activities that had their source in the inner beauty of the human being, springing from faith and meditation. Also in the threshold of the Church, the first printing presses were built up, bringing to life the first printed materials in our country; Romanians also took care of their fellow orthodox believers from the Oriental world and from other regions that were suffering from the heavy Ottoman yoke, by sending them books and printed materials in their language, in order to feed their spirit.

The Holy Synod Library in Bucharest, located on the premises of the Antim Monastery, holds a vast fund of old Romanian and foreign books. Upon their research for the compilation of a catalogue, several books were discovered that bear the ownership mark of some of the best known Romanian mediaeval book collectors: the High Steward Constantin Cantacuzino, Nicolae Mavrocordat, the Archbishop Neofit the Cretan, not to mention the efforts for collecting books of the Valachian Archbishops Teodosie and Antim Ivireanul, as recorded on the books' pages.

These books were initially kept in the old library of the Valachian Mitropolu; a part of them were taken by the Academy of the Saint Sava Monastery (nowadays, the library of the Romanian Academy), and the other part, by the Central Seminary (the communists dissolved it in 1948), nowadays the Library of the Holy Synod.

Keywords: *Romanian Orthodox Church, Romanian mediaeval libraries, Holy Synod, Library, Constantin Cantacuzino, Nicolae Mavrocordat, Antim Ivireanu.*

Biserica Ortodoxă Română constituie, după cum bine se știe, leagănul spiritualității, culturii și civilizației românești. Ea a creat și a promovat valorile și activitățile care au avut ca punct de plecare

frumusețea interioară a omului, izvorâtă din credință și meditație. Așadar, nu ne miră că, având sprijinul substanțial al Bisericii, românii au beneficiat de unificarea lor ca neam și limbă, de școli de muzică sau de copiiști și caligrafi, ateliere din care au ieșit impresionante capodopere de arhitectură, pictură, broderie etc. Graiul slavon fiind părăsit în cele din urmă chiar din cult, s-a născut, nu fără mari eforturi, o limbă liturgică și o întreagă poezie imnografică, o consistentă literatură aghiografică și omiletică; chiar dacă a fost vorba, de multe ori, doar de traduceri după vechile izvoare creștine, această limbă a temeluit limba literară românească. Ierarhii și slujitorii Bisericii s-au identificat cu interesele neamului pe care le-au păstrat în frumusețea și integritatea sa.

Tot în pridvorul Bisericii s-au înjghebat primele tiparnițe, care au zămislit cele dintâi tipărituri din țara noastră, românii având grijă și de confrății lor ortodocși din lumea orientală, dar și din alte regiuni, aflați sub apăsătorul jug otoman, trimițându-le cu dărnicie cărți în limba lor, precum și material tipografic pentru a le hrăni spiritul. Adeseori, străini pribegi din fostul Bizanț, s-au adăpostit în casele primitive de la noi, care le-au dat posibilitatea de a-și dezlănțui și cultiva talentul creator.

Găsim cu totul firească localizarea întâielor biblioteci românești în cadrul așezămintelor mănăstirești, deoarece călugării au fost primii oameni de cultură ai românilor.¹

În materialul de față nu intenționăm să realizăm un istoric al bibliotecilor medievale românești, ci doar să facem câteva precizări care să contribuie la reconstituirea vechilor colecții de carte de la noi. Acest lucru poate continua să pună în lumină orizontul cultural și preocupările intelectualilor de odinioară.

Biblioteca Sfântului Sinod din București, aflată în incinta Mănăstirii Antim, deține un fond bogat de carte veche românească și străină. La cercetarea acestora în vederea alcătuirii unui catalog, s-au descoperit multe exemplare care poartă marca de proprietate a unora dintre cei mai cunoscuți și mai pasionați colecționari de carte: Stolnicul Constantin

¹ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, s.n., 1959 (cuprinde o largă prezentare a creației artistice din jurul mănăstirilor românești) apud Barbu Teodorescu, *Cultura în cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei, A. Cărturari, tipografi...*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1959, nr. 7-10, p. 827.

Cantacuzino, Nicolae Mavrocordat, mitropolitul Neofit Cretanul, fără a neglija strădaniile de a aduna carte ale mitropoliților Țării Românești, Teodosie și Antim Ivireanu, consemnate pe filele volumelor. Poate că acum a venit vremea să se reveleze unele detalii, la care, din anumite motive, n-au putut ajunge cercetători precum Marta Anineanu, Mihail Caratașu, C. Dima-Drăgan ș.a.

Biblioteca Sfântului Sinod a avut, inițial, menirea de a servi ca fond de documentare ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, care își țineau ședințele, din lipsa unui spațiu adecvat, în mai multe locații. În 1877, primele cărți aduse în folosul Sfântului Sinod pentru întemeierea bibliotecii au fost cele 212 lucrări luate de la mănăstirea Hurezi de către arhidiaconul Gherasim Saffirin. În anul 1912, forul superior al Bisericii a primit un sediu nou (Palatul Sfântului Sinod), construit anume, la Mănăstirea Antim.

La inițiativa vrednicului de pomenire Patriarh Justinian Marina, biblioteca a fost reorganizată, odată cu reamenajarea palatului, în anul 1959. Patriarhul a știut să adune pe lângă sine, cu multă jertfă, oameni de valoare, schingiuiți de regimul comunist, lipsiți de orice posibilitate de subzistență, pe care i-a așezat ca bibliotecari sau în alte posturi care necesitau un nivel ridicat de cultură și pricepere.

Colecțiile de carte ale Bibliotecii Sfântului Sinod s-au îmbogățit substanțial prin adăugarea bibliotecii Mănăstirii Tuturor Sfinților (Antim), celei a Internatului Facultății de Teologie din București (formată din bibliotecile Seminarului Central din București - avea 4 - și cea a Seminarului Nifon).²

Vechea bibliotecă a Mitropoliei Țării Românești

Înainte de toate, sunt necesare unele precizări în legătură cu înființarea bibliotecii Mitropoliei, dat fiind faptul că Biblioteca Sfântului Sinod îi moștenește parțial cărțile. Despre acest moment s-au emis diverse

² Se cunoaște faptul că Biblioteca Națională de la Sf. Sava a primit, în 1836, o parte din cărțile vechii biblioteci a Mitropoliei, iar, în 1868, o altă parte a ajuns la Seminarul Central din București. Cele două seminarii (Central și Nifon) au fost desființate în 1948, iar cărțile și manuscrisele lor, depozitate vremelnic la biblioteca Internatului Facultății de Teologie.

părerii. Deși nu există un document care să ateste în mod clar începutul ei, nu este greu de presupus că ierarhii și mănăstirile aveau pe lângă sine un fond de carte, cel puțin pentru săvârșirea slujbelor, cărți care nu sunt deloc puține. Călugării au copiat și imprimat în tipografii foarte multe scrieri ale Părinților Bisericii, volume care se adăposteau în mănăstiri „spre folosul de obște,” cum găsim scris pe manuscrisele de la Mănăstirea Căldărușani. Tipăriturile s-au păstrat, alături de bogatele fonduri de manuscrise, ca de exemplu la mănăstirile Bistrița vâlceană și Hurezi sau la Episcopiile Râmnicului și Buzăului. Au rămas în istorie colecțiile de manuscrise și cărți de la mănăstirile Dălhăuți, Poiana Mărului, Cernica, Ghighiu, Curtea de Argeș, Cozia etc.

Cu toate că s-a afirmat că vechea bibliotecă a Mitropoliei este *probabil anterioară sec. al XVIII-lea*,³ s-a insistat pe faptul că bazele acestei biblioteci au fost puse de către mitropolitul Neofit Cretanul, conform afirmațiilor ierarhului,⁴ care i-a clădit și un loc anume.⁵ El a adus aici cărțile sale, dar și pe cele date lui, ca amanet, de fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin.

Subliniem totuși că Mitropolia Țării Românești are o bibliotecă mai veche de secolul al XVIII-lea, deoarece în Biblioteca Sfântului Sinod există 17 volume cu însemnările mitropolitului Teodosie (1668-1672; 1679-1708), unele dintre aceste însemnări fiind făcute înainte de 1701.⁶ Astfel, pe un *Minei slavon pe luna iulie*, tipărit la Moscova în 1646, mitropolitul Teodosie își puna, în 1682, marca de proprietate.

Pe fiecare din cele 12 *Mineie slavone*, tipărite la Moscova în 1691, mitropolitul scrie ordonat, într-o curată limbă românească, următoarele: „Aceste 12 Mineie, cumpăratu-le-a preasfințitul chir Teodosie, mitropolitul

³ Marta Anineanu, *Din istoria bibliografiei românești. Catalogul sistematic din 1836 al bibliotecii Mitropoliei din București*, în vol. *Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, Editura Academiei R.S.R., 1955, p. 113.

⁴ *Ibidem*, p. 114

⁵ Presupunem că este vorba de încăperea cu ziduri groase, de cărămidă, aflată pe latura de vest a paraclisului Reședinței Patriarhale (refăcută de Nicolae Mavrocordat în 1723).

⁶ Marta Anineanu, *op. cit.*, p. 113, citează însemnările lui Teodosie din 1700 și 1701 de pe volumele cuprinzând *Viețile sfinților* tipărite în Lavra Pecerska, Kiev.

Ungrovlahiei și le-au adaos sfintei mitropolii de la Târgoviște să fie de slujba besearicii, iar cine le-ar înstrăina de la amândoa sfintele mitropolii să le ducă într-altă parte, să fie supt blestemul lui Dumnezeu. În anul de la facerea lumii, 7201 (1693), measeța avgust 15.” Volumele sunt legate în piele maro, cu flori aurii pe tranșe, aflându-se într-o bună stare de conservare.

Pe 2 volume din *Viețile sfinților*, tipărite la Kiev în 1689 și în 1700, aflăm scris: „*Această sfântă carte numită viața sfinților, dăruită iaste a sfintei mitropolii a Țării Românești din București, de cinstitul dumnealui, al nostru făcătoriu de bine, Ioan Mazepa, hătmanul Ucrainei spre vecinica dumnealui pomenire și s-au adus în zilele smereniei noastre mitropolitului Țării Românești, carele cu mare blestem și groaznică afurisanie las ca nimenea să nu îndrăznească a o înstrăina din sfântă mitropolia aceasta. 7209 (1701),”* cu deosebirea că, pe volumul tipărit în 1700, donatorul este numit *Ioan Matei, Mare hătman*. Aceeași însemnare, datată tot 7209 (1701), se află și pe un *Ceaslov* din 1682, tipărit la Pecerska, dar și pe un volum numit *Cartea Părintelui nostru, cel între sfinți, Marele Vasilie, arhiepiscopul Cezareei Capadociei*, imprimat la Ostrog în 1594. Pe un *Minei al lunii octombrie*, tipărit la Buzău în 1698, se află scris pe mai multe pagini următorul text: „*Acest Minei l-au dat sfinția sa, kir Teodosie, mitropolitul sfintei mănăstiri Iazerul⁷ unde iaste hramul Vovidenia Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ca să fie de treaba bisericii. Iar cine l-ar înstrăina de acolo să fie supt blestemul lui Dumnezeu. Leat 7207(1699).*” Din cele prezentate, rezultă că ierarhul cumpăra, dăruia cărți și, totodată, primea donații de la persoane de vază. Nu toate cărțile enumerate se folosesc la strană, în biserică, ceea ce înseamnă că mitropolitul avea, în mod firesc, o bibliotecă personală, care a rămas după moarte în proprietatea Mitropoliei.

În aceeași situație se află și cărțile mitropolitului Antim Ivireanul (1708-1716), a cărui semnătură am identificat-o pe patru mineie grecești, tipărite la Veneția în 1678 (februarie și iunie), 1682 (ianuarie), 1685 (decembrie). El semnează în grecește, simplu: „*din ale lui Antim, episcopul Râmnicului*” (deci Sf. Antim a scris între 1705 și 1708, cât a fost episcop la

⁷ Din județul Vâlcea.

Râmnic).⁸ Să nu uităm că el știa bine limba greacă, mai ales că a venit în Țara Românească de la Constantinopol, unde se pare că se și călugărise. Este posibil ca el să le fi cumpărat cât era la Râmnic sau poate că le avea de mult timp și a iscălit mai târziu, fiind foarte probabil ca el să le fi împrumutat chiar vlădicii Mitrofan la Buzău, înainte de 1698, pentru tipărirea *Mineielor*, sau poate a ajutat chiar și pe logofătul Radu Greceanu „la traducerea din elinește pre românește” a anumitor pasaje din elegantele volume comandate de Brâncoveanu.⁹ În orice caz, volumele amintite atestă o colecție personală de carte, fiind singurele descoperite până acum pe care Sf. Antim notează ca titular al eparhiei Râmnicului.

Sfântul Antim a prescris în Diata sa (cap. 18) o anumită rânduială pentru felul în care trebuia să se realizeze împrumutul de carte din biblioteca pe care el o înființase la ctitoria sa, Mănăstirea Tuturor Sfinților, în care el lăsase cărți grecești și românești. Nu știm cum au ajuns cele patru mineie amintite mai sus la Seminarul Nifon (înființat în 1872), poate prin donație de la Seminarul Central.

Cărți din Biblioteca familiei Cantacuzino

Postelnicul Constantin Cantacuzino, tatăl învățatului stolnic Constantin Cantacuzino, formase la Mărgineni, în Prahova, o frumoasă bibliotecă cuprinzând exemplare în limba latină și greacă, dar și manuscrise rare. La mănăstirea Mărgineni, postelnicul își ridicase și niște case, în care păstra neprețuitele cărți.

⁸ A se vedea analiza ex-librisurilor Sf. Antim la Aurelian Sacerdoțeanu, *Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar, topograf*, în *Glasul Bisericii*, nr. 9-10, 1963, p. 875.

⁹ Volumele pe care s-a semnat Sf. Antim prezintă o importanță deosebită deoarece nu se cunoștea, până acum, decât un singur exemplar din biblioteca personală a eruditului posesor; este vorba de lucrarea *Capitole îndemnătoare*, București, 1691, pe care el semnase în grecește: „Și aceasta printre celelalte, a ieromonahului Antim Ivireanul tipograful. Antimos,” cf. L. Bacăru, *Considerații asupra bibliotecii lui Antim Ivireanul pe baza unui ex-libris autograf*, în vol. *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, I, Râmnicu-Vâlcea, s.n., 1980, p. 219.

Postelnicul venise în Țara Românească în timpul domniei lui Radu Mihnea (1611-1616), se formase la înalte școli de la Constantinopol și în Europa Renașterii. Matei Basarab l-a făcut postelnic. În 1663 a fost sugrumat în trapeza mănăstirii Snagov, din ordinul voievodului Grigore Ghica.

În 1681, când Șerban Cantacuzino ocupa tronul Țării Românești, stolnicul Constantin Cantacuzino va reorganiza Mărginenii.

Stolnicul s-a întors de la studii din Padova cu o bogată colecție de cărți, cumpărate din Italia, pe care o va spori cu ajutorul prietenilor săi, care îi vor trimite mereu cărți din afară, stolnicul nepregetând să cumpere rarități chiar de la oștenii care participaseră la asediul Cameniței (1672) și al Vienei (1683).

Cărțile sale au trecut prin mâinile multor iubitori de cultură, așa vedem, de pildă, pe gramatica lui Meletie Smotrițchi, tipărită la Moscova în 1648, o însemnare din 1696, aparținând episcopului Damaschin al Râmnicului, care îi învățase carte pe copiii stolnicului.

Se știe că stolnicul a ajutat colectivul de cărturari munteni la traducerea *Bibliei de la 1688* și i-a sprijinit pe frații Greceanu la traducerea *Mărgăritarelor* și a *Pravoslavniciei mărturisiri*, pentru acest lucru documentându-se din biblioteca sa. După moartea stolnicului, biblioteca a fost preluată, în mare parte, de către domnitorul Nicolae Mavrocordat. Volume din aceasta au ajuns ulterior în biblioteca Mitropoliei, apoi la Seminarul Central. De aici, exemplare din biblioteca stolnicului, purtând ex-libris-ul său, au ajuns și în Biblioteca Sfântului Sinod.

Astfel, pe marginea inferioară a foii de titlu a lucrării *Întâmpinare la principiile calvine și la chestiunile lui Chiril Lucaris*, aparținând lui Meletie Sirigul, tipărită în grecește, la București, în 1690, (BRV vol. I, 90, p. 298) se află două însemnări în greacă: una mai veche, mai decolorată, cu un scris tremurat, pare să aparțină unui vârstnic: *ex-libris Konstantinou Kantakouzinou*, iar deasupra este scris același lucru, de altă mână, care seamănă cu cele mai multe însemnări ale stolnicului.

Pe foaia de titlu a volumului *Tou en aghiis patros imon Athanasiou Arhiepiscopou Alexandrias. Ta evriskomena apanda* cuprinzând operele complete ale Sf. Atanasie cel Mare, tipărit la Paris, în 1627, este scris mare,

în latină: *Ex-libris Constantini C.* Ulterior, însemnarea a fost acoperită, iar pe foaia următoare stă scris mărunt, în grecește: „*Se dăruiește cinstitei mănăstiri a Preasfintei Treimi de la Văcărești, de preainălțatul domn, ighemon a toată Ungrovlahia, kiriou kir, Io Nicolae Alexandru Voievod. 1723, luna lui iunie.*”

Stolnicul a mai semnat *ex-libris Constantini Cantacuzeni* pe încă două cărți, una conținând *Sancti Gregorii Nazianzeni Cognomento Theologi opera*, (Operele Sf. Grigorie Teologul), apărută la Paris în 1609, iar cealaltă fiind *Teodoritos, episkopou Kirou, Ermeineia is to Asma ton Asmaton*, (Tâlcuirea Fericitului Teodoret al Cyrului la Cântarea Cântărilor), volumul are adăugat cu un alt scris: „*dăruită de Mihail Macri din Ioanina.*”

Cărți din Biblioteca lui Nicolae Mavrocordat (1715-1716; 1719-1730)

Voievod în mai multe rânduri în Moldova și în Țara Românească, Nicolae Mavrocordat se impune în ultima sa domnie în Țara Românească prin bunele măsuri luate în favoarea țării.

Domnitorul a ctitorit grandioasa Mănăstire a *Preasfintei Treimi de la Văcărești*, târnosită apoi de către mitropolitul țării, Daniil, și de un număr important de arhieri și clerici. Acest așezământ hrănea din veniturile sale, prin actul ce dăduse ctitorul, mulți săraci.

Biblioteca aflată în această mănăstire a devenit celebră deoarece eruditul ei posesor o strânsese cu grijă și cu multă cheltuială. Ea cuprindea manuscrise și cărți rare, cumpărate cu bani grei de la Constantinopol, Athos și din tot Orientul. Volumele acestei biblioteci au fost râvnite chiar de regele Franței, care trimitea cereri de schimb sau de a se copia pentru el unele lucrări. Fondul acestei biblioteci a fost sporit și de fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin. Soarta acestei bogății a fost tragică: ea a fost risipită sau valorificată de turci la Constantinopol pentru unele datorii. Din fericire, multe exemplare au fost recuperate sau păstrate în țară. Spuneam că însuși mitropolitul Neofit Cretanul mărturisea că a primit de

la Constantin Mavrocordat un număr de cărți, în contul sumei de 16000 de groși, acordați cu mare grabă.¹⁰

Domnitorul Nicolae Mavrocordat, pe lângă biblioteca sa, a ajutat la constituirea unui fond de carte pentru Mănăstirea de la Văcărești, cedându-i un număr de volume. Acestea au fost înregistrate într-un catalog, datat 1723 „când a avut loc donația inaugurală a ctitorului, mănăstirea fiind terminată încă din septembrie, 1722.”¹¹

În Biblioteca Sfântului Sinod se află câteva cărți care poartă semnătura domnitorului:

- *Ploutarhou Haironeos, Peri pedon agoghis. Plutarchi de liberis educandis commentarius*, fără foaie de titlu. Pe fila 13r se află însemnarea, în neogreacă: „și aceasta pe lângă celelalte din cele dăruite Sfintei Mănăstiri Domnești a Preasfintei Treimi de la Văcărești, de către preînaltul și preînțeleptul domnitor al întregii Ungrovlahii, kiriou kir, Io Alexandru Nicolae Voievod, la anul 1723, luna iunie.”

- *Testamenti Veteris Biblia Sacra sive libri canonici priscae iudeorum ecclesiae a Deo Traditi*, Genevae, apud Phillipum Albertum, 1630.

- *De religione gentilium errorumquae apud eos causis authore Edoardo Barone Herbert de Cherbury*, Amstlaedami, 1700.

Acestora li se adaugă volumul amintit când am vorbit despre cărțile lui C. Cantacuzino.

Mai multe volume din Biblioteca Sfântului Sinod poartă pe mijlocul foii de titlu un ex-libris mărunț, discret: *joannis n.* (6 lucrări tipărite înainte de 1718), *joannv* (2 vol.) sau *joan scarlatti* (2 vol.). Scrisul de pe aceste lucrări diferă, ceea ce ne trimite cu gândul la două persoane care s-au semnat astfel.¹²

¹⁰ Mihail Caratașu, *Știri noi privitoare la biblioteca Mitropoliei din București în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 133.

¹¹ C. Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste românești*, București, Editura Litera, 1974, p. 59.

¹² *Ibidem*, p. 60-61.

C. Dima-Drăgan identifică pentru formula *joannis* și alte 8 variații ale sale, un singur semnatar, în persoana marelui cămăraș Ioan Scarlat¹³ (Ianache), ginerele lui Nicolae Mavrocordat. Acesta avea și el o bibliotecă personală, separată de colecțiile voievodului.¹⁴ Cercetătorul nu a întâlnit ex-librisul *Joannis* urmat de litera *n.* care prescurtează un nume, poate Nicolai? Se pare că, în tinerețe, domnitorul semna simplu „*Ex-libris Ioan. Scarlatti M.*” poate că a scris uneori și „*joannis n.*” (*Ioan* este formula care deschide numele „alesului lui Dumnezeu” la scaunul de domnie). Totuși, la ideea că domnitorul ar fi putut să semneze așa, simplu, ne duce și faptul că pe lucrarea *Bibliotheca Patrum Apostolicorum Graeca-Latina, Lipsiae, 1700* este semnat „*και θοδε jοανvυ*” adică „și aceasta a lui Ioan,” iar, cu o altă cerneală și, în mod evident, cu un alt scris, a fost adăugat, tot în grecește, „*Scarlat,*” deci credem că două persoane au semnat în mod asemănător. În acest caz, se pot identifica mult mai multe cărți care au aparținut lui Nicolae Mavrocordat, mai ales că noi nu deținem ex-librisul explicit al domnitorului, decât pe exemplare dăruite Mănăstirii de la Văcărești. Poate că pe cărțile pe care nu le-ar fi înstrăinat, a semnat mai simplu „*jοανvυ*”, și aceasta nu neapărat în perioada tinereții.

Cărți de la mitropolitul Ungrovlahiei, Neofit Cretanul (1738-1754)

Acest ierarh era grec de obârșie din insula Creta. Odată venit în Țara Românească, a impresionat pe domnitorul Constantin Mavrocordat (1735-1741) prin știința și cultura sa, astfel încât ajunge dascăl al fiului domnului (Alexandru).

Așa cum am precizat deja, mitropolitul Neofit a organizat un locaș special pentru o bibliotecă a Mitropoliei, pe care a îmbogățit-o chiar cu volume din biblioteca Mavrocordaților. Unele volume din Biblioteca Sfântului Sinod, provenite din vechea bibliotecă a Mitropoliei, poartă ex-librisul mitropolitului Neofit, cu afurisirea celor care le-ar înstrăina:

- *Emin. Card. Caesaris Baronii, Compendium annalium ecclesiasticorum*, Praga, 1736.

¹³ *Ibidem*, p. 61-62.

¹⁴ Cărțile marelui cămăraș au ajuns și ele la Văcărești, iar, în cele din urmă, în Biblioteca Seminarului Central.

- *R. P. Jacobi Tirini Antuerpiani E Societate Jesu, In Sacram Scriptura commentarius*, Veneția, 1738.

- *Canones SS Apostolorum Conciliorum Generalium et provincialium: Sanctorum Patrum Epistoliae canonicae*, Paris, 1620. Conține multe observații marginale făcute de mitropolit.

- *Ioannes, arbiep. Konstandinoupoleos tou Hrisostomou, Ta evriskomena panda*, t. II, Veneția, 1734. Pe acest volum se află o însemnare în neogreacă: „dată în dar de preasfințitul mitropolit al Ungrovlahiei, kiriou kir Neofit, cinstitei mănăstiri a mitropoliei [cu bramul] Cei întocmai cu apostolii, Constantin cel Mare și Elena.”

- *Varinos, To mega Lexicon*, Veneția, 1712, cu ex-libris semnat în 8 iunie, 1739.

- *Calmet, Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et littéral de la Bible*, t. I, II, Paris, 1722.

- *Abraham Tromii, Concordantiae Graecae versionis vulgo dictae LXX interpretum*, t. II, Amsterdam, 1718.

Fondul de carte veche - românească și străină - al Bibliotecii Sfântului Sinod provine în mare parte, așa cum am precizat deja, din vechea bibliotecă a Mitropoliei, care a avut un parcurs destul de sinuos. Chiar dacă cele mai multe cărți nu au ex-librisuri, putem deduce ușor, după legăturile elegante și conținutul lor, că au aparținut unor intelectuali de mare ținută. Astfel, nu ne miră prezența, în trei exemplare, a *Lexiconului lui Varinus Favorinus* (Veneția, 1712), finanțat de Sf. Constantin Brâncoveanu, sau a *Lexiconului lui Suidas*, ediția din 1725, D. Cantemir, *Gâlceava înțeleptului cu lumea*, Iași, 1698 (un exemplar rar dintr-un tiraj mic), *Sf. Simeon al Tesalonicului* tipărit la Iași, în 1683, sau *Istoria Patriarhilor Ierusalimului*, din 1715 (5 exemplare). Am observat că o seamă de volume au avut ex-librisuri șterse de noii posesori, pe care, totuși, am reușit cu trudă să le citim.

Predomină cartea teologică, cu texte în limbile originale, greacă și latină, în special de patristică, cu scrierile celor mai marcante voci din Biserică. Nu lipsesc lucrările în limba italiană, religioase sau de științe (de fizică, în special), aduse, poate, de Cantacuzini din Italia.

Majoritatea cărților care au fost în vechea bibliotecă a Mitropoliei sunt tipărite în secolul al XVII-lea, deși sunt numeroase și cele din secolele

al XVI-lea și al XVIII-lea. Multe exemplare poartă ștampila cu negru de fum a Colegiului Sf. Sava sau frumoase mărci de proprietate, cum este cea de la *Colegii Societas Jesu* de la *Cameneți Podoliae* pe lucrarea *Philippi Diez Lusitani ord. min. reg. Observantiae, tomus tertius*, Veneția, 1603. Am găsit numeroase volume despre care Legrand, în a sa *Bibliographie Hellénique*, menționează că sunt foarte rare.

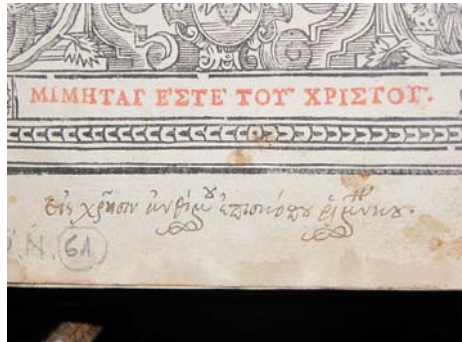
Consultând cataloagele și listele de cărți ale bibliotecilor românești, descoperite și publicate de cercetătorii români, am observat în biblioteca noastră multe cărți menționate în acestea, dar, din cauză că lipsesc datele minime pentru stabilirea cu exactitate a ediției, nu putem preciza cui au aparținut. Ceea ce știm cu siguranță este că ele provin de la fostul Seminar Central, a cărui bibliotecă am văzut mai înainte cum s-a alcătuit.

În prezent, încercăm identificarea volumelor ridicate de către arhidiaconul Gherasim Saffirin, în 1877, de la Mănăstirea Hurezi, din biblioteca domnitorului Constantin Brâncoveanu, în scopul formării unei Biblioteci a Sfântului Sinod. Suntem în posesia catalogului găsit în arhiva mănăstirii Hurezi,¹⁵ din păcate și acesta cu date foarte sumare, din care lipsesc anul, locul de apariție sau chiar titlul lucrărilor!

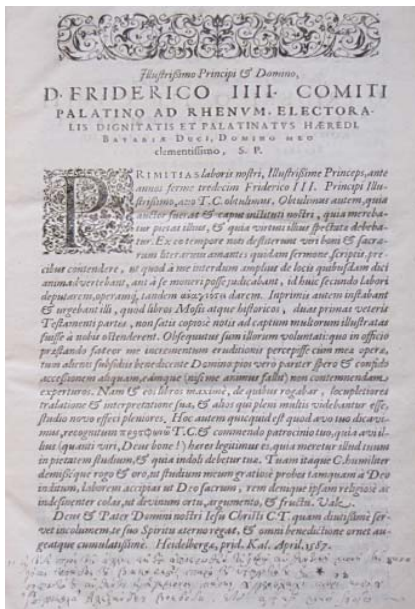
Biblioteca Sfântului Sinod s-a dezvoltat în timp, prin agonisita vlădicilor Bisericii, cu o contribuție importantă a patriarhilor României. Cataloagele cunoscute până acum, ale marilor biblioteci medievale românești, vor putea fi confirmate sau completate cu titluri noi, pe măsură ce se vor cerceta în întregime și fondurile din Biblioteca Reședinței Patriarhale, dar și cele câteva mii de dublete de carte veche, din depozitul Bibliotecii Sfântului Sinod.

¹⁵ Dosar nr. 3/1877.

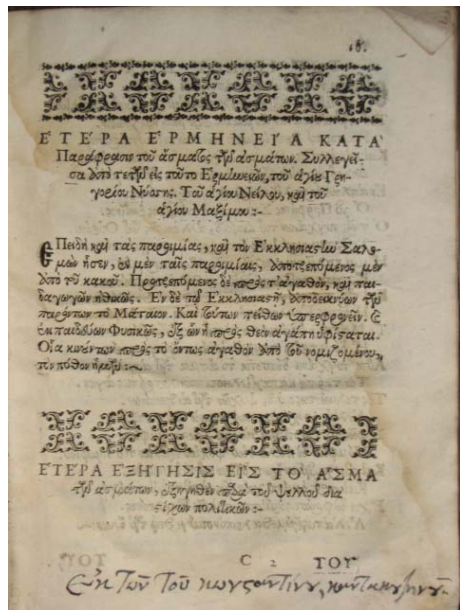
Anexe

Ex libris Antim Ivireanul

Ex libris Nicolae Mavrocordat

Ex libris Stolnicul Constantin Cantacuzino

Prima ediție a volumului *Törökországi leveleinek*
[Scrisori din Turcia]*

FEISZT GYÖRGY
Arhivele Județene Vas, Ungaria

Abstract

The First Edition of Törökországi leveleinek [Letters from Turkey]

István Kultsár had been a fervent organizer of the Hungarian literary and theatrical life at the turn of the XVIIIth and XIXth century. As a teacher at the Szombathely Liceum, in 1794 he had published Kelemen Mikes's so far unknown Törökországi levelek [Letters from Turkey] at Szombathely, giving great boost to literary life in Hungary and making possible the dissemination of Hungarian prose in the XVIIIth century. This study examines the circumstances of the first edition of Kelemen Mikes's work.

Keywords: *István Kultsár, Hungarian literature, Hungarian theater, the XVIIIth century, Törökországi levelek, Kelemen Mikes's work.*

Szily János, primul episcop al eparhiei din Szombathely - înființată în anul 1777 - a inițiat o activitate de construcție de mari dimensiuni, comandând ridicarea unui palat episcopal și a unui seminar pentru instruirea preoților. Centralizarea pregătirii clericilor a jucat un rol important în politica bisericească a lui Iosif al II-lea, de aceea seminarul din Szombathely și-a pierdut funcționalitatea. Potrivit noilor decizii, clădirea devine proprietatea armatei, urmând să funcționeze ca brutărie. Episcopul Szily a respins hotărârea împăratului, exprimându-și personal împotrivirea, fapt pentru care Iosif l-a expulzat din Viena. Pentru a evita

* Mikes Kelemen s-a născut la Zágón [Zagon, Covasna], în anul 1690. Ajunge la curtea principelui Francisc Rákóczi al II-lea încă din tinerețe. Chiar dacă nu era nevoit, îl însoțește pe principele în exil în Polonia, Franța și Turcia. Trăiește la Rodosto până la moartea sa din 1761. (Nota traducătorului. Tradus de Weisz Szidónia, Biblioteca Teleki-Bolyai).

rechiziția completă, episcopul Szily îi primește pe lângă preoți și studenți și pe comercianții de cereale ai armatei, cedând podul clădirii pentru depozitul de grâne.¹

Pe lângă construcții, episcopul Szily János joacă un rol important și în stimularea vieții spirituale și culturale din Szombathely. Înființarea unei tipografii era necesară funcționării normale a administrației eclesiastice, însă nu numai episcopia avea nevoie de un astfel de atelier pentru tipărirea circularilor, ci și adunărilor generale județene le trebuiau multiplicare documentele oficiale, invitațiile și ordonanțele, de aceea episcopul ia măsuri practice și îl invită în oraș pe Siess József János, tipograf din Sopron.²

La Szombathely nu se înființează o imprimerie independentă, ci o filială a celei din Sopron, echipamentul necesar fiind asigurat de familia Siess. Tipografia își începe activitatea în clădirea seminarului, în câteva săli cedate gratuit. Descoperind trecutul bogat al orașului episcopal, Szily îi solicită arheologului Schönvisner István redactarea unei lucrări de istorie care să cuprindă trecutul localității, din antichitate până în acea epocă. Dorința episcopului este exprimată pentru prima dată într-o scrisoare adresată unui profesor univeritar din Pest, pe 14 noiembrie 1787: „*Az a szándékom, hogy a régi emlékeket Bécsben vésetem, a történetet pedig szombathelyi betűkkel adatom ki. Ugyanis Szombathely szerzett nyomdát*”. [Dorința mea e ca aceste memorii vechi să fie gravate la Viena, povestea fiind publicată cu literele din Szombathely, deoarece orașul a dobândit o tipografie].³

Istoria Sabariei, scrisă de Schönvisner în limba latină, este editată în anul 1791 la tipografia Trattner din Pest. Motivul pentru alegerea acestui atelier nu este cunoscut, însă se presupune că numărul matrițelor pentru literele existente în tipografia Siess nu a fost suficient pentru a produce o

¹ Székely László, *A szombathelyi papnevelő-intézet története* [Istoria seminarului din Szombathely], în *A Szombathelyi Egyházmegye története*, II., Szombathely, 1929, p. 171-295.

² Potrivit indicilor arhivelor episcopale din Szombathely (în continuare SZPL), Siess a fost invitat în oraș de județ, însă documentul nu s-a păstrat. SZPL, II., p. 119.

³ Corespondența dintre Szily și Schönvisner, SZPL 74/a.

carte de aproape 400 de pagini. Totodată, tipărirea cărții la Pest a fost practică și datorită faptului că autorul era de acolo, iar corecturile puteau fi efectuate mai ușor.⁴

Siess József János moare în anul 1787. Numele fiului său - Siess Antal József - se găsește pe publicațiile tipografiei numai doi ani mai târziu, în 1789. Prima tipografie din Szombathely a funcționat în seminarul din oraș până în vara anului 1790, deoarece, după moartea împăratului Iosif II, reîncepe instruirea preoților, astfel tipografia trebuia să fie mutată în clădirea poștei.⁵

În primii ani de existență, activitatea tipografiei Siess s-a redus la publicarea documentelor oficiale și a poeziilor elegante, tipăriturile cu temă culturală se înmulțesc o dată cu venirea în oraș a lui Kultsár István, în 1789.⁶

Kultsár s-a născut în anul 1760 într-o familie de artizani din Komárom. Contrar planului său inițial de a intra în ordinul benedictinilor, petrece șapte ani ca profesor laic la Szombathely, dobândind renume prin activitatea sa culturală.⁷ Fapta sa cea mai semnificativă a fost aducerea la Szombathely și publicarea operei lui Mikes Kelemen, intitulată *Törökországi levelek* [Scrisori din Turcia].

Zágoni Mikes Kelemen, scribul principelui Rákóczi a trăit la Rodosto (Tekirdag, Turcia) până în 2 octombrie 1761, când, la vârsta de 71 ani, părăsește această lume, resemnat cu dorința lui Dumnezeu. Supranumit „uriașul loialității și a tăriei morale,” Mikes a efectuat o activitate literară semnificativă în timpul exilului.⁸

⁴ Ulreich Tibor, *Szombathely nyomdái napjainkig* [Tipografiile din Szombathely până în prezent], Szombathely, 1961, p. 228.

⁵ Ulreich, *op. cit.*, p. 23.

⁶ *Arhivele Județene Vas (VAML), Protocoalele adunărilor generale județene*, 1792, nr. 345.

⁷ Hegedűs Ferenc, *Kultsár István szombathelyi éve* [Anii petrecuți în Szombathely de Kultsár István], în *Vasi Honismereti Közlemények* (în continuare *VHK*), 1991, nr. 1, p. 49-57.

⁸ Bariska István, *A hőség és lelkielő őriása Mikes Kelemen 1690-1791*. [Uriașul loialității și a tăriei morale], în *VHK*, 1990, nr. 1-2, p. 1-4 și Kuntár

Contribuțiile cele mai semnificative ale activității sale literare sunt acele 207 de scrisori care au fost adresate mătușii sale, contesa P. E., date între 10 octombrie 1717-20 decembrie 1758. Ultimele rânduri sunt înduioșătoare: „Az első leveletem amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendőös voltam, eztet pedig hatvankilencedikben írom. Ebből kivesszek 17 esztendőt, a többit a haszontalan bujdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom; mert az Isten rendelésében nincsen haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségére rendel. Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvösséges életet, a jó halált, és az üdvösséget. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Ámen.” [Când ți-am scris cartea mea dentii, surioară dragă, aveam douăzeci și șapte de ani, iar amu, când o scriu pe aceasta, mă aflu întru al șase zeci și nouălea. Den aceștia scot 17; ceilalți i-am petrecut în netrebnică pribegie. Nu ar fi trebuit să zic vorba netrebnic, căci în rînduile Domnului nu încape netrebnicie, rînduindu-le el pre toate întru slava sa. Cată deci să năzuim și noi cătră aceasta, că atunce toate rînduile sale asupra noastră va să ne hie spre bine. Să nu rîvnim dară la altă ceva decît la voia Domnului. Să-i cerem cuvioasă viață, milostivă moarte și mîntuirea sufletului. Că mai apoi izbăvi-ne-vom de rugăminți, de păcat, de pribegie și de nesăbuitele dorinți. Amin].⁹

După terminarea manuscrisului (decembrie 1758), scrisorile rămân pentru trei decenii în Turcia. Se poate pune întrebarea: cum ajunge *Törökországi levelek* în Ungaria? Cert este că Mikes dorea publicarea acestei opere, scrisorile nefiind compuse numai pentru propria sa delectare. Moartea însă îl împiedică să-și trimită munca în Ungaria, manuscrisul de mare valoare fiind inițial păstrat de Horvát István, servitorul principelui Rákoczi. Următorul „paznic” al scrisorilor este un anume Mészáros din Szolnok, servitorul pașei Selim din Travnik. Mészáros a fost trimis la Viena la sfârșitul anului 1786, unde îl cunoaște pe

Lajos, *A szombathelyi könyvnyomdászat története* [Istoria tipografiei din Szombathely], Szombathely, 1957, p. 11-15.

⁹ Traducere de Gelu Păteanu, în *Scrisori din Turcia*, București, Editura Kriterion, 1980, p. 227-228.

Görög Demeter, editorul revistei *Hadi és más nevezetes történetek*, și îi face cadou manuscrisul.

Görög Demeter predă fișierul cu scrisorile lui Mikes lui Kultsár, care recunoaște valoarea specială a manuscrisului și decide editarea acestuia. Fondurile necesare publicării au fost asigurate de contele Festetics György. Revizorul de carte din Buda semnează manuscrisul pe 10 iulie 1792, dându-și astfel acordul la publicarea textului.¹⁰

Siess Antal începe tipărirea în anul 1793, volumul părăsind editura cu un an mai târziu. Exemplarul semnal a fost trimis patronului la Keszthely pe 17 martie, fiind acompaniat de o scrisoare de mulțumire.¹¹

Foaia de titlu este compusă de Kultsár István - „*Törökországi levelek, mellyekben a II. Rákóczi Ferencz Fejedelemmel Bujdosó Magyarok Történeti más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságossan eléadatnak. Írta Mikes Kelemen Az említett Fejedelemnek néhai Kamarássa. Most pedig Az eredetképpen való Magyar Kézírásokból kiadta Kultsár István Az Ékesszólásnak Tanítója. Szombathelyen, Nyomtatta Siess Antal József.*” [Scrisori din Turcia, în care sunt prezentate cu amabilitate poveștile maghiarilor exilați alături de principele Ferenc Rákóczi II. Scris de Mikes Kelemen, defunctul șambelan al Principelui sus-menționat. Publicat din manuscrisul maghiar original, la Szombathely, de către Kultsár István, învățătorul elocvenței. Tipărit de Siess Antal József.]

Se presupune că și restul manuscriselor lui Mikes au fost aduse acasă de Mészáros. În ciuda publicării, volumul *Törökországi levelek* nu a captat atenția publicului, marea sa valoare istorică și literară fiind recunoscută numai în cea de a doua parte a secolului al XIX-lea. Toldy Ferenc cumpără dreptul de publicare de la descendenții lui Kultsár și, consultând manuscrisul original, tipărește o a doua ediție a scrisorilor. El a

¹⁰ *Törökországi levelek* a fost publicat de numeroase ori. Vezi: *Mikes Kelemen össz. művei I. Törökországi levelek és misszilis levelek* [Operele complete ale lui Mikes Kelemen, Vol. I. Scrisori din Turcia și scrisori trimise], Budapest, editor Hopp Lajos, 1966 sau Kuntár Lajos, *Nyomtatta Siess Antal 1794* [Tipărit de Siess Antal], în *VHK*, 1994, nr. 2, p. 20-26.

¹¹ Exemplarul studiat a fost cumpărat la o licitație din Budapesta și momentan se găsește în posesia unui colecționar de carte. Volumul este complet, de format 8°, fără ilustrații, având un număr total de 473 de pagini.

fost cel care a stabilit că manuscrisul îi aparține lui Mikes, dovedind că acesta a fost un personaj real, fiindcă mulți s-au îndoit de existența sa. Tot Toldy a constatat că „mătușa” lui Mikes, contesa P. E., nu a trăit niciodată, că inițial textul a fost un jurnal, fiind transcris ulterior de autor sub forma scrisorilor, urmând obiceiul literar francez.¹²

Cu publicarea scrisorilor lui Mikes, Kultsár face un serviciu imens literaturii maghiare. În aceea epocă, folosirea limbii germane câștigă teren în Ungaria, de aceea publicarea operei unuia dintre cei mai mari prozatori maghiari a încercat să-i influențeze pe cititori în altă direcție. Kultsár a desfășurat muncă de pionierat și în alte domenii culturale. Ajuns la Budapesta, s-a ocupat de crearea unui teatru național și de sprijinirea presei de limbă maghiară.

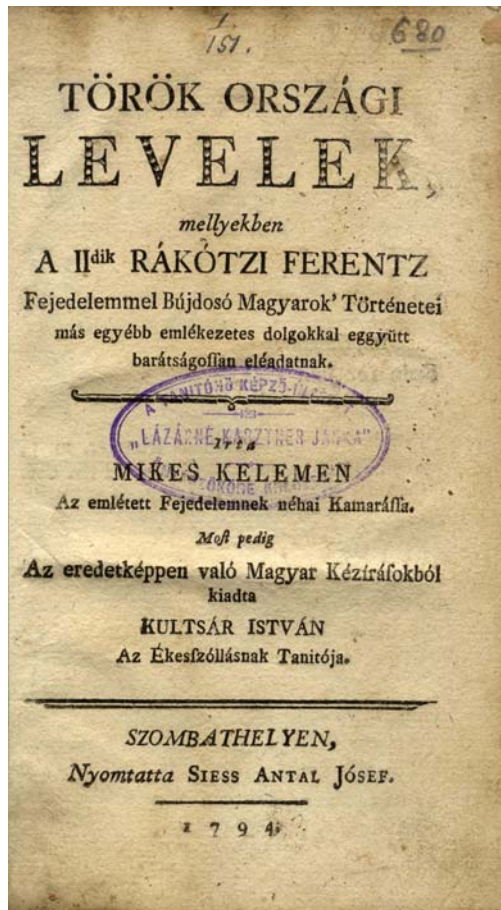
Apariția scrisorilor lui Mikes Kelemen, eveniment de seamă în istoria culturală maghiară, este celebrată de o placă comemorativă pusă pe zidul seminarului: *„E házban adott otthont Szily püspök az első szombathelyi könyvnyomtatónak, Siess Antal József nyomdásznak, amelyben először jelent meg magyar földön Mikes Kelemen levelei 1794-ben. Készítették a vidéki nyomdatulajdonosok Szombathely-Savaria alapításának 1900 évében”* [În această casă l-a adăpostit episcopul Szily pe Siess Antal József, primul tipograf din Szombathely, cel care a publicat pentru întâia oară scrisorile lui Mikes Kelemen în anul 1794. Făcut de proprietarii de tipografii din regiune, în anul 1900 al fondării orașului Szombathely-Savaria].¹³

¹² *Ibidem.*

¹³ Placa comemorativă a fost inaugurată pe data de 25 iulie 1943, cu ocazia congresului național al unei asociații de tipografi.

Anexa

Foia de titlu, 1794

Contribuții la istoria comerțului cu cartea în Transilvania (sfârșitul
secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea).
Studiu de caz: *Minologhion* (Blaj, 1781)

FLORIN BOGDAN
Muzeul Etnografic Reghin

Abstract:

Contributions to the History of the Book Trade in Transylvania (End of XVIIIth Century - Beginning of XIXth Century). Case Study: Minologhion (Menologion) (Blaj, 1781)

The need for liturgical books of the Romanian community from Transylvania, in the first half of the XVIIIth century, was satisfied by the acquisition of copies printed in Alba Iulia (Bălgrad) in the XVIIth century and by the import of book from outside the Carpathian arch.

No sooner than 1747, will Romanians, belonging to the Romanian Church United with Rome, Greek-Catholic, benefit from a printing house, which functioned next to Blaj Bishopric.

*This study refers to the purchase cost of one of the books that appeared in the printing house from Blaj, **Menologion** (Blaj, 1781), investigation following the comparison between the price of books and that of some goods from the commercial market from Transylvania at the end of the XVIIIth century and the beginning of the XIXth century.*

Keywords: *trade, ancient books, Transylvania, XVIIIth Century, XIXth Century, Minologhion, Blaj.*

Pentru Transilvania, istoria tiparului românesc din secolul al XVIII-lea reține încetarea activității celei mai prodigioase tipografii din secolul al XVII-lea, cea de la Alba Iulia, a cărei activitate s-a oprit în anul 1702. Astfel, nevoia de carte românească de strănă a românilor ardeleni era satisfăcută, cel puțin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prin tipăriturile ieșite din teascurile tipografiei bălgrădene în secolul trecut, cât

și prin importul de carte din celelalte două Țări Române, respectiv Țara Românească și Moldova.

Un caz aparte îl întâlnim când discutăm despre Biserica Greco-Catolică, apărută la sfârșitul secolului al XVII-lea ca urmare a Unirii unei părți a ortodocșilor cu Biserica Catolică. Astfel, în procesul educării credincioșilor, erau necesare cărțile de învățatură. Importanța acestora și utilizarea lor pe o scară destul de largă este relevată de apariția *Catebismului* lui Iosif de Camillis (Tyrnavia - Sâmbăta Mare, 1726).¹ Apariția acestei cărți destinate credincioșilor greco-catolici din Transilvania într-o tipografie din Slovacia are două aspecte: un prim aspect este acela al epuizării stocului de exemplare al *Pâinii pruncilor* (Bălgrad, 1702), primul *Catebism* al românilor uniți, precum și al reeditării acesteia de la Cluj, iar cel de-al doilea aspect este cel al necesității înființării unei tipografii care să tipărească cărțile pentru Biserica Greco-Catolică.

O primă reglementare în acest sens o constituie ordinul împărătesei Maria Tereza din 23 noiembrie 1746, prin care se interzicea importul, în Transilvania, de carte religioasă care provenea din Țara Românească și Moldova, ordinul prevedea chiar și confiscarea celor care se aflau deja în posesia bisericilor greco-catolice.²

Un prim demers legal pentru înființarea unei tipografii pe lângă Episcopia Greco-Catolică cu sediul la Blaj a fost decretul imperial din 14 octombrie 1746 prin care se cerea guvernului Transilvaniei să găsească soluții pentru alegerea locației și finanțare pentru înființarea unei tipografii pentru Biserica Greco-Catolică.³ Cele două acte menționate, plus un al treilea decret imperial din 18 iunie 1747, care reînnoia

¹ *Bibliografia Românească Veche* (în continuare *BRV*), II, 190; cartea beneficiază și de o ediție critică: *Catebismul lui Iosif de Camillis, Trnava 1726*, ediție critică de Eva Mârza, studiu introductiv Eva Mârza, studiu teologic Anton Rus, Sibiu, Editura Imago, 2002.

² Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, Editura Astra, 2007, p. 53.

³ Gabriela Mircea, *Tipografia de la Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008, p. 139.

prevederile actului din 23 noiembrie 1746, s-au constituit în veritabile premise pentru înființarea tipografiei blăjene.

Noua tipografie transilvăneană a luat ființă la 14 iulie 1747, printr-o ordonanță, emisă de Maria Tereza, prin care i se cerea vicarului Petru Pavel Aron traducerea unor ordine împărătești cu privire la monedele falsificate ce urmau să se tipărească la Blaj într-un tiraj de 300 de exemplare (200 în limba sârbă și 100 în limba română).⁴ Este vorba despre o foaie volantă, în fapt un decret al aceleași Maria Tereza.

Din acest moment, tipografia de la Blaj devine centrul tipografic românesc care are cea mai bogată activitate în această perioadă în Transilvania; cărțile tipărite aici se adresau atât serviciului religios cât și învățământului.⁵

Istoriografia cu privire la istoria tiparului în spațiul românesc nu exclude posibilitatea ca materialul inițial care a fost folosit la Blaj să fi fost cel rămas de la tipografia care a activat la Alba Iulia în secolul al XVII-lea.⁶

Dintre cărțile necesare serviciului divin pot fi citate aici numeroase ediții din *Acatist*, *Apostol*, *Catehism*, *Catavasier*, *Evanghelie*, *Molitvenic*, *Minologhion*, *Octoih*, *Penticostar*, *Psaltire* sau *Biblie*. Dintre cărțile adresate învățământului amintim *Îndreptarea către aritmetică* a lui Gheorghe Șincai și diferite ediții ale *Bucoavnei*.

Lucrarea care ne interesează în cercetarea de față, prin prisma prețului la care aceasta s-a vândut în perioada sfârșitului de secol XVIII și mai apoi la începutul secolului al XIX-lea, este *Minologhion* (Blaj, 1781).⁷ Imprimarea cărții a fost realizată de către tipograful Petru Papavici, fiind cea mai bogat ornamentată carte tipărită la Blaj în secolul al XVIII-lea.

⁴ Eva Mârza, Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Haco International, 2007, p. II.

⁵ Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Editura Eventus, 1995, p. 46.

⁶ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p. 99.

⁷ BRV, II, 448; IV, 448.

Minologhionul se desprinde din rândul cărților tipărite în secolul al XVIII-lea atât prin dimensiunea volumului, numărul de pagini, cât și prin numeroasele ilustrații. Acești indicatori se vor reflecta în prețul cărții.

Informațiile documentare provenind din notele manuscrise de pe exemplarele cărții care s-au păstrat până în zilele noastre, ne oferă numeroase date despre prețul la care era cumpărată cartea și despre evoluția sa. Primele informații datează chiar din anul tipăririi cărții, când se achiziționa un exemplar pentru biserica din Cărășeu (județul Satu Mare) pentru suma de 21 florini.⁸ În același an, la data de 30 noiembrie 1781, se plătea o sumă destul de mare, 37 de florini, pentru exemplarul destinat bisericii din Bogdan Vodă (județul Maramureș).⁹ În anul 1782, un colportor denumit în nota manuscrisă drept „cărțari” le vindea locuitorilor din Dumbrava (județul Mureș) cartea pentru suma de 27 florini.¹⁰ În același an, la 1 martie, locuitorii din Batarci (județul Satu Mare) plăteau pe un exemplar al cărții suma de 36 florini,¹¹ o sumă mare, comparativ cu exemplarul vândut în județul Mureș. Anul 1783 aduce noi informații, locuitorii din Ghirolt (județul Satu Mare) plătind pe carte, la 13 martie, suma de 28 florini.¹² La 1 septembrie, cartea era cumpărată pentru biserica din Cărpiniș (județul Maramureș) cu suma de 28 florini.¹³ Putem constata, așadar, o menținere a aceluiași preț - 28 de florini - pe tot parcursul anului 1783.

Oance Lazăr, împreună cu soția sa, cumpăra cartea pentru biserica din Mesteacăn (județul Maramureș) la data de 9 martie 1784 cu suma de 28 florini.¹⁴ O scădere a prețului înregistrăm la 20 iunie 1786, când exemplarul de la Stâna (județul Satu Mare) era cumpărat cu doar 20 de

⁸ Elena Bărnuțiu, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 204-205.

⁹ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Maria Montessori, 2005, p. 176.

¹⁰ Florin Bogdan, *Catalogul cărții românești vechi din comuna Vătava*, în *Reghinul cultural*, VIII, 2006, p. 101.

¹¹ Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 202.

¹² *Ibidem*, p. 209.

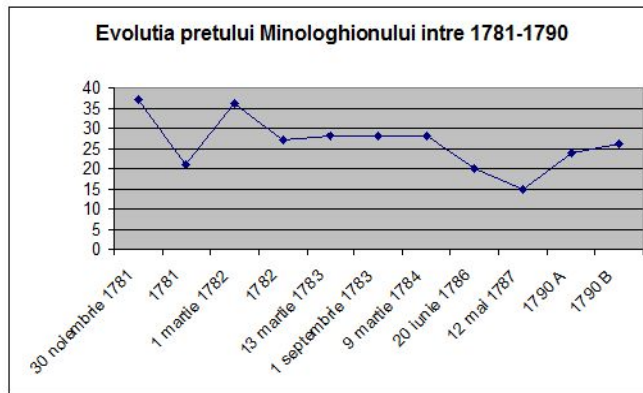
¹³ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 190.

¹⁴ *Ibidem*, p. 251-252.

florini.¹⁵ O sumă și mai mică se plătea, la 12 mai 1787, pentru exemplarul de la Galda de Jos (județul Alba), și anume 15 florini.¹⁶

Din anul 1790 provin alte două contribuții documentare în ceea ce privește prețul *Minologhionului*. Protopopul Petru Maior întărea, cu semnătura sa, un act de cumpărare a cărții pentru biserica din Chiheru de Jos (județul Mureș) care menționează și prețul cărții, 24 de florini;¹⁷ cartea se cumpăra pentru biserica din Șurdești (județul Maramureș) cu 26 florini.¹⁸

Media prețurilor *Minologhionului* în primii 9 ani de la tipărire depășește ușor suma de 26 florini.

Aspecte și mai interesante aflăm din datele care reies din documentele ce descriu stocul tipografiei (librăriei?) de la Blaj, la data de 1 ianuarie 1782. La momentul respectiv pe stoc se regăseau un număr de 829 de exemplare ale *Minologhionului*,¹⁹ tirajul posibil al cărții fiind undeva în jurul a 1000 de exemplare.

¹⁵ Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 214.

¹⁶ Eva Mârza, *Carte vechi românească pe Valea Gâlzii, județul Alba (catalog)*, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 345.

¹⁷ Elena Mișu, *Cartea veche românească pe valea Beicii (jud. Mureș)*, în *Marisia*, XXIII-XXIV, 1994, p. 376-377.

¹⁸ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 190.

¹⁹ Gabriela Mircea, *op. cit.*, p. 262.

Valori bănești întâlnite în această perioadă reies dintr-un document, datat la 13 decembrie 1781, care ne oferă informații despre prețurile unor produse disponibile pe piața comercială transilvăneană: o căldare costa 1,50 florini, iar o față de pernă 1,05 florini.²⁰ În anul 1788, la Sinaia, au ars 940 oca de slănină, marfă evaluată la suma de 33 creițari de oca. În același an, de această dată la Focșani, o ladă de Brașov se vindea cu suma de 3,20 florini.²¹

Dacă facem o comparație a prețurilor acestor produse cu cele ale cărților vândute în Transilvania, ajungem la concluzia că în anul 1781 se plătea pentru un exemplar al *Minologhionului* cam aceeași sumă plătită pentru 14 căldări sau aproximativ 20 de fețe de pernă. Pentru a ne da seama cât de valoroase erau cărțile pentru credincioși și pentru bisericile unde cărțile erau donate, redăm câteva prețuri din anii 1787-1788 ale unor manuale școlare tipărite la Blaj: *Alphabeta normatica* - 9-12 creițari, *Alphabeta valabica* - 7-12 creițari.²²

Salariile angajaților din tipografia blăjeană în deceniul al nouălea din secolul al XVIII-lea oferă o altă posibilitate de apreciere a eforturilor financiare, cât și umane, necesare în scopul tipăririi cărților. La 1 septembrie 1782 i se plătea tipografului Petru Papavici salariul pe o lună, ceea ce însemna suma de 25 de florini și 55 ½ creițari, în timp ce zețarul Dimitrie Finta câștiga 5 florini și 57 de creițari pe lună.²³ Din alte surse aflăm și salariul tipografului Ștefan Huszi, care câștiga, în anul 1787, suma de 12 florini pe lună.²⁴ Dacă privim cu atenție salariile plătite celor care munceau în tipografie și le comparăm cu sumele plătite în schimbul cărților tipărite de aceștia, vom observa cât de scumpe erau cărțile. Din informațiile existente pentru anul 1787 reiese că un exemplar al *Minologhionului* era cumpărat cu prețul de 15 florini, o sumă mai mare decât salariul lunar al tipografului Ștefan Huszi.

²⁰ Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova*, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 295-296.

²¹ *Ibidem*, p. 188.

²² Cornel Tatai-Baltă, *Interferențe cultural-artistice europene*, Blaj, Editura Astra, 2003, p. 42.

²³ Gabriela Mircea, *op. cit.*, p. 265-266.

²⁴ Cornel Tatai-Baltă, *op. cit.*, p. 37.

Sătenii din Bălnaca (județul Bihor) cumpărau cartea la data de 30 iulie 1791 cu suma de 30 florini „de la un dascăl ce ș[ă] chiea Toma din varmeghe[a] Belgradului.”²⁵ Preotul din localitatea Saca (județul Bihor) cumpăra cartea în același an și cu aceeași sumă.²⁶ Credincioșii din Suciul de Sus (județul Maramureș) cumpărau un exemplar al cărții la data de 18 ianuarie 1792, plătind în schimbul ei suma de 28 florini.²⁷ Anul 1792 oferă încă două informații referitoare la prețul de achiziție al *Minologhionului*; sătenii din Chilia (județul Satu Mare) plăteau în schimbul cărții suma de 30 florini la data de 8 iulie 1792,²⁸ iar Bălaj Iacov din Calea Mare (județul Bihor) plătea suma de 32 florini.²⁹ Frații Ion și Iacob Nechita din Preluca Veche (județul Maramureș) cumpărau cartea pentru biserica din localitate la data de 23 aprilie 1795 cu suma de 26 florini.³⁰ Exemplarul cumpărat la 1 septembrie 1796 pentru biserica din Căbești (județul Bihor) costa 29 florini.³¹

Noi informații documentare aflăm pe parcursul anului 1798, la data de 5 iunie cumpărându-se un exemplar al *Minologhionului* pentru biserica din Odești (județul Maramureș) cu suma de 20 florini.³² Colportorul Simion Pantea vindea cartea locuitorilor din satul Foeni (județul Timiș) cu suma de 30 florini la data de 3 septembrie.³³ Tot în anul 1798 se cumpăra și exemplarul de la biserica din Ocna Șugatag (județul Maramureș), care a costat 33 florini.³⁴

²⁵ Florian Dudaș, *Vechile tipărituri românești din Țara Bihorului*, vol. II, Timișoara, Editura de Vest, 2007, p. 176.

²⁶ *Ibidem*, p. 184.

²⁷ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 301-302.

²⁸ Elena Bărnăușiu, *op. cit.*, p. 205.

²⁹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176.

³⁰ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 268.

³¹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176.

³² Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 259.

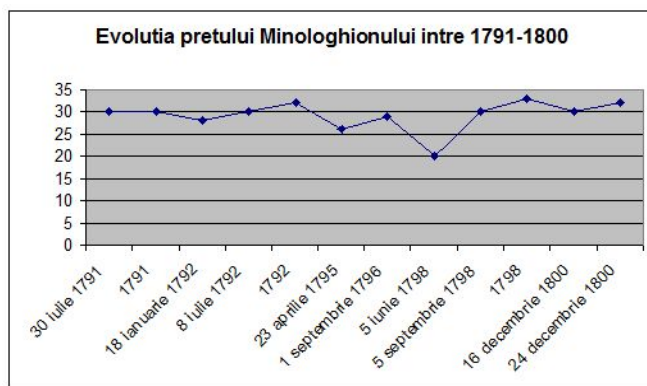
³³ Ion B. Mureșianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985, p. 179.

³⁴ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 258.

La 7 iunie 1799 cartea era cumpărată pentru biserica din Borozel (județul Bihor) cu suma de 31 florini și 8 mărieși.³⁵ O însemnare databilă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, redactată de colportorul Toma Pârcălab din Teiuș, menționează prețul la care a fost cumpărată cartea în Ciulești (județul Bihor) - 30 florini.³⁶ Tot o însemnare datată la sfârșitul secolului al XVIII-lea menționează și prețul exemplarului de la Sârbești (județul Bihor) - 33 florini.³⁷

Alte informații provin de la sfârșitul anului 1800, la 16 decembrie se cumpăra, „*cu cheltuiala satului,*” un exemplar pentru biserica din Zolt (județul Timiș) cu suma de 30 florini.³⁸ Opt zile mai târziu, în ajunul Crăciunului, la 24 decembrie, s-a cumpărat și exemplarul de la Dobrești (județul Timiș) cu suma de 32 florini.³⁹ Nu este exclus ca ambele exemplare să fi fost achiziționate de la același colportor.

Media prețurilor înregistrate în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea pentru exemplarele *Minologhionului* este de peste 29,5 florini pentru un exemplar, ceea ce înseamnă o creștere a prețului față de deceniul precedent cu 3,5 florini.

³⁵ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 175.

³⁶ *Ibidem*, p. 177.

³⁷ *Ibidem*, p. 184.

³⁸ Florian Dudaș, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1990, p. 271.

³⁹ Ion B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 173.

Informații despre prețurile unor produse de pe piața comercială din Transilvania le aflăm din noi surse documentare. În târgul din Reghinul Săsesc, în perioada 1780-1800, se înregistrau următoarele prețuri: o pereche de cizme costa 3 horgoși/măriași (1 horgoș = 17 creițari), un pfund (1/2 kg) de carne costa 2 creițari, o găleată transilvăneană de vin costa între 30-50 creițari, o mierză de porumb era 5-7 creițari.⁴⁰ La Sibiu, o găleată de grâu se vindea în anul 1797 cu 2 florini și 11 creițari.⁴¹

La fel de interesantă este o altă notă manuscrisă existentă pe filele unui exemplar al *Paliei* (Orăștie, 1582), datată tot în 1795: „An[ul] 1795. Toată iarna a fost un braț de fân 8 florinți, o vacă 6 florinți, un porc mare 1 florint, o pâine 6 husăși.”⁴²

Prețul unui *Minologhion* era de 26 florini în anul 1795, o sumă care pare destul de mare, dacă ne gândim că un porc costa un florin, ceea ce duce la o echivalare a prețului unui exemplar al cărții cu prețul a 26 de porci!

Faptul că tipăriturile blăjene se vindeau destul de bine pe piața din Transilvania este relevat și de informațiile care provin din documentele referitoare la situația financiară a tipografiei. În perioada cuprinsă între anii 1787-1792 tipografia a înregistrat profituri cuprinse între 714 florini și 12 creițari (pentru anii financiari 1788-1789) și 2477 florini și 59 creițari (pentru anii financiari 1791-1792).⁴³ Situația financiară foarte bună a tipografiei de la Blaj a permis acordarea unor împrumuturi, aprobate de către episcopul Ioan Bob, către personalități marcante din viața politică a

⁴⁰ Joseph Haltrich, *Zur Geschichte von Sachsisch-Regen seit den letzten hundert Jahren/ Date privitoare la întocmirea monografiei orașului Reghin și a satelor din jur* (original din 1857), traducere contemporană, mss. Biblioteca „Petru Maior” Reghin, p. 10-12.

⁴¹ Sorina Botiș, *Apariția bancnotelor în Transilvania și circulația lor până la primul război mondial*, Brașov, Editura Universității Transilvania, 2005, p. 60.

⁴² Florian Dudaș, *Vechile...*, p. 32.

⁴³ Cornel Tatai Baltă, Teodor Smericinski, *Din activitatea tipografiei din Blaj (1787-1821) reflectată de un material arhivistic*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 252.

Transilvaniei sfârșitului de secol XVIII; în anul 1799 Wolfgang Kemény era împrumutat cu suma de 1666 florini și 40 creițari.⁴⁴

Debutul secolului al XIX-lea a prins Europa în vârtoarea războaielor napoleoniene, conflagrațiile implicând în mod direct sau indirect mai multe țări de pe continent. Urmările negative ale conflagrațiilor militare de la începutul secolului au constat în pierderile umane grave, dar și în criza economică în care a fost aruncat întreg continentul, fiecare parte beligerantă investind fonduri imense pentru dotarea și întreținerea armatelor care luptau pe front. Din acest tablou nu a lipsit nici spațiul geografic asupra căruia se apleacă cercetarea noastră asupra evoluției prețului de vânzare al cărții, Transilvania.

Din punct de vedere economic, dar și al circulației monetare, momentul introducerii bancnotelor de hârtie este decisiv pentru circulația monetară, dar și pentru evoluția economică a Imperiului Habsburgic și, implicit, a Transilvaniei. Introduse din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, bancnotele puse în circulație într-un număr imens au dus la o inflație uriașă, prețurile urcând într-un ritm amețitor, echivalența celor două tipuri de bani (bancnotă-monedă de argint) fiind, în anul 1811, următoarea: 100 florini argint = 833 florini hârtie și 100 florini hârtie = 4 florini argint.⁴⁵

În condițiile economice grele este de apreciat cu atât mai mult efortul făcut de comunitățile românești din Transilvania, fie ele ortodoxe sau greco-catolice, de a cumpăra în continuare cărțile sfinte pentru bisericile în jurul cărora se strângea întreaga comunitate.

O sumă foarte mare plăteau, în anul 1801, locuitorii din Tămaia (județul Maramureș) care cumpărau cartea cu 80 de florini!⁴⁶ În anul următor, în aprilie 1802, cartea se achiziționa pentru biserica din Josani (județul Bihor) cu 29 de florini.⁴⁷ Tot în 1802, Bărbuș Simion din Valea Vinului (județul Satu Mare) cumpăra cartea împreună cu soția sa, plătind

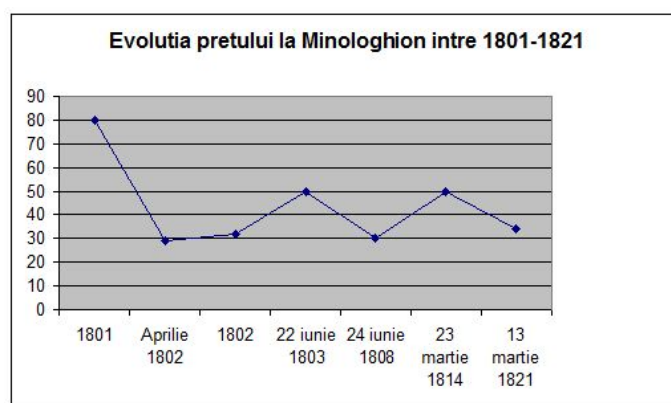
⁴⁴ *Ibidem*, p. 255.

⁴⁵ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, Editura Academiei, 1964, p. 125.

⁴⁶ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 309.

⁴⁷ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 182.

pentru un exemplar 32 de florini.⁴⁸ Colportorul Toma Pârcălab din Teiuș redacta însemnarea care înregistra vânzarea unui *Minologhion* la 22 iunie 1803, cumpărat pentru biserica de la Subpiatră (județul Bihor) cu 50 de florini.⁴⁹ Noi informații primim prin intermediul însemnărilor manuscrise în anul 1808, când, la 24 iunie, Duma Costea din Bulz (județul Bihor) plătea 30 de florini în schimbul cărții⁵⁰ care va ajunge mai apoi în localitatea Remeți (județul Bihor). La 23 martie 1814, locuitorii din Tisa (județul Hunedoara) cumpărau cartea cu 50 de florini,⁵¹ urmând ca aceasta să ajungă peste ani în localitatea Burjuc (județul Hunedoara). Ultima notă referitoare la vânzarea unui exemplar al *Minologhionului* și luată în calcul este datată la 13 martie 1821, cartea fiind cumpărată cu 34 florini pentru biserica din Cornițel (județul Bihor).⁵²

Media prețurilor de la începutul secolului depășește suma de 43 de florini, ceea ce este cu aproape 14 florini mai mare decât în perioada precedentă. Numărul mare de tranzacții identificate pentru această tipăritură mărturisește faptul că *Antologhioanele*, apărute în secolul al

⁴⁸ Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 214-215.

⁴⁹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 185.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 183.

⁵¹ Maria Basarab, *Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, în *Acta Musei Devensis*, Deva, 2001, p. 65.

⁵² Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 178.

XVIII-lea la București și Râmnic, nu au putut-o depăși pe piața cărții în Transilvania.

Noi prețuri ale cerealelor le aflăm din însemnarea prezentă pe filele *Bibliei* (Blaj, 1795) provenind din localitatea Meteș (județul Alba): „Și au fost o ferdelă de cucuruz în Zla[t]na cu 4 zloți, iară de grâu cu 6 și cupa de vin cu 5 eară de vinars cu un zlot [...]. Scris-am eu popa Gheorghie, Paroh Metiaș, Aprilie 30 de zile 1814.”⁵³

Comparând aceste prețuri, realizăm cu ușurință că deja cărțile se ieftinesc considerabil. Pentru un *Minologhion* (Blaj, 1781) se plăteau, în 1814, 50 florini, bani suficienți pentru a putea cumpăra 50 de litri de vin sau 8 ferdele de grâu, respectiv 12 de porumb.

În cazul *Minologhionului*, o carte impresionantă din punct de vedere grafic, de dimensiuni mari, prețul cunoaște mici fluctuații, însă este în mod constant de peste 25 florini, rare fiind exemplarele cunoscute în care prețul ar fi coborât sub suma respectivă. Documentele ne oferă informații despre prețurile cărților în tipografie pentru această perioadă, prețurile vehiculate în însemnările manuscrise fiind, în general, mai mari cu câțiva florini, constând în adaosul colporteurului care prelua cartea din tipografie și apoi o vindea comunităților.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, datorită tirajelor mai mari și a inflației induse de emiterea unor serii de bancnote, prețul cărții scade în raport cu perioadele precedente și în comparație cu produsele de pe piața comercială. Un exemplar al *Minologhionului* a fost echivalat cu venitul lunar al unui tipograf. Deși întâlnim cazuri în care o singură persoană sau o familie cumpără cartea pentru biserică „pentru pomenire,” mai rar pentru uzul personal, în continuare cele mai multe cărți sunt cumpărate din colecta întregii comunități și apoi sunt donate bisericilor.

Greutatea achiziționării unei cărți, sumele mari plătite, au făcut din aceste cărți bijuteriile comunităților, care le donau bisericii, astfel fiind explicabile însemnările manuscrise de pe filele lor, însemnări care au calitatea de document, deoarece informațiile furnizate de ele nu conțin doar numele celor care cumpărau cartea, ci și prețul ei.

⁵³ Lucia Hațegan, *Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia*, în *Apulum*, XIV, 1975, p. 232-233.

Importanța și valoarea cărții pentru comunitatea care o cumpăra este relevată și de blestemele care încheie de multe ori însemnarea care descrie momentul achiziției acesteia.

ANEXA

ÎNSEMNĂRI CUPRINZÂND PREȚUL DE ACHIZIȚIE AL MINOLOGHIONULUI (BLAJ, 1781)

Bogdan Vodă (județul Maramureș)

„În numele Tatălui și a Fiului și a Duhului sfânt] Amin. Iată această sfântă] carte, anume *Trifoloi*, adică *Floarea cuvintelor*, oam cumpărat eu, Sesar Simion, drept 37 de *florinți vonași*, *decembrie 25*.”

„și cu toată voința me, om dat și oam giuruuit la sfânta] beserecă a Cubnei, unde este h[ramul] sfân]tului ierarh Nicolae, ca să fie pomană, mie și părinților miei, adecă Ioan și Irină și pentru ertare păcatelor lor, și fiind de față parohușul satului, Diac Nestor. *Aprilie 23*.”

„Iară oare care preot, sau diacon, diac sau o are fura, sau să o strămute, din sfân]ta beserecă aceasta, să fie blăstămat și de mine smeritul, ne ertat, fără de blagoslovenie măriei sale a episcopului locului. Amin. Anul D[om]nului 1781 *noiembrie 30*. Scris-am eu Mariș Dumitru din Cube.”⁵⁴

Cărășeu (județul Satu Mare)

„Această s. carte, adecă Mineiu o am cumpărat jup. Pătcaș Tode cu giupâneasa lui, Eleană, [...] cu 21 de *florinți* și o au dat în mâna lui popa Vasilie, parohușul de la Biczaz până când va fi voia lui la cea s. besearică, să-i fie pomană lui și muerii și feciorilor lui până la 7 săminție. Și câți sfinți se prăznuiesc și să pomenesc aici, în această sfântă carte, să le fie rugători cătră Domnul pintru dânșii, și cine o are străina fără voia lui să fie supt blăstămul celor 318 de s. părinți de la Nichie 1781.”⁵⁵

⁵⁴ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 176.

⁵⁵ Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 204-205.

Batarci (județul Satu Mare)

„Anul 1782 în 1 zile a lui Martie [...] la începutul cărții scrisă carele cât au dat bani dintru carele chielșig am cumpărat această carte - pentru treizeci și șesă de florinți vonași și noi toți cu voie unuie altui o am dat în sama bisărecii noastre a Bătarciului ca să ne fie pomană pentru sufletele noastre și a tuturor morților noștri, care carte de la acee bisărecă nime să nu o poată nici într-o formă depărta, sau lua ... cumpătat-s-au această carte în zilele înălțatului împărat Iosif al doile al Râmlenilor, supt Episcopul Andrei Bacinschi, supt preotul și parohușul popa Iacob, cu osteneala curatorilor Mândreț Nicoară, Turșuc Văsălie, Turșuc Ion, Stirbă Ivan curator și biron mare. Scris-au această carte prin mine popă Ștefan de Bătarci parohuș din Avaș Vamă, gr. cathol., decembrie 1782.”⁵⁶

Dumbrava (județul Mureș)

„În 1782 un cărțari acest Minei și alte cărți de vândut au venit și la sat Dumbravă la mine preot Florea și nefiind Minei la beserică am chemat berăul satului împreună cu alți săteni ca să cumpere, având eu dijmă besericească, ei s-au apucat că-l vor cumpăra și s-au târguit 27 de florinți dar să aștepte de bani pân la otec ce o strânge dijma. Ei dijmă au strâns puțină și nu o au vândut să facă bani la sus numita zi și cărțarii au venit și i-am dat acești bani, adică prețul Mineiului. Toți am dat eu preot Florea. După aceea altă dijmă n-au mai strânsși aceia nu mai o au prețuit 7 florinți și o au dus la mine preot Florea. După aceea oamenii s-au socotit să nu plătească Minei că acelea popii trebuie. Și au cerut acești bani pentru dijmă și eu preot Florea văzând treaba oamenilor așa le-am dat acești 7 florinți si ca să nu fie Minei încurcat și să se știe că am dat ai mei bani și al meu adevăr. Tocmeala au fost făcut, băraul satului anume Rânja Ion și Dența Mihai împreună cu alții au luat acești 7 florinți.”⁵⁷

Ghirolt (județul Satu Mare)

„În anul 1783, în luna lui Marte, 13 zile, noi, ghirotanii, am cumpărat această carte, anume Mineiu, cu preț drept 28 de vonași. Noi ghirotanii

⁵⁶ *Ibidem*, p. 202.

⁵⁷ Florin Bogdan, *op. cit.*, p. 101.

dimpleonă cu popa Ion Pătruț, pă sama sfintei [...] Nimene să nu o poată lua-o a fura de a vre. De de primești cu voe tuturor, să potă muta unde or vre cu toții. Dar cine s-ar întâmpla cineva să ee fără știre satului, afurisit de 318 sfinți părinți de la Nichee.”⁵⁸

Cetățele (județul Maramureș) - (Cărpiniș?)

„Această s[fântă] carte am cumpărat eu, Conță Ștefan din Cărpiniș. Vidicul Kuivarul, Maica mea Ioan, drept **flor[inți] von[ași] 28** și o am dat în s[fânta] besearică neuni[tă] a satului Cărpiniș, la bramul Adormirii Preace[stăi] să fie poma[nă] mie și tot neamul nostru. De unde nime să nu îndrăznească a o înstreina supt blestemul și afurisenia tuturor sf[in]ți[lor]. Scris-am eu, Timotei protopop neunit și preut sat[ului]. Anul 1783 **Septem[brie] 1. 1783** l[una] **septembrie** în zile[le] în[ălțatului] împărat Iosif din Beci, episcop neunit părților Ardeal[ului] Șofronie Chirilovici de [la] Buda, vicarius Ioachim Popovici de Haudal, amin.”⁵⁹

Mesteacăn (județul Maramureș)

„1784 martie în nouă zile au cumpăratu acestu sfântu Mineiu, Oance Lazăr cu soțul său Măriuță, pentru sufletele noastre în veci să fie în sf[ân]ta beserecă a Mesteacănului, ca preotu și slujitorii beserecii să fie datori a ruga [pe] Dumnezeu pentru sufletele noastre, iar dacă s-ar strica, iar să o tocmească cineva din neamul nostru și o am cumpărat cu **28 florinți** iar cine o a fura să fie anathema și afurisit de sfinți părinți s-au întărit prin noi, preoți Hodor popa Lup și popa Andrei din numitul sat Mesteacăn, vidicul Chioarului. Scris-am eu, cel mai mic decât toți, Ioachim Hosu cantorul satului.”⁶⁰

Stâna (județul Satu Mare)

„Căroră li să cuvine a ști de rândul aceștii sfinte și dumnezeiești cărți, numită Mineiu, care s-au cumpărat din îndemnul ci[nstitului] p. popa Ilie, parohușul locului, de săteni, curatorii, biraele din ace vreme cu cheltuiala a tot

⁵⁸ Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, 198, p. 209.

⁵⁹ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 190.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 251-252.

satul ca să le fie vecinic a bisericii de aicea. În Stână 20 Iunie 1786 cu 20 de fl. Vonași. Scris-am Theodor Madior paroh.”⁶¹

Galda de Jos (județul Alba)

„Acest *Mineiu* sau cumpărat cu bani gata **cincisprezece zloți** de muerea răposatului Domnului [...] din Turda de Jos de Simtoană. Prin I. Protopop Tiron Dragoși la Anul 1787 în 12 zile **maiu** pe sama sfintei Beseareci întru Acărora cumpărătura sau socotit și bani cu care au fost datorie a da ctitorilor Besearici pentru osteneala ce li sau chelt[uit] pentru trei îngropăciuni o [...] și oun serindariu carii anume Ioan [...].”⁶²

Chiheru de Jos (județul Mureș)

„Această sfântă carte anume *Minei* s-au cumpărat cu **24 florinți** di[n] carii **12 florinți** s-au dat Hurducă Petrea cu soțul său Todora, iar **12 florinți** i-au dat Morar Costin cu soțul său Anna, pentru pomenire vecinică. Anul 1790. Scris-am eu protopop Petru Maer al Gurghiului.”⁶³

Șurdești (județul Maramureș)

„În numele Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, amin. Această sfă[n]tă carte, anume *Trifoloiu*, o am cumpărat lăcuiitori din Șurdești, și o au dat în sfă[n]ta beserecă, ca să le fie a totu neamul lor în vecii vecilor, și au dat pre dânsa **douăzeci și șase de florinți** la Pop Petru din Țicău, și o au lăsat în beserecă în Șurdești, deci cine ar fi preut sau diac, să slugească cu dânsa cu cinste din beserecă să nu să înstrăineze, că cine o va lua sau o va fura, unul ca acela să fie afurisit și proclețit de 300 și 18 de părinți sfinți, ce au fost la soborul din Nicheia, ca să fie în beserică de slujire și de pomenire în vecii vecilor, amin. Scris-am Pop Erotei diac din Șurdești 1790.”⁶⁴

Bălnaca (județul Bihor)

„Această carte, anu[me] *Menei* ce s[ă] che[a]mă, o [au] cumpăratu sătenii[i] din Bălnaca cu **treizeci de florinți vonaș[i]** de la un dascăl ce s[ă]

⁶¹ Elena Bărnuțiu, *op. cit.*, p. 214.

⁶² Eva Mărza, *op. cit.*, p. 345.

⁶³ Elena Mișu, *Cartea veche românească pe valea Beicii...*, p. 376-377.

⁶⁴ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 190.

chiema Toma din varmeghe[a] Belgradului. Mititeluț om era de stat, [fiind] din sat[ul] Teiuș, aproape de Blaju. Scris-am eu, Popa Coste[a] din Bălnaca, în luna lui i[u]lie, în 30 zile 1791. Mân[a] ce au scris va putrezi și pământ să va face, iară sufletul va merje la Judecată. Constantin Antonovici Bălnăcanul[...]"⁶⁵

Saca (județul Bihor)

„Acest *Minei* l-am cumpărat eu, Popa Cornilie pe bani[i] mei, cu treizeci de florinți, la anul de la Hristosu 1791.”⁶⁶

Suciu de Sus (județul Maramureș)

„Acestu *Minologhion* l-au cumpăratu satu Suciu de Susu de la Ignatie Albu cu 28 de florinți din Blaju, anul 1792 ianuarie 18 de zile. Semnat Sima Mateiu din Suciu de Sus. Această sfântă carte o am cumpăratu Mi[n]ologhion noi, Burzău Maxim, Burzău Ioan, Burzău Vasilie, Burzău Doroteiu, Burzău Toaderu, Burzău Ionu, Bizău Pavelu, Buda Larionu, Ropanu Nistoru, Burzău Toaderu, Ropanu Ștefanu, Potlofariu Mașteiu, Buda Ionu, Pașca Ionu, Pașca Vasilie. În numele Tatălui și a Fiului și a Dubului Sfânt în besearca Suciului de Susu, la hramu Prepadomnii Paraschivii, pentru sufletele noastre și a tuturoror săminții loru vii și morți prin mâna părintelui popa Georgie și popa Danilu, cine o a streina sau a o muta sau o fura, să fie afurisitu și blestematu domnul H[ristos] și procleritu de tri sute și optusprăzece sfinți părinți ce au afurisitu pe spurcatu Arie, anul 1792 Ianuarie 18, amin.”⁶⁷

Chilia (județul Satu Mare)

„Această sfântă carte, adică *Minei*, o au cumpărat sătenii pe sama besărecii din Tilie drept cu 30 de florinți vonași. Iulie 8 zile 1792, fiind preut Michael Nemaly.”⁶⁸

⁶⁵ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 184.

⁶⁷ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 301-302.

⁶⁸ Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 205.

Calea Mare (județul Bihor)

„Această sf[â]ntă și dumnezeiască carte o [a]u cumpărat Bălaj Iacov cu 302 [= 32] [florinți] vonași pentru sufletul lui și a părinților să le fie la biserică în veci [...] și s-au luat la anii 1792.”⁶⁹

Preluca Veche (județul Maramureș)

„Anul 1795 aprilie 23 fiind noi adunați în casă la Nechită Ion, anume Popa Teodor notaresul săborului, fiind parohuș în satul Preluca, și Susă Vasilie, diacul Prelucii, și Florian Vasile, fătul Prelucii, aflându-să acești oanemi de omenie, anume Nekita Iacob și cu Nechita Ion, fiind frați, au cumpărat această sf[â]ntă carte, anume Mineiu, drept 26 de florinț vonaș și o au dat pre sama s[finte]i beserici în Preluca, ca să să pomenească pentru sufletele dum[n]ilor sale și a tot niamul dumnilor sale, ca nime să nu îndrăznească supt afurisanie sf[i]ntii previle, care să tiamă fur de cele sfinte, a o muta de la această mai sus numită beserecă din Preluca, ca cine să va tâmpla a sluji la această sf[â]ntă beserecă cu toată osârdia să-i pomenească și cu purtare de grijă a căuta de dânsa slujindu lui D[u]mnezeu ziua și noaptea, Popa f[rate] Teodor Preluca, Susă Vasile diac.”⁷⁰

Căbești (județul Bihor)

„[...] de chitoru[l] beserecei de[n] Corbești cu 29 zloți, în anu[l] 1796 septembrie întâie, cu ba[ni] ce au pututu strânje chitoru[l] Țirte Vasilie și sfātu[l] Găvrilașu Pătru pomană să zică cine o a precepe să le iarte Dumnezeu păcatele [...]. Popa Petru de la Coticleatiu au fostu parohu și Popa Filimonu, beteagu, Popa Simionu de la Fonău o au vându[t] la Popa Moise de la Tășadu, Popa Moisi o au vândut la Țirte Vasilie în Corbești [...]”⁷¹

Odești (județul Maramureș)

„[...] Carte Mineiu cumpărat, rămasă lui Pop Simeon Pop Varvară de la Odești, cu douăzeci de zloți, pe sama sf[in]tei beserici dela Odești, în veci purure să fie pomenire pentru folosul sufletului a răpăusatului soțului ei pre

⁶⁹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176.

⁷⁰ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 268.

⁷¹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 176.

cum iau datu lăsat la a[ce]ea eșire din lume și pentru pomenire dumisale și al tot neamului și s-au adus această sfâ[n]tă carte de la Blaj prin milo[s]tire și putere. Ci. Dmn. Pop Pet[ru] dela Băsești, perceptor ierarhiei a cinstitei varmeghi Solnocului de Mijloc și prin osteneal[ă] lui Kotuș Filip aceeași numite vermeghi jurat asesor după rugăminte numitei soță sa a lui Popa Simeon paroh oarecând de la Odești. Această s[fân]tă carte. Iar cine are vre a o fura a [o] vinde sau întraltă formă din s[fânta] beserică de Odești, a o muta și a o înstrăina de săbor și ca să fie anatemisit și procleați de toate sfintele săboare ce sau făcut în toată lume, prin care sau așezat lege ce pravoslavnică și de săborul Nichi[e] între carele sau afurisi[t] Arie necredinciosul cu acele bleste[m] să se împărtășească înstrăineze acești s[finte] cărți de la beserec[a] Odeștilor, care afurisanie cu ajutoriul și cu putere sfinților părinți o spun eu popa Doroteiu parohușu de la Stre[m]ți și o scriseiu în anul 1798, iunie zile 5, cu putere ce are și dată mie de la Dumnezeu.”⁷²

Foeni (județul Timiș?)

„Aciastă carte anume *Minei*, o am vândut eu Simion Pantea, vnzătoriul de cărți din Sibiiu, la satu Feni. S-au cumpărat cu banii satului 30 f[lorini] și s-au cumpărat de popa Vasile Popovici paroh a Feniului, cu osirdia a epitropului Ignat Sirotau și lângă dănsul Ion Știopu și Ștefi Mania.

Septembrie 3 zile. Anno Domino 1798. Simion Pantea.”⁷³

Ocna Șugatag (județul Maramureș)

„Această sfântă carte ce să zice *Floară cuvintelor* ce cuprinde slujbele tuturor sfinților preste tot anul o au cumpărat satul Ocolișeni cu 33 de zloți și o au dat în sf[ânt]nta beserica în Ocoliș să fie în veci și cine o va sminti din beserică să fie afurisit [...] fiind giupânu Băban Alexa întracest an de 30 [...] D[o]mnului 1798 și fiind dumnealui [...] bisericii sau aflatu să-nvoiască această carte și au datu 9 mărieși împreună cu soața dumisale Dochie să le fie pomană aici și cine va sluji pe această sfântă carte să fie dator să zică să ne erte D[o]mnu păcatele.”⁷⁴

⁷² Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 259.

⁷³ Ion B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 179.

⁷⁴ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 258.

Borozel (județul Bihor)

„În numele Tatălui și a Fiului și A Sfântului Dub. Cu ajutorul milostivului Dumnezeu, această s[fi]n[ti]ntă și d[u]mnezeiască carte, anume **Minei**, l-am cumpărat eu Topai Miclăuș împreună cu găzdoaie[a] jupâneasa dumisale Mărie, Topai Ianoș și jupâneasa dumisale Tudura și o am dat întru numele Domnului, pentru ertare[a] păcatelor noastre și a tot neamul nostru, la s[fânta] beserecă în Borozel fir fire. Iară cine s-ar ispiti a o strămuta [...] sau să o vândă sau să o schimbe sau să o dea zălog acela om să fie treklet [...]. Și s-au scris acest statornic zapis în casa jupânului Topai Miclăuș din Borozel și între jupânul Topai Ianoș și între jupâneasele dum[i]lor sale Mărie și Tudura. **Iunie** în 7 zile, anul 1799. Iară prețul Mineiului cu cât l-am cumpărat este de **31 de florinți și opt măr[i]eși**. Scris-am eu, Isaie Condrovici, paroh în Topa.”⁷⁵

Ciulești (județul Bihor)

„[...] cine s-ar ispiti să u fure sau să o străineze fără știrea satului și a ctitorilor acela om să fie afurisit de 318 de părinți s[fi]n[ti] de la Nicheia ci [...] să rămâe la s[fân]ta beserică aici [...] din numitul oraș Tuișu în **30 de florinți** care au dat bani întrânsul. D[u]mnezeu să-i pome[ne]ască.”⁷⁶ (Însemnare redactată de colportorul Toma Pârcălab din Teiuș. Posibil sfârșitul secolului al XVIII-lea).

Sârbești (județul Bihor)

„Această sfântă carte, anume **Minei**, s-au cumpărat cu **33 de florinți** de preotul Pocolii din tri sărindari, prescuri și cu tāmâ(i)e, de la mine [...].”⁷⁷ (Însemnarea este databilă la sfârșitul secolului al XVIII-lea).

Zolt (județul Timiș)

„Această carte, ce să chiamă **Minei**, iestă a satului Zolt cumpărată cu cheltuiala satului, cu bani gata **30 florinți**, de la Simeon Pantea din Blaj,

⁷⁵ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 175.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 177.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 184.

*dechemvrie 16, 1800. Și s-au cumpărat în chinejia lui Oprea Obeadă, cu îndemnarea preotului Alecsa Nicolaevici.*⁷⁸

Dobrești (județul Timiș?)

*„S-au cumpărat aciastă sfântă carte adică Mineii, de oameni ai satului Dobrești bisericii noastre, cu preț 32 f[lorini] la anu 1800, Dechemvrie 24 zile.”*⁷⁹

Tămaia (județul Maramureș)

*„Această s[fântă] carte, anume Mineiu, s-au cumpărat pe banii s[fintei] biserici de Tămae cu optzeci de zloți; anul 1801 fiindu paroh în Tămae popa Hariton.”*⁸⁰

Josani (județul Bihor)

*„Această s[fântă] carte o am cumpărat eu, popa Dimitrie Tirla, cu bani(i) mei, cu 29 florinți vonași, [în] 1802, aprilie [...]”*⁸¹

Valea Vinului (județul Satu Mare)

*„[...] O au cumpărat jupânu Bărbuș Simion, cu soața sa Fagi Maria, cu 32 de zloți pentru sufletul fiului lor Ilie, ca să fie pomană veșnică [...] și o au dat pă sama sfintei biserici din Borhid. Și cine o va înstrăina de la sfânta beserecă să fie blăstămat și afurisit. Fiind parohuș Ioan Ferne 1802.”*⁸²

Subpiatră (județul Bihor)

„Această sfântă carte, anume Minei, s-au cumpărat cu bani buni drept 50, adică cincizeci de florinți von[ași]. S-au cumpărat cu bani[i] bisearici[i] care bani i-au strâns ctitor[i] sfintei biserici de aici din Satu Piatră și din alte sate cine au fă[cut] bine și dumnezeire de s-au îndurat văzând această sfântă biserică săracă. Iar cine s-ar afla să o fure sau să o mute dintr-această sfântă biserică din Supt Piatră să fie afurisit de 318 de sfinți părinți de la Nicheia.

⁷⁸ Florian Dudaș, *Memoria...*, p. 271.

⁷⁹ Ion B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 173.

⁸⁰ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 309.

⁸¹ Florian Dudaș, *Vechile...*, p. 182.

⁸² Elena Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 214-215.

18[0]3 iunie 22 [...].”⁸³ (Însemnare scrisă de către colportorul Toma Pârcălab din Teiuș).

Remeți (județul Bihor)

„Această sfântă carte o [au] cu[m]părat Duma Costea, cu 30 de florinți, și o datu la biserica din Bulz firiri firite și cine o fura sau o [a]r vinde să i să verse mațale ca lui Arie. Feru și arama să rujinească, iar trupul lui să nu putrezească. Scris-am în luna lu[i] i[u]nie în 24 [de] zile 18 sute 8 [1808]. Alexandru Popovici, fiind preot în Bulzu.”⁸⁴

Burjuc (județul Hunedoara)

„Acest Minei este al satului Tisa și s-au cumpărat 50 florinți [...] și s-au cumpărat în luna lui Martie 814 în 23 martie.”⁸⁵

Cornițel (județul Bihor)

„Această sfântă și dumnezeiască carte este a lui Tripon [...] și o au dat în mâna lui Popa Ioan al beserecei în Cornițel. Și o au cumpărat cu 34 de florinți să-i fie pomană [...]. Scris-am eu, Popa Ioan, [în] martie în 13 zile, în anu(l) 1821.”⁸⁶

⁸³ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 185.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 183.

⁸⁵ Maria Basarab, *op. cit.*, p. 65.

⁸⁶ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 178.

ITINERARIU LIVREȘTI

Câteva aspecte privind activitatea bibliotecilor românești din județul Mureș în secolele XVIII-XIX

MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

*Some Aspects Concerning the Activity of the Libraries from Mureș County
During the XVIIIth and the XIXth Centuries*

The history of the Romanians from Transylvania is closely connected to culture, as a means of fighting for political, national and social rights. During the XVIIIth and the XIXth centuries, Romanians have tried to use the power of information in order to manage this fight; thus, the interest for spreading knowledge within the ordinary people increased. There are many cultural associations that were founded and some of them have understood the role of library, which is the place the information can be stored.

So far, we have identified some different categories of libraries - such as public libraries, specialized libraries, particular libraries - but they all have the same purpose, the same objectives: to offer free acces to information, to contribute to the education of all people and to use what was already known about cultural and historical values of our past.

Keywords: *library, XVIIIth century, XIXth century, Mureș County, Transylvania, Romanians.*

În mod firesc, istoria unui popor, cultura sa, este strâns legată de modul în care informațiile intelectuale se păstrează și se transmit peste timp. Iar cea care stochează toate aceste informații este biblioteca,¹ în strânsă corelație cu biserica și cu școala, ceea ce i-a determinat pe unii

¹ N. Georgescu-Tistu, *Cartea și bibliotecile*, București, Editura Științifică, 1972, p. 15.

cercetători să conceapă acest sistem de păstrare a cunoștințelor sub forma triadei „biserica - bibliotecă - școală.”²

Crearea bibliotecilor publice românești se înscrie în cadrul mai larg al unui curent favorabil european. Peste tot în Europa, în secolul al XIX-lea, au fost organizate biblioteci populare, publice și naționale, muzee, alte instituții de cultură.³ Chiar dacă există decalaje temporare în ceea ce privește evoluția bibliotecii în țările române - avem în vedere regimul politic diferit în interiorul, respectiv exteriorul arcului carpatic, faptul că regulamentul de bibliotecă a apărut în Moldova și Țara Românească odată cu Regulamentele Organice, în anii 1830-1831, în vreme ce în Transilvania este întârziat până după constituirea ASTREI etc. - se observă o unitate de percepție asupra rolului și importanței bibliotecii în comunitate, precum și tendința clară de instituționalizare a lecturii publice.⁴

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, apar semne că lectura ajunge și în alte medii, afară de cele ale elitei.⁵ Mai exact, clasele elitare înțeleg importanța suplínirii sistemului de învățământ și consideră biblioteca drept cadrul corespunzător nu numai de alfabetizare, dar și de perfectare a cunoștințelor.

Dacă secolul al XIX-lea poate fi denumit drept „secolul bibliotecilor”⁶ este datorită faptului că numărul bibliotecilor crește uimitor și își dau concursul pentru aceasta toate societățile și asociațiile culturale acum organizate.⁷

Deși sunt încă rudimentar organizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în zona mureșeană, cu fonduri incomplete, care depind de donatori în cea mai mare parte, bibliotecile reprezintă o sursă primară de cunoaștere și o bună modalitate de răspândire a cunoștințelor, din orice domeniu, de orice tip (științific, de popularizare etc.) și la orice nivel. În

² Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 66.

³ *Ibidem*, p. 113.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 110.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania*, în *Probleme de bibliologie*, vol. 2, București, 1967, p. 120.

funcție de instituția fondatoare sau de fondatorul individual care le-a dat viață și vigoare și sub îndrumarea căruia își desfășoară activitatea, de grupul de cititori cărora li se adresează, bibliotecile mureșene pot fi sumar clasificate, după standardele de azi, drept *biblioteci publice* - precum cea a ASTREI; *biblioteci specializate* - precum cele ale reuniunilor de învățători, ale unor parohii, ale unor societăți; *biblioteci individuale* - precum cele înființate de Ioan Pop Maior, Partenie Trombițaș etc.

Din prima categorie, cea a bibliotecilor publice, face parte și **cabinetul de lectură** de la Reghin, care exista deja în anul 1778; de altfel, aceste cabinete erau considerate a fi foarte importante pentru promovarea lecturii și a interesului pentru viața intelectuală.⁸ Cabinetul reghinean era frecventat de numeroși intelectuali, fără deosebire de naționalitate și putea pune la dispoziția celor interesați multe lucrări, scrise în spirit iluminist.⁹ Ulterior, pe parcursul secolului al XIX-lea, mai sunt menționate două astfel de cabinete de lectură la Reghin - unul maghiar și unul german,¹⁰ dar care nu fac obiectul cercetării noastre. La fel cum nici Biblioteca Teleki de la Târgu-Mureș, deschisă publicului la 1802, nu intră în sfera noastră de interes, deși intelectualii români din zonă au avut acces la documente, după cum o dovedesc registrele mai vechi din bibliotecă.¹¹

Cu siguranță un mare impact a înregistrat **biblioteca ASTREI**, fondată în anul 1886 și având la bază biblioteca particulară a unuia dintre cei mai reprezentativi intelectuali ai Reghinului: I. P. Maior.

I. P. Maior s-a stins din viață în anul 1877 însă, în 1873, prin testament, și-a manifestat dorința ca biblioteca personală, care exista deja în anul 1848 - este posibil ca o parte din cărțile aflate în biblioteca lui să fi provenit din colecția unchiului său, Petru Maior, deși discuțiile legate de acest aspect sunt încă nelămurite - să constituie bazele unei biblioteci.

⁸ Gheorghe Buluță, *op. cit.*, p. 104.

⁹ Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, în *Vatra*, serie nouă, an XII, 1971, p. 13; Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, în *Reghinul cultural*, II, 1990, p. 83; Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin în epoca modernă*, în *Reghinul cultural*, I, 1982, p. 30.

¹⁰ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 84.

¹¹ A se consulta, în acest sens, studiile despre Biblioteca Teleki publicate în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, vol. I-VIII din perioada 2002-2009, editate de Biblioteca Județeană Mureș.

Motivul care l-a determinat să-și doneze biblioteca, să o pună la dispoziția tuturor celor interesați, reiese foarte clar dintr-un articol apărut în *Gazeta Transilvaniei* în anul 1872 și reluat ulterior și de către alți exegeți ai subiectului.¹² Conform articolului citat, „... acest venerand domn, văzând luptele mai multor preuți ai acestui tract protopopesc cu lipsele materiale și cunoscându-le dorul fierbinte de perfecționare și înaintare în știință și cultură, dispunând de una bibliotecă stătătoare din vreo 200 bucăți de cărți (sic) - de cuprins foarte instructiv - își manifestă generozitatea animei, oferind toate opurile dimpreună cu stelagiul necesar pre seama preuților tractului doritori de cultură, promițându-se a mai procura și alte opuri mai noi eșite în limba română...”

Inițial, biblioteca a fost organizată la Gurghiu, atât din lipsă de spațiu, cât și din motive ce țineau de legăturile personale pe care Maior le avea cu preotul greco-catolic Mihai Crișan de la Reghin, un personaj controversat, acuzat de egoism și indiferență.¹³ Amănunte despre acest aspect sunt invocate de cercetătorii Liviu Boar și Grigore Ploeșteanu, care subliniază nemulțumirea iscată în rândul unei părți a populației de lipsa de interes a preotului față de pregătirea școlară a copiilor din parohie. Ulterior, în 1877, un grup de intelectuali din Reghin resping acuzele aduse la adresa preotului, pe care încearcă să-l reabiliteze.¹⁴ Ei susțin că cele afirmate anterior în legătură cu preotul Mihai Crișan reprezintă „pură calumnia în totă splendoarea lor.” Dimpotrivă, este un „protopopu bunu,” care s-a implicat activ în activitatea bisericii și a școlii locale și care a dat dovadă întotdeauna de bună-credință.

Întârzierea provoacă nemulțumirea lui Maior care, în 1876 își asumă dreptul de a reveni asupra deciziei de donație și de a „dispune în alt mod

¹² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 22, 27 februarie / 15 martie 1872, p. 3; vezi și Marin Șara, *Biblioteci...*, p. 13.

¹³ Liviu Boar, Grigore Ploeșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, în *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene: studii și articole*, coordonator Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior” Reghin, 1995, p. 29.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 41, an XL, din 10 mai 1877, p. 3, articol semnat de „Alessandru Ternoveanu, par. si not. tractuale, Petru Precupu, par. Solovestrului, Teodoru Stavilla, par. Falfaleului, Blasiu Precupu, par. M.-Huducului.”

despre cărțile, ziarele și teca aflătoare în Gurghiu.”¹⁵ Se stinge din viață înainte de a vedea biblioteca deschisă și urmează un nou episod în care rolul principal revine lui Daniel Fărcaș, care se angajează să se ocupe de organizarea acesteia.¹⁶

Daniel Fărcaș ne oferă chiar un amplu istoric al bibliotecii maiorene; după spusele sale, aflându-se din întâmplare în casa lui Ieremia Harșianu, preot greco-catolic, alături de alți intelectuali români, la 15 octombrie 1878, s-a pus în discuție și soarta bibliotecii lui I. P. Maior. În urma întâlnirii, s-a convenit ca soarta bibliotecii să fie încredințată lui Fărcaș, care urma să se ocupe de reorganizarea acesteia și repunerea ei la dispoziția tuturor celor interesați pentru a duce la îndeplinire dorința donatorului.¹⁷ Din nefericire, spune Fărcaș, în anul 1879, la ultima ședință a intelectualilor români pe această temă, situația era neschimbată.

În anul 1886, biblioteca, împreună cu suma de 75 de florini și 13 crăițari, dar și cu mobilierul necesar, a fost preluată de către membrii ASTREI și a devenit biblioteca Despărțământului Reghin al asociațiunii.¹⁸ Într-un raport al ASTREI din 5 iunie 1886 se amintește faptul că, „Primind biblioteca fericitului I. P. Maior, conform concludului adunării generale constitutive, de la Dl. Nicolau Petru, acea până când vom dispune de un local mai potrivit s-a așezat într-o odaie aparținătoare școlii din Reghin.” Este doar o soluție de moment, deoarece este vizată și obligativitatea comitetului astrist de a se îngriji de „comoditatea lectorilor.”¹⁹

Încă de la înființare, biblioteca ASTREI avea obiective foarte clar conturate: răspândirea și promovarea gustului pentru lectură, accesul la baza de informații necesare pentru mai buna organizare a vieții de zi cu zi, colectarea și păstrarea acelor informații care constituiau fundamentul pe care se construia identitatea națională. Sursele de completare a colecțiilor din biblioteci urmau să fie constituite din donații, achiziții și, nu în

¹⁵ Liviu Boar, Grigore Ploeșteanu, *op. cit.*, p. 29; vezi și *Gazeta Reghinului*, IV, nr. 8, septembrie 1993.

¹⁶ Daniel Fărcaș, *Afacerea bibliotecii I. P. Maior*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 56 din 10 / 22 martie 1885, p. 2-3..

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 84.

¹⁹ *Ibidem*, p. 94, preluat din Arhivele Statului Sibiu, *Fond ASTRA*, pachet 63, nr. 200.

ultimul rând, din fondurile strânse cu prilejul unor reuniuni, conferințe, chiar petreceri de vară, organizate periodic, având o taxă mică de participare.²⁰

Fondul bibliotecii era destul de redus; cu toate acestea, datorită interesului și eforturilor depuse de George Maior, învățător din Reghin, biblioteca a evoluat în mai multe sensuri: și-a îmbogățit fondul de carte prin donații și achiziții anuale; avea în permanență la dispoziție bani pentru cumpărarea de cărți noi.²¹ Astfel, conform unor date statistice, la 30 iunie 1890, fondul de achiziții însuma 100 de florini și 80 cr.; în 1894 crește la 121 de florini și 55 cr., pentru ca în 1898 să însumeze 150 de florini și 96 de cr.²²

Fără a mai zăbovi prea mult asupra etapelor parcurse de biblioteca ASTREI în evoluția ei, putem aminti doar că s-a întocmit și regulamentul provizoriu de funcționare, care a și fost aprobat de către adunarea generală a despărțământului,²³ iar conform unei dări de seamă a conducerii despărțământului, din 10 august 1905, se spune în legătură cu biblioteca: „*notăm cum că aceasta este așezată într-o odaie acomodată a edificiului școlii române din Reghin și se poate întrebuința pentru iubitorii de lectură.*”²⁴

De remarcat faptul că, din punctul de vedere al regulamentelor de bibliotecă, sistemul bibliotecilor din Transilvania datorează mult ASTREI care, încă din 1869, stabilea condițiile de funcționare, orarul, obligațiile bibliotecarului și ale cititorului, modalitățile de împrumut etc., conform unui regulament care, în mare parte, își păstrează și azi valabilitatea.²⁵

Din categoria bibliotecilor specializate - așa cum ne-am luat libertatea de a le clasifica - fac parte atât bibliotecile școlare sau ale unor societăți sau reuniuni ale învățătorilor, cât și cele ale unor parohii sau

²⁰ *Ibidem*, p. 90.

²¹ Idem, *Biblioteci...*, p. 13.

²² Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 89.

²³ Idem, *Biblioteci...*, p. 13..

²⁴ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 89.

²⁵ *Regulament despre modul întrebuințării Bibliotecii Asociațiunii Transilvane Române pentru Literatura și Cultura Poporului Român din 11 august 1869*, în Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *Istoria bibliotecilor din România în legi și documente (1817-1944)*, vol. 1, Constanța, Ex Ponto, 2001, p. 58 sau *Transilvania*, II, 1869, p. 227-228.

societăți, al căror domeniu de interes nu este, la prima vedere, deloc legat de procesul de culturalizare, dar care se implică masiv în viața culturală.

La acest nivel al cercetării, cea mai veche bibliotecă specializată despre care s-au găsit informații - și acestea destul de vagi - este cea a **Gimnaziului Evanghelic** din Reghin, fondată în 1857. Deși era o bibliotecă săsească, în colecțiile sale se găseau în egală măsură cărți rare, inclusiv incunabule, care stârneau interesul tuturor intelectualilor, indiferent de originea etnică, dar și cărți vechi românești, din diverse domenii ale științei, culturii, teologiei, geografiei, istoriei etc.²⁶ Scopul bibliotecii era acela de a contribui la instruirea tineretului școlar.

În evoluția ei, biblioteca cunoaște etape de dezvoltare masivă, dar și perioade de stagnare; astfel, dacă până în 1860 stagnează, în deceniul următor cunoaște un important salt cantitativ și calitativ. Explicația acestui salt este foarte simplă: în decembrie 1866, conferința învățătorilor locali a lansat un apel către toți locuitorii orașului, prin care se cerea sprijinul în vederea organizării unei biblioteci în adevăratul sens al cuvântului - locuitorii sunt invitați să doneze cărți pentru această bibliotecă, în special opere vechi sau cărți pentru tineret.²⁷ Mai mult, se cere și sprijin financiar, în valoare de 2 florini pe an, necesar pentru achiziționare de noi cărți și buna organizare a activității de bibliotecă. Răspunsul populației este mai mult decât binevoitor: în primul an, suma strânsă se ridică la 36.511 florini și 18 craițari.

În plus, conferința învățătorilor de la 1 martie 1867 introduce un articol nou în regulamentul de funcționare al bibliotecii, care prevede obligativitatea elevilor de a contribui semestrial cu suma de 25 de craițari la îmbunătățirea colecțiilor.

În anul 1867, biblioteca înregistrează un nou salt; în urma unificării fondului cu cel al bibliotecii districtului bisericesc evanghelic, își schimbă denumirea, devenind **Biblioteca Stabilimentului Școlar Evanghelic din Reghinul Săsesc unită cu Biblioteca Districtului Bisericesc Evanghelic din Reghinul Săsesc**. Fondul a crescut semnificativ în fiecare an, prin donații de la diverse asociații și societăți culturale, precum și de la persoane particulare, ajungând să fie considerată una dintre cele mai

²⁶ Marin Șara, *Biblioteci...*, p. 13.

²⁷ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 85.

importante biblioteci săsești din acest ținut al Reghinului; astfel, de la 13 volume în 1857,²⁸ în anul 1868 ajunge deja la un fond de 1245 de volume.²⁹

După unificare, în anul școlar 1867-1868, consistoriul pe țară al Bisericii Evanghelice hotărăște ca toate sumele rămase necheltuite prin neocuparea sau suplinirea unor posturi de învățători să fie folosite pentru îmbunătățirea fondului bibliotecii; în plus, atât consistoriul cât și *Societatea pentru cunoașterea Transilvaniei* (Verein für siebenbürgische Landeskunde), trimit exemplare din toate publicațiile lor. Astfel, în anul 1889, fondul însumează 1698 de volume.³⁰

Biblioteca s-a bazat în mare măsură pe donații de carte din partea atât a unor asociații, cât și a unor particulari. Printre cei care au oferit donații în cărți sau bani, îi putem aminti pe Samuel Kromer, măcelar, care donează o mare parte din banii obținuți în urma vânzării unei livezi (1.501 florini); Simon Samuel, comerciant evreu care lasă prin testament bibliotecii suma de 13 florini și 50 de crăițari; moștenitorii preoților Daniel Schuler din Batoș, Georg Klein din Ideciu de Jos, Samuel Fritsch din Dedrad, Iosif Beniamin Hellwig din Reghin, Andreas Zimmermann, Schuler von Libloy, Johann Kaiser etc.³¹ Faptul că printre donatorii cei mai importanți se regăsesc doar etnici germani nu influențează foarte mult structura bibliotecii; putem afirma acest lucru, deoarece conform catalogului publicat la Sibiu în 1904, se regăsesc în fondurile bibliotecii cărți de referință pentru istoria românilor, precum sinteza de istorie românească scrisă de A. D. Xenopol. Ponderea cărților în limba română capătă mai mare greutate după anul 1900, ceea ce îngăduie definirea bibliotecii, e adevărat, în 1921, drept „o comoară tăinuță.”³² Mai mult, se consideră că „a fost necesar ca aceste cărți să ajungă în mâinile publicului, ca prin aceasta volumele existente să contribuie la ridicarea nivelului de cultură al maselor.”³³ Un tabel privind evoluția fondului³⁴ arată pe de o parte care

²⁸ *Ibidem*, p. 85.

²⁹ Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene până la 1918*, în *Marisia*, XIII-XIV, 1983-1984, p. 260.

³⁰ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 85

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii...*, p. 26.

a fost reacția oamenilor, a societăților culturale la apelul privind susținerea financiară a bibliotecii, dar ne oferă și o imagine mai clară privind modalitățile de îmbunătățire a fondului de bibliotecă la sfârșit de secol XIX.

An	Asociații, instituții, corporații	Persoane particulare	Achiziții	Total
1879	52	22	6	80
1880	18	10	10	38
1881	64	66	58	188
1882	66	38	61	165
1883	34	43	37	144
1884	45	33	145	223
1885	58	77	32	167
1886	76	20	40	136
1887	42	105	39	186
1888	73	36	102	211
1889	69	71	20	160
Total	597	521	580	1698

Tot la Reghin a funcționat și **Biblioteca Profesorilor de la Colegiul de Fete Romano-Catolic din Reghinul Săsesc**, înființată în 1870, precum și cea a **Tineretului Școlar**, ale cărei baze au fost puse în același an. Ambele biblioteci sunt menționate în *Calendarul maghiar din Ardeal*, editat la Cluj-Napoca în 1930 - dar al cărui conținut încă nu-l cunoaștem direct, ci doar prin intermediul altor cercetători - care subliniază faptul că fondurile cuprindeau atât cărți în limba română, cât și în limba maghiară.³⁵

Un moment deosebit pentru reghineni și, prin extensie, pentru români, a fost înființarea **Bibliotecii Școlii Românești din Reghin**, cu ajutorul ASTREI. În anul fondării acestei biblioteci - 1879, Comitetul ASTREI a oferit școlii din Reghin un set de 15 cărți,³⁶ care făceau parte

³⁵ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 261.

³⁶ *Ibidem*. M. Șara citează *Observatorul*, 2, nr. 62, 4 / 16 august 1879.

dintr-o donație mai amplă, pusă la dispoziția ASTREI de către I. M. Rîureanu din București.³⁷ De altfel, în același an, I. P. Maior îi mulțumește public acestuia pentru donația făcută.³⁸ Școala românească din Reghin a contribuit masiv la educarea, în spirit național, a unui mare număr de intelectuali români; a contribuit, de asemenea, la menținerea dragostei pentru cultura românească și specificul ei și, nu în ultimul rând, la întărirea aspirațiilor pentru libertate și unitate a tuturor românilor. De-a lungul timpului, au studiat aici personalități marcante ale vieții cultural-politice românești, precum Andrei Ghidiu, Teodor Ciontea, Virgil Onițiu, Miron Cristea, Vasile Hossu etc.³⁹

Și învățătorii din tractul Iernut au înțeles necesitatea constituirii unei biblioteci, pe care au și organizat-o la sfârșitul secolului al XIX-lea; rolul acesteia a fost înțeles de la început de către intelectualii români din zonă; astfel, la începutul secolului, biblioteca avea deja un fond destul de consistent, constând în 21 de opuri în 51 de volume.⁴⁰

În ceea ce privește bibliotecile unor parohii, o putem aminti, în acest stadiu al cercetării, pe cea a **Parohiei Greco-Catolice din Târgu-Mureș**, care exista înainte de 1848. Conform procesului verbal de licitație pentru bunurile preotului paroh Ilie Farago, întocmit la 26 martie 1849, parohia greco-catolică din Târgu-Mureș pare să fi administrat cea de a doua bibliotecă românească din localitate; la poziția 199 a procesului verbal amintit, figurează o „*ladă incuiată*,” în care erau așezate 101 cărți legate și 45 nelegate. Este posibil ca, la începutul secolului XX, această bibliotecă să-și fi continuat activitatea sub numele de „*biblioteca bisericească*” din Târgu-Mureș.⁴¹

Importantă este și implicarea în viața culturală românească a unor societăți care, la prima vedere, nu au nici o legătură cu acest domeniu; putem aminti, în acest sens, **Biblioteca Societății Cetățenești și Industriale din Reghinul Săsesc**. Înființarea acestei biblioteci, în anul

³⁷ *Ibidem*, p. 88.

³⁸ Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii...*, p. 251.

³⁹ Grigore Ploșteanu, *Aspecte...*, p. 28.

⁴⁰ Gheorghe Andreica, *Monografia orașului Iernut până în 1947*, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2007, p. 132.

⁴¹ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Târgu-Mureș înainte de 1848*, în *Vatra*, serie nouă, an I, nr. 3, 1971, p. 177.

1874, face parte dintr-o tendință mai generală înregistrată în epocă; anume, interesul manifestat de societățile culturale ale meseriașilor de a pune bazele unor biblioteci, care să ajute la mai buna pregătire profesională a membrilor. În anul înființării, biblioteca însuma deja un fond uriaș pentru acea vreme - 1.400 de volume, așezate într-o singură încăpere.⁴²

Am lăsat intenționat la final inițiativele individuale de constituire a unor biblioteci. Cunoaștem deja importanța bibliotecii lui I. P. Maior, care a stat la baza celei a ASTREI. Pe aceeași direcție se înscrie și **Biblioteca protopopului Partenie Trombițaș**, care exista înainte de 1848 și cuprindea o destul de generoasă colecție de documente: tipărituri din secolul al XVIII-lea, colecții incomplete de periodice, precum *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român* - la care era atât colaborator, cât și abonat și pe care, în anul 1875, le-a oferit ASTREI contra unei sume de bani, lucrarea lui Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară* și, nu în ultimul rând, documente privind cele 19 parohii din protopopiatul ortodox al Târgu-Mureșului.⁴³

Putem aprecia că, indiferent de rațiunile care au dus la înființarea unei biblioteci, indiferent de publicul căreia i se adresa, biblioteca rămâne o majoră sursă de informare, de valorificare a ceea ce se cunoștea deja despre trecutul istoric, despre valorile culturale, despre specificul nostru național și, nu în ultimul rând, o modalitate de educare și consolidare a românismului. Se poate afirma că, sub impulsul luptei pentru păstrarea identității naționale, biblioteca încearcă să suplinească o lacună a sistemului de învățământ, în condițiile în care inițiativa constituirii unor fonduri de carte preocupă în egală măsură organismele asociative, dar și persoane particulare. Mai mult, prin prisma valorii documentare a cărților deținute, bibliotecile îngăduie și facilitează racordarea românilor la curentele europene de opinie.

⁴² Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor...*, p. 13; Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii...*, p. 261.

⁴³ Grigore Ploșteanu, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în *Revista bibliotecilor*, XXV, nr. 8, aug. 1972, p. 486; vezi și Idem, *Lectori români...*, p. 17.

Bibliotecile Blajului, modernizarea educației și dezvoltarea elitelor intelectuale românești din Transilvania (1850-1918)

Dr. NICOLAE VICTOR FOLA
Grupul Școlar de Chimie Industrială Tîrnăveni

Abstract

The Libraries from Blaj, the Modernization of Education and the Development of the Romanian Intellectuals from Transylvania (1850-1918)

The investigation of the history of education, considering the arhidieceșane schools, having tradition in Blaj - the Theology Faculty, Superior Secondary School and the Pedagogic Institute - interferes with the appearance of instruction with a pragmatic purpose, the training of the graduates for the integration in different specialized activities of the society.

The libraries, as the main scientific components of documentation, have supported the educational and intellectual activities, according to the tradition of the XVIIIth century (one of the reasons being the activity of the arhidieceșan printing house). They permanently developed and enriched, not only the particular ones, such as T. Cipariu's library, which is the most important, but also those of the scholar institute from Blaj. The libraries have expanded the funds for books and they organized themselves according to the law and they enlarged the acquisition of foreign books through the connections with Central European countries and Romanian Kingdom.

The influences of Kantian thinking, together with the European liberalism of the time, received on different channels, have contributed to the development, in moderate forms, of the elements of applied ethics and education, having their own personality in the social background of the time. The same happened to the influences concerning the new European pedagogical methods of learning.

Among the graduates, a very important percent have studied the theology - the elite followed theology and philosophy not only at Rome, but also at Viena and Budapest. From those with a higher preparation, we may mention the lawers, engineers and physicians.

Keywords: *Libraries from Blaj, Romanian education, Romanian culture, Transylvania, Romanian intellectuality, school, Romanian elite.*

Ca urmare a măsurilor de reformă austriece, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, românii transilvăneni au profitat de oportunitățile create în principal în domeniul învățământului. Pe fondul vechi al învățământului uniformizat de respirație latină, se manifestă educația modernă de factură tehnică, științifică și birocratică și se ajunge la o apropiere sensibilă între români (care, dezvoltându-și rețeaua internă, și-au creat șanse noi de afirmare) și maghiari (aceștia din urmă beneficiau încă de un suport politic provincial puternic).¹

Cu începere din anul 1830, un loc aparte îl are Liceul Teologic Episcopal al Blajului, dar se dezvoltă și Seminarul - care din anul 1832 devine Facultate cu patru cursuri - respectiv gimnaziul, instituții care prin funcțiile îndeplinite (propedeutică, profesională și ideologică) au avut un rol important în închegarea ideologiei naționale. Pe lângă liceu, funcționau *Facultas Theologica* și *Facultas Philosophica*, de nivel universitar, iar corpul didactic al tuturor acestor instituții cuprindea profesori distinși, precum: Timotei Cipariu (preda teologie dogmatică, filosofie, limbile ebraică și greacă), Șt. Moldovan (preda matematică după manualul lui Hornyai), Ioan Rus (pentru istorie universală după manualul lui M. Bolla), D. Coroianu (preda fizică după manualul lui Kezi).

Prestigioși profesori erau și Simion Bărnuțiu, secondat de I. Dragomir (filosofie), G. Draja și I. Cristoceanu (matematică), N. Marcu (fizică), I. Rusu (cronologie, geografie) și teologii V. Rațiu, Șt. Boer, S. Fulep. În predarea tuturor disciplinelor se urmăreau două aspecte: a) agerimea minții (*solertia*); b) înaintarea în cunoașterea materiei (*progressus*). Datorită insistențelor repetate ale episcopului Ioan Lemeny, directorul școlilor, la Guvernul Transilvaniei și la Cancelaria Aulică din Viena, s-a aprobat ca liceul blăjean să funcționeze ca liceu academic, diplomele studenților aveau valoare de atestate universitare recunoscute, iar deținătorii lor se puteau încadra pe diverse posturi administrative din

¹ R. Câmpeanu, *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 314-315.

Transilvania.² Cărțile folosite proveneau din Biblioteca călugărilor basilitani, din donații episcopale etc.

În cataloagele bibliotecilor se aflau exemplare din literatura didactică europeană, unele specifice iluminismului și postiluminismului, dar și lucrări ale clasicilor, manuale de istorie, redactate în manieră pragmatică (istoria universală se folosea la predarea istoriei bisericești și apoi se autonomizează); este cazul unor lucrări scrise de Hubner, Palma, Prez, dar și ale lui Petru Maior și Samuil Micu, precum și a compendiilor de filosofie ale lui Immanuel Kant, W. T. Krug, Șt. Marton, J. Werner, J. K. Likavetz etc.

Studiosul Nicolae Pauletti avea cinci cataloage de cărți, cu peste 230 de titluri eterogene ca și conținut - literatură, poezie, teatru, istorie, dar și științe, traduceri din literatura engleză, franceză, germană, italiană, alături de cărți tipărite în Țara Românească și Moldova, care circulau în București.³ În școlile blăjene, între anii 1754-1848, au absolvit 10.780 elevi și studenți - 900 au terminat liceul între anii 1831-1848, iar între anii 1814-1852 au absolvit 516 teologi, dintre care 303 facultatea.⁴ La Sibiu, până în anul 1811, nu a funcționat un seminar propriu-zis. În schimb, la Blaj, facultatea era organizată după modelul vienez al Sf. Barbara (cu rector, vicerector, prefect de studii și ductor), iar studenții valoroși urmau studii în capitala imperială sau în alte centre. Până în anul 1848, 120 de bursieri ai Blajului au urmat linia inițiată de Inocențiu Micu și au făcut studii la: Roma, Viena, Trnavia, Bratislava, Lemberg, pe când dintre auditorii Școlii de preoție din Sibiu doar 12 au urmat acest drum; iar în ceea ce privește

² I. Mârza, *Noi contribuții documentare la cunoașterea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în *Revista de istorie*, tom 29, p. 1215-1221; Idem, *Școală și națiune (școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 59-60, 205-206.

³ I. Mârza, *Școală și națiune...*, p. 148-153, 185-186; Livia Ardeleanu, *Fondul documentar al Bibliotecii Centrale Blaj*, în *Din istoria arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, Cluj-Napoca, s.n., 1995, p. 96-98; Sidonia Puiu Farcaș, *Contribuții la istoria Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepte și principii de organizare până în anul 1860*, în *Biblioteca și cercetarea*, Cluj-Napoca, 1985, p. 243-250.

⁴ I. Mârza, *Școală și națiune...*, (Anexa), p. 181, 193.

conducerea școlii, starea materială a acestora, raporturile cu autoritățile, structurile curriculare (clasele, orarul școlar, programele, examene, bursele pentru străinătate) se constată superioritatea învățământului blăjean.⁵

După cum s-a remarcat, până în anul 1848, Biserica Greco-Catolică din Transilvania, profitând de absolutismul conservator, și-a recăpătat o pondere egală cu cea a fraților ortodocși, prozelitismul ei fiind favorizat de conducerea străină, sârbească. Jumătate din „*inteligenta*” românilor de la mijlocul secolului al XIX-lea (știutorii de carte, abonați ai ziarelor și absolvenții de școli mai înalte) erau preoți. Activitățile publice secularizate ale preoților se pot separa foarte greu de rolul lor ecleziastic. În anii perioadei liberale (1861-1865), s-a manifestat militantismul unor preoți greco-catolici, în primul rând al lui Alexandru Sterca Suluțiu, cel dintâi mitropolit, care a apărat interesele țăranilor români supuși ingerințelor autorităților comitatense maghiare. Andrei Șaguna a fost mai prudent. În majoritatea cazurilor, în cursul alegerilor pentru dieta de la Sibiu din 1863, votul românilor s-a unificat. Orientarea conciliatoristă în problema națională (explicabilă în sensul apărării credinței și poziției proprii), /fără virgulă este prezentă la greco-catolici și provine din simpatiile teologice și din seminarii. La românii ortodocși, tendința este mai evidentă începând cu Șaguna, se accentuează sub urmașii lui (Partidul Moderat Conservator) și merge până la controversata politică a lui Vasile Mangra, în timpul primului război mondial.⁶

În spiritul - și litera, desigur - legii învățământului austriac, elaborată între anii 1848-1854, *Entwurf der Organisationen...* (cu prevederi pentru toate instituțiile de învățământ, inclusiv cel superior), lege de modernizare a structurilor sistemului educațional, considerată drept *Magna Carta* (fiind definitivată sub ministeriatul energicului birocrat, contele Thunn Hohenstein), școlile Blajului, ca și ale întregii Transilvanii, de fapt, au cunoscut progresiv modificări curriculare de fond. Fără a aborda problematica concepțiilor teoretico-filosofice, respectiv a celor pedagogice,

⁵ Idem, *Seminarul arhidiecesan din Blaj și Școala de preoție din Sibiu*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXII, 1992, p. 70-71.

⁶ J. Niessen, *Relațiile interconfesionale în procesul formării națiunii române din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXII, 1992, p. 82-83.

și nici a implicațiilor lor practice,⁷ vom evidenția câteva componente semnificative. Se consacră în programe rolul științelor naturale și al matematicii (asociată, în ultimii anii, cu predarea fizicii și chimiei) ca o componentă nouă. Cu pondere importantă rămân limbile clasice, alături de care se predau limbile materne, necesare în Transilvania multietnică. Se inițiază, cu caracter opțional, predarea limbii franceze. Limba germană, oficială în anii neoabsolutismului și introdusă și în școlile medii, avea, în intenția oficialităților, rolul de „liant” și factor de comunicare în diverse sectoare de activitate. Pentru realizarea caracterului practic al școlilor se pune accent pe caracterul intuitiv al instruirii, se constituie „muzee” (săli specializate, laboratoare) pentru orele de științe ale naturii, fizică și chimie, colecții de arheologie și numismatică pentru istorie. Concomitent cu extinderea producției tipografice, dar și în funcție de sumele disponibile, inclusiv prin donații, se dezvoltă fondurile bibliotecilor. Nevoia de manuale este permanentă, însă prea puține erau performante și erau supuse unor influențe contradictorii și, desigur, unor interese, care erau impuse de factorii decizionali.

Se cunoaște situația instituțiilor de învățământ din Transilvania acestei perioade, când era prezentă dependența de posibilitățile financiare a comunităților și confesiunilor, iar mai târziu, de autoritățile budapestane și locale, deci de „meandrele” unor factori politici și birocratici. Școlile reale, care din anul 1875 aveau 8 clase, ca și gimnaziile, deși în intenția legiuitorilor urmăreau scopuri pragmatice (n. n.), erau deschise în mică măsură românilor majoritari care ar fi intenționat să urmeze profesii în industrie, comerț, bănci.

Astfel, românii, majoritari etnic, aveau din anul 1869 o singură școală de acest profil, la Brașov, și, în aceeași localitate, o școală de comerț. După intrarea în vigoare a pactului dualist, din cele 26 de licee din Transilvania, numai 5 erau destinate românilor, maghiarii aveau 16, sașii și șvabii aveau 5. Școlile normale românești, atât de necesare, erau și ele puțin numeroase, iar unele au funcționat scurt timp. Cât despre

⁷ N. V. Fola, *Școlile din Blaj între anii 1850-1918 (Evoluția instituțională și contribuția la dezvoltarea elitelor intelectuale românești)*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, ediția I 2008 și ed. a II-a 2009.

numeroasele așteptări, respectiv proiecte de aprobare a înființării și a finanțării cel puțin parțiale a unor institute sau a unor universități, se cunoaște că acest lucru va fi posibil abia după Marea Unire.⁸

După revoluția de la 1848-1849, respectiv războiul civil consumat atunci, la Blaj s-a dezvoltat *biblioteca liceului*, utilizată de profesorii tuturor școlilor; de menționat faptul că era modestă inițial și documentarea se făcea prin împrumut de carte și acordarea unor sume de sprijin pentru cei care se perfecționau. Cu începere din anul 1862 au funcționat și *biblioteca studenților teologi* și cea a *Institutului preparandial* (pedagogic). Studenții și-au constituit Societatea de lectură „Inocențiu Micu Clain,” a cărei activitate se conjuga în cadrul manifestărilor societății civile cu activitățile Reuniunii meseriașilor și a/fără celei a femeilor greco-catolice.

Începutul constituirii bibliotecilor din a doua jumătate a secolului al-XVIII-lea se leagă de activitatea pleiadei de cărturari care au constituit Școala Ardeleană. Blajul concentra atunci activități de tipografie și librărie, necesare nu numai cultului, dar și școlilor sale. În catalogul pe care îl întocmește în anul 1777, cu ocazia plecării la Viena, Samuil Micu include și tipărituri din Principate: *Biblia de la București* din anul 1688, *Evangelhia greco-română* tipărită de Antim Ivireanu, *Mineele* lui Mitrofan, *Cazania* lui Varlaam. Cărturarii Blajului nu au constituit doar o bibliotecă teologică, ci, pe cât posibil, și enciclopedică, dar predominant orientată spre istoriografie. Până la primul război mondial, colecții de bază i s-au asociat bibliotecile locale, de învățământ și particulare. Între ultimele, la diferență considerabilă de celelalte, se distinge biblioteca lui Timotei Cipariu, eruditul canonic autodidact, cunoscut în lumea savantă europeană, o parte a ei fiind distrusă, alta furată, în timpul evenimentelor din 1848-1849.⁹ Pasiunea bibliofilă a lui Cipariu s-a concretizat în achiziționarea și folosirea a 9000 de volume și stăruința de a învăța 12

⁸ *Istoria Românilor*, volumul VII, tom I, coordonator academician Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 823-824.

⁹ Gh. Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 67; despre biblioteca lui T. Cipariu vezi Sidonia Puia, Denisa Dora, *Biblioteca lui Timotei Cipariu*, 5 volume, Cluj-Napoca, Biblioteca Academiei, s.a.

limbi străine, între care greaca, latina, ebraica și mai multe limbi orientale, ceea ce i-a adus cooptarea în Societatea Orientală Germanică de la Leipzig. Pe lângă autorii antici, a colecționat și scrieri bizantine, renaștentiste, ale autorilor moderni francezi, biblioteca sa fiind de factură lingvistică, filologică și istorică.¹⁰

Sub influența culturală central-europeană, reprezentanții elitelor blăjene promovează direcțiile de acțiune cu care au intrat în contact. Samuil Micu, studiind la Viena nu numai disciplinele teologice, dar și umaniste, introduce la Blaj elemente de teologie morală. La începutul secolului al XIX-lea s-a extins în școlile blăjene și predarea istoriei universale, a unor capitole de filosofie și a științelor. În conspectul lucrării *Theses ex Ethica Christiana Universalis* sunt prezente elemente de antropologie și etică creștină aplicată. În anii 1840-1850, la *Antropologie*, pe lângă *Metodul moral* și caracteristicile de comportament interpretate din perspectivă creștină, se definește aspectul moral al libertății, libertatea politică/liberalismul oarecum (n. n.), dar și elemente de practică (cauzele acțiunilor umane, datoriile guvernanților și ale guvernaților, sancționarea actelor sociale, caractere și comportamente vicioase și periculoase). În *Etica creștină aplicată*, pe lângă fundamentarea credinței prin „știința religiei,” se tratau aspecte de cunoaștere, obligații morale, acte morale deficitare, exteriorizarea credinței în contextul ameliorării atitudinilor și comportamentelor umane.¹¹

Pe plan teoretic-filosofic, dar și politic (ideologie influențată și de liberalismul central-european - n.n.), se face simțită influența kantianismului, conjugată și cu elemente de drept istoric provenit din spațiul german și cel italian. Dacă inițial elemente de filosofie kantiană erau predate la Blaj de T. Cipariu, inovația - predarea în limba română - o face Simion Bărnuțiu (ambii utilizau manualul lui W. T. Krug, cu prelucrarea dreptului moral și al eticii). Nu întâmplător, triada - dreptul subzistenței personale, libertății și egalității personale - extinse la nivelul comunității naționale se reflectă în punctele programatice ale celei de-a

¹⁰ Gh. Moldovan, *Timotei Cipariu, colecționar de cărți rare și prețioase*, în *Biblioteca*, București, nr. 1-2, 2007, p. 10.

¹¹ I. Mârza, *Ethics Teaching in the Schools of Blaj (the Vth decade of the XIXth century)*, în *Transylvanian Review*, nr. 2, 1994, p. 52-56.

doua Adunări de la Blaj (3/15 mai), fiind dezvoltate ulterior la Iași de Simion Bărnuțiu.

Ca centru cultural, Blajul era în atenția tinerilor intelectuali români de pe ambele versante ale Carpaților. Dimitrie A. Sturza, student în Germania, prezenta în anul 1850 în numele unui grup de colegi un proiect de asociație culturală pentru toți românii, reședința urmând a fi în orașelul de la confluența Târnavelor. Scopul acestei reuniuni era... „*de a deștepta activitatea literaților noștri în scopul acesta (al ridicării calitative și progresului - n.n.) și de a înlesni tipărirea lucrărilor lor, privitoare la toate ramurile acestea de cultură.*” La Comisiunea literară sunt solicitați Timotei Cipariu, ca președinte, iar ca membrii canonicul Alexi, Aaron Florian, G. Barițiu, Al. Hurmuzachi, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Pumnul, Anastasie Șandor, I. Stamatescu.¹² Autorul citat menționează după revoluție și un proiect avansat privind înființarea la Blaj a unei Universități românești, care să includă și o facultate de teologie ortodoxă, una din numeroasele variante/așteptări care nu s-au realizat. După întregirea țării se aștepta punerea în discuție a mai vechii propuneri, însă Blajul nu întrunea condițiile necesare de infrastructură și nici alte condiții. Nu s-a acceptat nici sugestia lui Vasile Pârvan ca liceul să aibă un statut diferit de al celorlalte unități similare.

Contactele spirituale europene, respectiv „*coridoarele culturale*” cum le numește academicianul Răzvan Theodorescu, făceau la finele secolului al XVIII-lea legătura între Göttingen și Flandra, pe de-o parte, și spațiile austriac, maghiar și românesc (Sibiu, Blaj, Iași și București) și, mai departe, spre Rusia lui Petru cel Mare și Athosul grecesc, pe de altă parte. Pe lângă activitățile specifice, bibliotecile publice și particulare au reprezentat o foarte bună școală de inițiere în cultura umanistă, dar și o formă de propagandă legată de școală, biserică, tipografie și editură. De aceea, bibliotecile devin un veritabil plămân, respirând aerul curat al culturii europene, ca o cale de pătrundere și statuare a imaginii omului modern. Luminismul, într-o schiță a posibilelor legături spirituale, lega Blajul, prin Buda, cu Viena, spre nord cu Lembergul, spre sud cu Thessalonicul, spre

¹² O. Bârle, *Istoria școlilor Blajului*, în *Omagiul școlilor Blajului*, Blaj, s.n., 2000, p. 109.

sud și est cu Iași, Galați și București. În spațiul românesc se receptau lucrări ale lui Voltaire, Rousseau și, în măsură mai consistentă, cele care veneau din spațiul iluminismului greco-austriac moderat. În tipografia de la Buda se tipăreau cărți în sârbo-croată, română, slovenă, bulgară, maghiară, greacă etc., gramatici (inclusiv cea a lui Șincai), lexicoane (și *Lexiconul de la Buda*, *Dicționarul româno-latin-maghiar* a lui P. Maior), istoria lui S. Micu și P. Maior, istorii maghiare, slave etc. Datorită activității tipografiei din Buda se fac cunoscute teoriile naționaliste care vizau emanciparea și cuprindeau teoria continuității daco-romane a lui Petru Maior și Eftimie Murgu, doctrina ceho-slovacului Kollar, doctrina panslavistă a lui Herkel, ca și cea sârbă a lui Obradovici și Karandzik.¹³ La începutul secolului al XIX-lea, în activitatea bibliotecilor intervin elemente de modernizare, prin reglementări; se constituie depozitul legal de carte, se organizează cabinetele de lectură și casinele.

Biblioteca studenților teologi din Blaj se numără între cele aproximativ 250 de biblioteci care funcționau în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea. Lectura se extinde în rândul categoriilor mijlocii ale societății și, prin eforturi asociative, și în rândul categoriilor mai puțin instruite. Se manifestă o atitudine comunitară mai puternică. Influențați de modelele occidentale, toți năzuiau la educație, progres și „desfătare” prin accesul la carte. Sunt implicate tot mai mult femeile, mediile comerciale, industriale, dar și cele rurale.¹⁴ Cărțile Societății de lectură „Inocențiu Clain” provin din parțial cumpărare, din donații din partea lui I. Micu Moldovan, C. Papfalvi, T. Cipariu, V. A. Urechia, I. Pop Reteganul, din partea savantului filoromân Urban/Jarnik, din partea unor librării din Regatul României, dar și din partea Academiei Române. În anul 1879 se constituie o secție specială pentru publicațiile venite din partea forului academic (69 de titluri, 138 tomuri, 145 de volume), iar Simeon Pop dona 159 de titluri, 176 tomuri, 352 de volume. În „*Teca literară*” se includeau 307 titluri, 878 tomuri, 136 volume, în „*Teca religioasă*” morală, didactică și de științele naturii, intrau 275 lucrări cu 295

¹³ V. Neumann, *Tentația lui homo-europaicus*, București, Editura Științifică, 1991, p. 156-208.

¹⁴ Gh. Buluță, *op. cit.*, p. 112.

de tomuri și 278 volume; în „*Teca germano-ungară*” erau 300 de lucrări, 460 de tomuri, 422 volume, iar averea societății atingea 9000 de florini.¹⁵ În anul 1898, biblioteca își mărea zestrea cu 416 lucrări. În anul 1909, o parte a fondului Bunea, adică 3000 coroane, era destinată folosului bibliotecii și pentru un fond necesar unui muzeu central, iar alta se constituia într-un fond de burse pentru continuarea studiilor în Franța, Italia, Germania, România, rezervată unor studenți merituosi.¹⁶

Dezideratul optimizării sistemului educațional, conform pretențiilor timpului, e consemnat în *Gazeta Transilvaniei* din 1896, studenții fiind parte a „*contingentului de inteligență*” comparabil cu alte categorii de studioși. Pentru „*aducere la zi*” a pregătirii lor, se impunea folosirea mai consistentă a elementelor de drept administrativ și de procedură penală, complementare dreptului bisericesc. În programul sinodului desfășurat în acest an se discută problema îmbunătățirii predării medicinei pastorale, ca și a economiei, (prin trecerea de la „rurală” la „națională”) pentru a înzestra viitorii preoți cu diverse cunoștințe, utile în misiunea lor pastorală.¹⁷

Sinodul menționat, urmărind situația instruirii teologilor și stadiul de acoperire a parohiilor cu parohi, prin referatul prezentat de dr. I. Sâmpălean, propune „sistarea” cursului scurt al preoților bienali (moralști), lucru realizat din anul 1909. Pentru îmbunătățirea condițiilor de studiu, canonicul dr. A. Bunea, ca referent al unei comisii, propune extinderea spațiului de studiu, înființarea unei biblioteci centrale (al cărei nucleu urma să fie bibliotecă cipariană) și înființarea unui muzeu (în condițiile școlarizării anuale a 100 de studenți). Sursele bănești pentru proiecte erau economii ale Fondului Seminarului, bani proveniți din restituirea unei datorii din partea altui fond blăjean și un împrumut rambursabil în curs de 10 ani. Jumătate dintre studenți urmau să plătească

¹⁵ *Raportul general al Societății de lectură*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 132, 19 (20) iunie 1879 și nr. 134, 18/30 iunie 1897, p. 3.

¹⁶ *Societatea „Inocențiu Micu Clain,”* în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 26, 10/22 iunie 1898, p. 3 și *Ibidem*, nr. 202, 20 noiembrie/3 dec. 1909, p. 4.

¹⁷ „*Sinodul arhiepiscopesc greco-catolic*” și „*Mersul instrucțiunii în tratamentul clericilor în Seminar,*” în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 236, 5 noiembrie 1896, p. 1 și următoarea.

o taxă anuală pentru completarea fondului. Calitatea pregătirii preoților „sistemici” era obiectiv de prim plan, fiind admiși absolvenți ai cursului teologic de 3 ani și absolvenți de liceu.¹⁸

Făcând o comparație între cursurile urmate de teologii blăjeni, constatăm o apropiere de cele predate la Institutul Teologico-Pedagogic din Sibiu, ceva mai pretențios fiind planul de învățământ al Facultății de Teologie din București (aici, pe lângă limbile latină și greacă, studiate la Blaj și Sibiu, se predau obligatoriu istoria și literatura românilor, dar și psihologie, logică și pedagogie, în asociere cu Facultatea de Litere). La Blaj se studia pedagogia (un semestru,) metodică și celelalte discipline anterior menționate. La Sibiu se făcea pregătire intensivă pe profil pedagogic pentru preoții care intenționau să predea la ciclul primar.¹⁹ La Blaj se decide, după consfătuirea din decembrie 1891, constituirea unei comisii literare (s-a instituit în anul 1892, sub președinția dr. Al. Grama) pentru a urmări tipărirea cărților necesare studenților, dar și pentru elevii de gimnaziu, preparandii și școli populare.²⁰

La începutul secolului al XX-lea, Partidul Național Român era preocupat de găsirea unor modalități de înaintare economică, vizând atât oamenii școlii, cât și pe cei ai amvonului. În seminarii, preoții și învățătorii urmau să-și însușească elemente de bază ale economiei și să răspândească cunoștințele folositoare. Preoții urmau să propovăduiască, „*evanghelia modernă a muncii și economisirii.*” Pentru a-și consolida poziția de mentori, preoții și profesorii urmau să primească o instruire specială, fie în seminarii, fie în cursuri serale, pentru constituirea unor

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, an LXXII, nr. 246, 13/16 noiembrie 1909 (*Sinodul arhidieceșan*), p. 2; *Deciziunile sinodului arhidieceșan greco-catolic*, în *Ibidem*, nr. 8890, 23-26 noiembrie 1909, p. 36 și *Chestiuni de autoritate bisericească* (semnat Senior), în *Cultura creștină*, an VIII, nr. 1-2, 1919, p. 5-6.

¹⁹ Pentru Blaj, *Arhivele Naționale Alba, Fond 315, Academia teologică*, act nr. 1291/1891; pentru Sibiu, Eusebiu E. Roșca, *Monografia Institutului Seminarial teologico-pedagogic „Andreian”...*, Sibiu, s.n., 1911, p. 28, 38, 63-63, 96; pentru București, D. Radu, *Privire asupra catedrelor...*, în *Studii teologice*, nr. 7-10, 1981, p. 489-490.

²⁰ *Arhivele Alba, Fond 315, Academia Teologică Blaj*, adresa nr. 4942/1891 a mitropolitului către Consistoriul mitropolitan.

cooperative de credit (după sistemul Raiffeisen - n.n).²¹ De fapt, aceste prevederi sunt prezente în activitatea Astrei, asociația cultural-naționalistă care s-a înființat în anul 1861.

Trecând în revistă principalele categorii de lucrări deținute de biblioteci, în literatura clasică greco-latină menționăm: *Apologia lui Socrate* (Paris, 1820) - în limba greacă, *Herodoti de belli Persica*, Viena, 1854, *Istoriile* lui Tacitus, Leipzig, 1875, *Opere* de Seneca, *Comentariile* lui Caesar de Hoffman (1905), *Panegiricul* lui Traian (1716), *De conjuratione Catilinam*, Berlin, 1878, prelucrare de B. Jacobs, iar pentru biblioteca elevilor din liceu, în anul 1900/1901 se cumpără *Antigona* lui Sofocle, în limba maghiară.

Între achizițiile de carte veche se cuprind lucrări ca: *De jure belli ac pacis* de Hugo Grotius (1663), o istorie a Ungariei, în latină, din anul 1690, *Historia Regnum Hungariae*, Buda, 1801, a lui G. Pray, o *Disertatie istorico-critică privitoare la istoria Transilvaniei* în limba latină (1806), a lui M. Burian, *Iliada*, tipărită în anul 1700, la Amsterdam.

În identificarea și achiziția de carte veche, un rol esențial l-a avut, la nivelul intelectualilor întregii Transilvanii, I. Micu Moldovan. El informa pe fostul său elev, Ioan Bianu, cercetător în cadrul Academiei Române, în legătură cu manuscrise, documente și lucrări tipărite și se implică direct în achizițiile pentru fondurile necesare forului academic. Singura situație, se pare, care i-a creat dificultăți mari a fost așa-numita afacere Dillon privind achiziționarea de hrisoave din zona Reghinului. Deoarece s-au înregistrat întârzieri de plăți pentru banca „Mureșiana” din Reghin, care intermedia achizițiile, și pentru a depăși „punctul mort,” Micu Moldovan le achită din fondurile proprii până se perfectă plata. Însă a conceput o acțiune extinsă și a mobilizat energiile intelectuale din întreaga Transilvanie. Într-o circulară, activul canonic blăjean comunica: „*Cerem tuturor preoților, profesorilor sau iubitorii de carte să dea răspuns acestui apel și să trimită pentru scurt timp aceste cărți sau să noteze felul exemplarului, titlul, data tiparului etc. Suntem siguri că toate persoanele luminate vor binevoi a veni în*

²¹ K. Hitchens, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 170-171.

acest mod în ajutorul acestor lucrări atât de folositoare pentru studierea culturii noastre naționale.”

Micu Moldovan și-a adus contribuția la alcătuirea *Bibliografiei române vechi* prin descrierea tuturor cărților vechi românești, a celor slavone, grecești și în alte limbi, tipărite între anii 1800-1830. Pentru meritele literare și științifice, la propunerea profesorului Alexandru Roman, a fost ales membru al Academiei Române. Și-a spus cuvântul, desigur, pe lângă contribuțiile sale, și intervenția lui Bianu. În anul 1905, ca recunoaștere a eforturilor sale, primea premiul „Adamachi” al Academiei, în valoare de 500 lei. În pofida acestor merite și a prestigiului, candidatura sa la ocuparea postului universitar la Catedra de Limba și Literatura Română a recent înființatei universități maghiare din Cluj nu a fost admisă (motivul real, chiar dacă nu a fost direct invocat, fiind cel politic - n.n.).²²

Bibliotecile blăjene cuprindeau o serie de lucrări de literatură universală, dintre care în limba franceză *Athalia*, *Fedra*, *Avarul*. În anul 1888, se achiziționau, între altele, lucrarea *Koltemenyei* de Șandor Petofi (2 volume), în anul școlar 1900-1901, *Wilhelm Tell* de Schiller, iar *Istoria Consulatului* de A. Thiers provenea din donație. Se adăugau *Kurze vergleichende gramatik der indo-germanischen Sprachen*, în 2 volume, de Meyer-Lubke, *Einfubrung in der romanische Sprache der Olympo-Valachen* a lui Weigand, *Rumanischen-Elementarbuch* a lui Hariton Tiktin. În anul școlar 1914-1915 se achiziționau *Arheologie și epigrafie* în limba germană și maghiară, publicație științifică a Muzeului Ardelean Maghiar din Cluj, lucrări în germană ale lui Petersen, Goos, Ackner, Müller, dar și *O călătorie în jurul Pământului* a lui Jules Verne. Pentru biblioteca elevilor din liceu se achiziționau *Machbeth* și *Hamlet* de Shakespeare, cărți în maghiară de Arany, Kisfalludi, *Tragedia umană* de Madach Imre, *Antigona* lui Sofocle, în limba maghiară, *Eneida* și *Sacontala*, în traducerea lui G. Coșbuc, dar și *Mizerabilii* lui V. Hugo și *Don Quijote* a lui M. Cervantes.

²² Ioana Botezan, Ioan Micu Moldovan, *Catalog*, Cluj-Napoca, s.n., 2002, p. 188-190; *Gheorghe Barițiu și contemporanii săi*, vol. V, Cluj-Napoca, s.n., 1981, p. 264 și Gabriel Stempel, *Ion Bianu-om al ordinii*, în *Magazin istoric*, an XXVIII, nr. 1 (ianuarie), 1994, p. 22.

În anul școlar 1904/1905, Societatea de lectură a elevilor de liceu avea 84 de membrii, președinte era Nicolae Agârbiceanu, fratele cunoscutului scriitor (a murit tânăr, student la Graz), iar notar era Emil Folea (viitor avocat, fruntaș liberal și prefect al Târnavei Mici în anii interbelici); bibliotecar era Zenovie Pâclișanu, viitor prelat, cărturar și diplomat. Colaborau activ și Zaharia Boilă (și el va fi jurist, fruntaș național și apoi național-țărănist), viitorul canonic, istoric și membru al Academiei Române dr. Augustin Bunea, viitorul muzicolog și folclorist Tiberiu Brediceanu, viitorul profesor secundar și redactor al *României literare*, Ovidiu Hulea. Biblioteca elevilor avea, în anul 1902, 2915 volume, iar în anul școlar 1904/1905 Societatea de lectură a ținut 31 de ședințe literare în care s-au recitat din creațiile lui Alecsandri, Coșbuc, Eminescu, Șt. O. Iosiv/Iosif, O. Goga, Arany, Kisfaludy, Schiller, Lenau. Ședințele festive se țineau cu ocazia zilei celor trei sfinți (patronii liceului), cu ocazia serbărilor „scolastice” omagiale (precum cea în cinstea memoriei lui Cipariu, din 12 febr. 1905).²³

Cele mai importante publicații și lucrări privind limba și literatura română au fost: *Convorbiri între tată și fiul său asupra limbei și literaturii române*, Cernăuți, 1880, *Manual de poetică română* (1883), *Introduse în studiul limbei și literaturii române*, Iași, 1888, *Etimologicum Magnum Romaniae* ale lui B. P. Hașdeu, dar și periodice ca: *Albina*, *Convorbiri literare* și *Transilvania*. Se adăugau: *Limba română și dialectul sicilian* a lui Alexiu Viciu, *Basmele aromânilor* de Papahagi, *Brașovul și românii* și *Neamul românesc* ale lui N. Iorga, dar și *Istoria literaturii române a secolului al XIX-lea*, lucrarea lui Gh. Alexandrescu *Versuri și proză*; *Opere complete* de I. L. Caragiale, *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir, un volum din colecția de documente Hurmuzachi, dar și lucrări literare ale lui N. Gane și Hașdeu, *Graiul Țării Oașului* de G. Candrea, *Arta poetică* de Aron Densușianu, *Renașterea limbii române în vorbire și scriere* de Gr. Silași, *Manualul* de filosofie kantiană a lui Krug în prelucrarea lui Timotei Cipariu, O

²³ *Programele Gimnaziului superior, Preparandiei....*, pentru anii școlari menționați; activitatea elevilor, la G. Danilă, *Societatea de lectură a elevilor de la Gimnaziul Sf. Vasile cel Mare din Blaj*, în *Apullum*, XXIX, 1998, p. 442-443.

lacrimă fierbinte de Iosif Sterca Suluțiu, ca și lucrările lui Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine românești, Elemente de poetică, metrică și versificație*. Sunt prezente și *Începutul renașterii prin școli* a fostului elev a Blajului, Mihai Străjan, o carte aparținând scriitoarei/ regine Carmen Sylva, *Doamna Chiajna* de Odobescu, *Enciclopedia Română* de C. Diaconovich, *Balade și idile* de George Coșbuc, *Criticile și Logica* lui T. Maiorescu, trei volume din *Criticile* lui Dobrogeanu Gherea, câteva *Inscripții și documente* de S. Florin Marian, *Nuvele* de Ioan Slavici, *Porecle la români* de I. Candrea, *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu.

În domeniul istoriei, în bibliotecile blăjene se găsea o lucrare în limba latină privind istoria Ungariei, dar și *Die Rumänien und ihre Ansprüche, Der Ursprung der Magyaren*, Leipzig 1882, a lui Varubeni, *Geschichte von England* de Babington și Macauley, *Istoria critică a românilor*, București, 1873, *Szabadsagharczunk tortenetebez visszaemlekezések*, 1848-1849, de Jakab Elek, *Chestiunea românească* de G. Weigand, în 2 volume, Leipzig, 1891, *Vlabo-meglenen. Ein ethnologische- psihologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, *Elemente de istoria românilor* de A. T. Laurian, *Treizeci de ani de domnie a regelui Carol*, *Atlasul lumii antice* a lui Kiepert, *Istoria Transilvaniei* (în limba germană) de Zimmerman, *Date istorice privind familiile nobile românești* de I. Pușcariu, revistele *Columna traiană*, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Cercetări istorice în arhivele Ungariei și Transilvaniei* a lui Nicolae Densușianu.

Din domeniul geografiei s-au achiziționat *Extract de geografie universală*, a laboriosului prof. S. Mihali (Blaj, 1853), *Istoria naturală* de Ananescu, diverse reviste în limba română, germană și maghiară, dar și metodici diverse. În domeniul fizicii se achiziționau *Elemente de fizică* de Bacaloglu (București, 1873), ca și *Buletinul științelor fizice, Învățătura fizicii* de Baumgarten, Budapesta, 1915. În domeniul bibliografiei și bibliologiei, în anul 1904 se achiziționa *Bibliografia română* a lui Bianu, *Bibliografia Daciei* (în anul 1872), ca și *Academia Română la 25 de ani* a lui D. A. Sturza. Numeroase lucrări se achiziționau în domeniul pedagogiei, psihologiei și sociologiei, între care *Lehrbuch der Physiologie der Menschen* (1865), revista *Organul pedagogic*, lucrări de metodică ale lui V. Gr. Borgovan, dar și ale dr. Kiss Bela, respectiv Molnar Oszkar (în

anii 1914-1915), *Studiile pedagogice* ale dr. Petru Span, cunoscutul herbartian de la Sibiu, *Drepturile și îndatoririle învățătorului* de dr. Szabo și E. Zaslo, Arad, 1901, *Psihologia și pedagogia aplicate copiilor* de E. Claparede și Wessely, Budapesta, 1915, *Pedagogia morală* de dr. Ozoray, dar și *Influențe ale culturii grecești în Moldova și Muntenia cu privire la biserică, școală și societate* de T. Ionescu.

În domeniul științelor politice și juridice, consemnăm achiziționarea următoarelor lucrări *Codexul lui Napoleon* de Spielmann, Strasbourg și Paris, 1829, *Români și Constituțiile Transilvaniei* de Iosif Hodoș, *Principii de filosofie politică* de dr. Cassiu Maniu, *Independența constituțională a Transilvaniei și Români din Regatul Ungariei* ale lui Ioan Slavici. Din categoria lucrărilor de religie și istorie bisericească de menționat sunt *Istoria bisericească a lui Meletie*, Iași, 1841, *Confesiunile Sf. Augustin*, Paris, 1871, lucrarea lui Nicolae Popea despre Șaguna, *Spicuri de istorie bisericească*, a lui I. Micu Moldovan, *Acte sinodale* a aceluiași, o istorie a Bisericii românești a lui Al. Grama. Însă multe documente și consemnări de acest gen se găsesc și în *Archivul pentru filologie și istorie* a lui Cipariu și în publicația *Sionul românesc* de la Viena, a lui Grigore Silași.

După 1850, biblioteca studenților teologi era organizată în 14 grupe tematice, după criterii de clasificare medievale. În anul 1865, Micu Moldovan efectua prima mare inventariere a întregului material documentar și grupa cărțile în 3 cataloage: mobil („țidulele”), catalogul alfabetic și inventarul propriu-zis. Fondul principal, cu 2300 de piese, se organiza după reguli moderne, valabile și azi. Corespondența de 6700 de scrisori a fost clasificată în ordine alfabetică și după zonele de proveniență: Ardeal, Vechea Românie. În iulie 1916, în statistica oficială a bibliotecii din Budapesta figurau, anunțate de la Blaj, 707 cărți în biblioteca liceului, iar în cea a studenților 903 cărți (în anul 1904). Cu începere din anul 1916, biblioteca liceului era preluată de Zenovie Pâclișanu care, după război, a organizat Biblioteca Centrală a Blajului.²⁴

Influențele din spațiul culturii franceze s-au făcut simțite timpuriu la Blaj. Înainte de revoluție, profesorul Iosif Many (Maniu), admirator al

²⁴ Sidonia Puiu Farcaș, *op. cit.*, p. 250-256.

literaturii franceze și laborios traducător din La Rochefoucauld, a tradus *Cuvintele unui credincios* a abatelui de Lammenais, reprezentant al socialismului creștin, de sorginte populară, lucrare care a circulat în manuscris în Transilvania. Simion Bărnuțiu, în *Dreptul natural privat*, folosește trimiteri din Rousseau și Montesquieu (cu ultimul este în dezacord în legătură cu „diviziunea statelor” și preferă teoria lui Kant), dar citează și pe Lamartine, Thiers, Odillon Barrot, Talleyrand, iar în *Pedagogie* se declară adept al lui Rousseau.²⁵

Buni cunoscători ai limbii franceze, la Blaj, au fost Timotei Cipariu și Augustin Bunea (menționați de Ioan Paul în revista *Luceafărul*, în anul 1910). Între traducătorii din limba franceză se numără și profesorul Ioan Fekete Negruțiu (din Ponson du Terrail), iar Ioan Popescu traduce din *Întâmplările lui Telemachu* de Fenelon. La rândul său, Micu Moldovan face traduceri legate de istoria și geografia Franței, din Boileau, Voltaire, Montesquieu, Rousseau. Revista muzicală *Musa română* din Blaj, în numerele 5 și 6 (aprilie 1906), publică corespondența din Paris referitoare la premiera piesei comice *Don Procopio* de Georges Bizet.²⁶ Însă, în cazul blăjenilor, cele mai multe traduceri provin din spațiul de cultură germano-austriac și maghiar (pentru ultimul, după 1868, când și legislația școlară se înăsprește treptat), fără ca să fie rupte legăturile de schimb de carte, în pofida barierelor ridicate, în unele perioade, fie de autoritățile austriece, fie de cele ungare, cu „Țara.”

În măsura în care le permitea birocrăția provincială și legislația, autoritățile confesionale se ocupau de îndreptarea unor deficiențe din sectorul educativ. După consfătuirea/conferința ecleziastică desfășurată la Viena între 6-11 septembrie 1912, care urma altor consfătuiri similare din Elveția și Germania, și profesorii-clerici blăjeni se ocupă de îmbunătățirea catehezei, dar și a creșterii eficienței predării orelor de filosofie, propedeutică și drept bisericesc.²⁷ În acest context se înscria și frecventarea (facultativă) a cursurilor de pedagogie a studenților teologi, urmate, tot

²⁵ A. Radu, *op. cit.*, p. 177.

²⁶ *Ibidem*, p. 87-87, 112, 177.

²⁷ Al. Rusu, în *Unirea*, Blaj, an XXIII, nr. 54, 31 mai 1913, p. 1 (cateheza în școlile medii) și *Ibidem*, în *Cultura Creștină*, 10/25 martie 1913 (pentru îmbunătățirea programelor de învățământ).

facultativ, de susținerea unor examene pentru ameliorarea activității (în cazul în care predau în școlile primare confesionale). Din păcate, acest lucru se întâmplă doar în anii anteriori primei conflagrații mondiale.

Pe de altă parte, manualele tipărite la Blaj erau cele mai bune din arhidieceasă, iar metodicele diverselor materii erau foarte variate și apăreau diferențe în evaluare, lucru care se resimțea, în final, negativ în pregătire. În anii 1919-1920, profesorul preot dr. Volbură incrimina „lipsa aproape totală de manuale pentru seminariile noastre...”, dar și faptul că „nu s-au crescut oameni anume pregătiți pentru diverse catedre, nu s-au luat în considerare aptitudinile și înclinările...”; acuza și aglomerarea profesorilor cu alte preocupări, străine de instruire. Lipseau abonamentele la cărți și reviste de specialitate și era dificilă tipărirea lucrărilor proprii. Nu în ultimul rând, salarizarea era modestă și nestimulativă.²⁸ Aceste aprecieri indică insatisfacția cadrelor didactice, atât în învățământul ortodox, cât și în cel al minorităților, iar contextul politico-social al întregirii naționale ridică noi pretenții pentru procesul educativ; doar o parte din vechile cadre își continuă activitatea.

În societatea transilvană, în special în rândul confesiunilor care țineau de Roma, sub impulsul Enciclicei papale *Rerum Novarum* dată de înaltul pontif Leon al XIII-lea în anul 1891, se manifestă reflexe ale ideilor social creștine, nu pe planul constituirii de partide pe această orientare (precum cele din Austria și Ungaria), ci la nivelul acțiunii solicitate clerului catolic de pretutindeni de a contracara ascensiunea curentelor socialiste și a ateilor. Dacă „Partidul Socialist Creștin al Țării” din Ungaria s-a implicat în manieră radicală în bătălia pentru introducerea votului universal, ca și în susținerea revendicării de parcelare a marilor latifundii bisericesti, sub presiunea forțelor conservatoare, evident ostile, acest partid a avut audiență redusă după alegerile din anul 1910. Au funcționat o serie de asociații și societăți catolice (pentru femei, copii, elevi, studenți, țărani meseriași, muncitori), pentru a contracara influențele socialiste, marxiste, ca și ale lojilor francmasonice. Mișcarea a cuprins și slujitori marcanți ai Bisericii, ca episcopul de Szekesfehervar, Ottokar Prohaszka,

²⁸ Apud Anton Rus, *Învățământul teologic blăjean. Manuale didactico-teologice tipărite la Blaj (1747-1918)*, în *Acta Musei Blasiensis*, Blaj, 2004, p. 40.

viitor Primat catolic al Ungariei (după 1918, însă, doctrinar al horthysmului). El a condamnat fățărnicia parlamentarismului ungar și a pledat pentru reforma lui democratică, inclusiv pentru parcelarea marilor moșii bisericești în favoarea țăranilor.²⁹ Despre activitatea lui se întâlnesc unele reflecții în *Cultura creștină*, nr. 13/1911, din Blaj, sub semnătura lui Victor Macavei.

Consecințe au avut ideile social-creștine austriece și ungare și în reformarea strategiei și tacticii Partidului Național Român, care, în anul 1905 trece la activism, fără a se exclude și alte influențe de factură liberal-democrată și social-democrată (căci marxismul era repudiat). Conducerea P.N.R. a încercat să realizeze - fără succes - un bloc electoral al naționalităților cu forțele mai realiste ale elitei maghiare. În programul politic românesc se întâlnesc revendicări socio-economice ca parcelarea, vânzarea sau arendarea către țărani a marilor moșii, un nou sistem progresiv de impozitare a venitului, introducerea asigurărilor de boală și bătrânețe, dar și politice, ca libertatea întrunirilor și asocierii, vot universal, egal și secret, folosirea limbii populației majoritare în justiție, administrație și școală.³⁰

În evoluția intelectualității românești a timpului, categoria ecleziastică rămâne preponderentă la începutul perioadei urmărite. Între anii 1867-1918, la Facultatea de Teologie din Budapesta au urmat studii aproape 240 de viitori preoți, profesori și ierarhi.³¹ Între anii 1850-1900, numărul preoților activi de parohie este de 932, alături de 689 preoți seculari și doar 32 nehirotoniți. În afară de Budapesta, blăjenii au urmat teologia în număr mare la Blaj, dar și la Innsbruck, Graz, Strigoni, Ungvar, Gherla, Arad, Sibiu și Oradea.

Pe ansamblul Transilvaniei, un rol important îl avea intelectualitatea didactică. La nivelul tuturor confesiunilor, în anul 1854, în gimnaziile

²⁹ T. T. Pavel, *Românii transilvăneni și curentul social-politic la popoarele din centrul Europei în primul deceniu al secolului al XX-lea*, în *300 de ani de la unirea Bisericii române din Transilvania cu Biserica Romei*, Cluj-Napoca, Presa Universală Clujeană, 2000, p. 287, 292-293.

³⁰ *Ibidem*, p. 293, 296.

³¹ *Seminariul venerabilului cler al Arhidiecesei de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900* (conspectul sumar al districtelor protopopești din arhidieceasă).

predau 261 de profesori și institutori, dintre care 164 aveau statut laic integral, 97 fiind preoți sau prelați, iar 183 profesori aveau atestat profesional, funcționând cu normă întreagă. După înființarea Universității din Cluj în 1872 și sub imperativul cerințelor sociale, în anul 1910 Transilvania avea 3391 intelectuali. Dintre ei, 27,4% erau în profil didactic, 18,9% în profil tehnic, respectiv economic, funcționarii - de stat, în administrația comitatelor, cercurilor, comunelor - aveau pondere de 19,73%, iar intelectualitatea ecleziastică scade la 13,8%. La Blaj, revista *Transilvania* din anul 1877 consemnează pentru perioada anilor 1850-1877, cu studii „terminate,” 353 clerici, 667 absolvenți de liceu, 238 de institutori și 1598 absolvenți de școală normală, în total 2856 intelectuali. Recensământul oficial din anul 1910 menționa în Transilvania intelectualitate în profil medical în procent de 9,6%, intelectualitate juridică - 7,01%, intelectualitate cultural-artistică - 2,7% și alte categorii - 3%.³²

Pentru intelectualii blăjeni, coroborând datele șematismelor, cele din Registrul ordinațiilor (Arhiva Alba-Iulia) și datele oferite de lucrarea cercetătorului mureșan dr. Cornel Sigmirean *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă (1867-1918)* - Cluj-Napoca, 2000 (*Anexa*) - pentru anii 1850-1918 consemnăm un număr de 1463 preoți activi, absolvenți de teologie în proporție de 57,24%, iar în institute de învățământ superior din Transilvania au studiat absolvenți de liceu în proporție de 25,56%.

Dintre cei care studiază în străinătate, elita o formează bursierii de la Roma: Augustin Bunea, Victor Mihali, Vasile Hossu, Ioan Sâmpălescu, frații Demetriu și Sebastian Radu, Pop Gavril, Alexiu Viciu, Vasile Suciu, Ioan Coltor, Liciniu Pop, Aftenie Vasile, dar și Virgil Vancea și Mihail Coriolan Papiu Lupu (pregătit ca misionar pentru SUA), Ioan Roșu.

Desigur că între intelectualii de/fără blăjeni de excepție, de-a lungul timpului (incluzându-i și pe cei care au urmat cel puțin liceul la Blaj) se remarcă 9 membri titulari, 7 corespondenți și 3 membri de onoare ai

³² I. Chioreanu, *Aspects regardant la dynamique et les structures de l'intellectualite dynamique de la Transylvanie dans la periode dualiste austro-hongrois*, în *Transylvanian Review*, III, nr. 2, 1994, p. 62-63, 71.

Academiei Române.³³ Dar un grup de absolvenți de valoare ai școlilor blăjene îl formează corpul didactic din instituțiile de învățământ blăjene. Între anii 1850-1918 au predat în școlile Blajului 160 de persoane (dintre care 16 posturi didactice de nivel mediu), un număr de 15 profesori au funcționat și în alte localități din Transilvania și Ungaria, iar 10 au predat în localități din Principatele Unite/Regatul României.

Dintre profesorii blăjeni, ca personalitate multilaterală, se distinge de la distanță Timotei Cipariu. Între contribuțiile sale savante sunt preocupările privitoare la prelucrarea *Bibliei*, inițiativă care era menită să servească direct studenților teologi. Înainte de 1848, într-o primă variantă, a încercat să dea *Bibliei* românești o „formă antică” (traducerea parțială a *Genezei* „de o proză fluentă”), iar în anul 1870 definitivează varianta a doua, cu „text fluid și savant,” fără să o tipărească. Motivul a fost scandalul cultural de amploare, stârnit de Andrei Șaguna, care s-a opus cu vehemență tentativei lui I. H. Rădulescu de traducere (acesta a tipărit primele cărți). Prelatul sibian era nemulțumit nu doar de statutul lui laic, dar și de limbajul împestrițat cu italianisme. Cipariu nu a dorit să fie implicat în scandal. La rândul lui, profesorul teolog Vasile Smigelschi a lucrat la textul *Bibliei* timp de 25 de ani, îmbogățind lucrarea cu mii de note, comentarii și explicații proprii, conform concepției metodologice critice. Nu a putut nici el să o publice, nu numai datorită evenimentelor specifice anilor de război, dar și unor intrigi și neînțelegeri din rândul clerului.³⁴

În aceeași categorie a lucrărilor deosebite se număra o lucrare de referință pe plan religios, aparținând lui Simeon Micu, absolvent de teologie vieneză și profesor și el la Facultatea de Teologie din Blaj, unde a predat teologia dogmatică. Pe lângă lucrarea *Teologie dogmatică specială*, tipărită în anul 1881, a publicat *Teologia Fundamentală*; lucrare definită drept punct de reper în domeniu, răspuns eficace dat provocărilor doctrinare din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Raportându-se cu

³³ După *Blăjeni, profesori și elevi, membrii ai Academiei Române*, în *Astra blăjeană*, publicație trimestrială, an IX, nr. 3 (32), oct. 2004, p. 6.

³⁴ I. Chindriș, Niculina Iacob, *Școala biblică a Blajului (Experiența a cinci Biblii într-un veac și jumătate (1761-1910))*, în *Acta Musei Blasiensis*, III, 2004, p. 54-56.

predilecție la teologia fundamentală germană, dar valorificând și tendințe specifice teologiei române, autorul dovedește o bună cunoaștere a stadiului teologiei catolice din vremea sa și își manifestă opțiunea pentru modelul apologetic-pozitivist. Manualul ajută și la înțelegerea modului în care doctrina Conciliului Vatican I a fost privită și asumată de teologia greco-catolică românească.³⁵

După datele prezentate de cercetătorul dr. Sigmirean, la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta au făcut studii 12 cursanți proveniți din absolvenții Blajului, la medicină 24, la Facultatea de Litere și filosofie 14 persoane. La Cluj, dreptul l-au urmat 191 de absolvenți, la farmacie și medicină 110 absolvenți, la litere 19 absolvenți, iar la Viena absolvenți de frunte au fost Al. Grama, O. Bonfiniu Banfi și Enea Hodoș. La Academia Regală de Agricultură din Kosice, Orientală de Comerț din Budapesta s-a afirmat Rusu Eugen, iar la Academia de Bellearte din Budapesta - Flaviu Domșa. Dintre juriști, am identificat 19 studenți blăjeni, mai cunoscut fiind Aurel P. Bănuț (scriitor și unul dintre inițiatorii teatrului românesc din Transilvania), peste 50 de profesori și cercetători, inclusiv frații Aron și Nicolae Densușianu, Enea Hodoș (publicist), Ioan Paul, menționat înainte. Au devenit însă și economiști, funcționari și directori de bancă (foarte cunoscut - Dionisie Pop Marțian), ofițeri, ziarști - Alexandru Ciura, redactor al revistei *Luceafărul* și scriitor, Gr. Maior, redactor la *Gazeta Transilvaniei*, prima româncă cu doctorat din Transilvania, Margareta Hodoș, căsătorită Pop (cu doctorat în folcloristică) etc.³⁶

Trebuie menționată contribuția a zeci de profesori, institutori, învățători, care au predat în multe localități din Țara-Mamă, ca și contribuția însemnată și continuă în cadrul Asociației transilvane, asociație cultural-națională, care, nu întâmplător, în anul 1911 își sărbătorește semicentenarul, festiv, la Blaj, în cadrul unei veritabile manifestări naționale. Astfel, strădaniile blăjenilor, pe diverse planuri, sunt o parte importantă a eforturilor românești, care au activizat multe comunități românești în zilele fierbinți ale sfârșitului de an 1918.

³⁵ Cr. Barta, *Despre nașterea teologiei fundamentale în Biserica Română Unită cu Roma*; date biografice, respectiv lucrări ale autorilor, la N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, Blaj, Editura Eventus, 1994.

³⁶ N. V. Fola, *op. cit.*, p. 220-223, 187-200.

Deschideri antropologice în opera lui Emil Cioran

LILIANA MOLDOVAN
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Anthropological Openings in Emil Cioran's Work

Cioran's relationship with the philosophical anthropology should be considered in the light of the idea that the Romanian thinker refused to become the founder of a philosophical system. Cioran has been a bitter enemy of the systematic way of thinking. He has considered that the technical language of systematic philosophy is secluded, vacant and devoided of existential deep. For this reason, his philosophical work has a strong and subjective impression and it stays under the sign of selfconfesion. His books are built within the enthusiasm and sadness of a moment and also of spontaneous judgments and explosive feelings.

His philosophical conclusions are the result of his personal experience, interwoven with poetry of a serious and synthetic metaphysics, which closes in a few words the essential truths exposed with a high honesty. Behind his philosophical sincerity, there is hiding a lot of suffering and the essays he wrote are designed within the enthusiasm or in a minute of despair.

Cioran is distinguished from its congeners by the fact that he is the author of another kind of humanism. From this perspective, he has chosen the type of man „case,” which is a continuous quarrel with divinity. He chooses the fall, and during this fall, he modifies the reference systems: he is transforming suffering into joy and despair into vanity.

The existential environment necessary for human existence consists of pain and disgust. In contrast, ordinary man is only melancholy, or slightly depressed. Sadness, despair and abandonment cause a „change of face,” which are also necessary steps on the road of slipping inwards.

Unlike genuine people, poor people have a censorship of thoughts. Self-censorship prevents them from falling into despair, helps them to banish sorrow. For „human case,” however, „to think” is the equivalent of „to suffer.”

Being on the position of the „human case”, Cioran confesses that he is not always sad, because sometimes he manages to censor his sadness. When he can not bear absolute sadness, he just stops his thoughts, he does no longer think to the sources of his

delusions. Moreover, he admits that writing was for him a liberating source, a pleasant and effective therapeutic tool. Writing kept him away from madness, helped him to keep his innocence.

Keywords: *Emil Cioran, philosophical anthropology, man case, despair, selfconfession, sadness, existence, madness.*

Relația lui Emil Cioran cu antropologia filosofică trebuie privită din perspectiva realității că binecunoscutul gânditor român a refuzat să devină întemeietorul unui sistem filosofic. Cioran a fost un înverșunat dușman al gândirii sistematice. El a considerat că limbajul tehnic al filosofiei sistematice este închisat, inexpresiv și lipsit de adâncime existențială. Din acest motiv, creația sa are o puternică amprentă subiectivă și stă sub semnul autoconfesiunii. Cărțile lui sunt clădite în limitele entuziasmelor și al tristeților de o clipă, al judecăților spontane și al sentimentelor explozive.

Eseurile cioraniene sunt permanente începuturi, sunt reluări și reformulări ale unor teme care revin ostentativ și se agață cu măiestrie de portativul simfoniei disperării. Multe din aceste subiecte le întâlnim pe parcursul istoriei antropologiei românești și universale. Tema morții, tema destinului tragic al ființei umane, tema credinței și disperării, tema singurătății, a suferinței și nefericirii umane, toate au un caracter universal și au intrat, de-a lungul secolelor, în sfera preocupărilor meditative specifice gânditorilor antropologi. Emil Cioran se distinge de confracții săi prin faptul că promovează un „*umanism de-a-ndoaselea*” - după cum singur recunoaște. În lucrările sale gânditorul român a înregistrat cu încredințare eșecurile ființei umane.

Cioran a scris pentru sine și a reușit să ofere lumii un mănunchi de revolte și nemulțumiri pe care le-a adunat mai întâi în suflet și le-a descris din perspectiva unei conștiințe tragice, a unei minți superioare care își cunoaște destinul implacabil, dar nu are curajul de a se salva, mulțumindu-se cu o existență de neconsolat.

„*Omul este o existență indefinibilă*” - scrie Emil Cioran la începutul discursului său antropologic. Apoi continuă cu descrierea propriilor neîmpliniri și angoase, pe care le desprinde din capcana unei lucidități nimicitoare, dublată de speranța surprinderii „omenescului” din om.

Demersul cioranian de definire a ființei umane este greoi și dificil de delimitat. Cioran pleacă de la premisa că omul este „*ființa cea mai imprecisă din câte există.*” Uneori, filosoful român lasă impresia că știe totul despre sine și despre ceilalți, apoi revine la convingerea că existența lui în raport cu universul este nesemnificativă, dar este singura existență de care este conștient. În cele din urmă, Cioran optează pentru o definiție a omului care apare ca o ființă chinuită, ca o entitate cugetătoare, ce pendulează între „*așa nu se poate*” și „*s-ar putea așa.*” Din această perspectivă, esența ființei umane se constituie dintr-un amestec de pesimism voalat și optimism moderat.

Nenorocirea este că ființa umană nu se poate defini în raport cu ceva. Omul preferă ocolișurile, fuge de sine și de lume, se ascunde în spatele unei existențe dezrădăcinate, dominată de incertitudinea de a nu ști că aparține lumii materiale, psihologice sau spirituale. În general, ființa umană râvnește după o existență spirituală, dar nu are puterea de a se smulge din vârtejul existenței zilnice. Omul devine cu atât mai nefericit, cu cât observă că viața este o cursă nesfârșită de înălțări și căderi, de împliniri și dezamăgiri, de experiențe bune și rele. Spre finalul vieții, crede Cioran, omul rămâne cu mândria de a fi rezistat în fața morții, cu bucuria de a nu muri din cauza vieții. Cioran pledează antropologic în favoarea descompunerii ființei umane și optează pentru o ideologie a disperării. Concluziile sale filosofice sunt rodul experienței personale, evident, împletită cu poezia unei metafizici grave, sintetizatoare, care închide, în câteva vorbe, adevăruri esențiale expuse cu mare sinceritate. În spatele sincerității lui filosofice se ascunde o mare suferință, iar eseurile pe care le scrie sunt concepute în limitele entuziasmelor sau disperărilor de o clipă, ivite în momentele de grație când gânditorul se află pe culmile disperării.

Ceea ce îl interesează pe Cioran sunt situațiile de criză existențială, iar tipul uman care îi trezește interesul este cel al omului caz, al ființei umane „*mistuite de obsesii goale.*”¹ Viața trăită într-o continuă prăbușire, riscul de a experimenta apropierea morții și de a trăi sub presiunea unor obsesii mistuitoare - iată ce l-a preocupat pe Cioran. „*Simt că mor de*

¹ Vezi Emil Cioran, *Antropologia filozofică*, Craiova, Editura Pentagon-Dionysos, 1991.

*singurătate, de iubire, de disperare, de ură și de tot ce lumea aceasta îmi poate oferi*² - mărturisește Cioran în lucrarea *Pe culmile disperării*.

Experiența îndoielii și a disperării îl plasează pe autorul *Cărții amăgirilor* pe un nivel de existență superior, de la înălțimea căruia nimic nu mai contează, iar realitatea și lucrurile concrete își pierd importanța. Îndoiala și disprețul față de oameni își găsesc culcuș în interiorul ființei cioraniene și răsar de acolo sub forma unor obsesii. Spectrul morții, ideea sinuciderii și disperarea lasă urme de neînălțurat în mintea și sufletul lui Cioran, care face, din nefericire, o formă de existență naturală a omului. Viețuind în valurile unei perpetue agonii, Cioran refuză să acorde vieții un sens, iar agonia în care trăiește devine un motiv de orgoliu și un privilegiu pe care și-l asumă în speranța mântuirii viitoare.

Dacă analizăm bine lucrurile, nefericirile lui Cioran sunt punți de legătură către fericirile din viața viitoare. Cioran trăiește cu speranța asimilării omului într-un spațiu ideal, spre care are acces o dată cu ieșirea ființei umane din cadrele materiale ale existenței. În definitiv, spune Cioran, omul este un animal metafizic. Înzestrat cu veleități creatoare el își poate permite să viseze la absolut, însă puterea creației, în loc să fie o expresie a libertății umane, devine la Cioran o sursă de epuizare continuă, un izvor generator de oboseală. Starea de oboseală îi permite să recunoască lipsa de sens a vieții, iar singurătatea îl face să spere în nemurirea vieții viitoare.

Adoptând o atitudine similară ființa umană ajunge sceptică, resemnată și se refugiază în singurătate. Opțiunea însingurării este specifică personalităților umane orgolioase, care își asumă ruina și fac din tristețe un titlu de glorie. În opoziție, oamenii obișnuiți - prizonierii activităților cotidiene - nu se adâncesc în meditații inutile despre viață și moarte, protejându-se astfel de tentaculele disperării. Potrivit convingerilor lui Emil Cioran, oamenii orgolioși sunt persoane autentice, ei fac parte din clasa „oamenilor caz.”

Omul caz se află într-o continuă „ceartă cu divinitatea;” atitudinea lui este radicală și se manifestă printr-o desprindere definitivă, atât de

² Vezi idem, *Pe culmile disperării*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 199.

lumea materială, cât și de existența metafizică. Omul caz alege prăbușirea, iar în căderea lui întoarce sistemele de referință, transformă suferințele în bucurii și disperările în orgolii. El este un individ lucid, care își asumă nebunia și face din destinul său o problemă subiectivă și universală, în același timp, o problemă ce se amplifică pe măsură ce coboară treptele „iadului lăuntric.”³

Nici vorbă de înălțare spirituală în cazul antropologiei lui Cioran. E mai degrabă vorba de o coborâre în sine, de o adâncire în interior, de „*perfecționare prin distrugere*,” de desăvârșire prin negare de sine. Astfel privite lucrurile, culmile disperării se înfățișează ca un munte cu vârful în jos, iar gândurile filosofului devin mostre ale teribilei prăbușiri umane. Cu toate acestea, luciditatea cugetării filosofice îi conferă gânditorului român un titlu de glorie deoarece - dacă ar fi să parafrazăm un celebru citat al lui Pascal - gânditorul român știe că este dezamăgit, spre deosebire de lume, care nu știe nimic, sau de oamenii care se prefac a nu ști nimic.

De pe poziția gânditorului atoateștiutor, Emil Cioran are îndrăzneala de a intra în conflict cu Dumnezeu. Relația lui Cioran cu divinitatea este contradictorie. Pe de o parte, este un admirator al vieților sfinților, pe de altă parte, este sceptic în privința valorii experiențelor religioase și a existenței lui Dumnezeu. În *Lacrimi și sfinți* el tratează problema sfințeniei cu admirație și ură și o definește din perspectiva individului aflat în imposibilitatea de a cunoaște extazul, a geniului doborât de dorința de a gusta din deliciile experiențelor extatice salvatoare. Cioran nu se sfiște să conceapă definiții negative ale sfințeniei: „*O perversiune fără pereche este sfințenia*” sau „*Cine știe dacă sfințenia nu este o perfecțiune în ordine negativă.*”⁴ În același volum, el încearcă să-și reabiliteze poziția, să își sensibilizeze cititorii, și oferă lacrimilor definiții poetice: „*Lacrima este criteriul adevărului în lumea sentimentelor.*”⁵ Lacrimile, ca rezultate ale unui „*plâns interior*,” sunt punctul de plecare al oricărei experiențe mistice.

³ *Ibidem*, p. 61.

⁴ Vezi Emil Cioran, *Lacrimi și sfinți*, București, Editura Humanitas, 1991.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

În *Lacrimi și sfinți* Cioran realizează, după cum constată exegeții operei sale, o ingenioasă sinteză între misticism și scepticism. Atât misticul, cât și scepticul, trăiesc forme diferite de disperare epistemologică.⁶ Dacă misticul renunță la disperare prin înlăturarea oricărei forme de cunoaștere și își însușește principiul biblic „*crede și nu cerceta,*” scepticul va recunoaște imposibilitatea atingerii tuturor formelor de cunoaștere și va adopta poziția celui care pune totul la îndoială, din perspectiva unui orgoliu de om disperat.

Sfințenia îi definește pe oamenii împăcați cu soarta, crede Cioran, în timp ce criza și disperarea sunt stări specifice oamenilor „caz.” Ceea ce îl interesează în mod constant pe filosoful român este cazul, este omul care trăiește pentru a problematiza și face acest lucru cu atâta pasiune, încât ajunge să își disprețuiască propria existență. Cazul contează în om, scrie Cioran în volumul *Pe culmile disperării*. Valoarea fiecărui individ se stabilește în funcție de quantumul de disperare care există în el. Numai o persoană disperată se poate angaja în chip obsesiv pe drumul căutării sensului existenței umane. Oamenii „caz” sunt persoane excepționale, care lasă urme în istorie, care se ridică deasupra mediocrității, care pun totul la îndoială și disprețuiesc valorile tradiționale. Luciditatea omului caz este înspăimântătoare, iar exigențele pe care și le aplică sieși sunt raportate la celelalte ființe umane. Omul caz își exploatează pasiunile și obsesiile cu îndârjire, cu scopul de a pătrunde în adâncul ființei sale, pentru a găsi acolo explicații plauzibile referitoare la esența destinului uman. Dezgustul omului caz față de oameni și față de sine îl însingurează, îl lasă pradă disperării, îi întăresc convingerea despre iraționalitatea vieții. Omul aflat într-o permanentă criză trece prin tot atâtea crize existențiale, câte „deschideri” problematice există în el. Dacă nu ar viețui într-o continuă aventură a disperării, omul caz s-ar plictisi, viața lui s-ar goli de conținut launtric și ar începe să trăiască superficial, la limita mediocrității. Oamenii obișnuiți, „măsurați,” trăiesc în prezent, uneori în trecut sau viitor, scrie Cioran, dar sunt lipsiți de elan vital și ratează orice întâlnire cu

⁶ Înțelegem prin disperare epistemologică, disperarea legată de imposibilitatea cunoașterii.

transcendența.⁷ Ei sunt incapabili să trăiască sub presiunea unui gând, a unei obsesii, așa cum procedează oamenii disperați sau misticii. Spre deosebire de persoanele obsedate, poziția mysticilor este privilegiată de faptul că viețuirea cu Dumnezeu și speranța mântuirii nu este simțită de mystici ca pe o povară, ci ca pe o binecuvântare, ca o sursă de eliberare, de detașare în fața suferinței și a cruzimilor existenței umane.

Mediul propice de existență al omului caz este înconjurat de suferință și dezgust. Spre deosebire de acesta, omul obișnuit devine doar melancolic, ori ușor depresiv. Tristețea, disperarea și renunțarea cauzează o „*schimbare la față*,” acestea trei apar ca trepte necesare pe drumul alunecării spre interior, spre sine. Persoanele mediocre dispun de un sistem de cenzurare a gândurilor, crede Cioran, care îi împiedică să cadă în disperare, care îi ajută să alunge tristețea și să își trăiască viața până la capăt, fără a năzui spre perfecta cunoaștere de sine. Pentru omul caz, în schimb, „a gândi” este echivalent cu „a suferi.” De pe poziția omului caz, Cioran mărturisește că nu este întotdeauna trist pentru că își cenzurează tristețea. Fiindcă nu poate suporta tristețea absolută, scriitorul român oprește firul cugetării și nu se mai gândește la sursele amăgirilor sale.

Mai mult decât atât, autorul *Tratatului de descompunere* recunoaște că, pentru el, scrisul a devenit o sursă eliberatoare, un mijloc terapeutic plăcut și eficient. Scrisul l-a ferit de nebunie, l-a ajutat să își păstreze naivitatea. La Cioran, frica de nebunie a fost mai acută decât frica de moarte deoarece, după cum mărturisește, nebunia înseamnă moarte în viață, „în nebunie” pierzi ce ai specific, pierzi viața trăind. În opoziție cu nebunia, moartea pare inocentă, deoarece prin moarte pierzi totul. Agonia în legătură cu moartea apare atunci când ajungi să îți dai seama că moartea izvorăște din interiorul individului, că nu își are sursa undeva în afară, așa cum cred oamenii obișnuiți. Conștiința prezenței morții distruge orice urmă de naivitate, orice bucurie, obstrucționează elanul de a trăi.

Oamenii obișnuiți nu problematizează pe tema morții și sunt feriți de obsesia sinuciderii. Ei nu cunosc tristețile specifice gânditorilor sceptici și cultivă teama de moarte cât mai puțin posibil. O situație privilegiată au mysticii și credincioșii; aceștia nu asociază ideea de moarte cu existența

⁷ Vezi Emil Cioran, *Revelațiile durerii*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1990.

tragică, au o atitudine liniștită în fața morții și privesc viața de apoi ca pe o chestiune eliberatoare. „*Misticii trec în moarte cu zâmbetul pe buze,*” creștinii fiind cei care au introdus masca frumoasă a mortului - scrie Petre Țuțea. Cioran, în schimb, explică atitudinea de teamă în fața morții prin faptul că, de obicei, asociem moartea cu neantul - „*Obsesia morții ne reamintește că există ceva ce prefigurează neantul în chiar centrul ființei noastre. Și atunci când drumul spre neant se actualizează progresiv, este imposibil să nu te ducă gândul la tragedia vieții umane.*”⁸

Atunci când își pun probleme legate de viață și moarte, misticii tratează ideea de neființă cu îngăduință și privesc viața ca pe o călătorie în care moartea este un episod ce face trecerea spre altceva. Frământările oamenilor înzestrați cu gândire analitică și obsedați de ideea morții îi aduc, în schimb, în pragul nebuniei și al disperării. Certitudinea prezenței morții în viață este specifică metafizicienilor care problematizează și pentru care revelarea morții devine o chestiune existențială. Dintr-o altă perspectivă, oamenii care trăiesc în exterior se salvează din ghearele disperării prin intermediul unor paleative, prin încercarea de a se face utili celorlalți. Detașate de întrebări legate de sensul existenței umane, grupurile de persoane obișnuite se încadrează în circuitul vieții cotidiene și meditează „neproblematic.”

Neîmpăcat cu sine, omul caz se lasă purtat de valul incertitudinilor și simte nevoia să își păstreze luciditatea cât mai multă vreme. El știe că se mișcă pe tărâmul dezamăgirilor și alege destinul eroului neîmpăcat, care încearcă să salveze lumea și să alunge ignoranța și necunoașterea. Luând asupra lui toată tristețea și suferința lumii, omul caz, așa cum apare în filozofia disperării, devine exponentul unei noi asceze. O asceză care vine din interior, care însingurează, dar care nu înalță ca la mistici. Este vorba de o asceză care amplifică angoasele sufletești, care, practică cu regularitate, adâncește efectele disperării nemărginit de mult. „*Vine o vreme când nu te mai imiți decât pe tine însuți*”⁹ - concluzionează Cioran.

⁸ Idem, *Pe culmile disperării*, p. 12-14.

⁹ Vezi idem, *Mărturisiri și anateme*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 193.

Privită ca o mărturie a propriilor neliniști și dezamăgiri, antropologia disperării ce transpare din lucrările lui Emil Cioran, pune omul caz în centrul interogațiilor filosofice. Există în *Cartea amăgirilor* un fragment care alungă orice îndoială cu privire la decizia lui Cioran de a opta, în cele din urmă, pentru alegerea vieții:

„Niciodată nu te voi trăda de tot, deși te-am trădat și te voi trăda la fiecare pas:

Când te-am urât nu te-am putut uita;

Te-am blestemat ca să te suport;

Te-am refuzat ca să te schimb;

Te-am rugat și n-ai venit, am urlat și nu mi-ai zâmbit;

Am fost trist și nu m-ai mângâiat.

Am plâns și nu mi-ai îndulcit lacrimile.”¹⁰

Numai cu atitudinea specifică omului caz poți să îți găsești un loc în lume, spune Cioran. Autocaracterizarea pe care o face în cartea *Pe culmile disperării* se cere înțeleasă prin prisma exaltării și, totodată, a sincerității unui gânditor, care a dorit să își găsească echilibrul „pe culmi,” acolo unde poate simți că este „*fînța cea mai teribilă care a existat vreodată în istorie, acolo unde poate să își imagineze și să creadă că este o bestie apocaliptică plină de flăcări și întunecimi, de elanuri și disperări.*”¹¹

¹⁰ Vezi idem, *Cartea amăgirilor*, București, Editura Humanitas, p. 78-88.

¹¹ *Ibidem*, p. 102.

BIOGRAFICA

Patriciu Barbu (1842 - 1902). Biobibliografie

ANA TODEA
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Patriciu Barbu (1842 - 1902). Biobibliography

Patriciu Barbu is one of the greatest Romanian intellectuals from Reghin. Born in 1842, he has studied at Alba Iulia, then at Blaj and Sibiu, and became a clerk at the Court of Justice. His activity has developed in different directions, such as culture, as member and president of ASTRA, policy, as member of the Romanian National Party and finances, as founder of the first Romanian national institution of crediting in Transylvania.

Keywords: *Patriciu Barbu, ASTRA, Romanian culture, Romanian Policy, Reghin, XIVth century.*

Personalitate marcantă a vieții politice, culturale și economice a românilor reghineni și figură de seamă a mișcării naționale din Transilvania, avocatul, omul politic Patriciu Barbu s-a născut la 27 august 1842 în Galtiu, județul Alba, într-o familie de origine modestă. Studiile le începe la Alba Iulia și le continuă la Blaj, după care se hotărăște să îmbrățișeze cariera juridică. Beneficiind de un stipendiu din Fundațiunea „Ramonaș”, între anii 1863-1867 a frecventat Academia de Drept din Sibiu. Din 1868 funcționează ca actuar la Tribunalul din Odorheiul-Secuiesc, apoi ca „oficiant de cancelarie” la Judecătoria din Bistrița (1871).¹ Prin căsătoria cu Elena Grecu se stabilește la Reghin (1 mai 1875), unde devine principalul organizator și animator al reghinenilor, al burgheziei românești în ascensiune, dar, în primul rând, al țăranilor. Virilist și

¹ Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu*, în *Reghinul Cultural*, vol. II, coord. dr. Grigore Ploșteanu, Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 1990, p. 112.

membru al congregației comitatense, întemeietor în 1886 al primului institut de credit românesc din comitatul Mureș - Banca „Mureșana” -, președinte al Clubului alegătorilor români din Cercul Reghinului, semnatar al *Memorandumului* și condamnat în procesul de la Cluj (1894, 1896), președinte al Despărțământului XXVI al ASTREI (1885-1896), publicist politic, adept al pasivismului promovată de G. Barițiu și I. Rațiu, iată doar câteva dintre funcțiile și atribuțiile pe care Patriciu Barbu și le-a asumat în cariera sa.² A fost o personalitate progresistă a românilor din Valea Superioară a Mureșului, rămasă puțin cunoscută cercetătorilor din domeniul istoriei.³

În viața politică debutează în perioada premergătoare înființării Partidului Național Român, cancelaria sa din Reghin devenind locul de întrunire al Clubului alegătorilor români din cercurile electorale Reghin și Gornești. A participat la multe reuniuni ale partidului în toată Transilvania. În mai 1881, participă ca delegat la conferința generală care a hotărât crearea Partidului Național Român din Transilvania, Banat și Ungaria. La Conferința Generală de la Sibiu din 27-28 octombrie 1890, a fost ales în comitetul central al partidului. A făcut parte din delegația care s-a deplasat la Viena pentru a-i înainta împăratului *Memorandumul*.⁴

Pe plan cultural, în 1874 devine membru al ASTREI și este unul din notarii adunării generale de la Reghin din 29-30 august 1875, îndeplinind în același an și funcția de casier al Despărțământului XVII Reghin, devenit Despărțământul XXVI, în urma creșterii numărului despărțămintelor la 33. Anul 1885 marchează un nou reviriment în viața Despărțământului prin alegerea sa ca președinte. S-a dispus, printre altele, luarea în primire a bibliotecii aparținând lui Ioan P. Maior de la Nicolae Petra din Gurghiu; la adunarea generală a Despărțământului, ținută la Reghin în ziua de 9 august 1887, s-a hotărât formarea pe plan local a unui fond din care să se

² Idem, *Patriciu Barbu*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, s.n., 1971, p. 207.

³ Idem, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Studii și materiale*, vol. III-IV, Târgu-Mureș, 1972, p. 339-343.

⁴ Georgeta Mărgineanu, Demeter Judit, *Profiluri reghinene*, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 2008, p. 28-29.

distribuie premii și să se ofere bani unde este nevoie. După trei ani de rodnică activitate, în 1888, e reales președinte al despărțământului, și din nou în 1891.⁵

Patriciu Barbu a fost un apărător al autonomiei bisericilor românești. A contribuit la organizarea adunării populare de la Reghin, din 13 aprilie 1893, la care au participat peste 1000 de români, care au protestat contra proiectelor de lege ale guvernului, iar în 1897 a aderat la hotărârile conferinței convocate în scopul apărării Bisericii Române Unite.

Sușține o activitate intensă în domeniul economic, care este reflectată în *Apelu către inteligenția și poporul român din ținutul Reghinului și părțile învecinate* din 24 iunie 1885, semnat împreună cu Basiliu Rațiu, Galaction Șagău, Absalon Todea, Iosif Fincu, Ioan Marinovici, Eugen Crișan, Ioan Șandor. Convocând intelectualii mureșeni (1885), le expune planul său de a întemeia o instituție națională de credit, Banca „Mureșana” sub direcția lui (1886-1901) și oferind în acest scop aproape un întreg etaj din casa pe care o deținea în piața orașului. Banca oferă în permanență stipendii și ajutoare pentru acțiuni de binefacere și culturale, susținând totodată formarea unui grup de intelectuali români, funcționari de bancă, care să contribuie la reorganizarea vieții economice românești.⁶

A purtat corespondență cu reprezentanții cei mai importanți ai mișcării cultural-politice românești din Transilvania; de exemplu, la 1 noiembrie 1881, printr-o scrisoare adresată din Reghin, îi cere lui Barițiu să-i trimită *Memorialul* scris de acesta din însărcinarea conferinței generale a alegătorilor români, desfășurată la Sibiu în 12-14 mai 1881, pentru a-l face cunoscut la Reghin și împrejurimi. Cere 20 de exemplare, pentru a le putea distribui tuturor celor interesați.

Pe fondul unor probleme, atât de ordin personal, cât și social, la 27 martie 1896 el trimite comitetului central al ASTREI de la Sibiu demisia

⁵ Marin Șara, *125 de ani de la înființarea Despărțământului Reghin al Astrei*, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 1999, p. 23.

⁶ Ioan Nistor, *Activitatea economică și culturală a memorandistului Patriciu Barbu*, în *Marisia*, V, 1975, p. 207-221.

din funcția de președinte. În acel moment, Barbu era deja închis pentru 15 zile la Reghin, drept pedeapsă că a semnat Manifestul din 15 ianuarie 1896. „Subscrisul de la 1 mai 1875... de când m-am așezat la Reghin ca avocat cu cea mai mare devotațiune m-am interesat de cauzele noastre politice, bisericești și culturale și am condus și afacerile despărțământului nostru mai tot ca director, după puterile mele mărginite și debile de atunci și pînă în ziua de azi...” Preferă să demisioneze, în condițiile în care consideră că a atras atenția autorităților asupra sa într-un mod care poate dăuna asociațiunii; în plus, își justifică decizia prin faptul că are multe obligațiuni în calitate de avocat de bancă. Comitetul de la Sibiu refuză să primească demisia, la fel și propunerea ca noul președinte al ASTREI reghinene să fie G. Șagău sau P. Uilăcan, motiv pentru care Barbu se adresează direct despărțământului reghinean. În ședința din 10 mai 1896 se acceptă demisia, iar P. Uilăcan devine noul președinte (1896-1905).⁷

În memoria soției sale, a donat 2000 de coroane Casei Naționale; a dăruit Muzeului Istoric și Arheologic al ASTREI „o cămașă de zale” (găsită la Cueșd); a organizat colecte, a oferit sume de bani instituțiilor de învățământ românesc din Transilvania; școala primară românească din Reghin a fost reconstruită și lărgită cu sprijinul său financiar (1885). A fost membru al *Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc*, a stimulat activitatea teatral-muzicală a românilor reghineni, în 1888 având loc prima reprezentație de acest fel la Reghin: vodevilul *Cârlanii* de C. Negruzzi și comedia *Drumul de fier* de V. Alecsandri.⁸ În 1899 a pus bazele Cercului intelectualilor români din Reghin și împrejur, care a funcționat clandestin, neavând aprobarea autorităților.

Pentru activitatea lui de excepție, o activitate îndelungată de peste 21 de ani, la 11 iunie 1896, a fost convocată o adunare extraordinară la Reghin pentru a-l sărbători pe Patriciu Barbu și realizările sale. S-a stins din viață la 5 iunie 1902 și a fost înmormântat în Reghin.

⁷ Grigore Ploeșteanu, *Documente...*, p. 342.

⁸ Ioan Nistor, *op. cit.*, p. 218.

Referințe:

- *Dr. Patriciu Barbu, 1842-1902*, în vol. *Pentru Transilvania*, vol. 2, București, s.n., s.a., p. 107-112.
- *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902): 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni* / Ioan Georgescu. - Sibiu: s.n., 1928 - p. 82, 90, 164, 175.
- *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul: 1918-1928*, vol. 1, București, Cultura Națională, 1929.
- *Procesul memorandumului românilor din Transilvania: Acte și date.* - Cluj, Editura Buletinului Justiției din Cluj. - Vol. 1 - 1933 - 532 p.; vol. 2. - 1934 - 499 p.
- *Oameni din Bihor 1848-1918* / Teodor Neș. - Oradea: s.n., 1937 - 653 p.
- *Sub stindardul Astrei, două decenii de activitate culturală în despărțământul Reghinului, 1919-1939* / Vasile Netea. - Cluj, s.n., 1939.
- *Istoricul și activitatea „Astrei” Reghin 1874-1940* / Dr. Eugen Nicoară. - Reghin, s.n., 1940.
- *Istoria memorandumului românilor din Transilvania și Banat* / Vasile Netea. - București, Fundația Regele Mihai I, 1947 - 483 p.
- *Patriciu Barbu.* În vol. *Profiluri mureșene*. Vol. 1 / Ioan Chiorean, Ladislau Kocziány, Valeriu Nițu, Grigore Ploeșteanu. - Târgu-Mureș: s.n., 1971- p. 205-216.
- *Din gândirea social-politică a memorandistului Patriciu Barbu* / Ioan Nistor. În vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu.* - Cluj: s.n., 1974.
- *Patriciu Barbu* / Grigore Ploeșteanu. În vol. *Reghinul cultural: Studii și articole*. Vol. 2, Reghin: s.n., 1990, p. 112-116.
- *Istoria memorandumului românilor din Transilvania și Banat* / Vasile Netea. Ediție îngrijită de Valentin Borda. - București: Europa Nova, 1993 - 304 p.
- *Mărturii inedite referitoare la Patriciu Barbu.* În vol. *Reghinul cultural: studii și articole*. Vol. 3, coord. dr. Grigore Ploeșteanu, Marin Șara. - Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 1994 - p. 72-80.
- *Astra reghineană: 125 de ani de la înființare.* Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior” 1999. - 180 p.
- *Sistemul de credit românesc din Transilvania. 1872-1918* / Vasile Dobrescu. - Târgu-Mureș: Editura Universității „Petru Maior,” 1999 - 348

p.

• *Județul Mureș în cărți: 1990-1999 = Maros Megye a könyvekben: Bibliografie = Bibliográfia* / Fülöp Mária. - Târgu-Mureș: Biblioteca Județeană Mureș, 2002 - XXVII, 339 p.

• *Biblioteci reghinene: File de istorie. Studii și articole*. Ediție și prefață de Marin Șara. - Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 2005. - 204 p.

• *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș: autori, apariții editoriale, referințe locale, cărți editate până în anul 1944 = Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete: szerzők, kiadványok, helyi vonatkozások, 1944-ig megjelent könyvek* / Fülöp Mária, Ferencz Klára. Târgu Mureș: Biblioteca Județeană Mureș, 2005. vol. 1 - XXVIII, 604 p.; Vol. 2. - p. 862.

• *Profiluri reghinene. Dicționar biobibliografic* / Georgeta Mărginean, Demeter Judit. - Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 2008, p. 28-30.

• *Prima eliberare*. În *Tribuna*, Sibiu, 11, nr. 207, 30 sept. 1894.

• *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu* / Grigore Ploșteanu. În *Studii și materiale*, Târgu-Mureș, nr. 3-4, 1972, p. 339-348.

• *Activitatea economică și culturală a memorandistului Patriciu Barbu* / Ioan Nistor. În *Marisia*, V, 1975, p. 207-221.

• *Din activitatea politică a memorandistului Patriciu Barbu* / Ioan Nistor. În *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XVIII, 1975.

• *Despărțământul Reghin al „Astrei”* / Marin Șara. În *Marisia*, VI, 1976, p. 306-351.

• *Un document semnat de studentul Patriciu Barbu*. În *Gazeta Reghinului*, an 1, nr. 6, sept. 1990.

• *Memorialistul Patriciu Barbu în documentele vremii* / Liviu Boar. În *Gazeta Reghinului*, an 3, nr. 4, iun. 1992, p. 1-3.

• *Reghin - destin și istorie* / Liviu Boar. În *Cuvântul liber*, an 19, nr. 79 (25 aprilie 2007), p. 3, 1 foto.

Gheorghe Ciuhandu - profil biografic¹

CARMEN MARIA DORLAN

Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”

Târgu-Mureș

Abstract

Gheorghe Ciuhandu - Biographic Profile

The present article is intended to offer a short biographical introduction into the activity of Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), one of the most prolific historians of Western Transylvanian area during the first decades of the 20th century. Specialized in theological studies and church history (he graduated the Faculty of Theology of the University of Chernivtsi with a doctoral thesis in 1905), member of the Orthodox ecclesiastical structure in Arad, Gheorghe Ciuhandu has developed during almost five decades an intense cultural, social and religious activity related not only to the regional problems, but also to the Romanians' evolution after 1918. Historical writing distributed in a large series of monographies, cultural and religious studies, published in various journals is an expression of this intense activity and his strong religious beliefs. The article includes an extended list of his historical publications and a list of historiographical references related to him.

Keywords: *Gheorghe Ciuhandu, biography, clerical élite, Orthodox historiography, historical writing.*

Tematica abordată, documentația, metodologia și concepția care au stat la baza scrisului istoric al lui Gheorghe Ciuhandu îi conferă un loc

¹ *Investește în oameni!* FONDUL SOCIAL EUROPEAN. Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 - 2013. Axa prioritară 1. Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere. Domeniul major de intervenție 1.5. Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării Contract nr: POSDRU/6/1.5/S/4: „STUDII DOCTORALE, FACTOR MAJOR DE DEZVOLTARE AL CERCETĂRILOR SOCIO-ECONOMICE ȘI UMANISTE.”

important în cadrul istoriografiei Bisericii Ortodoxe, datorită spiritului polemic și militant accentuat fiind etichetat drept un istoric confesional al trecutului românilor din Câmpia Aradului.² Ținând cont de semnificația contribuției sale la cunoașterea istorică a comunităților românești în perioada modernă, o introspecție realizată deocamdată doar la nivelul biograficului este necesară, atât în vederea restituirii valorii istorice, cât și a unei posibile îmbunătățiri a cunoașterii potențialului creativ al unei elite eclesiastice, care și-a definitivat formația intelectuală în deceniile de la sfârșit de secol XIX și care a avut posibilitatea, în primele decenii ale secolului XX, să transpună mai ușor în produse culturale propria ideologie. Credința proprie fiind considerată marcă distinctivă a identității naționale românești,³ istoria și mai ales cunoștințele de istorie eclesiastică servesc în cazul lui Gheorghe Ciuhandu în vederea expunerii unor soluții considerate adecvate, printre altele, la problemele contemporane cu care Biserica Ortodoxă se confrunta la nivel instituțional după 1918: contextul unificării celor două structuri instituționale bisericești, modul de organizare a Bisericii Ortodoxe și Greco-Catolice, problemele puse de patronatul catolic maghiar, reorganizarea mitropoliei ardelenene, rolul problemei secuiești din perspectivă confesională ș.a. În egală măsură, tematica variată a numărului mare de conferințe susținute începând cu 1924 reflectă caracterul pragmatic atribuit scrisului istoric, aducând în atenția cititorilor săi probleme actuale de natură etnico-confesională, demografică sau politică. Este autorul unui mare număr de studii de istorie bisericească, focalizate pe evoluția Bisericii Ortodoxe ardelenene și pe implicațiile unirii cu Biserica Romei, monografiile dedicate evoluției vieții bisericești a românilor din Câmpia Aradului pentru perioada modernă, studii cu privire la cartea veche românească prezentă pe teritoriul Episcopiei Aradului, probleme arhivistice⁴ sau articole în care atacă politica guvernului de la Budapesta față de români înainte de 1918, indispensabile pentru orice cercetare a evoluției românilor din Câmpia

² Nicolae Bocșan, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în *Logos*, Cluj-Napoca, 2001, p. 300-301.

³ *Ibidem*, p. 301.

⁴ Mircea Timbuș, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, inițiatorul organizării arhivelor arădene*, în *Aradul Cultural*, 1996, 3, nr. 2, p. 28-31.

Aradului în perioada modernă. Această diversitate a preocupărilor sale de cunoaștere a trecutului nu poate fi explicată și înțeleasă fără a se ține cont de modalitatea lui Gheorghe Ciuhandu de a-și face simțită prezența în societate, de acțiunile întreprinse, indiferent de dimensiunea socio-spațială a acestora, altfel spus, de contextul formării și activității sale intelectuale.

Născut la 23 aprilie 1875 în localitatea Roșia (Bihor) și decedat la 29 aprilie 1947 (Vața de Jos, Hunedoara), el a fost de-a lungul carierei sale preot, protopop, iconom stavrofor ortodox, istoric, învățător, asesor școlar, referent și asesor cultural al Episcopiei Aradului, participant la Marea Unire din 1918, membru al Parlamentului României, membru al Academiei Române. Aparține unei prestigioase familii de preoți din Bihor, fiind primul din cei nouă copii ai lui Petru Ciuhandu (preot în Roșia-Bihor, absolvent al Gimnaziului Greco-Catolic de la Beiuș și al Institutului Teologic din Arad, unde a fost coleg cu Roman Ciorogariu și Vasile Mangra)⁵ și al Mariei (n. Papp). Dintre ceilalți frați, mai cunoscut este Teodor, preot în aceeași localitate până în 1942, tatăl lui Petru Ciuhandu⁶ (14 iulie 1918-), la rândul lui preot, iconom stavrofor și istoric. S-a căsătorit la 28 octombrie 1908 cu Octavia Popovici-Desseanu,⁷ profesoară și directoare a Școlii confesionale de fete din Arad, fiica lui Ioan Popovici-Desseanu, avocat deputat, și a Herminei (n. Rațiu), prima

⁵ Pavel Vesa, *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în *Revista Teologică*, nr. 3, 2007. A fost de asemenea membru al Despărțământului Beiuș al ASTRA.

⁶ Petru Ciuhandu (1914-), a activat ca preot la Roșia (1943), Susag-Beliu (1944-1948), Dicănești-Ceica (1949-1951) și Roșia (1952-1991). Dintre scrierile sale publicate pot fi amintite: *Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greco-Catolică în fața neamului*, Beiuș, Editura Buna Vestire, 1994; *Înțelege oare ce citești? Biserica, sectele și metafizicienii în fața Sfintei Scripturi*, Beiuș, 1998; „*Nimeni n-a știut...*” [Rezistența ortodoxiei românești], în *Buna Vestire*, 1999, 7, nr. 5-6, p. 16-18; *Generația Unirii de la 1859. De-așa vremi se-nvredniciră*, în *Buna Vestire*, 1999, 7, nr. 1-2, p. 17-18; *Creștinismul la români*, Malovăț, Editura Parohiei Malovăț, 2000, 76 p.

⁷ Este autoarea lucrării *O dreaptă cerere către veneratul consistor român gr. or. din Arad și cătră vener. Sinod diecezan din anul 1914 cu privire la regularea situației sale la aceeași școală*, Arad, Tipografia Diecezană, 1914, 62 p.

președintă a Reuniunii Femeilor Române din Arad. Din această căsătorie au rezultat șase copii, printre care se numără Gheorghe Ciuhandu,⁸ profesor la Universitatea din Timișoara în cadrul Catedrei de Chimie.

După terminarea studiilor secundare la Gimnaziul Greco-Catolic din Beiuș⁹, se înscrie la Institutul Teologic din Arad, în 1893, unde beneficiază de sprijinul colegilor tatălui său, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu,¹⁰ care activau ca profesori aici și unde, aderând în scurtă vreme la gruparea „naționaliștilor” din Institut, își atrage ostilități din partea conducerii școlii. Cu o lună înainte de absolvirea Seminarului Teologic (iunie 1896), refuzul său de a participa, pe motiv de boală, la serbarea oficială a Mileniului Maghiar (9 mai 1896), a fost considerat un gest politic care i-a adus primul proces disciplinar.¹¹ Activează pentru o scurtă perioadă ca învățător confesional (1897-1899) și ca funcționar în cadrul Consistoriului Ortodox arădean (1900) după care, încurajat și de Roman Ciorogariu și Vasile Mangra, în toamna anului 1900 i se aprobă, cu sprijinul episcopului Ioan Iosif Goldiș, o bursă de studii în valoare de 1.000 de coroane pe an¹² pentru a studia la Facultatea de Teologie de la Universitatea din Cernăuți (1900-1902). Revenit la Arad în 1902, este numit profesor suplinitor la Institutul Teologic în cadrul catedrei de Istorie Bisericească, deținută până atunci de Roman Ciorogariu, dar, nebeneficiind de nici o remunerație pentru activitatea depusă în anul școlar 1902-1903, renunță la funcția oferită și se întoarce în satul natal, Roșia-Bihor, cu intenția de a interveni pentru a obține ajutor financiar în vederea obținerii doctoratului.¹³ În decembrie 1903 Consistoriul Eparhial îi aprobă o altă bursă care îi permite să-și continue studiile doctorale la Cernăuți (1903-1905), în Teologie. Pe 23

⁸ Decedat în Maghreb, nordul Africii în 1983.

⁹ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 99.

¹⁰ Vezi Preot Pavel Vesa, *Din corespondența episcopului Roman Ciorogariu cu preotul Gheorghe Ciuhandu*, în *Teologia*, I, nr. 2, aprilie-iunie 1997, Arad, p. 108-115.

¹¹ Vezi *Memorii. Din viața mea. Făcute și pățite, spuse ca să învețe și alții*, prefață de Pr. Constantin Jinga, Timișoara, Editura Marineasa, 1999.

¹² Preot Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 110.

¹³ *Ibidem*.

aprilie 1905 susține teza de doctorat realizată sub îndrumarea prof. univ. Eusebie Popovici¹⁴ cu un subiect de istorie bisericească.¹⁵ Printre profesorii de aici care au avut o importanță deosebită în definitivarea formației sale intelectuale se numără și Teodor Tarnovski¹⁶ și Emilian Voiutski.¹⁷ În același an revine la Arad unde, lipsind posibilitatea de a fi

¹⁴ Eusebiu Popovici (1838-1922), profesor de teologie, istoric la Universitatea din Cernăuți, care s-a specializat la Universitatea din Viena. Este profesor la catedra de Istorie Bisericească a Facultății de Teologie până în 1908, predând discipline precum *Patrologia*, *Enciclopedia și metodologia studiilor teologice*, suplinitor la catedra de *Dogmatică* (1882-1896) și *Noul Testament* (1898-1901) etc. Este autorul unui *Curs de Istorie Bisericească universală*, în limba germană, tradus în limba română și publicat de Atanasie Mironescu cu titlul: *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, I-IV, București, 1925-1928; studii publicate în revista *Candela*, *Archiv für Katolisches Kirchenrecht* (Mainz) etc. Cf. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

¹⁵ Pavel Vesa, *op. cit.*

¹⁶ Teodor Tarnovski (1859-1914), profesor de Teologie al Universității din Cernăuți, absolvent al aceleiași universități (1878-1882), care și-a obținut doctoratul în Teologie la Cernăuți în 1885 în urma unor studii de specializare în Teologie Catolică, desfășurate la Universitățile din Viena și München. În cadrul Universității din Cernăuți a activat ca titular al catedrei de Teologie practică din 1896, decan al aceleiași Facultăți (1898-1899, 1900-1901, 1902-1903, 1910-1911) și rector (1904-1905). Printre lucrările sale apărute până în 1905 se numără *Despre cele mai însemnate Liturghii ale Bisericii orientale, mai ales cu privire la cele ce sunt întrebuințate în timpul de față în Biserica noastră*, în *Candela*, 1892, 1893; *Zidirea, întocmirea și decorarea dinăuntru a locașului dumnezeiesc, cum o cere Biserica și tradițiunea*, în *op. cit.*, 1894; *Scurtă explicare a ritului Sfântului Botez și a Sfântului Maslu*, în *op. cit.*, 1895, 1896; *Caracterul poetic al serviciului divin ortodox*, în *op. cit.*, nr. 7, 8, 1905. Este autorul a 47 de predici din cele trei volume publicate împreună cu Emilian Voiutski de *Predici pentru duminicile anului bisericesc*, Cernăuți, 1896, 1898, 1900. Cf. Mircea Păcurariu, *op. cit.*

¹⁷ Emilian Voiutski (1850-1920), profesor de teologie la Cernăuți, specializat în studiul *Vechiului Testament*, al limbilor semitice la Universitățile din Viena, Innsbruck, Strasbourg (1874-1877), ajuns titular al catedrei de Teologie Morală la Universitatea din Cernăuți (1888), suplinitor al catedrei de Vechiul Testament

încadrat în învățământul universitar, acceptă numirea sa ca referent școlar al Consistoriului Eparhial Ortodox, singurul post oferit de episcopul Ioan Iosif Papp, păstrat până în 1938. A menționat ulterior că a acceptat postul doar „pentru că m-a îndemnat episcopul să-mi pot spori biblioteca,” salariul fiind aici considerabil mai mare decât în învățământ.¹⁸ Este diacon din 1908, preot și protopop din 1910, iconom stavrofor din 1936. A alcătuit mai multe rugăciuni din texte veterotestamentare, multe dintre ele publicate în *Tribuna* din Arad cu titlul *Rugăciunea românului*, care conțin aluzii la abuzurile din politica școlară a guvernului maghiar. Implicat activ în evenimentele care precedă ceremonia Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, a redactat pe baza acestora *Rugăciunea de la Alba Iulia*, citită în fața altarului catedralei din localitate.¹⁹ A participat la congresul preoțesc desfășurat la Sibiu între 6-7 martie 1919, unde s-au pus bazele Asociației Clerului Ortodox Român „Andrei Țaguna” din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, numărându-se printre primii care propun ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie. Începând cu 1922 este numit președinte al acesteia. A fost ales membru în Adunarea Eparhială din Arad și în Congresul Național Bisericesc și senator în Parlamentul României începând cu 7 iunie 1939. A fost posesorul unei biblioteci personale consistente (număra peste 10.000 de volume spre sfârșitul vieții) pe care ar fi dorit-o împărțită între Academia Română, Institutul de Istorie de la Cluj și Biblioteca Episcopiei Aradului și care conținea numeroase manuscrise de carte veche românească, cărți de referință în liturgică, patristică, istorie bisericească etc.²⁰ O parte dintre ele

(1897-1900), rector al Universității (1892-1893, 1901-1902), redactor al revistei *Candela* (1894-1910), director al Tipografiei eparhiale etc. Printre lucrările sale se numără, alături de *Predici, Prelegeri academice din Teologia Morală ortodoxă*, I-III, Cernăuți, 1906, 1911, 1908 (utilizat ca model ulterior); *Morala Testamentului Vechiu. Studiu relativ la istoria moralei creștine*, în *Candela*, 1887, 1889; *Despre superstițiune*, în *op. cit.*, 1893; *Despre emanciparea femeii*, în *op. cit.*, 1902 etc.; Cf. Mircea Păcurariu, *op. cit.*

¹⁸ Pavel Vesa, *op. cit.*

¹⁹ Pr. dr. Gheorghe Lițiu, *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în *Mitropolia Banatului*, an XVIII, nr. 10-12, 1965, p. 683-688.

²⁰ Pavel Vesa, *op. cit.*

au fost achiziționate în cursul anului 1929 când a consultat împreună cu Coriolan Petranu²¹ bisericile Episcopiei Aradului, multe fiind donate de istoric diverselor instituții. Nu există un inventar al bibliotecii, ceea ce a facilitat dispersarea multor cărți și face dificilă încercarea de recuperare a lor. S-a confruntat cu numeroase dificultăți financiare în editarea lucrărilor sale, menționate în memoriile și corespondența sa cu Roman Ciorogariu, Ștefan Lupșa, Ioan Lupaș și alții.²² Prefațează²³ și traduce cărți din domeniul teologiei.²⁴

Este un colaborator activ la publicații precum: *Tribuna*, *Tribuna Poporului*, *Românul*, *Biserica și Școala* (la care a fost redactor între 1937 și 1938), *Telegraful Român*, *Revista Teologică*, *Legea Românească*, *Cele Trei Crișuri*, *Candela*, *Biserica Ortodoxă Română* ș.a. Pe 30 mai 1946 a fost ales membru de onoare al Academiei Române, for instituțional care i-a premiat două din lucrări: *Românii din Câmpia Aradului de acum două*

²¹ Coriolan I. Petranu (1893-?), profesor, istoric de artă, primul dintre specialiștii în studiul arhitecturii de lemn din Transilvania. *Enciclopedia istoriografiei românești*, p. 260.

²² Pavel Vesa, *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în *Arca*, Arad, II, nr. 12 (23), 1991, p. 13-14; Idem, *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, s.n., VII, 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996, p. 6-7; Idem, *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, s.n., VIII, 1-3 (82-83-84), ianuarie-martie 1997, p. 4; Idem, *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în *Teologia*, Arad, I, nr. 2, 1997, p. 108-115; Idem, *Corespondența preotului dr. Gheorghe Ciuhandu cu Academia Română*, în *Ziridava*, 1998, 21, p. 383-394; Radu Ardelean, Pavel Vesa, *Corespondența lui Ioan Lupaș cu Gheorghe Ciuhandu*, în *Aradul Cultural*, 2002, nr. 1-2, p. 131-145.

²³ F. Better, *Ce vi-se pare de Hristos, Al cui Fiu este El?*, traducere din nemțește de Nicolae Tandreu, prefață de Gheorghe Ciuhandu, Arad, 1920, 102 p; Iosif Ioanovici-Șacabent, *Îndreptarea presviterilor, diaconilor și tuturor clirosului. O povățuire a Episcopului dela Vârșeț (1802)*, publicată de Petru Olde, prefață de Gheorghe Ciuhandu, Sibiu, 1931, 28 p.

²⁴ Georgius Leicester Marriott, *De Ecclesia Anglicana cum Ecclesiis Orthodoxis conjungenda. Despre unirea Bisericii Anglicane cu Bisericile Ortodoxe*, traducere din latinește de Gheorghe Ciuhandu, Arad, 1937, 14 p.

veacuri. *Cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940 și *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad, 1935.

Activitatea sa publicistică cuprinde, într-o încercare de reconstituire cât mai completă, următoarele articole și cărți:

- *Apostolia*, în *Revista Teologică*, 1907, I, nr. 2, p. 51-55.
- *Pentru „Lucefărul,”* în *Revista Teologică*, 1907, I, nr. 4, p. 165-168.
- *Chestiunea ritului răsăritean în desvoltarea sa până azi pe teritoriul ungar*, Cernăuți, 1907.
- *Diverse*, în *Revista Teologică*, 1907, I, nr. 2, p. 68-70; nr. 3, p. 121-123; nr. 5, p. 211.
- *Încreștinarea ungarilor, ducatele din stânga Dunării, ritul răsăritean*, în *Tribuna poporului*, Arad, 1908.
- *Cântarea noastră bisericească (Observări fugitive)*, în *Revista Teologică*, 1908, II, nr. 3, p. 109-112.
- *Biserica și catehizarea*, în *Revista Teologică*, 1909, III, nr. 3, p. 142-146; nr. 4, p. 197-205; nr. 5, p. 241-249.
- *Comorile trecutului nostru*, în *Revista Teologică*, 1909, III, nr. 2, p. 101-104.
- *Raportul dintre biserică și limba vie a poporului*, în *Revista Teologică*, 1910, IV, nr. 2, p. 57-64; nr. 3, p. 97-106.
- *Cerem sfințirea vieții constituționale bisericești: Aviz la o tradiție șaguniană*, în *Revista Teologică*, 1911, V, nr. 3, p. 65-71.
- *„Maghiarii gr.-cat.” și „Liturgie maghiară”: Cum privesc alții chestiunea*, în *Revista Teologică*, 1911, V, nr. 19-20, p. 513-526.
- *Organizarea bisericii orientale naționale maghiare - Cum privesc alții chestiunea bisericii ortodoxe maghiare*, în *Revista Teologică*, 1912, VI, nr. 1, p. 11-19.
- *Un popor pierdut: Armenii din Regatul Ungar: - O pagină încheiată din „evoluția” religioasă a statului ungar*, în *Revista Teologică*, 1912, VI, nr. 7-8, p. 214-218.
- *Din comorile trecutului nostru: O singhelie din 1798*, în *Revista Teologică*, 1913, VII, nr. 1, p. 27-29.

- *Bogomilismul și Români: Originea slavică. Ipoteza unui bogomilism românesc*, în *Revista Teologică*, 1913, VII, nr. 9-11, p. 283-295.
- *Bogomilismul și Români: Părerile dlui I. Ieșianu*, în *Revista Teologică*, 1913, VII, nr. 17-19, p. 481-489.
- *Bogomilismul la Români: Defectele esențiale ale ipotezei bogomiliste*, în *Revista Teologică*, 1914, VIII, nr. 3-4, p. 52-57; nr. 7-9, p. 175-186.
- *Licăriri de românism în vechia biserică a Românilor. Epoca tiparelor românești din vremea influenței protestantice*, în *Revista Teologică*, 1914, VIII, nr. 10-12, p. 217-232, 1916, X, nr. 1-3, p. 30-43; la sfârșit, punem punct, nu punct-virgula
- *Școala noastră poporală și darea culturală. Un raport oficios*, Arad, 1918, 51 p.
- *Împreunarea Bisericilor ortodoxe-române de pe teritoriul României Mari într-o singură Biserică și raportul acestei Biserici față cu Statul*, Arad, 1919, 32 p.
- *Reorganizarea Mitropoliei Ardelene*, Arad, 1920, 54 p.
- *Vechi urme de cultură în Bibor*, în *Cele Trei Crișuri*, 1920, I, nr. 7, p. 26-29; nr. 8, p. 20-26; nr. 10, p. 22-27, nr. 11, p. 20-23.
- *Reorganizarea Mitropoliei transilvane*, Arad, 1920, 54 p.
- *Schisma românească sau „Unirea cu Roma”*, Sibiu, 1921, 54 p.
- *Câteva păreri în jurul unui sinod ecumenic*, 1921, XI, nr. 6-7, p. 157-169.
- *Unificare la repezeală ori revizuirea Statutului organic ardelean?*, în *Revista Teologică*, 1921, XI, nr. 8-11, p. 263-273.
- *Biserica din Coroiu (jud. Bihor)*, în *Legea Românească*, 1922, II, nr. 42, p. 1-3.
- *Arhimandritul Mitrofor Evsevie Popoviciu*, în *Revista Teologică*, 1922, XII, nr. 10-11, p. 255-257.
- *Moise Nicoară și Ioan Mihuț la Beiuș*, în *Beiușul*, 1922, II, nr. 15, p. 1-2.
- *Români ortodocși și uniți români sau două organizații bisericesti românești din Ardeal*, Sibiu, 1922, 78 p.

- *Puncte de orientare în chestiunea unificării administrative bisericești*, în *Analele Asociației Clerului*, Sibiu, 1922.
- *Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini. Studiu statistic-bisericesc*, Arad, [1922], 95 p.
- *Credințe despre Draci*, în *Revista Teologică*, 1922, XII, nr. 4-6, p. 87-99.
- *Pentru Istoria Diecezei Aradului - Cu prilejul Istoriei păr. Dr. T. Botiș*, în *Revista Teologică*, 1923, XIII, p. 117-125.
- *Reorganizarea centrelor ierarhice și unificarea bisericească*, București, 1923, 70 p.
- *Cum s'a făcut „unirea” cu Roma la Șeitin*, în *Biserica și Școala*, 1923, XLVII, nr. 51, p. 1-5; 1924, XLVIII, nr. 3, p. 2-3, nr. 44, p. 3-4.
- *Convocare*, în *Revista Teologică*, 1923, XIII, nr. 8-10, p. 328 [cu Gheorghe Maior].
- *Din trecutul Catolicismului în Ardealul Românesc. Metamorfoza Bisericii Greco-Catolice sub raport dogmatic-moral*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1924, XLII, p. 73-77, 137-141, 257-263; 1932, L, p. 238-246; 300-306.
- *Preoți români care rup pecetea cu Roma*, Arad, 1924, 19 p.
- *Unirea și întoarcerea Galșei la ortodoxie. Contribuțiuni la istoria Diecezei Aradului*, Sibiu, 1924, 35 p.
- *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă în anii 1834-1835. Pagini din istoria Diecezei Aradului*, Arad, 1924, 55 p. [*La Vatra Sufletească a Neamului*, II, *Biserica și Școala*, 1924, XLVIII, nr.13, p. 4-5, nr. 21, p. 5-7].
- *Înapoi la Apostolie! Sau Portițele canonice ale Statutului Organic*, în *Revista Teologică*, 1924, XIV, nr. 4, p. 106-110; nr. 5, p. 137-149; nr. 6-7, p. 175-187; nr. 8-9, p. 229-237; nr. 10-11, p. 275-281.
- *Unul din sfinții lor - Iosaphat Kuncewicz*, în *Revista Teologică*, 1924, XIV, nr. 2-3, p. 45-49.
- *Cum mi-au răpit Uniții și Ungurii sufletele dela Nadăș (1896-1924). O întrebare și un răspuns*, Arad, 1925, 23 p; [*Biserica și Școala*, 1925, XLIX, nr. 3, p. 2-6].

- *Poporul din ținutul Aradului rupe pecetea uniunii, în Biserica și Școala*, 1925, XLIX, nr. 52, p. 4-6 [*Biserica Ortodoxă Română*, 1925, XLIII, p. 520-522].
- *Calea vieții și calea morții. Câteva tâlcuiri statistice-morale în ținutul Aradului și din Banat*, Arad, 1925, 23 p.
- *Un neam și un suflet. Însemnări din trecut și de azi*, Arad, 1925, 22 p.
- *Propaganda catolică-maghiară dela Măcău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice*, Arad, 1926, 63 p.
- *Cei ce strică sufletul poporului românesc. O întâmpinare*, Arad, 1926, 32 p.
- *Asociația clerului „Andrei Șaguna,” în Revista Teologică*, 1926, XVI, nr. 8-10, p. 271-272 [în colaborare cu Nicolae Colan].
- *Convocare*, în *Revista Teologică*, 1927, XVII, nr. 8-10, p. 312, 1931, XXI; nr. 10, p. 403-404 [cu Nicolae Colan].
- *Dezbinarea religioasă a Românilor ardeleni. Falsificarea credinței și istoriei*, Arad, 1927, 64 p. [*La Vatra Sufletească a Neamului*, VII].
- *Un nume vrednic și o datorie pioasă. Asesorul referent școlar Dr. Gh. Popa*, în *Legea Românească*, 1927, VII, nr.11, p. 6.
- *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile statului român. Studiu istoric-statistic și politic-bisericesc*, Arad, 1928, 211 p.
- *Un erou al ortodoxiei românești din v. XVIII (Antoniu Habata, zis Neamțu, din jud. Arad)*, Arad-Cernăuți, 1928, 27 p. [*La Vatra Sufletească a Neamului*, VIII].
- *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs ținut în ședințele dela 20 Martie 1928 în Senat, cu prilejul discuțiilor asupra proiectului de lege a cultelor*, București, 1928, 52 p.
- *Câteva momente din trecutul episcopiei Aradului. Conferință*, Arad, 1929, 31 p.
- *Cum s'a făcut Unirea cu Roma în Obaba-Forgaciu (Banat). Demascarea unor siluiri și fraude*, Sibiu, 1929, 43 p. [*Revista Teologică*, 1929, XIX, nr. 2-3, p. 53-82].
- *Cum s'a făcut „unirea” Românilor cu Roma*, în *Revista Teologică*, 1929, XIX, nr. 5-6, p. 177-179.

- *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ort. dela Arad. I. Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuri nouă din istoria episcopiei Aradului în veacul XVIII. II. Anexă: Episcopul sârbesc Vichentie Ioanovici și un document al său românesc. Ca introducere la „Viața lui Nestor Ioanovici (1767-1830) episcopul Aradului,”* Arad, 1929, 38 p.
- *O pagină din viața Ortodoxiei Românilor Ungureni - Dela serbările centenare ale episcopiei Aradului, în Biserica Ortodoxă Română,* 1929, XLVII, p. 984-994.
- *Din viața lui Nestor Ioanovici, Episcopul Aradului, 1767-1830. Schiță,* Arad, 1929, 56 p.
- *Bălgradule românesc te chemăm mărturie...* Discurs la deschiderea congresului preoțesc ortodox ținut în Alba-Iulia la 6 și 7 noiembrie 1929, Arad, 1929, 29 p.
- *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii ortodoxiei din Ardeal. Cuvinte de pomenire,* Sibiu 36 p.
- *Cu gândul la Alba-Iulia lui 1918,* în *BOR*, 1929, XLVII, p. 209-217;
- *Vichentie Ioanovici, episcopul Aradului, 1726-1731, apoi Mitropolit,* în *Biserica și Școala*, 1930, LIV, nr. 44, p. 10-14.
- *La două decenii* [Comemorare a 20 de ani de activitate a *Revistei Teologice*], în *Revista Teologică*, 1930, XX, nr. 1-2, p. 17-30.
- *Cărțile de „afurisanie” sau blăstem din Ardeal,* Sibiu, 1930, 38 p.
- *Brașovul, cetate a ortodoxiei românești. Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ardelean ținut la Brașov la 11-12 Noembrie 1930,* Arad, 1930, 32 p.
- *Icoane din trecutul cultural al Aradului. Dascălul Moisă Botă (1789-1873),* în *Biserica și Școala*, 1930, LIV, nr. 41, p. 3-5; nr. 43, p. 10-14; nr. 47, p. 5-7; nr. 52, p. 11-12.
- *Die Stifte des Tschanader Diözese im Mittelalter, de Dr. theol. et phil. Koloman Jubász, preot rom.-cat. în Sân-Petru-Mare (Banat).* Fasc. 8-9 din seria de studii *Deutschtum und Ausland. Münster imn Westfalen.* VIII+333 pag. Cu un indice bogat: cu 28 planșe și cu o hartă, în *Revista Teologică*, 1930, XX, nr. 7-8, p. 333-334.
- *Șase documente și câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu-Petrovici,* în *Revista Teologică*, 1931, IV, nr. 2, p. 149-154.

- *O explicație - în loc de Prefață*, în *Revista Teologică*, 1931, XXI, nr. 5, p. 199-202.
- *Das Tschanad - Temesvarer bistum im frühen Mittelalter: 1300-1307, de Dr. theol. Et phil. Coloman Iuhász*. Fasc. 8-9 din publicația *Deutschtum und Ausland. Münster i. W.* Cuprinde XII + 368 pag., cu 22 planșe și o hartă, 1931, în *Revista Teologică*, XXI, nr. 7-8, p. 343-344.
- *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei din Ardeal*, Sibiu, 1932, 36 p.
- *Rânduiala sfintei mărturisiri la români, însemnări rituale. Cu două anexe: ritualul sârbesc (1524), și românesc (1681)*, Cernăuți, 1933, 44 p. [*Candela*, XLIII, 1932].
- *Bogomilismul și românii*, Sibiu, 1933, 14 p. [*Revista Teologică*, 1933, XXIII, nr. 1-2, p. 49-58; nr. 3, p. 113-120; nr. 4, p. 159-165].
- *Schițe din trecutul românilor arădeni din veacul al XVIII-lea*, Arad, 1934.
- *Dr. Georgiu Popa un om de școală și cultură*, Arad, 1934, 135 p.
- *Episcopul unit S. Vulcan, marele prigonitor al ortodoxiei*, în *Revista Teologică*, 1934, XXIV, nr. 9-10, p. 305-314.
- *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad, 1935, XXX + 702 p. [Rec. Cornelia Bodea, în *Revista istorică*, 1935, XXI, p. 383; N. Iorga, în *RHSEE*, 1936, XIII, p. 90].
- *Ortodoxia românească. Martiriu și aspirații de viitor. Conferință*, Sibiu, 1935, 19 p. [*Revista Teologică*, 1935, XXV].
- *Catedrala întregirii neamului*, în *Revista Teologică*, 1935, XXV, nr. 11-12, p. 429-435.
- *Despre unirea bisericii anglicane cu bisericile ortodoxe de Georgius Leicester Marriott A. M.*, în *Revista Teologică*, 1935, XXV, nr. 5-6, p. 250-259.
- *Ortodoxia românească - Martiriu și aspirații de viitor*, în *Revista Teologică*, 1935, XXV, nr. 7-8, p. 288-304.
- *Comercianții greci în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, în *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu*, București, 1936, p. 228-248.

- *Ce ne spune o „Pravilă” de la Arad* [Pravila de la Târgoviște, 1652], în *Hotarul*, 1936, 3, nr. 2-3, p. 25-27.
- *Sfânta și dumnezeiasca liturghie în lumina unor rugăciuni ale Sf. Biserici ortodoxe - cu câteva lămuriri și povețe*, Arad, 1936, 63 p.
- *Omagiu și recunoștință - P. S. Sale episcop Nicolae Colan*, în *Revista Teologică*, 1936, XXVI, nr. 7-10, p. 239-240.
- *Câteva cuvinte actuale despre sf. Biserică. Predică ocazională: 2 august 1937*, Brad, 1937, 23 p.
- *O rătăcire de îndreptat în legătură cu numirea și rosturile „catedralelor”*, în *Revista Teologică*, 1937, XXVII, nr. 7-8, p. 273-277.
- *Începuturile publicisticii bisericești de la Arad. 1869-1871*, Arad, 1937, 17 p. [*Biserica și Școala*, 1937, 61, nr. 22, p. 192-194; nr. 25, p. 216-218].
- *Problema „săcuiască” sub raport confesional. Câteva considerații și remarci statistice*, Sibiu, 1938, 18 p. [*Revista Teologică*, 1938, 28, nr. 7-8, p. 303-318].
- *Arhivele arădene*, în *Hotarul*, 1938, 5, nr. 1-2, p. 27-31.
- *Școale și lucruri de la Beiuș*, în *Legea Românească*, 1939, 19, nr. 4, p. 46-52; nr. 5, p. 62-68; nr. 9, p. 118-120.
- *În legătură cu Sinodul dela Florența (1439) - Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein*, în *Revista Teologică*, 1939, XXIX, nr. 7-8, p. 281-294.
- *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940, 256+320 p.
- *Amintiri de acum douăzeci de ani despre alegerea de mitropolit*, în *Revista Teologică*, 1940, XXX, nr. 5-6, p. 156-162.
- *Un vechi Molitvenic manuscris din Bihor în legătură cu alte Molitvenice*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, 59, nr. 9-10, p. 536-576.
- *Memorii. Din viața mea. Făcute și pățite, spuse ca să învețe și alții*, prefață de pr. Constantin Jinga, Timișoara, 1999. [Ediții: *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorico-politice ulterioare*, Arad, 1940, Timișoara, 2006.]

Printre cei care au fost preocupați de investigarea vieții și activității lui Gheorghe Ciuhandu pot fi amintiți:

- T. Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ort. rom. din Arad*, Arad, 1922, p. 651.
- Pr. Grigorie Marcu, *Părintele Ciuhandu*, în *Revista Teologică*, XXXVII, 1947, 5-6, p. 197-199.
- Ștefan Lupșa, *Iconom Stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu*, în *Telegraful Român*, XCV, 11 mai 1947, nr. 17-18, p. 1.
- Gheorghe Lițiu, *O lacrimă pentru părintele dr. Gheorghe Ciuhandu*, în *Biserica și Școala*, an LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 146.
- Pr. Dr. Gh. Lițiu, *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în *Mitropolia Banatului*, XVIII, nr. 10-12, 1969, p. 683-688.
- Eduard I. Găvănescu, *Protopopul Dr. Gh. Ciuhandu*, în *Mitropolia Banatului*, 1975, nr. 4-6.
- Eduard I. Găvănescu, *Părintele Gheorghe Ciuhandu. La centenarul nașterii sale (1875-1975)*, în *Mitropolia Ardealului*, XX, 1975, 9-10, p. 675-680.
- Pavel Vesa, *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în *Arca*, Arad, II, nr. 12 (23), 1991, p. 13-14.
- Pavel Vesa, *Biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu în lumina corespondenței*, în *Relief*, Arad, nr. 24-26, 1994, p. 15.
- Mircea Timbuș, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, inițiatorul organizării arhivelor arădene*, în *Aradul Cultural*, 1996, 3, nr. 2, p. 28-31.
- Pavel Vesa, *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, s.n., VII, 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996, p. 6-7.
- Pavel Vesa, *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, s.n., VIII, 1-3 (82-83-84), ianuarie-martie 1997, p. 4.
- Pavel Vesa, *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în *Teologia*, Arad, I, nr. 2, 1997, p. 108-115.
- Pavel Vesa, *Contextul istoric, bisericesc și cultural al apariției revistei „Biserica și Școala,”* în *Teologia*, Arad, I, nr. 3-4, 1997, p. 25-38.

- Mircea Timbuș, *Un promotor al organizării arhivelor arădene: protopopul dr. Gheorghe Ciubandu*, în *Revista Academiei Române*, 1997, 3, nr. 1-2, p. 153-156.
- Pavel Vesa, *Corespondența preotului dr. Gheorghe Ciubandu cu Academia Română*, în *Ziridava*, 1998, 21, p. 383-394.
- Nicolae Bocșan, *Gheorghe Ciubandu (1875-1947), istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în *Logos*, Cluj-Napoca, 2001, p. 300-306.
- Corneliu Pădurean, *Contribuția lui Gheorghe Ciubandu la cercetările de demografie istorică*, în *Teologia. Revista Facultății de Teologie Arad*, 2001, 5, nr. 2, p. 148-153.
- Pavel Vesa, *Gheorghe Ciubandu (1875-1947), istoric al Aradului*, în *Slujitor al Bisericii și al Neamului. Dr. Mircea Păcurariu*, Cluj-Napoca, 2002, p. 733-748.
- Radu Ardelean, Pavel Vesa, *Corespondența lui Ioan Lupaș cu Gheorghe Ciubandu*, în *Aradul Cultural*, 2002, nr. 1-2, p. 131-145.
- Mihai Săsăujan, *Teologii arădeni Dr. Gheorghe Ciubandu și Dr. Nicolae Popovici. Gândirea lor reformatoare și contribuția la conturarea principiilor de organizare bisericească în perioada interbelică*, în *Studia Historica et Theologica*, Iași, 2003, p.741-756.
- Pavel Vesa, *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciubandu (1875-1947)*, în *Revista Teologică*, nr. 3, 2007.

Schiță de portret.
Bibliotecarul Gheorghe Câmpean la 80 de ani

DIMITRIE POPTĂMAȘ
Târgu-Mureș

Abstract

Sketch. The Librarian Gheorghe Câmpean at the Age of 80

Gheorghe Câmpean can be considered as the model of the ideal librarian. He started his activity in the library in the difficult 50's, and soon became passionate about books, about reading. After a short period of working at the Borsec library, he has returned to Mureș County Library and he retired in 1994. He has not written any book, although he could have done it, but he left behind the image of a librarian totally dedicated to his profession.

Keywords: *Mureș County Library, professionalism, reading, library, portrait, model.*

Puțini sunt oamenii care și-au făcut din carte, acest produs al spiritului, o pasiune. Gheorghe Câmpean este unul dintre aceștia. Autodidact desăvârșit, pasionat de carte și lectură, băiatul de prăvălie dintr-un sat din inima Câmpiei Ardelene este recrutat militar la o unitate de pompieri, primind ca însărcinare suplimentară administrarea bibliotecii și asigurarea lecturii în unitate. Cu această practică, la lăsarea la vatră, se considera bibliotecar de profesie. Era într-o perioadă de timp când instituția cărții era grav afectată de impunerea ideilor comuniste a anilor 50 ai secolului trecut, când bibliotecile trebuiau să devină așa-zise focare de răspândire a culturii socialiste. Cartea, purtătoare de idei, aparținea trecutului mai îndepărtat ori mai apropiat, era supusă purificării, fiind

socotită de-a dreptul periculoasă societății care treptat se instaura în România anilor postbelici. Nu întâmplător, încă odată celebrul dicton latin „*Habent sua fata libelli*” (*Cărțile își au soarta lor*) a lui Terentianus, își dovedea din nou valabilitatea. Atunci, mai vechile biblioteci își indexau cărțile în cele trei categorii de fonduri: secrete, documentare și libere pentru lectură, acestea din urmă limitate ca număr. Astfel, fondurile de carte erau stivuite în depozite închise, inaccesibile cititorului, locul lor fiind preluat în învățăturile marilor clasici ai materialismului dialectic și istoric, ale așa-zisei superiorități a dictaturii proletariatului, singura cale de urmat, a noilor metode de conviețuire interumană limitată în privința libertăților și a liberei exprimări, a metodelor recomandate drept cele mai avansate și experimentate de dezvoltare a industriei și agriculturii în țările socialiste, după modelul comunismului sovietic.

Acesta era mediul în care tânărul, de acum bibliotecar, venit de la Sălcud, opta pentru o profesie al cărei temei era pur intelectual. Contactul cu bătrâna bibliotecă târgumureșeană în care aspira în anii devenirii sale slujitor al cărții, dispunea de peste 80.000 de volume, zestre constituită cu mai bine de 40 de ani în urmă (1913).

Contactul cu acest colos al spiritului i-au deschis lui Gheorghe Câmpean noi orizonturi de cunoaștere. Își finalizează studiile liceale la vestita școală târgumureșeană „Al. Papiu Ilarian.” Nu se oprește aici, ci își continuă studiile la Facultatea de Filologie și Istorie de pe lângă Institutul Pedagogic de 3 ani din Târgu-Mureș (1963-1965). În aceste împrejurări de finalizare a studiilor ne-am întâlnit și cunoscut mai îndeaproape. Amândoi eram tributari unui regim în care purtam acuza „*origine socială nesănătoasă*.” Eu eram refuzat de un liceu pedagogic, purtând păcatul părinților ca fiu de preot și chiabur, el - băiat de prăvălie, ambii făcând parte din categoria fiilor de exploatatori. Așa ne-am întâlnit în anii de finalizare a liceului, el salariat la Biblioteca Regională, iar eu, muncitor la o întreprindere de legume și fructe (Aprozar), cititor și elev. Amândoi eram elevi la cursurile serale.

O întâmplare fericită a făcut că la absolvire, înainte de mă încadra într-un loc de muncă, am fost rugat de către colegul meu - Gheorghe Câmpean - să îl înlocuiesc la serviciu timp de două săptămâni. Eram cel mai fericit pentru această ofertă, care a fost prelungită cu încă două

săptămâni, apoi cu câteva luni, pentru ca la sfârșitul anului 1955, în urma unui sever examen de cunoștințe cu Bartok Ibolya, director al bibliotecii, să fiu încadrat definitiv ca bibliotecar, unde am activat timp de 50 de ani, din care 20 în funcția supremă a instituției județene de lectură publică.

Pentru mine, Gheorghe Câmpean, mai în vârstă cu 8 ani, nu era altul decât modelul de urmat. Fire ageră, inteligentă, iute la vorbă, cu multă inițiativă, orientat în lumea cărților, într-o atmosferă de prietenie ne trăiam satisfacțiile unui loc de muncă elevat, în care ne consideram stăpâni și atotștiutori. Îmi amintesc de momentul în care, într-un cadru festiv, în fața întregului colectiv de muncă, nu mare la număr, i-a fost decernată diploma „*Cel mai bun bibliotecar*” (1955) din partea conducerii instituției. Destins în relațiile cu publicul, deosebit de amabil, cu multă răbdare și dăruire, comunicativ, Gheorghe Câmpean își exercita calitățile sale de om al cărților, de organizator al bibliotecii și lecturii. Deosebit de atractive erau activitățile de popularizare a cărților, realizate prin prezentări și recenzii, seri literare, reuniuni culturale, medalioane și întâlniri cu scriitorii.

Ne-am despărțit prin anii 1957-1958, când destinul său l-a condus pentru a-și exercita pasiunea pentru carte într-o stațiune balneară, la Borsec, unde urma sa-și îngrijească sănătatea, iar eu am plecat în armată pentru a-mi satisface stagiul militar. Ne-am reîntâlnit după doi ani de zile, în exercitarea activității mele de bibliotecar cu atribuții de îndrumare și control, în cadrul aceleași instituții, având în sfera de activitate și bibliotecile din stațiuni. Era o plăcere să te afli în bibliotecă la atractivele activități de destindere, în anturajul cărții. Lecturile regizate la razele unei lumini răspândite pe albul paginilor, vocea interpretativă, aspră sau domoală, făcea din acestea adevărate spectacole impresionante de scenă. Întâlnirile noastre au continuat după reîntoarcerea sa la Târgu-Mureș, ca bibliotecar la Liceul nr. 4 (1961-1971). După această dată, Gheorghe Câmpean va reveni la Biblioteca Județeană Mureș, de unde se va retrage din activitate la 1 mai 1994. Calitatea sa de bază era modul în care a știut să își întâmpine cititorul în lumea cărților, să îl orienteze, ocolind orice refuz. Nu întâmplător, în calitatea mea de conducător al instituției, eram întrebat uneori de cititori, dacă nu știu unde este domnul director?

Răspundeam că eu sunt, iar cititorul reacționa: „Nu dumneavoastră! Domnul cu părul alb.” Nimeni altul decât Gheorghe Câmpean.

Pentru merite deosebite, Gheorghe Câmpean a fost răsplătit cu diplome și medalii: „Meritul Cultural, clasa a I”, oferit de Consiliul de Stat (1972), brevetul „Evidențiat în munca culturală,” din partea Consiliului Culturii (1988), iar instituția pe care a servit-o atâția ani i-a conferit diploma „Pro Libro Senator.”

Nu putem să-i dorim altceva, la cei 80 de ani, decât multă sănătate, să rămână cu acel permanent zâmbet pe buze și sănătate maximă.

Gheorghe Câmpean nu ne-a lăsat o operă scrisă, cu toate că putea să o facă mai bine decât mulți alții. El rămâne modelul de dăruire prin care ani de zile bibliotecile și-au dezvăluit comorile, călăuzit de dictonul „*carte potrivită, pentru om potrivit, la momentul potrivit.*” De zestrea sa intelectuală și serviciile sale au beneficiat mii de cititori care, în momente de răgaz, s-au delectat în lumea cărților, au beneficiat de oferta lor necondiționată, au învățat să fie mai drepți și mai buni, iar prin studiu și lectură și-au dobândit un plus de cunoștințe pentru viață și educație.

Să îi mulțumim pentru acest frumos dar, să îi urăm viață lungă, împreună cu urarea

Vivat crescat floreat!

**Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă în anul 2009.
Bibliografie**

VINTILĂ ANNA
EMILIA CĂȚANĂ
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract:

The Mureș County Library Reflected in the 2009 Written Newspapers. Bibliography

The material below is a selection of articles from local and national periodicals, published in 2009. From the local periodicals we have selected: Cuvântul liber, Népujság, Zi de zi, Vásárhelyi Hírlap, Adevărul de seară, Libraria, Ziarul de Mureș, Punctul, Vatra veche and, from the national ones, we have chosen Új Magyar Szó (Bucharest), Familia română (Baia Mare), Krónika (Cluj-Napoca) and Millenium, published in Italy. The articles described provide information about cultural events and other events the Mureș County Library has organized or attended during 2008. This bibliography does not include the on-line articles.

Keywords: *Mureș County Library, newspapers, 2009, bibliography, cultural activities, cultural events.*

Cele 188 de articole descrise mai jos sunt selectate din publicații periodice locale și din afara județului Mureș, apărute în 2009 și, așa cum arată titlul, reflectă activitatea Bibliotecii Județene Mureș (inclusiv a Bibliotecii Teleki-Bolyai) din acel an. Despre Biblioteca Județeană Mureș s-a scris atât în cotidienele târgumureșene - *Cuvântul liber, Népujság, Zi de zi, Vásárhelyi Hírlap, Adevărul de seară*, cât și în periodice locale precum: *Ziarul de Mureș, Punctul, Vatra veche, Libraria*. De asemenea, informații referitoare la aspectele și momentele importante ale acestei instituții găsim și în presa publicată în țară (*Familia română* - Baia Mare, *Új Magyar Szó* - București, *Krónika* - Cluj-Napoca) și în străinătate (*Millenium* - Italia).

Materialul este orânduit cronologic și în cadrul fiecărei luni se

respectă criteriul alfabetic. Majoritatea descrierilor sunt însoțite de adnotări.

Bibliografia nu cuprinde articolele publicate „on-line.”

* *

*

1. *Lansare de carte [Mai bine pentru cei mulți, 2009].* În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 3, (7 ianuarie 2009), p. 1, 1 foto. În organizarea Bibliotecii Județene Mureș, joi, 8 ianuarie 2009, la Hotel Continental- Salonul Tonitza, are loc lansarea cărții *Mai bine pentru cei mulți*, autor prof. univ. dr. ing. Vasile Boloș.

2. *Krisztina Márton readuce la viață cărțile vechi* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, nr. 21, (12 ianuarie 2009), p. 16, 1 foto. Portret al Krisztinei Márton, restauratoarea de cărți a Bibliotecii Teleki-Bolyai.

3. *Évi közgyűlést tart az EME* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 8. sz. (2009. január 13.), p. 2. Întâlnirea anuală a Asociației Muzeului Ardelean, găzduită de Biblioteca Teleki.

4. *Biblioteca Județeană Mureș anunță concurs pentru ocuparea postului vacant de contabil.* În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 8, (14 ianuarie 2009), p. 12. Anunțul dat de Biblioteca Județeană Mureș pentru ocuparea postului vacant de contabil, cerințele de ocupare și data concursului.

5. *„Porni Luceafărul...”* (ed. a XXIII-a) *la Biblioteca Județeană.* În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 8, (14 ianuarie 2009), p. 1. Două manifestări organizate de Biblioteca Județeană Mureș, dedicate poetului Mihai Eminescu: Medalion literar-muzical „*Universul Eminescu*” la Secția de Artă, joi, 15 ianuarie 2009, ora 10 și „*Peregrinări eminesciene*” - o călătorie imaginară prin biografia lui Eminescu, la Secția documentară, în aceeași zi, la ora 15.

6. *Felújítják a Gyermekkönyvtárat: Költségvetési gondok* / N.b. În: *Népújság*, 61., 9. sz. (2009. január 14.), p. 5. Renovarea Secției pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

7. *Zárva a gyermekkönyvtár* / Kdk. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 9. sz. (2009. január 15.), p. 1, 3, 2 foto. Încep lucrările de renovare la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

8. *Omagiindu-l pe Eminescu, ieri, la statuia poetului și la Biblioteca Județeană Mureș* / Foto: Ioan Florea. În: *Cuvântul liber*, an

21, nr. 10, (16 ianuarie 2009), p. 14, 2 foto. Poze de la manifestările de omagiere a poetului Mihai Eminescu, la Biblioteca Județeană Mureș.

9. *EME-tervek Vásárhelyen* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 11. sz. (2009. január 19.), p. 8. Întrunire a Filialei târgumureșene a Asociației Muzeului Ardelean, găzduită la sala de lectură a Bibliotecii Teleki.

10. *A könyvtáros, aki tud az olvasókról: Interjú* / Kádár-Dombi Katalin. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3, 11. sz. (2009. január 19), p. 14, 1 foto. Interviu cu Agyagási Hajnal, bibliotecară la secția beletristică a Bibliotecii Județene Mureș.

11. *Numărul cititorilor care merg la bibliotecă, în creștere* / Adelheid Cucu. În: *Zi de zi*, 5, nr. 1192, (23-25 ianuarie 2009), p. 2, 1 foto. Scurt interviu cu Csiki Emese, șef de serviciu în cadrul Bibliotecii Județene Mureș.

12. *Várakozás a bizonytalanságban: Leálltak a Teleki Téka felújításával* / N.b. În: *Népújság*, 61., 27. sz. (2009. februar 4.), p. 2. Spielmann Mihály, șeful secției Biblioteca Teleki-Bolyai a Bibliotecii Județene Mureș, vorbește despre restaurarea clădirii bibliotecii, lucrare începută în 2008.

13. *Egy hónap múlva látogatható(!): Folyamatban a Gyermekkönyvtár felújítása* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61., 28. sz. (2009. februar 5.), p. 2. Despre lucrările de renovare la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

14. *Az értékmentés titkai* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 35. sz. (2009. februar 20.), p. 8. Márton Krisztina, restauratoarea de carte veche a Bibliotecii Teleki-Bolyai, într-o conferință organizată de Asociația „Borsos Tamás” din Târgu-Mureș.

15. *Újra dolgoznak a Teleki Tékán* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61., 44. sz. (2009. februar 24.), p. 1, 2. Spielmann Mihály anunță că se continuă renovarea clădirii Bibliotecii Teleki-Bolyai.

16. *Biblioteca copiilor, gata peste 3 luni* / Valeriu Russu. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 128, (25 februarie 2009), p. 4, 1 foto. Referiri la lucrările de renovare și restaurare de la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

17. *Dacă e martie... e Creangă* / B. Dorin. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 43, (4 martie 2009), p. 6, 1 foto. Manifestare cultural-artistică la Secția de Artă a Bibliotecii Județene Mureș.

18. *Bucuria copiilor - poveștile lui Ion Creangă!* / B. Dorin. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 46, (7 martie 2009), p. 2, 1 foto. Manifestare cultural-artistică la Secția de Artă a Bibliotecii Județene Mureș.

19. *Haretiștii despre harețiști*. În: *Opinia națională*, nr. 470 (9 martie 2009), p. 6, 3 foto. Scurtă prezentare a autorilor mureșeni Horia Ioan Avram - bibliotecar la Biblioteca Județeană Mureș - și Ioan Suciu Moișa.

20. *Teodor Corina pleacă de la Biblioteca Județeană Mureș* / Laura Viman. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1233, (23 martie 2009), p. 1, 1 foto. Teodor Corina și-a înaintat demisia din funcția de director al Bibliotecii Județene Mureș.

21. *Ha könyvtári moly lennék...* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 68. sz. (2009. március 24.), p. 2. Sărbătorirea Zilei Mondiale a Teatrului la Biblioteca Județeană Mureș.

22. *Látogatható a Teleki-téka* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61. évf., 68. sz. (2009. március 24.), p. 2. Programul de vizitare a Bibliotecii Teleki-Bolyai și a Muzeului Bolyai, sala de lectură a bibliotecii fiind în continuare închisă pentru renovare.

23. *Directorul Bibliotecii Județene Mureș a demisionat* / Alexandra Cristescu. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 58, (25 martie 2009), p. 6. Conferință de presă la sediul Bibliotecii Județene Mureș, cu prezentarea bilanțului activității manageriale a fostului director, conf. univ. dr. Corina Teodor, între 2005-2009.

24. *Négy év a mérlegen: Lemondott a megyei könyvtár igazgatója* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61. évf., 69. sz. (2009. március 25.), p. 5. Conferință de presă ținută cu ocazia demisionării directoarei Bibliotecii Județene Mureș, conf. univ. dr. Corina Teodor.

25. *„Dacă nu găsești voci unanime, progresul e mai lent”* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1235, (25 martie 2009), p. 11. Corina Teodor, demisie cu aromă de schimbare a mentalității la Biblioteca Județeană Mureș.

26. *Elevii propun o apă mai curată* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1235, (25 martie 2009), p. 11, 1 foto. Dezbateră cu tema „*Apă pentru viață*,” organizată cu ocazia Zilei Mondiale a Apei, de către Biblioteca Județeană Mureș, Direcția Apelor Mureș, Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian” și Colegiul Economic „Transilvania,” marți, 24 martie 2009.

27. *Kinyitott a Teleki-Bolyai Könyvtár* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 58. sz. (2009. március 26.), p. 8. După 8 luni de restaurare a clădirii, Biblioteca Teleki-Bolyai își deschide porțile.

28. *Mesemondó könyvmólyok* / Balogh Katalin. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 60. sz. (2009. március 27-29.), p. 2, 1 foto. Cu ocazia Zilei Mondiale a Teatrului, elevii Gimnaziului „Dacia” și cei ai Gimnaziului „Tudor Vladimirescu” au prezentat un spectacol la Secția Adulți a Bibliotecii Județene Mureș.

29. *Bani de investiții pentru „Teleki” și Ansamblul „Mureșul”* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 160, (29 martie 2009), p. 2, 1 foto. Consiliul Județean Mureș a alocat sume de peste 1 milion de lei pentru Biblioteca Teleki și Ansamblul „Mureșul.”

30. *Șoriceii de bibliotecă au fost copiii Gimnaziului Europa* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1238, (30 martie 2009), p. 7, 1 foto. În 27 martie 2009, la Biblioteca Județeană Mureș a avut loc manifestarea „*Vreau să fiu șoarece de bibliotecă*,” în cadrul evenimentelor dedicate Zilei Mondiale a Teatrului.

31. *Biblioteca Județeană va avea lift de 150.000 de lei* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 162, (31 martie 2009), p. 1, 3, 2 foto. Biblioteca Județeană va beneficia de investiții noi anul acesta. Liftul le-ar fi benefic mai ales persoanelor cu handicap.

32. *Biblioteca Județeană Mureș, la ceasul provocărilor impuse de complexitatea și dinamica sferei info-documentare actuale* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, nr. 3 (martie 2009), p. 29-32. Referiri la activitatea Bibliotecii Județene Mureș.

33. *„Molyok” a könyvtárban* / Dbs. În: *Népújság*, 61. évf., 75. sz. (2009. április 1), p. 5. Sărbătorirea la Biblioteca Județeană Mureș a Zilei Internaționale a Teatrului, cu participarea elevilor din ciclul primar.

34. „*Ne vom axa în primul rând pe activitățile culturale*” / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1241, (2 aprilie 2009), p. 5, 1 foto. Interviu cu Liliana Moldovan, noua directoare a Bibliotecii Județene Mureș.

35. *Bemutatták Európának a Teleki Tékát* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 66. sz. (2009. április 6.), p. 8. Spielmann Mihály, șeful Bibliotecii Teleki-Bolyai a prezentat biblioteca la Bruxelles.

36. *Comunismul a dat bună ziua elevilor* / Ani Matei. În: *Punctul*, an 5, nr. 216, (13-16 aprilie 2009), p. 13. Miercuri, 8 aprilie 2009, la Secția de Artă a Bibliotecii Județene Mureș, a avut loc dezbateră cu tema „*Proletcultismul și cultul personalității în comunism.*”

37. *Cultura târgumureșeană în cifre* / Cătălin Hegheș. În: *Punctul*, an 5, nr. 216, (13-16 aprilie 2009), p. 8, 1 foto. Sondaje-Marketing-Relații Publice a realizat primul sondaj de opinie pentru a vedea orientarea spre cultură a târgumureșenilor cu vârsta cuprinsă între 18-50 de ani. Biblioteca Județeană Mureș a fost inclusă printre instituțiile de cultură din sondaj.

38. *Săptămâna Națională a Bibliotecilor - 23-29 aprilie 2009* / Nicolae Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 72, (14 aprilie 2009), p. 6. Programul manifestărilor organizate de Biblioteca Județeană Mureș în Săptămâna Națională a Bibliotecilor 2009.

39. *Brüsszelben a Téka* / Bodolai Gyöngyi. În: *Népújság*, 61. évf., 87. sz. (2009. április 17), p. 5, 1 foto. Interviu cu Sebestyén-Spielmann Mihály, șeful secției Teleki-Bolyai a Bibliotecii Județene Mureș, despre prezentarea Bibliotecii Teleki-Bolyai la Bruxelles.

40. *Bibliotecarii mureșeni își scot revistă proprie* / Alexandru Toth. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1250, (17-22 aprilie 2009), p. 4. Biblioteca Județeană Mureș organizează în perioada 21-29 aprilie 2009 Săptămâna Națională a Bibliotecilor.

41. *Országos könyvtárbét* / Hírszerkesztő: Menyhárt Borbála. În: *Népújság*, 61. évf., 88. sz. (2009. április 18.), p. 2. Semnalarea sărbătoririi la Biblioteca Județeană Mureș a Săptămânii Naționale a Bibliotecilor (21-29 aprilie).

42. *Gyógyító művészet* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 89. sz. (2009. április 21.), p. 2. Expoziție din desenele micilor pacienți ai Clinicii de Oncologie din Târgu-Mureș, organizată la Biblioteca Județeană Mureș în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor.

43. *Ünnepel a könyvtár* / Kdk. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 75. sz. (2009. április 21.), p. 3. Săptămâna Națională a Bibliotecilor la Biblioteca Județeană Mureș.

44. *Claudia Illyes pune pasiune în tot ceea ce face* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 183, (22 aprilie 2009), p. 16, 1 foto. Portret-interviu al bibliotecarei Claudia Illyes, de la Biblioteca Județeană Mureș, inițiatora proiectului „Biblioteca Mobilă.”

45. *Arta care vindecă* / M. C. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 77, (22 aprilie 2009), p. 1, 1 foto. Vernisajul expoziției „Arta care vindecă,” în holul Bibliotecii Județene Mureș.

46. *Săptămâna națională a bibliotecilor. Puls* / N. B. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 77, (22 aprilie 2009), p. 7. Debutul manifestărilor culturale din cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor la Biblioteca Județeană Mureș.

47. *Zilele lecturii uniriste* / Nicolae Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 77, (22 aprilie 2009), p. 6. „Zilele lecturii uniriste,” o serie de manifestări culturale organizate de Colegiul Național „Unirea,” care cuprind și vizite la Biblioteca Județeană Mureș și la Biblioteca Teleki-Bolyai.

48. *Brüsszelben* / Sebestyén Mihály. În: *Új Magyar Szó*, 5., 74. sz. (2009. április 22.), p. 5. Impresiile bibliotecarului Sebestyén-Spielmann Mihály despre experiența lui la Bruxelles, unde a prezentat valorile Bibliotecii Teleki-Bolyai.

49. *Könyvtárünnep olasz módra* / Kádár-Dombi Katalin. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 76. sz. (2009. április 22.), p. 2, 1 foto. Întâlnirea culturală „Biblioteca și educația permanentă,” organizată la Biblioteca Județeană Mureș în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor.

50. *Színekkal játszók* / Kádár-Dombi Katalin. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 77. sz. (2009. április 23.), p. 5, 1 foto. Vernisajul expoziției „Arta care vindecă” în holul Bibliotecii Județene Mureș, organizat în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor.

51. *Minunea vieții transpusă în artă de copiii cu leucemie* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1251, (23 aprilie 2009), p. 16, 1 foto. Vernisajul expoziției „Arta care vindecă,” în holul Bibliotecii Județene Mureș. Au fost expuse lucrările copiilor internați la Clinica de Oncologie

Pediatică din Târgu-Mureș.

52. *Ziua solidarității tineretului la Biblioteca* / A. Z. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1251, (23 aprilie 2009), p. 5. Manifestarea „*Toleranță socială și culturală*,” la Biblioteca Județeană Mureș, în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor.

53. *Arta care vindecă - o expoziție a micuților bolnavi de cancer* / Lia Vințeler. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 79, (24 aprilie 2009), p. 3, 2 foto. Biblioteca Județeană Mureș și Asociația „*Împreună pentru copiii cu cancer*” au organizat o expoziție cu lucrări ale copiilor bolnavi de cancer.

54. *Medalion omagial Charlie Chaplin* / Lia Vințeler. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 79, (24 aprilie 2009), p. 3, 1 foto. Omagierea lui Charlie Chaplin, la 120 de ani de la naștere, la Secția de Artă a Bibliotecii Județene Mureș.

55. *Barokk év 2009*. În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 61., 92. sz. (2009. április 24.), p. 1. În cadrul Anului Baroc 2009, Biblioteca Teleki-Bolyai organizează o expoziție de carte barocă.

56. *Fiatalokat és nyugdíjasokat vonz a könyvtár: Maros megyei „Gutenberg-hét”* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 92. sz. (2009. április 24.), p. 2. Liliana Moldovan, directorul interimar al Bibliotecii Județene Mureș, semnalează programul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor, eveniment marcat a 3-a oară la această instituție.

57. *Ziua monumentelor istorice* / A. Z. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1252, (24-26 aprilie 2009), p. 6. În 24 aprilie 2009, la Biblioteca Județeană Mureș va avea loc manifestarea „*Ziua monumentelor istorice*,” în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor

58. *În slujba graficii mureșene* / Florea Husar. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 80, (25 aprilie 2009), p. 5. Expoziția pictorului Horea Remus Epure, la parterul Bibliotecii Județene Mureș.

59. *Mesemondó számítógépet venne* / Kádár-Dombi Katalin. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 79. sz. (2009. április 27.), p. 2. Ziua porților deschise la Biblioteca Județeană Mureș, în cadrul Săptămânii Naționale a Bibliotecilor.

60. *Colocviu profesional la Biblioteca Județeană* / A. Z. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1253, (27 aprilie 2009), p. 6. Luni, 27 aprilie 2009, de la ora 9, în Sala de lectură generală a Bibliotecii Județene Mureș, va avea loc un

„Colocviu profesional,” cu lansarea publicațiilor *Libraria* și *Bibliotheca Marisiana*.

61. *Térképkiállítás a Teleki Tékában* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 95. sz. (2009. április 28.), p. 2. Vernisajul expoziției de hărți la Biblioteca Teleki-Bolyai.

62. *Barokk év Vásárhelyen* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 79. sz. (2009. április 29.), p. 6. În cadrul manifestărilor Anul baroc 2009, Biblioteca Teleki-Bolyai organizează o expoziție de carte barocă.

63. *Versmaraton a könyvtárban* / (kádár). În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 81. sz. (2009. április 29.), p. 3, 1 foto. În cadrul Săptămâinii Naționale a Bibliotecilor la Secția de literatură a Bibliotecii Județene Mureș s-a organizat un maraton al poeziei, cu participarea liceenilor mureșeni de limbă maghiară.

64. *Situația fondului de carte veche este stabilă* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1256, (30 aprilie-4 mai 2009), p. 9, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș a organizat în ziua de 29 aprilie 2009 dezbaterea cu tema „Valori ale patrimoniului.”

65. *Copiii bolnavi și deținuții fac terapie prin lectură* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 192 (129), (1 mai 2009), p. 4, 1 foto. Prezentarea proiectului „Biblioteca mobilă,” demarat de Biblioteca Județeană Mureș în noiembrie 2007.

66. *Deschide-te către carte* / Profesor Maria Motorga. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 84, (4 mai 2009), p. 6. Festivalul cărții uniriste „Deschide-te către carte,” organizat de Colegiul Național „Unirea,” în colaborare cu Biblioteca Județeană Mureș, Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian,” Liceul de Artă, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Mureș și S. C. „Libris Eminescu” SRL.

67. *Térképtárlat a Telekiben.* În: *Új Magyar Szó*, 5., 81. sz. (2009. május 4.), p. 8. Expoziție de hărți vechi la Biblioteca Teleki.

68. *Hazafelé évszázados utakon: Térképkiállítás a Telekiben* / (N.Sz. I.). În: *Népújság*, 61., 99. sz. (2009. május 5.), p. 5. Vernisajul expoziției de hărți la Biblioteca Teleki-Bolyai, acțiune ce încheie Săptămâna Națională a Bibliotecilor.

69. *Marosvásárhely szabad kir. város* / (kádár). În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 84. sz. (2009. május 5.), p. 7, 1 foto. Vernisajul expoziției

cartografice „*Descriptio Transylvaniae*” la Biblioteca Teleki-Bolyai.

70. *Tentațiile jurnalistice*. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 86, (6 mai 2009), p. 2. Manifestarea „*Tentațiile jurnalistice*,” la Biblioteca Județeană Mureș, miercuri, 6 mai 2009, ora 12.

71. „*Profesiunea de jurnalist îți oferă posibilitatea să fii tu însuți*” / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1259, (7 mai 2009), p. 4, 1 foto. Miercuri, 6 mai 2009, Sala de lectură documentară a Bibliotecii Județene Mureș a găzduit manifestarea „*Tentațiile jurnalistice*.”

72. *Zina adolescentului la bibliotecă* / A. T. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1260, (8-11 mai 2009), p. 7. Luni, 11 mai, ora 13, în curtea interioară a Bibliotecii Județene Mureș va avea loc întâlnirea preventiv-educativă „*Suntem în siguranță*,” cu ocazia Zilei Adolescentului.

73. *Istoria, în format digital, pe site-ul bibliotecii* / Valeriu Russu. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 204 (141), (13 mai 2009), p. 3, 1 foto. Pe pagina de internet a Bibliotecii Județene Mureș, cei interesați au la dispoziție materiale în format digital despre istoria medie a României.

74. *Erdélyi címerek, térképek* / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 106. sz. (2009. május 13.), p. 2. Participarea bibliotecarelor Petelei Klára și Weisz Szidónia de la Biblioteca Teleki-Bolyai la o conferință organizată de Asociația „Borsos Tamás.”

75. *Vissza a gyermekkönyvtárba!* În: *Népújság*, 61., 106. sz. (2009. május 13.), p. 1, 1 foto. După restaurare, se rearanjează cărțile la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

76. *Descriptio Transylvaniae*. În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 61., 108. sz. (2009. május 15.), p. 1. Semnalarea expoziției de hărți cu titlul „*Descriptio Transylvaniae*,” la Biblioteca Teleki-Bolyai.

77. *Concurs de proiecte*. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 223 (160), (1 iunie 2009), p. 4. Consiliul Județean Mureș organizează un concurs de proiecte de management pentru ocuparea postului de director-manager al Bibliotecii Județene Mureș.

78. *Megnyitja kapuit a gyermekkönyvtár* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 125. sz. (2009. június 4.), p. 2. După renovare, Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, se redeschide în cadru festiv.

79. *Se redeschide Biblioteca Copiilor* / L. V. În: *Zi de zi*, an 6, nr. 1278, (4 iunie 2009), p. 1. Manifestare culturală la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, cu ocazia redeschiderii acesteia.

80. *Biblioteca copiilor din Târgu-Mureș își redeschide porțile* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 108, (5 iunie 2009), p. 2, 1 foto. Manifestări culturale organizate cu ocazia redeschiderii, după renovare, a Secției pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

81. *Adjuk meg az olvasás élményét* / Mezey Sarolta. În: *Népújság*, 61., 126. sz. (2009. június 5.), p. 2. Lansare de carte organizată de Asociația Sociopedagogilor „A Kulcs,” găzduită de Biblioteca Județeană Mureș.

82. *Biblioteca pentru copii, redeschisă* / Valeriu Russu. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 228 (165), (6 iunie 2009), p. 4, 1 foto. După o pauză de o jumătate de an, timp în care a fost renovată, a avut loc redeschiderea festivă a Secției pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

83. *Olvasóit várja a gyermekkönyvtár* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 127. sz. (2009. június 6.), p. 2. Bibliotecara Csíki Emese despre Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, deschisă din nou după o lungă renovare.

84. *A könyvtár új rubája* / (kádár). În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 108. sz. (2009. június 8.), p. 2. După șase luni de renovare, Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș se deschide cu o festivitate.

85. *Az Alpha bidat épít* / (kádár). În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 109. sz. (2009. június 9.), p.3, 1 foto. Vernisajul expoziției organizate de „Alpha Transilvană” la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

86. *Azi se deschide Biblioteca Copiilor* / M. S. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1280, (9 iunie 2009), p. 14. Se redeschide Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, după șase luni de renovare.

87. *Hova menjünk?*. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 111.sz. (2009. június 11.), p. 2. Lansare de carte găzduită de Sala documentară a Bibliotecii Județene Mureș.

88. *Évzáró a könyvtárban* / Hírszerkesztő: Mezey Sarolta. În: *Népújság*, 61., 131. sz. (2009. június 12.), p. 2. Elevii Școlii Gen. „Friedrich Schiller” încheie anul școlar cu o activitate la Filiala nr. 1. a Bibliotecii Județene Mureș.

89. *Évzáró ünnep* / Illyés Klaudia. În: *Népújság*, 61., 134. sz. (2009. június 16.), p. 8. Elevii Școlii Gen. „Friedrich Schiller” încheie anul școlar cu o activitate la Filiala nr. 1 a Bibliotecii Județene Mureș.

90. *Cartea - Între Târgu-Mureș și Chișinău* / N. Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 123, (26 iunie 2009), p. 10. În organizarea Bibliotecii Județene Mureș și a Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Mureș, are loc dezbaterea „*Cartea - Între Târgu-Mureș și Chișinău*,” la sediul Fundației Culturale „Vasile Netea.”

91. *Biblioteca Județeană Mureș: Serviciile din spatele ușilor închise* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, nr. 6 (iunie 2009), p. 70-72. Referiri la activitatea din Biblioteca Județeană Mureș.

92. *Expoziții tematice la Biblioteca Județeană Mureș* / Natalia Bilauca. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1295, (1 iulie 2009), p. 7, 1 foto. Prezentarea expozițiilor tematice de la Biblioteca Județeană Mureș, în perioada verii.

93. *Dați o carte pentru biblioteca românilor din Nürnberg*. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 134, (11 iulie 2009), p. 8. Biblioteca Județeană Mureș a încheiat un protocol de colaborare cu Platforma Culturală AȘII ROMÂNII-Germania, vizând susținerea prin donații și colaborarea în vederea înființării bibliotecii românești „Ion Minulescu.”

94. *Leálltak a Teleki Téka felújításával* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61., 158. sz. (2009. július 14), p. 5. S-au oprit lucrările de restaurare a clădirii Bibliotecii Teleki-Bolyai.

95. *Donați o carte pentru românii din Nurnberg* / A. M. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1305, (15 iulie 2009), p. 6. Biblioteca Județeană Mureș, în colaborare cu Platforma Culturală AȘII ROMÂNII din Nurnberg, susțin înființarea unei biblioteci românești în Germania.

96. *Tárlatok a könyvtárban: Móra Ferencre emlékeznek* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61., 165. sz. (2009. július 22.), p. 5. Expoziții periodice la secțiile Bibliotecii Județene Mureș în timpul verii.

97. *Téka-bagoly a Félzigeten* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 165. sz. (2009. július 22.), p. 5. Lázok Klára, autoarea proiectului Rotaract Téka, își propune, în mod ludic, să atragă atenția vizitatorilor Festivalului Peninsula asupra valorilor Bibliotecii Teleki-Bolyai.

98. *Fogadd örökbe a baglyot!* În: *Új Magyar Szó*, 5., 136. sz. (2009. július 22.), p. 8. Rotaract Téka, prin bibliotecara Lázok Klára, inițiază o

acțiune de strângere de fonduri pentru restaurarea bufniței din fier forjat, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai.

99. *Fizess egy sört a Bagolynak!* / Szem. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 142. sz. (2009. július 24-26.), p. 6. Acțiune caritabilă organizată de Rotaract Téka pentru restaurarea bufniței de fier forjat, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai.

100. *Topul cititorilor „bibliotecilor de cartier”* / Ionuț Oprea. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 278 (215), (26 iulie 2009), p. 3, 1 foto. Prezentarea celor patru filiale din Târgu-Mureș ale Bibliotecii Județene Mureș.

101. *Nem szomjazott a Téka-bagoly* / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 170. sz. (2009. július 28.), p. 2. Acțiunea Proiectului Rotaract-Téka de a strânge fonduri pentru restaurarea bufniței, stema Bibliotecii Teleki-Bolyai, s-a încheiat cu succes.

102. *Interesele Consiliului Județean Mureș se mută la Bibliotecă* / Sanda Vițelar. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1315, (29 iulie 2009), p. 2, 1 foto. Concursul pentru desemnarea noului director al Bibliotecii Județene Mureș, rămas în plop după ce etapele derulate în concurs au fost anulate prin dispoziția președintelui Lokodi Edita.

103. *Cetatea Sighișoarei reflectată în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, nr. 5 (iulie 2009), p. 34. Referiri la colecțiile Bibliotecii Județene Mureș.

104. *Specificul colecțiilor de cărți pentru copii* / Liliana Moldovan, director al Bibliotecii Județene Mureș. În: *Vatra veche*, an 1, nr. 5, (iulie 2009), p. 20-21. Referiri la politica de achiziție a cărților pentru copii, la Biblioteca Județeană Mureș.

105. *Desene animate [la Biblioteca Județeană]*. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 288 (225), (5 august 2009), p. 4, 1 foto. La Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, luna august este „Luna filmului pentru copii.”

106. *Bibliotecă românească la Nürnberg* / Nicolae Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 159, (17 august 2009), p. 2. Parteneriat al Bibliotecii Județene Mureș cu Biblioteca „Petre Dulfu” din Baia Mare, pentru înființarea bibliotecii românești „Ion Minulescu” din Nürnberg.

107. **Victor Răzmeriță - „Cătușele mancurtizării”** / N. Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 162, (20 august 2009), p. 1, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș, gazda lansării cărții *Cătușele mancurtizării* de Victor Răzmeriță.

108. **Dublu eveniment cultural la Biblioteca Județeană Mureș** / Viorel Conțiu. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 164, (22 august 2009), p. 6, 2 foto. Biblioteca Județeană Mureș, gazda a două evenimente culturale: masa rotundă cu titlul „Nu lăsați limba română să piară” și lansarea volumelor *Cătușele mancurtizării* și *Moda lui Skaraoțki* a autorului Victor Răzmeriță din Chișinău.

109. **Decemberig cégér nélkül a Téka: Restaurálás céljából leszerelték a Teleki Téka épületéről a baglyot** / Máthé Éva. În: *Krónika*, 11., 163. sz. (2009. augusztus 27.), p. 8.. S-a înlăturat de pe firmamentul clădirii Bibliotecii Teleki-Bolyai bufnița din fier forjat spre restaurare.

110. **Elkezdődött a Téka-bagoly restaurálása** / Lázok Klára, Rotaract projektfelelős. În: *Népújság*, 61., 195. sz. (2009. augusztus 27.), p. 4. S-a început restaurarea bufniței, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai.

111. **Elröppent a bagoly a Teleki Téka kapujáról** / A. E. În: *Új Magyar Szó*, 5., 162. sz. (2009. augusztus 27.), p. 8. Bufnița, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai, a fost luată de pe firmamentul clădirii pentru a fi restaurată în Muzeul Județean Mureș.

112. **Bagoly nélkül a Teleki Téka** / Szász Cs. Emese. În: *Vásárbelyi Hírlap*, 3., 166. sz. (2009. augusztus 27.), p. 5, 1 foto. S-a început restaurarea simbolului Bibliotecii Teleki-Bolyai, bufnița din fier forjat.

113. **Expoziție fotografică [Cu capul în nori]**. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 182, (17 septembrie 2009), p. 2. Expoziția fotografică „Cu capul în nori,” a bibliotecarei Doina Vanca, la Secția de Împrumut Literatură a Bibliotecii Județene Mureș.

114. **Victor Răzmeriță - un destin dedicat Basarabiei** / Lăcrămioara Căținean. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 182, (17 septembrie 2009), p. 2, 1 foto. Interviu cu scriitorul basarabean Victor Răzmeriță, care la 20 august, a lansat la Biblioteca Județeană Mureș, cartea *Cătușele mancurtizării*.

115. **Ecrane digitale la Biblioteca de carte veche Teleki-Bolyai** / Ionuț Oprea. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 339 (276), (25 septembrie 2009), p. 3. Consiliul Județean Mureș a aprobat un parteneriat cu

Asociația „Rotaract Club Teka” Târgu-Mureș, în vederea realizării proiectului „*Campania de strângere de fonduri pentru Biblioteca de Carte Veche Teleki-Bolyai.*”

116. *Könyvek, amelyekben 100 aranyat ér egy rajz* / Sz. Cs. E. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 188. sz. (2009. szeptember 28.), p. 14. Vernisajul expoziției de carte barocă la Biblioteca Teleki-Bolyai.

117. *Revoluția de la 1848 a pornit de la Târgu-Mureș....* În: *Punctul*, an 5, nr. 240, (28 septembrie-4 octombrie 2009), p. 4. Rolul Bibliotecii Teleki-Bolyai și al lui Avram Iancu în revoluția de la 1848, subliniat într-un interviu cu Dimitrie Poptămaș, fost director al Bibliotecii Județene Mureș.

118. *O comoară bibliografică inestimabilă destinată Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 190, (29 septembrie 2009), p. 6, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș a obținut, atât pentru uzul cititorilor proprii, cât și pentru Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău, câte un set de 16 exemplare din ediția a II-a facsimilată a manuscriselor lui Eminescu.

119. *Noi aspecte legate de realizarea proiectului de constituire a Bibliotecii „Ion Minulescu” din Nürnberg* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 190, (29 septembrie 2009), p. 6, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș, gazda unor evenimente culturale legate de constituirea unei biblioteci românești în Germania.

120. *Elveszett Paradicsom* / N. B. În: *Népújság*, 61., 223. sz. (2009. szeptember 29.), p. 5. Expoziție de carte barocă la Biblioteca Teleki-Bolyai în cadrul evenimentului „*Toamna barocă.*”

121. *Viață sănătoasă și premii de fidelitate, la Biblioteca Județeană Mureș* / A. C. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 191, (30 septembrie 2009), p. 1. Întâlnirea dedicată vârstei a treia, „*Cursă pentru viață lungă,*” la Biblioteca Județeană Mureș.

122. *Terapie prin muzică și lectură.* În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 345 (282), (1 octombrie 2009), p. 3. Biblioteca Județeană Mureș organizează seminarul „*Cursa pentru viață lungă,*” manifestare ajunsă la a V-a ediție.

123. *Nu vreți un român competent la Biblioteca Județeană, doamnă Lokodi?* / Prof. Anton Mihalcea. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr.

192, (1 octombrie 2009), p. 1, 3. Manevre de culise legate de concursul pentru funcția de director al Bibliotecii Județene Mureș.

124. *Târgu-Mureșul din inima chișinăuanilor* / Dimitrie Poptămaș. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 199, (10 octombrie 2009), p. 7, 1 foto. Delegație de mureșeni în vizită la Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău, cea înființată la inițiativa Bibliotecii Județene Mureș, cu ocazia Zilelor Bibliotecii (1-3 octombrie).

125. *Cenaclul literar „Zbor”* / Elena Vultur, profesor coordonator al Cenaclului „Zbor.” În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 209, (24 octombrie 2009), p. 2, 1 foto. Concurs literar cu tema „*Anotimpul preferat*,” inițiat de Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, în colaborare cu Cenaclul literar „Zbor” al Palatului Copiilor.

126. *Director nou la Biblioteca Județeană Mureș* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, 2, nr. 372 (309), (28 octombrie 2009), p. 3, 1 foto. Începînd cu data de 1 noiembrie 2009, Biblioteca Județeană Mureș va avea un nou director: bibliotecara Monica Olivia Avram.

127. *Könyvek által a világ...* În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 61., 250. sz. (2009. október 30.), p. 1. Prezentarea cărții *Könyvek által a világ...* redactată de bibliotecarii Bibliotecii Teleki-Bolyai, în onoarea cercetătoarei Deé Nagy Anikó.

128. *Tanulmánykötetet mutatnak be a Teleki Tékában* / Hírszerkesztő: Menyhárt Borbála. În: *Népújság*, 61., 251. sz. (2009. október 31.), p. 2. La Biblioteca Teleki-Bolyai s-a lansat cartea *Könyvek által a világ...*, în onoarea cercetătoarei Deé Nagy Anikó.

129. *Ajánló* În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 214. sz. (2009. november 3.), p. 2. Semnalarea lansării cărții *Könyvek által a világ...*, organizată la Biblioteca Teleki-Bolyai.

130. *Magyar olvasóknak román könyvtárosok* / Simon Virág. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 214. sz. (2009. november 3.), p. 1, 3. Csíki Ramona, bibliotecara Secției pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, vorbește despre fondul secției, despre micii ei cititori, precum și despre atitudinea bibliotecarilor.

131. *Könyvek által a világ...: Deé Nagy Anikó tiszteletére* / Nagy Botond. În: *Népújság*, 61., 255. sz. (2009. november 5.), p. 9. Lansarea cărții *Könyvek által a világ...*, organizată de Biblioteca Teleki-Bolyai în

onoarea cercetătoarei bibliotecare Deé Nagy Anikó, la împlinirea a 70 de ani de viață.

132. *Tiszteletkötet a könyvtárosnak* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 212. sz. (2009. november 5.), p. 8. Lansarea cărții *Könyvek által a világ...*, elaborată și prezentată de Biblioteca Teleki-Bolyai și Fundația Teleki în onoarea bibliotecarei-cercetătoare, Deé Nagy Anikó.

133. *A magyar nyelv ismerete, mint kritérium* / Simon Virág. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 217. sz. (2009. november 6-8.), p. 5. Consultarea specialiștilor în antidiscriminare pe marginea problemei necunoașterii limbii maghiare de către unii angajați ai Bibliotecii Județene Mureș.

134. *Philobiblon mureșean, Zilele Bibliotecii Județene Mureș, 9-13 noiembrie 2009* / M. C. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 219, (7 noiembrie 2009), p. 8. Ediția 2009 a manifestărilor *Philobiblon mureșean, Zilele Bibliotecii Județene Mureș*.

135. *A könyvtár napjai* / Hírszerkesztő: Menyhárt Borbála. În: *Népújság*, 61., 257. sz. (2009. november 7.), p. 2. Semnalarea Zilelor Bibliotecii Mureșene.

136. *Ajánló* În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 218. sz. (2009. november 9.), p. 2. Semnalarea Zilelor Bibliotecii Județene Mureș (9-13 noiembrie).

137. *Marosi Philobiblon 2009* / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 259. sz. (2009. november 10.), p. 2. Semnalarea Zilelor Bibliotecii Județene Mureș, ed. 2009, cunoscute sub denumirea *Philobiblon mureșean 2009*.

138. „*Philobiblon mureșean*” la Biblioteca Județeană Mureș / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1380, (10 noiembrie 2009), p. 8, 1 foto. Interviu cu Monica Avram, noua directoare a Bibliotecii Județene Mureș, cu prilejul Zilelor Bibliotecii, *Philobiblon mureșean 2009*.

139. „*Să facem cunoștință cu biblioteca*” pentru elevi și preșcolari / A. Z. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1380, (10 noiembrie 2009), p. 14. A doua zi a manifestărilor organizate cu prilejul Zilelor Bibliotecii Județene Mureș.

140. *Pro libro senator*. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 221, (11 noiembrie 2009), p. 1. Conferirea Diplomei de onoare „Pro libro senator” în cadrul manifestărilor *Philobiblon mureșean 2009*, la Biblioteca Județeană Mureș.

141. *Molnár Dénes - emlékkiállítás* / Hírszerkesztő: Vajda György. În: *Népújság*, 61. sz., 260. sz.(2009. november 11.), p. 2. Vernisaj comemorativ al graficianului Molnár Dénes organizat în cadrul Zilelor Bibliotecii Județene Mureș.

142. *Ora lecturii publice* / L. Bota. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 222, (12 noiembrie 2009), p. 2. Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș organizează „*Ora lecturii publice*” cu scriitorul Eugeniu Nistor.

143. *Kitüntetik Jánosházy Györgyöt* / Hírszerkesztő: Berekméri Ildikó. În: *Népújság*, 61., 261. sz. (2009. november 12.), p. 2. În cadrul Zilelor Bibliotecii Județene Mureș, ediția 2009, se acordă Diploma „Pro Libro Senator” oamenilor de cultură mureșeni Jánosházy György și Dimitrie Poptămaș.

144. *Ajánló*. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 221. sz. (2009. november 12.), p. 2. Semnalarea vernisajului expoziției de grafică Molnár Dénes la Biblioteca Județeană Mureș, organizat în cadrul Zilelor Bibliotecii Județene Mureș.

145. *Ajánló*. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 222. sz. (2009. november 13-15), p. 2. Semnalarea festivității de înmânare a distincțiilor „Pro Libro Senator,” organizată în cadrul Zilelor Bibliotecii Județene Mureș.

146. *Az írott szó szenátorai* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 263. sz. (2009. november 14.), p. 2, 1 foto. La Biblioteca Județeană Mureș s-a oferit titlul de „Pro Libro Senator” unor oameni de cultură mureșeni: Jánosházy György și Dimitrie Poptămaș.

147. *O viață printre cărți!* / Dorin Borda. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 225, (17 noiembrie 2009), p. 8, 1 foto. Trei distincții de suflet primite de domnul Dimitrie Poptămaș; cea dintâi, „Pro libro senator,” în cadrul manifestărilor *Philobiblon mureșean* la Biblioteca Județeană Mureș. Alocuțiunea *Laudatio* rostită de dr. Valentin Marica.

148. *La Biblioteca Județeană - Secția pentru Copii* / Viorel Coțțiu. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 228, (20 noiembrie 2009), p. 11, 1 foto. Serata literară „*Cartea - hrană spirituală*,” organizată la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, de către membrii Cenaclului literar al Palatului Copiilor.

149. *Cartea - prietenul copiilor* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 230, (24 noiembrie 2009), p. 2. Activitatea „*Să citim pentru*

mileniul III,” susținută de elevii claselor a II-a de la Gimnaziul de Stat „Tudor Vladimirescu,” la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

150. *Unire-n cuget și-n simțiri* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 231, (25 noiembrie 2009), p. 2. Matineu literar-artistic „*Unire-n cuget și-n simțiri,*” la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș. Colaborează Palatul Copiilor, Gimnaziul „Sf. Gheorghe” din Sângeorgiu de Mureș și Gimnaziul „Dacia” din Târgu-Mureș.

151. *A Teleki Tékáért báloznak* / Szász Cs. Emese. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 230. sz. (2009. november 25.), p. 14. Bal caritabil pentru Biblioteca Teleki-Bolyai în organizarea Rotary Téka Klub.

152. *Mai aproape de carte, prin intermediul personajelor de poveste* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 232, (27 noiembrie 2009), p. 16, 1 foto. Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, gazda activității cu tema „*Să citim pentru mileniul III.*”

153. *Unire-n cuget și-n simțiri [2]* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 233, (28 noiembrie 2009), p. 12, 1 foto. Secția de copii a Bibliotecii Județene Mureș găzduiește matineul literar artistic „*Unire-n cuget și-n simțiri.*”

154. *A közjó szolgálatában: Rotary-találkozó a jótékonyági bál előtt* / b. gy.. În: *Népújság*, 61., 275. sz. (2009. november 28.), p. 4. Lázok Klára, președintele Rotaract, despre Proiectul Téka (Teleki Téka), în cadrul unei ședințe organizate de Rotary Téka Klub.

155. *Bal caritabil pentru reabilitarea Bibliotecii „Teleki”* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, an 2, nr. 404 (341), (29 noiembrie 2009), p. 3, 1 foto. Clubul Rotary-Teka din Târgu-Mureș a organizat un bal de caritate la Hotelul Business, cu scopul strângerii de fonduri pentru Biblioteca Teleki-Bolyai.

156. *Bál a Tékáért* / (bodolai). În: *Népújság*, 61., 276. sz. (2009. november 30.), p. 2. Bal caritabil organizat de Rotary Téka pentru Biblioteca Teleki-Bolyai.

157. *Bal caritabil pentru modernizarea bibliotecii Teleki* / Cristina Gânj. În: *Zi de zi*, 6, nr. 1392, (30 noiembrie 2009), p. 6, 6 foto. Balul Clubului Rotary pentru modernizarea Bibliotecii Teleki-Bolyai.

158. *Pagini din jurnalul constituirii Bibliotecii „Ion Minulescu” din Nürnberg* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, 1, nr. 9 (noiembrie, 2009), p. 30-31, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș, partener în proiectul constituirii unei biblioteci românești în Germania.

159. *Ma kerül helyére a Téka-Bagoly* / Szász Cs. Emese. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 235. sz. (2009. december 2.), p. 2, 1 foto. După trei luni de restaurare, s-a pus la loc Bufnița, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai.

160. *Taifasuri într-o bibliotecă: interviu cu poetul Valentin Marica (I)* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 236, [3 decembrie 2009], p. 12, 1 foto. Interviul cu poetul Valentin Marica, realizat de Liliana Moldovan.

161. *Hazatért a Téka-bagoly* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 278. sz. (2009. december 3.), p. 4. Bufnița, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai, a fost repusă pe frontispiciul clădirii după ce a fost restaurată.

162. *Helyére került a Téka-bagoly* / Antal Erika. În: *Új Magyar Szó*, 5., 230. sz. (2009. december 3.), p. 8. Bufnița, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai, a fost repusă la loc după restaurare.

163. *Ismét a Téka Bagoly néz le ránk* / Szász Cs. Emese. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 3., 234. sz. (2009. december 3.), p. 3. Bufnița, simbolul Bibliotecii Teleki-Bolyai, a fost restaurată timp de 3 luni de András Tihamér, restauratorul Muzeului Județean Mureș.

164. *Taifasuri într-o bibliotecă: interviu cu poetul Valentin Marica (II)* / Liliana Moldovan, Biblioteca județeană Mureș. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 237, (4 decembrie 2009), p. 7, 1 foto. Interviul cu poetul Valentin Marica, realizat de Liliana Moldovan.

165. *Zilele Bibliotecii Municipale „Petru Maior” din Reghin* / Marin Șara. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 237, (4 decembrie 2009), p. 8. Zilele Bibliotecii Municipale „Petru Maior,” manifestare la care au participat bibliotecarii de la Biblioteca Județeană Mureș, bibliotecarii școlari și comunali.

166. *Csillagászati könyvek kiállítása*. În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 61., 279. sz. (2009. december 4.), p. 1. Expoziție de cărți de astrologie la Biblioteca Teleki-Bolyai.

167. *Taifasuri într-o bibliotecă: interviu cu poetul Valentin Marica (III)* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 238, (5 decembrie 2009), p. 6. Interviu cu poetul Valentin Marica, realizat de Liliana Moldovan.

168. *Taifasuri într-o bibliotecă: interviu cu poetul Valentin Marica (IV)* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 239, (8 decembrie 2009), p. 9, 1 foto. Interviu cu poetul Valentin Marica, realizat de Liliana Moldovan.

169. *Biblioteca, în mâinile consilierilor* / Ionuț Oprea. În: *Adevărul de seară*, 2, nr. 421 (358), (16 decembrie 2009), p. 3, 1 foto. Consiliul Local ia în discuție desființarea filialei Bibliotecii Județene, din cartierul Cornișa.

170. *Consilierii locali au fost invitați să facă bani din fosta Casă de cultură „Mihai Eminescu”* / Florentin Deac. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 247, (18 decembrie 2009), p. 4. Referire la mutarea Filialei nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș din incinta Casei de Cultură „Mihai Eminescu.”

171. *Dr. Florian Burcea: GNOZA este forma de a trăi viața inteligent* / Ioana Florea. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 248, (19 decembrie 2009), p. 2, 1 foto. Cursul de gnoză, care se desfășoară săptămânal la Casa Sindicatelor, a fost prezentat inițial la Biblioteca Județeană Mureș.

172. *Zárva lesz a könyvtár* / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 61., 292. sz. (2009. december 19.), p. 2. Între 27 nov.-1 dec., respectiv 25 dec.-3 ian. angajații Bibliotecii Județene Mureș vor fi în concediu fără plată. În această perioadă instituția va fi închisă.

173. *Ajándék a Teleki Tékának* / Hírszerkesztő: Antal Imola. În: *Népújság*, 61., 296. sz. (2009. december 24.), p. 2. Bal caritabil organizat de Rotary Téka Klub pentru Biblioteca Teleki-Bolyai.

174. *Frământări în bibliotecă* / Nicolae Băciuț. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 253, (29 decembrie 2009), p. 6, 1 foto. Recenzia cărții *Indiscreții în bibliotecă*, a Liliane Moldovan, fost director al Bibliotecii Județene Mureș.

175. *Reflecții despre carte, bibliotecă și lectură* / Liliana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, an 21, nr. 253, (29 decembrie 2009), p. 6. Recenzia

cărții *Reflecții despre carte, bibliotecă și lectură*, apărută sub semnătura lui Dimitrie Poptămaș, fost director al Bibliotecii Județene Mureș, la Editura Nico, 2009.

176. *Biblioteci românești în afara granițelor, înființate de biblioteci publice din România* / Ana Grigor. În: *Familia română*, an 10, nr. 4, (decembrie 2009), p. 9. Referire la Biblioteca Publică „Târgu-Mureș” din Chișinău, înființată în 1996 de Biblioteca Județeană Mureș.

177. *Filialele Bibliotecii Municipale „B. P. Hașdeu” din Chișinău, deschise în parteneriat cu Bibliotecile publice din România: 1996. Biblioteca „Târgu-Mureș” - Casa mare a cărții și spiritualității românești* / Claudia Șatravca, director Bibliotecii Publice „Târgu-Mureș.” În: *Familia română*, an 10, nr. 4, (decembrie 2009), p. 16-17, 1 foto. Referiri la Biblioteca publică „Târgu-Mureș” din Chișinău, fondată în baza unui acord de colaborare între Biblioteca Municipală „B. P. Hașdeu” din Chișinău și Biblioteca Județeană Mureș.

178. *Pagini din jurnalul constituirii Bibliotecii „Ion Minulescu” din Germania* / Liliana Moldovan. În: *Familia română*, an 10, nr. 4, (decembrie 2009), p. 29-31, 1 foto. Referiri la Biblioteca „Ion Minulescu” de la Nürnberg, parte importantă a proiectului de înființare a Centrului Româno-German, cu participarea Bibliotecii Județene Mureș.

179. *Anton Cosma - dramaturg* / Dr. Ela Cosma. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 251-259. Cu referire și la donația de carte Anton Cosma oferită Bibliotecii Județene Mureș, precum și la bibliotecarii acestei instituții, care au colaborat la editarea unui volum postum al lui Anton Cosma.

180. *Ars heraldica. Heraldica lui Pápai Páriz Ferenc* / Weisz Szidónia. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 126-136. Studiu pe baza exemplarului aflat în posesia Bibliotecii Teleki-Bolyai din Târgu-Mureș.

181. *Aurel Filimon - fondator al colecției de carte românească a Bibliotecii Municipale din Târgu-Mureș* / Aurica Cîmpean. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 227-244.

182. *Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă în anul 2008. Bibliografie* / Vintilă Anna, Emilia Cătană. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 260-272.

183. *Scurte opinii cu nuanțe biblioteconomice* / Cristian Bodnărescu. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 17-19. Opiniile lui Cristian Bodnărescu, poet, membru al Academiei de Studii Înalte de la Iași, despre Biblioteca Județeană Mureș.

184. *Un altfel de Supplex... Unele aspecte privind relațiile interetnice din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea* / Monica Avram. În: *Libraria*. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș, nr. 8, 2009, p. 150-165. Exemplarul studiat se află în colecția Bibliotecii Județene Mureș.

185. *„Atenție! Se pun bazele unei biblioteci românești, cu sediul la Udine”* / Liliana Moldovan. În: *Millenium*, an 1, nr. 2 (decembrie 2009), p. 2. Biblioteca Județeană Mureș, în proiectul constituirii de biblioteci românești pentru diaspora.

186. *Nevoia de ...România* / Monica Avram. În: *Millenium*, an 1, nr. 2 (decembrie 2009), p. 5. Biblioteca Județeană Mureș în proiectul constituirii de biblioteci românești pentru diaspora.

187. *O comoară bibliografică inestimabilă destinată Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, 1, nr. 10, (decembrie 2009), p. 3, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș a reușit să obțină de la Biblioteca Academiei Române o dublă donație, pentru instituție și pentru filiala „Târgu-Mureș” din Chișinău, câte un set de 16 exemplare din ediția a II-a, facsimilată a manuscriselor lui Eminescu.

188. *În pragul unui vis împlinit: Noi aspecte legate de realizarea proiectului de constituire a Bibliotecii „Ion Minulescu” din Nürnberg* / Liliana Moldovan. În: *Vatra veche*, 1, nr. 10, (decembrie 2009), p. 57, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș, în parteneriat cu Platforma culturală AȘII ROMÂNI, au inițiat proiectul de constituire a unei biblioteci românești în Germania.

MISCELLANEA

A boroszlói püspökök címerei. 1000-1732

SZÁLKAI TAMÁS

Arhivele Județene Hajdú-Bihar, Debrețin, Ungaria

Abstract

The Coats of Arms of the Bishops from Boroszló [Wrocław]. 1000-1732

*The first volume of the *Silesiacarum Rerum Scriptores* (Leipzig, 1729) series contains a list of the bishops of Wrocław until 1726. The annex presents fifty coats of arms that belonged to these high priests. Besides a short introspection into the history of the bishopric, the aim of Tamás Szálkai's paper is to describe these coats of arms and to offer biographic data of the owners.*

Keywords: church, bishop, Wrocław, coats of arms.

Friedrich Wilhelm von Sommersberg *Silesiacarum Rerum Scriptores* című sorozatának első kötete 1729-ben Lipszében látott napvilágot.¹ Ebben harmadik tételként szerepel *Sigismundii Rositzii Chronica et numerus episcoporum Wratislaviensium*, ami 1468-ig sorolja fel és mutatja be a boroszlói püspököket.² Sommersberg a jegyzetekben egészíti ki a listát 1729-ig. Ehhez mellékletként csatoltak egy kihajtható

¹ Fridericus Wilhelmus de Sommersberg, *Silesiacarum Rerum Scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt Codicis Silesiae Diplomatici Specimen et Diplomatarium Bohemo-Silesiacum* (A továbbiakban Sommersberg, *op. cit.*). Lipsiae, 1729.

² Hiányzik a listából: Karl II. von Liechtenstein-Kastelkorn olmützi püspök (1664-1695), választott boroszlói püspök (1682-1683). Sigismundus Rositzius, *Chronica et numerus episcoporum Wratislaviensium*, in Sommersberg, *op. cit.* (A továbbiakban Rositzius, *op. cit.*), p. 64-68, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. I-III. Hrsg. v. Gatz, Erwin.* (A továbbiakban Gatz, *Bischöfe*). s. l., 1990. I. p. 276-278.

papírlapra nyomtatott címertáblát, melyen a boroszlói³ püspökség jelvénye mellett az egyháznagyok címerei szerepelnek a kezdetektől a könyv kiadásának esztendejéig. A lap alján lévő bejegyzések tanúsága szerint a táblót I. H. Hentze rajza alapján C. Winckler metszette.

A boroszlói püspökség

Boroszló püspökségét 1000 körül alapították és a Felső-Odera mindkét partja melletti vidék, egész Szilézia, Glatz grófság és Lausitz környéke is autoritása alá tartozott, ahol a püspökök, földesúri jogot is gyakoroltak, emellett azonban még Neisse fejedelmének és Grottkau hercegének is címeztették magukat. Püspöki joghatóságuk azonban még számos további - a cseh korona fennhatósága alá tartozó - területre is kiterjedt. Szilézia 1526 óta, a Habsburgok révén szintén a cseh király fennhatósága alá tartozott és csak az általunk vizsgált korszak után néhány évvel, 1742-ben szerezték meg a poroszok. Annak ellenére, hogy a reformáció itt is magával ragadta a katolikus híveket, a székeskáptalan végig katolikus kézben maradt, míg a Habsburgok rekatolizáló törekvései következtében a 17. század elejére újból megerősödött a püspökség. Ekkortól a püspöki széket Neisse-ban tartották, a káptalan azonban továbbra is Boroszlóban székelte.⁴

A püspökség címere (1732)

Felül középen az *Insignia episcopatus Wratislaviensium*: barokk kartus ovális pajzsmezejének negyedelt udvaraiban az első és negyedik helyen a püspökség címere (vörösben hat, három-kettő-egy arányban elhelyezett stilizált ezüst lilium),⁵ a második-harmadikban Szilézia jelvénye (aranyban jobbra néző fekete sas, mellén ezüst mellpánttal,

³ Boroszló az egykori Breslau, ma a Wrocław Lengyelországban. Hunyadi Mátyás 1474-ben elfoglalta a várost, és megerősítette önkormányzatát, amire ma is büszkék a helyiek. Erre való tekintettel a továbbiakban is a magyar névalakot fogom használni.

⁴ Gatz, *Bischöfe*. I. p. 128-144.

⁵ Ismert kék mezőben arany liliumos ábrázolása is. Otfried Neubecker, Wilhelm Rentzmann, *Lexikon der Heraldik: Von Apfelkreuz bis Zwillingsbalken*, Berlin, 2006, Tafel 301.

melynek közepéből felül kis kereszt növekszik) kapott helyet. A lilimos címer eredete a 14. századra nyúlik vissza, először ugyanis Henrik püspök (1302-1319)⁶ pecsétjén szerepel.⁷ A sas először Vencel (1382-1417),⁸ Liegnitz hercege püspöksége idején került a címerbe, aki mint családi címert viselte.⁹ Ez az ábrázolás került már az egykorú konstanzi konzíliumkönyvbe is,¹⁰ majd a Siebmacher-féle címerkönyvekbe is.¹¹

A püspökök címerei (1000-1732)

Érdekesnek tűnhet, mégis a kötet megjelenéséhez közelebb eső címerek ábrázolásában található több pontatlanság, amikre külön ki is térek. Címertanban járatos olvasónak egyből feltűnik, hogy nyilvánvalóan csak fikció lehet 11. században püspöki címerekről beszélni. A hat első, legendák kódéba vesző - schmograui (Smogorzów) és rietscheni (Ryczyn) - püspökkel együtt mindenesetre éppen ötven egyháznagy szerepel a listában, talán éppen ez indokolja, hogy mégis helyet kaptak a katalógusban. Bizonyosan csak 1046-tól ismertek a nevek, valós címerek pedig nyilván még későbbi időszakra tehetők. Mivel a címersorozatban - különösen az első felében - sok szlachta címere is feltűnik, elképzelhető, hogy a később használt címert tulajdonították a felmenő rokonnak is.

⁶ Ld. bővebben 24. szám alatt.

⁷ *Die Wappen der Hochstifte, Bistümer und Diözesanbischöfe im Heiligen Römischen Reich 1648-1803*. Herausgegeben Erwin Gatz, (A továbbiakban Gatz, *Wappen*), Regensburg, 2007, p. 66. valamint Marian Gumowski, *Handbuch der polnischen Heraldik*, Graz, 1969, p. 55. A pecsét fotója ibidem, Tafel: XXXI. a.

⁸ Ld. bővebben a 29. szám alatt.

⁹ Gumowski, *op. cit.*, p. 34-35.

¹⁰ „*Der hochwirdig Bischoff Johannes Wardlamensis*”. Ulrich von Richental, *Das Concilium, So zu Constantz gehalten ist worden Des jars MCCCCXIII: Mit allen handlung[e]n in[n] Geystlichen un[d] weltlichen sachen; Auch was diß mals für Bápst, Kayser, Künig, Fürsten sampt den botschafften oder Legationen die zu Constantz erschinen seind, mit ire[n] wappen Contrafect, un[d] figuren gezieret*, Augspurg, 1536. CIX [a].

¹¹ *Neue Wappenbuch...* Hrsg. Johann Siebmacher, Nürnberg, 1605. Tafel 11.

A katalógusban a címertáblán szereplő latin név mellett feltüntettem a német¹² és lengyel¹³ nevet, a hivatalviselés éveit és az egyéb fontosabb méltóságokat (ha voltak), néhol érdekesebb adatokat is a teljesség igénye nélkül. Ezt követi minden esetben a metszeten látható címerek leírása, amit szükséges esetben kiegészítettem, javítottam.

1. Godofredvs, 966-983. június 21.¹⁴ Római nemes,¹⁵ akinek 1719-ben síremléket állítottak a katedrálisban.¹⁶ Vörösben mórfej, feje köré kék-fehér tekercs van tekerve.

2. Vrbanvs, 983-1005.¹⁷ Római nemes,¹⁸ címere kékben arany épületoszlop.

3. Clemens, 1005-1027.¹⁹ Itáliai nemes,²⁰ kékben ágaskodó ezüst oroszlán, a pajzson arany balharánt pólya.

4. Lvcilivs, 1027-1036.²¹ Itáliai nemes,²² ezüsttel és kékkel negyedelt pajzs második és harmadik mezejében hatágú arany csillag.

¹² Johann Jungnitz, *Die Grabstätten der Breslauer Bischöfe*, Breslau, 1895. (A továbbiakban Jungnitz: *op. cit.*) és Karl Kastner, *Breslauer Bischöfe*. (A továbbiakban Kastner, *op. cit.*). Breslau, 1929. alapján

¹³ A Wrocław-i érsekség hivatalos honlapján lévő lista alapján. Archidiecezja Wrocławska. <http://www.archidiecezja.wroc.pl/historia.html> 2008. december 15.

¹⁴ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵ Dlugossiusnál „*genere nobilis, natione ac prosapia Romanus.*” Johannus Loninus sive Dlugossius, *Canonici Cracoviensis, episcoporum Smogorzoviensis, et Pitzinensis, quae nunc Wratislaviensis ecclesiarum historiae et acta*, in Fridericus Wilhelmus de Sommersberg, *op. cit.*, II. Lipsiae, 1730. (A továbbiakban: Dlugossius, *op. cit.*). p. 159. Sommersbergnél „*civis Romanus.*” Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

¹⁶ Jungnitz, *op. cit.*, p. 6.

¹⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

¹⁸ Dlugossiusnál „*Hic modestus genere nobilis natione Romanus.*” Dlugossius, *op. cit.*, p. 159.

¹⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

²⁰ Dlugossiusnál „*Italici sanguinis et linguae homo genere nobilis.*” Dlugossius, *op. cit.*, p. 159.

²¹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

²² „*Vir Italicus genere et lingua.*” Dlugossius, *op. cit.*, p. 159.

5. Leonhardvs, 1036-1045. április 4.²³ Itáliai nemes,²⁴ kékben ágaskodó arany oroslán felemelt jobbában háromtornyú vörös várat tart.

6. Timothevs, 1045-1051.²⁵ Itáliai nemes,²⁶ címere vörösben arany épületoszlophoz kötött fekete medve látszik.

7. Hieronymvs, (Hieronymus, Hieronim), 1046-1062.²⁷ Római nemes,²⁸ címere aranyban három hatágú vörös csillag, kettő-egy elrendezésben.

8. Iohannes I (Johannes, Jan), 1063-1072.²⁹ Lengyel nemes - Sommersberg szerint³⁰ - a Gryf³¹ szlachtából.³² Kékben arany patkó szárjai között ugyanilyen színű kereszt, ami egyébként a Jastrzębiec szlachtából származó családok címereiben fordul elő.³³

9. Petrus I (Peter, Piotr), 1073-1111.³⁴ Lengyel nemes a „*Vulpinus*”³⁵ családból, vörösben ezüst mesteralak: felül nyílhegyben végződő, kettős kereszt.³⁶

²³ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

²⁴ „*Vir genere et lingua Italus ex stirpe nobili ortum ducens*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 159.

²⁵ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

²⁶ „*Natione Italus nobilibus parentibus prognatus*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 160.

²⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

²⁸ „*Vir Italus, ex curia Romana nobilem ortum ducens*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 160.

²⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

³⁰ Dlugossiusnál „Ölyv-família:” „*virum generosum ex familia Accipitrum*.” Dlugossius, *op. cit.*, p. 161.

³¹ A címertáblán ábrázolt címer nem egyezik a Gryf-ekével, ami vörösben vagy kékben arany griffet ábrázol. Franciszek Piekosiński, *Heraldyka Polska*. Kraków, 1899. (A továbbiakban Piekosiński, *op. cit.*) p. 54.

³² Bár nem azonos jelentésűek, mégis a gyakori szóismétlések elkerülése végett a szlachta és nemzetség kifejezéseket azonos értelemben használom.

³³ „*Pro insigni babatum cruce in medio posita in campo celestino gestant duces Stirpem*.” Dlugossius, *op. cit.*, p. 161; Piekosiński, *op. cit.*, p. 63-65.

³⁴ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

³⁵ Ti. ~ róka. „*Genus inter Polonus ducens nobili ex familia vulpium*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 161.

10. Cyroslavs (Siroslaw, Żyroślaw), 1112-1120.³⁷ Krakkó környéki lengyel nemes a Roza nemzetségből, címere vörösben ezüst stilizált rózsza.³⁸

11. Ymislavs (Imislaw, Heymo), 1120-1126.³⁹ Lengyel nemes a Leszczyc szlachtából.⁴⁰ Kékben aranyszínű, oszlopokon nyugvó nádtető.⁴¹

12. Rvpertvs (Robert, u.az), 1127-1142.⁴² A Korab lengyel katonáskodó nemes család tagja, akiknek címere kékben arany hajótestű, ezüstvitorlás tengeri hajó.⁴³

13. Magnvs (Robert [II.], u.az), 1142-1146. Korábban III. (Ferdeszájú) Boleszláv lengyel herceg (1102-1138)⁴⁴ kancellárja.⁴⁵ Lengyel

³⁶ „*Geminatam crucem, sagitta cruci apposita in campo rubeo deferente pro insigni*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 161.

³⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

³⁸ „*Genere hic nobilis erat de domo et familia Rosarum, rosam albam in campo rubeo*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 161.

³⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

⁴⁰ „*Genere hic Polonus erat, nobilem stirpem ex domo et familia Lescitarum*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 161. Sommersbergnél: „*de domo Leszczytarum alias Acervorum*”. Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

⁴¹ A sajátos lengyel épülettípus a „bróg,” favázás, nádtető építmény. Sommersberg is fontosnak tartotta a tető felhányásának módjáról megjegyezni, hogy latinul is „acervum”-nak nevezik. A szlachta címerében valójában nem kék, hanem vörös a pajzsmező. Piekosiński, *op. cit.*, p. 32. és *ibidem*, fig. 17.

⁴² Sommersberg szerint 1143. április 12-én hunyt el. Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

⁴³ „*Natione Polonus de domo et familia militum Poloniae qui galeram sive magnam navem marinam pro insigni deferunt, ducens ortum*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 162. Sommersbergnél: „*nobilis Polonus, ex familia Korabitarum*”. Sommersberg, *op. cit.* 64; Piekosiński, *op. cit.*, p. 74-75 és *ibidem*, fig. 105-107.

⁴⁴ John E. Morby, *A világ királyai és királynői*, Bp., 1991. (A továbbiakban Morby: *op. cit.*, p.) 219.

⁴⁵ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

nemes a Zaremba családból,⁴⁶ címere vörös oromzatos várból növekvő fekete oroszlán. A falon négy stilizált arany gyémánt.⁴⁷

14. Iohannes II (Janik, Jan), 1146-1149, gnieznói érsek 1148-1165.⁴⁸ Gryf nemzetségbeli, sandomiri lengyel nemes. Címere vörösben ágaskodó ezüst griff.⁴⁹

15. Walthervs (Walter, u.az), 1149-1169. Korábban Boleszláv sziléziai herceg kancellárja.⁵⁰ Zadora szlachtabeli nemes. Az ábrázolt címer a püspökség és a szlachta címerét egyesíti: vörössel és kékkel vágott pajzs felső mezejében két sorban hat stilizált arany liliom, az alsóban háromágú vörös nyelvét kiöltő arany oroszlánfej.⁵¹

16. Cyroslavs II (Siroslaw, Żyroślaw), 1170-1181. április 3. A Roza szlachtából származott, címere vörösben ezüst stilizált rózsa (vö. 10.).⁵²

17. Franciscvs. Dlugossiusnál Frantzko alakban is szerepel. Sommersberg szerint is Franciscus Prawdita (Prawdiz) sziléziai lovag, aki 1181-1198 között boroszlói püspök.⁵³ Egyébként sem a korábbi német irodalomban, sem az érsekség listájában nem szerepel.⁵⁴ Kékben vörös oromzatos várfal mögül növekvő arany oroszlán.⁵⁵

⁴⁶ „*Hic natione Polonus ex terra Calischiensi ortum ducens, nobilis de domo et familia, quae se appellat Zaremba*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 162.

⁴⁷ A gyémántok száma három-négy között változott. Piekosiński, *op. cit.*, p. 181-183 és *ibidem*, fig. 305-309.

⁴⁸ Sommersberg, *op. cit.*, p. 64.

⁴⁹ „*Hic ex terra Sandomiriensi et Brosznetza ortum ducens nobilis de domo et familia Griffonum, griffem album in campo rubeo pro insigni deferentium*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 162 és Piekosiński, *op. cit.*, p. 63-65.

⁵⁰ Sommersberg, *op. cit.*, p. 65.

⁵¹ Piekosiński, *op. cit.*, p. 180 és *ibidem*, fig. 302-303.

⁵² „*Nobilis genere de domo et familia Rosae, albam deferentium rosam stirpem ducens*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 162.

⁵³ „*Natione si quidem Slesita erat genere nobilis de domo et familia Prawditarum, qui leonem ex muro coctili praedomitum pro insigni deferunt ducens stirpem*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 162. és *Ibidem*.p. 65.

⁵⁴ Kastner szerint Cyroslavs II. 1170-1198-ig töltötte be a püspöki széket. Kastner, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁵ Piekosiński, *op. cit.*, p. 131-132 és *ibidem*, fig. 204-205.

18. Iaroslavs (Jaroslaw, Jarosław), 1198-1201. február 10.⁵⁶ Sziléziai herceg, címere aranyban fekete sas, mellén ezüst pánttal. 1198-ban a püspökségnek adományozta Neisse városát és a hozzá tartozó területeket.⁵⁷

19. Cyprianvs (Cyprian, u.az), 1201. március 1.-1207. február 21.⁵⁸ Lengyel lovag, kékben a Jézus képmását őrző lepel.

20. Lavrentivs „Dolivita” (Lorenz, Wawrzyniec), 1207-1232. június 8.⁵⁹ Korábban boroszlói kanonok.⁶⁰ Vörösbén hatágú ezüst csillag.

21. Thomas I. „Coslerogus” (Thomas, érsekség listájában nem szerepel), 1232. augusztus 18.-1267. május 30.⁶¹ Lengyel lovag, címere vörösbén három egymásra keresztbe helyezett arany kopja, amihez Długossius szerint kecske sisakdísz társult.⁶²

22. Thomas II, (Thomas, érsekség listájában nem szerepel) előbbi unokaöccse, 1270-1292. március 11.⁶³ Címere Magnvséval megegyező.

23. Iohannes III (Johann Romka, Jan Romka), 1292. április 24.-1301. november 14.⁶⁴ Lengyel lovag a Sulima szlachtából, címere arannyal és vörössel vágott pajzsban felül fekete sas, alul kettő-egy arányban elhelyezett három arany faragott kő vagy gyémánt.⁶⁵

⁵⁶ Sommersberg, *op. cit.*, p. 65.

⁵⁷ Długossius, *op. cit.*, p. 164.

⁵⁸ Sommersberg, *op. cit.*, p. 65., Długossius szerint bénulásos betegség támadta meg és 1207. december 6-án halt meg. Długossius, *op. cit.*, p. 164.

⁵⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 65.

⁶⁰ Długossius, *op. cit.*, p. 164.

⁶¹ Német irodalom szerint 1268-ban hunyt el. Sommersberg, *op. cit.*, p. 65; Kastner, *op. cit.*, p. 6.

⁶² „*Genere hic nobilis de stirpe et familia baronum Poloniae, qui tres hastas transversaliter in campo rubeo deferunt pro insigni et caput hirci in galea*”. Długossius, *op. cit.*, p. 165.

⁶³ Sommersberg, *op. cit.*, p. 65.

⁶⁴ Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁵ „*Hic natione Polonus genere nobilis de domo et familia Sulunitarum, qui mediam aquilam nigram et tres lapides in campo rubeo deferunt*”. Długossius, *op. cit.*, p. 166; Piekosiński, *op. cit.*, p. 151-153 és ibidem, fig. 240-242.

24. Henricvs (Heinrich von Würben, Henryk z Wierzbnej), 1302. február 2.-1319. szeptember 23.⁶⁶ Hasított pajzs első vörös mezejében arany szarvasagancs, a hátsó ezüstben fekete sasszárny.

25. a. Vitvs. (Veit von Habedank, az érsekség listájában nem szerepel), 1319-1326. november 27.⁶⁷ Német nemes családból származott,⁶⁸ „ex Habdanckiorum gente”. Heinrich püspök halála után a káptalan többségben lévő német nyelvű tagjai választották meg, de a többi káptalan a glogauai archidiakónust, Lutholdot (ld. 25. b.) jelölte. Hosszas huzavona után a pápa végül Vitust erősítette meg 1326. november 19-én, ám ezután 8 nappal Avignonban elhunyt.⁶⁹ Vörösben ékszerűen megtört oldalú ezüst pólya.

b. Lvtholdvs (Luthold, az érsekség listájában nem szerepel). Archidiakónus Glogauban, „*ellenpüspök*.”⁷⁰ Lengyel nemzetiségű,⁷¹ címere vörösben fekete kecske, hátán fekete-fehér rutás terítő.

26. Nankervs (Nanker, Nankier), 1326-1341. április 10.⁷² Oppelni sziléz lovag az Oksza (Sommersbergnél is „*Oxius*”) családból, címere vörösben arany nyelvű ezüstfejű bárd.⁷³

27. Preceslavs (Preczlaw von Pogarell, Przeclaw z Pogorzeli), monsterbergi sziléz lovag, 1341. május 5.-1376. április 6.⁷⁴ Ezüstben háromtornyú, nyitott kapus vörös vár. Preceslaus szerezte meg a püspökségnek Grottkau várát és környékét.⁷⁵

⁶⁶ Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁶⁸ „*Quidam enim Vitum natione Teutonicum ... de nobilitate et familia Habdanck*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 166.

⁶⁹ Jungnitz, *op. cit.*, p. 5.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ „*Natione Polonum genere nobilem de domo et familia Wirusonum eligunt*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 166.

⁷² Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁷³ Piekosiński, *op. cit.*, p. 112-113 és *ibidem*, fig. 169-171.

⁷⁴ Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁷⁵ Dlugossius, *op. cit.*, p. 167.

28. Theodorics (Dietrich, az érsekség listájában nem szerepel), cseh nemzetiségű, 1376. április 27.-1382. február 15. XI. Gergely megerősítése nélkül.⁷⁶ Vörösben lefelé fordított püspöksüveg.

29. Wenceslavs (Wenzel von Liegnitz, Waclaw z Legnicy), Szilézia hercege és Legnitz ura, 1382-1417. I. Vencel fia, Boleszláv unokája.⁷⁷ Aranyban mellpántos fekete sas (mint Iaroslavs-nál).

30. Conradvs (Konrad von Ols, Konrad Oleśnicki), Szilézia hercege, Olesnitz ura, 1417-1447. II. Konrád fia, I. Konrád unokája.⁷⁸ Aranyban fekete sas (pánt nélkül).

31. Petrvs II (Peter von Nowag, Piotr Nowak), 1447. szeptember 5.-1456. február 3.⁷⁹ Neisse-i családból származott, „*decretorum doctorem*,” előbb kanonok. Az első nem nemes származású boroszlói püspök.⁸⁰ Címere vörös mezőben fekete farkas, amely madarat elkapni látszik. A bal felső sarokban stilizált virág.

32. Iodocvs (Jodok von Rosemberg, Jodok z Rózomborku), 1456. február 13.-1467. december 12.⁸¹ Cseh nemzetiségű, címere ezüstben stilizált vörös rózsza.⁸²

33. Rvdolphvs (Rudolf von Rüdesheim, Rudolf z Rüdeshein), 1468-1482. január 9.⁸³ A mainzi Rüdesheimből származott.⁸⁴ Címere ezüst pólyával vágott pajzs felső kék mezejében növekvő hétágú (ebből három látszik) arany csillag. Az alsó vörösben ezüst stilizált virág.⁸⁵

⁷⁶ Sommersberg, *op. cit.*, p. 66.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ „*Fuit hic ortus ex plebe humili de villa Wratislaviensi prope Nissam dicta Nowak*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 169.

⁸¹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 67.

⁸² „*Nobilis de domo et familia Rosenbergensium ex Bohemia, rubeam rosam in campo albo deferentium*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 170.

⁸³ Sommersberg, *op. cit.*, p. 67.

⁸⁴ „*Ex oppido Rudisheim Moguntiensis dioecesis*”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 171.

⁸⁵ „*Pro superiori parte clipei medietatem stellae septicornutam in celestino, in medio planiciem et barram candidam in rubeo, in inferiori vero parte rosam*”.

34. Iohannes IV (Johannes Roth, Jan Roth), Lavant püspöke 1468-1482; Boroszló püspöke 1482-1506. január 21.⁸⁶ A szászországi Wemdingben élő cipésmester fiaként világrajövő Roth Rómában és Párizsban tanult, ahol 1460-ban jogi doktorátust is szerzett. Pályafutása kezdetén 1464-ben plébános az attergau-i Sankt Georgenben, 1460 óta káptalani dékán Passauban, 1466-tól Boroszlóban is. Ezután a pápai kancellárián dolgozott, majd világi uralkodók: előbb V. László magyar király, aztán III. Frigyes császár, végül 1479-től I. Mátyás király szolgálatába állt.⁸⁷ A császár 1464-ben megnevesítette, négy évvel később pedig birodalmi kancellárrá tette. Nagy szerepet játszott a megüresedett magyar trón újbóli betöltésénél: ennek köszönhetően bírta Hunyadi Mátyás bizalmát, amit az is bizonyít, hogy a király nyomására nevezték ki boroszlói segédpüspökké, majd Rudolf püspök halála után annak székét is elfoglalhatta. Széles műveltségű művészetbarát főpap volt, az első humanista a boroszlói püspökök sorában. Három egyházmegyei zsinatot tartott, támogatta a könyvnyomtatást is: missalékat, breviariumokat és énekeskönyveket is nyomtattatott.⁸⁸ Síremlékét a legszebb sziléziai püspöki epitáfiumként tartják számon.⁸⁹

Vágott pajzs: felül ezüstben kétfejű sas növekszik, alul feketével és ezüsttel ötször vágott mező.

35. Iohannes V (Johannes Turzo, Jan Turzo), „*Thurzo de Bethlen-Falva, eques, aliis Polonus, aliis Hungarus,*” 1506. március 22.-1520. augusztus 11.⁹⁰ Thurzó János körmöci kamaragróf fia, öccse, Szaniszló olmützi püspök.⁹¹ A bethlenfalvi Szepesti család 1456-ban kapott

semisam etiam rubeis campis pro insigni et armis deferebat”. Dlugossius, *op. cit.*, p. 171.

⁸⁶ Sommersberg, *op. cit.*, p. 67.

⁸⁷ Dlugossius Mátyást nem említi. Dlugossius, *op. cit.*, p. 171.

⁸⁸ *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 10, Berlin, 1974. p. 481.

⁸⁹ Jungnitz, *op. cit.*, p. 54.

⁹⁰ Sommersberg, *op. cit.*, p. 67.

⁹¹ Engel Pál: *Magyar középkori adattár: Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*. Középkori magyar genealógia. CD-ROM, Bp., 2001. Turzó (bethlenfalvi).

címereslevelet V. László magyar királytól,⁹² amelyben vörös mezőben koronás arany oroszlán ugyanilyen színű rózsát tart. A címer ezután megváltozott, először egy 1493. évi pecséten látható, majd Thurzó György 1503-ban készített sírkövére is ez a vágott pajzs került: felül vörösben növekvő arany oroszlán, alul aranyban három - kettő-egy arányban elhelyezett - vörös rózsza.⁹³ Ugyanez a címer szerepel Thurzó Zsigmond váradi püspök 1512-ben készített sírkövén is.⁹⁴

36. Iacobvs (Jakob von Salza, Jakub Salza), 1520-1539. augusztus 24.⁹⁵ Sziléziai lovag, aki a ferrarai egyetem jogot hallgatott és szerzett doktorátust 1508-ban.⁹⁶ Címere vörösben két - száruknál összefüggő - ezüst stilizált liliom.

37. Balthasar (Balthasar von Promnitz, Baltazar z Promnicy), sziléziai lovag, 1539. szeptember 18.-1561. január 19.⁹⁷ 1534-ben a boroszlói Szent Kereszt székeskáptalan prépostja, négy évvel később a katedrális archidiakónusa lett.⁹⁸ Címere vágott pajzs, melynek felső része két mezőből áll: vörösben jobbharánt helyezett nyílvevessző, szárai alatt és felett egy-egy hatágú arany csillag; hátul aranyban két jobbharánt fekete pólya. A pajzs alsó kék udvarában két egymás alatt elhelyezett lépő arany oroszlán.

38. Casparvs (Kaspar von Logau, Kasper z Łagowa), sziléziai lovag, 1562-1574. június 4.⁹⁹ Előkelő családból származott, iskolaévei után Itáliában I. Habsburg Ferdinánd fiának, Károly főhercegnek a nevelője lett. 1560-ban bécsújhelyi püspök lett, majd két év múlva a boroszlói

⁹² Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Levéltár 24763.

⁹³ „Referabant olim leonem aureum dimidia si parte, rubro in campo prominentem atque tres rosas rubri coloris campum aureum ad trifolii modum distinguentes.” Az *Analecta Scepussii*-ből idézi Csergheő, Géza-Csoma Jozef, *Alte Grabdenkmäler in Ungarn*. Bp., 1890. p. 71. 5. jegyzet.

⁹⁴ Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története*, Nagyvárad, 1884, III. p. 112-113.

⁹⁵ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68.

⁹⁶ Kastner, *op. cit.*, p. 30.

⁹⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68.

⁹⁸ Kastner, *op. cit.*, p. 32.

⁹⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68.

püspöki széket töltötte be. Síremléke a kései reneszánsz egyik remekműve.¹⁰⁰ Von Logau címere késsel és ezüsttel sakkozott mezőn jobbharánt kék pólya.

39. Martinvs (Martin von Gerstmann, Marcin Gerstman), a sziléziai Boleslav városából származott, 1574-1585. Negyedelt pajzs első és negyedik mezejében arany bőségszaru, a második-harmadik ezüstben két vörös jobbharánt pólya.

40. Andreas (Andreas von Jerin, Andrzej Jerin), a szászországi Riedling városából származott, 1585-1596. november 5.¹⁰¹ Kékben ágaskodó arany griff.

41. Bonaventvra (Bonaventura Hahn, az érsekség listájában nem szerepel), a sziléziai Glogauból származott, mindkét jog doktora, 1596-ban választották meg, a pápa azonban nem erősítette meg. Fekete pajzsban három vörös rózsával megrakott jobbharánt aranyszínű pólya, fölötte arany madár, alatta ugyanilyen színű stilizált liliom.

42. Pavlvs (Paul Albert, Paweł Albert), szász nemzetiségű, 1599-1600. Negyedelt pajzs első és negyedik mezejében az oroszlánál viaskodó Sámson motívuma szerepel, a második-harmadik vörösben ezüst cölöp emelkedik.

43. Iohannes VI (Johann von Sitsch, Jan Sitsch), sziléziai lovag, 1600-1608. április 28.¹⁰² Két vágással harmadolt pajzs: vörös-arany-fekete színben.

44. Carolvs I (Karl Habsburg, Karol Habsburg), osztrák főherceg; boroszlói hercegérsek 1608-1624; brixeni püspök 1613-1624, a Német Lovagrend nagymestere 1619-1624.¹⁰³ A metsző itt is - akár a többi osztrák főherceg esetében - szintén csak a főhercegi címet ábrázolta (vörösben vízszintes ezüst pólya). Kastner a püspökség negyedelt címerére helyezve ábrázolja a pólyás címet.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Jungnitz, *op. cit.*, p. 22., Kastner, *op. cit.*, p. 34, *Neue Deutsche Biographie*, Bd 15, Berlin, 1987. p. 115.

¹⁰¹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Kastner, *op. cit.*, p. 38.

¹⁰² Sommersberg, *op. cit.*, p. 68.

¹⁰³ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Kastner, *op. cit.*, p. 44. és *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd 15, Leipzig, 1882. p. 315-318.

¹⁰⁴ Kastner, *op. cit.*, p. 44.

45. Carolvs II (Karl Ferdinand von Polen [Wasa], Karol Ferdynand Waza), III. Zsigmond lengyel király (1587-1632)¹⁰⁵ fia, boroszlói hercegérsek 1625-1655. május 9.; plocki püspök 1644-1655.¹⁰⁶ Negyedelt pajzs szív pajzssal. Ebben kékben¹⁰⁷ jobbharánt ezüst pólya előtt arany vázában búzakévével (családi címer). Az első és negyedik vörös mezőben a lengyel királyi címer: koronás fejű ezüst sas, mellén jobbharánt arany pólya (!); a második-harmadik vörösben páncélos lovas, fehér lovon, kivont karddal látszik, az ábrázolásról hiányzik a vitéz bal kezéből a kék színű pajzs a megszkott arany pátriárka kereszttel (Litván Nagyfejedelemség).¹⁰⁸

46. Leopoldvs (Leopold Wilhelm Habsburg), osztrák főherceg, II. Ferdinánd császár (1619-1637)¹⁰⁹ fia; Passau és Strassb(o)urg hercegérseke 1626-1662; Halberstadt hercegérseke 1627-1662; Bréma és Magdeburg püspöki adminisztrátora 1635-1645; Olmütz hercegérseke 1638-1662; a Német Lovagrend nagymestere 1639-1662; Boroszló hercegérseke 1656-1662.¹¹⁰ Vörösben vízszintes ezüst pólya. A hercegérsek személyes, bővebb címerében fekete kereszt- közepén arany szív pajzsban fekete sas, szárait arany liliumvégű botok (Lilienstab) díszítik - (Német Lovagrend) által négy részre osztott pajzs, további tagolással: I. negyed: vágott, alul kétszer hasított. Felül vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező (Magyarország); alul 1. aranyban háromtornyú arany vár (Kasztília); 2. ezüstben aranykoronás lila oroszlán (León); 3. vörösben ezüst pólya

¹⁰⁵ Morby, *op. cit.*, p. 220.

¹⁰⁶ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Gatz, *Bischöfe*, I. p. 215-217.

¹⁰⁷ Helyesen a pólya feletti rész vörös. Gatz, *Wappen*, p. 68.

¹⁰⁸ A vitéz páncélja is ezüst, a lószerszám arany, a nyereg kék. Ismer más címerábrázolása is, ebben a szív pajzs olyan negyedelt pajzsra került, amelyben 1. Lengyelország, 2. Svéd Királyság: kékben kettő-egy arányban elosztott nyílt arany leveleskorona, 3. Litvánia, 4. Gotland: öt hullámos balharánt vágással osztott mezőben koronás arany oroszlán látható. Gatz, *Wappen*, p. 68. és Gumowski, *op. cit.*, p. 34.

¹⁰⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68.

¹¹⁰ A fentebb leírt pajzsot, mint családi címert használta. Spanyol birtokain még Aragónia, Granada, és a Szicíliai királyság címerét is használta. Gatz, *Bischöfe*, III, p. 265-267.

(Ausztria). II. negyed vágott, alul kétszer hasított: felül vörösben aranykoronás kétfarkú ezüst oroszlán (Csehország), alul 1. arannyal és kékkel ötször jobbharánt vágott mező vörös bordúrral (Burgundia); 2. zöldben ágaskodó ezüst párdúc vörös szarvakkal, vörös lángot kifújni látszik (Stájerország); 3. hasított: elől aranyban három, egymás alatt lépő fekete oroszlán, hátul a Babenberg pólya szerepel (Karintia). III. negyed egyszer hasított és kétszer vágott: 1. vörösben arany jobbharánt pólya, felette és alatta három-három egy-kettő és kettő-egy arányban elhelyezett három nyílt leveles aranykoronával (Elzász); 2. vörösben jobbharánt arany pólya alatta egy-egy koronás arany oroszlánnal (Kyburg); 3. vörösben két egymástól elforduló arany színű hal (Pfirt grófság); 4. ezüstben aranykoronás, arany mellpántos vörös sas (Tirol grófság); 5. negyedelt: első és negyedik kék mezőben kettő-egy arányban elhelyezett hatágú arany csillag, a második-harmadik ezüstben két vörös pólya (Cilli grófság); 6. kékben öt, kettő-kettő-egy arányban elhelyezett arany sas (Alsó-Ausztria). IV. negyed egyszer hasított és kétszer vágott: 1. ezüstben kék sas vörössel és arannyal sakkozott mellpánttal (Krajna); 2. harántosztott mezőben felül kékben arany oroszlán, alul ezüstben két vörös balharánt pólya (Görz); 3. aranyban kékkoronás vörös oroszlán (Habsburg grófság); 4. ezüstben vörösbélésű fekete vend kalap (Vend vajdaság); 5. vörösben ezüst pólya előtt zöld hármashalmon emelkedő hárommós arany vár kitárt kapukkal (Pordenone); 6. hasított: elől felketében arany sas, hátul ezüsttel és vörössel háromszor hasított mező (Felső-Ausztria) kapott helyet.¹¹¹ Ehhez különböző viselt méltóságai jelvényei is társultak.

47. Carolvs III (Karl Joseph Habsburg, Karol Józef Habsburg), osztrák főherceg, II. Ferdinánd császár (1619-1637) fia; passai hercegeknek segédpüspöke 1662; passai hercegek és a Német Lovagrend nagymestere 1662-1664; boroszlói és olműtzi hercegek 1663-1664. január 27.¹¹² Az osztrák főhercegek pólyás címerpajzsa. Személyes címerében a Német Lovagrend nagymesterének kijáró fekete kereszt (szívpajzzsal) által negyedelt pajzsot használt. Ebben 1. Magyarország

¹¹¹ Gatz, *Wappen*, p. 69-70.

¹¹² Gatz, *Bischöfe*, III, p. 217.

vágásos; 2. Csehország; 3. hasított pajzsban Ausztria pólyás és Burgundia harántpólyás; 4. Tirol és Habsburg (fentebb leírt) címereit egyesítette.¹¹³ Ehhez persze különböző egyházi méltóságai viselése idején azok jelvényei is társultak.

48. Sebastian (Sebastian Ignaz Rostock, Sebastian Rostock), sziléziai származású; boroszlói püspöki helynök 1653-1661, hercegérsek 1665-1671. június 9.¹¹⁴

Negyedelt pajzs szív-pajzssal. Utóbbiban ezüst mezőben zöld hármashalomból növekvő zöld növény, melyen öt virág vöröslik. A nagypajzs első és negyedik fekete mezejében vörös virág, a második-harmadik kékben arany griff látható. Másik változat szerint a rózsák vörös színűek ezüst mezőben, és a griff nem kék, hanem fekete udvarban szerepel.¹¹⁵ Ez a Rostock család bővített címere.¹¹⁶

49. Fridericvs (Friedrich Landgraf von Hessen in Darmstadt, Fryderyk Landgraf Hessen), 1671-1682. február 19. Már 1652-ben kardinális.¹¹⁷

Negyedelt pajzs első és negyedik vörös mezejében ezüst kereszt, melynek szárai a pajzs széléig érnek (johanniták nagypriorja). A második-harmadik - színjelölés nélkül metszett, más ábrázolások alapján rekonstruálható - mező egyszer hasított és kétszer vágott: 1. ezüstben vörös pátriárkakereszt (Hersfeld hercegség és apátság), 2. feketével és arannyal vágott, felül hatágú ezüst csillag (Ziegenhain grófság), 3. aranyban kékkoronás, kékkel vértezett vörös oroslán (Katzenelnbogen grófság), 4. vörösben két egymás alatt elhelyezkedő lépő arany oroslán (Diez grófság), 5. feketével és arannyal vágott, felül két nyolcágú ezüst csillag (Nidda grófság), 6. vörösben vörös-ezüst vágott pajzsocska,

¹¹³ Különböző méltóságainak jelvényeit Gatz, *Wappen*, p. 71.

¹¹⁴ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Gatz, *Bischöfe*, III, p. 404-406.

¹¹⁵ A nagypajzs színeit Johann Siebmacher's Die Wappen der Bistümer und Klöster. Neustadt an d. Aisch. 1976. Tafel 112. alapján átvette Gatz is. Gatz, *Wappen*, p. 72.

¹¹⁶ Gatz, *Wappen*, p. 72.

¹¹⁷ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Gatz, *Bischöfe*, III. p. 131-133.

csúcseinál három, oldalai mellett pedig szintén három elvágott (a pajzs oldalait körülvevő) csalánlevél (Schaumburg grófság).¹¹⁸

50. Franciscvs Lvdoicvs (Franz Ludwig zu Neuburg, Franciszek Ludwik Neuburg), boroszlói hercegérek 1683-1732. Emellett wormsi hercegérek, a Német Lovagrend nagymestere és ellwangeni hercegprépost 1694-1732; mainzi érsek segédpüspöke 1712-1729; trieri érsek, választófejedelem 1716-1729; mainzi érsek, választófejedelem 1729-1732.¹¹⁹ Címere az előzőektől annyiban tér el, hogy itt egyéb viselt méltóságai jelvényei is szerepelnek, amint arról (részben) a pajzs alatt lévő felirat is tanúskodik: Lajos Ferenc mainzi érsek és választófejedelem, boroszlói püspök.¹²⁰ A Német Lovagrend nagymesteri keresztje - ezen szívpajzsban a fentebbi sas, melynek mellén vörös pajzsban ezüst hatágú kerék (mainzi érsekség) - által négy részre osztott nagypajzs, ezen negyedelt középpajzs nyugszik. Utóbbiban egyházi méltóságainak jelvényei: 1. feketében balharánt elhelyezett ezüst kulcs, alatta és fölötte négy-négy arany zsindele (wormsi érsekség); 2. vágott pajzsban a boroszlói püspökség címerének elemei: felül a sziléziai sas, alul a lilimok; 3. ezüstben arany mitra (!) az ellwangeni hercegprépost; 4. vörösben ezüst bárány felemelt mellsőjével zászlót tart (prümi hercegapát). Az öregpajzs tovább tagolódik: I. negyede kétszer hasított. Ebben 1. feketében vörös koronás arany oroszlán (rajnai palotagrófság); 2. a kék-ezüst bajor ruták (Bajor hercegség)¹²¹; 3. aranyban vörös koronás fekete oroszlán (Jülich hercegség). A II. negyed hasított: elől vörösben arany csörlő - közepén ezüst pajzsocska - melynek nyolc lilimovégű bot alkotja a küllőit (Kleve hercegség); hátul ezüstben kékkoronás vörös oroszlán (Berg hercegség). Szintén hasított a III. negyed is: elől aranyban fekete pólya (Moers hercegség); hátul ezüstben aranykoronás kék oroszlán (Veldenz grófság). Végül a negyedik negyed hasításában elől aranyban pólya, amelyen három sorban vörös-ezüst sakkozás van; hátul pedig ezüstben három

¹¹⁸ Gatz, *Wappen*, p. 73.

¹¹⁹ Sommersberg, *op. cit.*, p. 68. és Gatz, *Bischöfe*, III, p. 124-127.

¹²⁰ „*Franciscvs Lvdoicvs Archiep[iscopus]. Mogunt[iensis]. Princeps Elect[orum]. L[ocique]. Episcop[us]. Wratisl[aviensis].*”

¹²¹ Bővebben ld. Szálkai Tamás, *A bajor állami és kerületi címerek*, Turul. 2006, p. 3-4. 86-94.

vörös szarufa (Ravensberg grófság) szerepel.¹²² A pajzs mögött egymásra keresztbe helyezett pásztorbot és pallos - utóbbi markolata alatt hercegi korona - középen pedig mitra látható.

Anexa

¹²² Gatz, *Wappen*, p. 74.

**Pregătirea pentru moarte și arta de a muri:
despre înmormântări și atitudinile în fața morții ale femeilor din Țara
Românească, Moldova și Transilvania**

GEORGETA FODOR

Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Abstract

Preparing for Death and the Art of Dying: About the Attitudes Toward Death and Burial of Women From Wallachia, Moldavia and Transylvania

The study aims at revealing the ways through which women from Wallachia, Moldavia and Transylvania faced and prepared the death according to the religious prescriptions preached by the clergy. The present assumptions are based on a detailed analysis of the testaments written by both men and women from the three Principalities during the Middle Ages and the XVIIth century. We also analysed some of the funeral writings of the XVIIth century which taught the Christians how to live and die.

Keywords: *death, art of dying, attitudes toward death, burial, women, Wallachia, Moldavia, Transylvania, Middle Ages, the XVIIth century, Christianity.*

Înmormântarea, de fapt moartea în sine, este poate singurul moment în care femeia și bărbatul se află pe aceeași treaptă. Într-o societate bazată pe inegalitate și privilegii, moartea era singurul element egalizator, în fața ei toți sunt aduși la noțiunea de bază, cea de om, care devine unificatoare și care-l pune pentru singura oară pe rob alături de domn,¹ pe femeie alături de bărbat. După cum vom vedea în textele și disertațiile despre moarte, femeilor li se acordă un spațiu semnificativ.

Pregătirea pentru moarte se făcea conform prescripțiilor religioase. În Transilvania, de pildă, exista o adevărată „literatură de specialitate,” care

¹ Iolanda Țighiluiu, *Viața românilor între Eros și Thanatos (sec. XV-XVII)*, în *Revista istorică*, tom VII, nr. 11-12, 1996, p. 843-865.

te învăța cum să trăiești, dar și cum „să mori.” Existau veritabile „tipare” ale morții bune care, îndeplinite, asigurau mântuirea și viața veșnică. Dintre numele rezonante ale domeniului se remarcă acela al medicului (dar și cu studii de teologie) Pápai Páriz Ferenc, autor al unor scrieri medico-teologice: *Pax corporis* (1695) și *Pax Sepulcri* (1698). Aceasta din urmă a fost tradusă după o lucrare din limba germană a preotului Martin Moller, tipărită în 1593.² Lucrările lui Pápai Ferenc oferă un veritabil rețetar al pregătirii pentru moarte. Temele pe care le abordează sunt: timpul morții - moartea este sigură, timpul morții nesigur; murirea creștină - despre meșteșugul muririi adevărate și mântuitoare și despre cele trei părți ale ținerii adevăratei penitențe creștine, cum trebuie să se comporte creștinul când Dumnezeu îl încearcă cu boala; viața creștină - despre cele șase părți ale vieții creștine, plăcute lui Dumnezeu; teama de moarte - prea frumoase meditații prin care sufletul statornic se poate alina atunci când vede schimbarea îngrozitoare a trupului mort, tristețea mormântului rece, lupta cea din urmă, alte lucruri groaznice în preajma omului care moare și cum se poate pregăti cu lecurile dumnezeiești mântuitoare, ca să nu simtă amărăciunea Morții și ghimpele ei otrăvit; moartea este o poartă către o nouă viață - cum trebuie să se comporte creștinul când Dumnezeu îl încearcă cu boala.³

Pe lângă aceste consemnări, reprezentativ este și faptul că femeile încep, din veacul al XVII-lea mai ales, să pătrundă și în literatura de specialitate. Lumea protestantă va promova în Transilvania acest model literar, influențând apariția acestui gen de opere și la românii transilvăneni. În aceste predici de înmormântare din lumea protestantă a secolului al XVII-lea, viața femeilor este povestită după vârstele naturale: copilărie, tinerețe, căsătorie/maternitate, văduvie și caracterizată de la un capăt la altul de evlavie și răbdare.⁴ Una dintre cele mai semnificative

² Edit Szegedi, *Boală, moarte și medicină*, în vol. *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, coord. M. Grancea, A. Dumitran, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006, p. 303.

³ *Ibidem*, p. 347-348.

⁴ Ionuț Costea, *Repere pentru o istorie a cuplului și a prostituției în transilvania veacului al XVII-lea. Studiu de caz: „Cronica Transilvaniei” de*

lucrări de gen, de inspirație protestantă, îi aparține lui Ioan Zoba, din Vințu de Jos. Cele 15 propovedanii la morți, publicate în 1683 sub titlul *Sicriul de Aur*, alcătuiesc un discurs eminentemente livresc, inspirat probabil dintr-o versiune maghiară a unor omilii funebre.⁵ Autorul a acordat în lucrarea sa un loc reprezentativ femeilor; de fapt, din cele 15 discursuri, în șase se face trimitere strict, sau în corelație cu bărbății, la moartea femeii. Cele șase propovedanii fac referire la decesul anumitor femei, precum și la condiții aparte în care a survenit decesul acestora; totodată, ele sunt definitorii pentru modul în care societatea secolului al XVII-lea a perceput femeile:

VI. *Când moare fata de boiaru* (p. 67-79);

VII. *Când moare muiarea de cinste și înțeleaptă* (p. 80-90);

VIII. *Când moare cineva care iaste singur, de i-au murit toată fămeia lui* (p. 91-101);

XI. *Când moare bărbat sau muiare carele n-au petrecut nice bine în ceastă lume, ce au trăit în amărăciuni grele* (p. 125-136);

XII. *Când rămâne muiarea în țară străină, săracă fără de bărbat și fără de prunci, singură* (p. 137-147);

XIV. *Când moare muiarea în nașterea porobocului* (p. 159-167).

Cele șase propovedanii consacrate de Ioan Zoba din Vinț femeilor sunt foarte relevante, cu atât mai mult cu cât textul s-a bucurat de o solicitare notabilă în epocă, în toate provinciile locuite de români.⁶ Ele surprind, sub forma discursului funebru, însușirile ideale ale feminității. În cea de-a șasea propovedanie, consacrată decesului fiicelor de boieri, autorul - inspirat de pilda lui Iair, care se îndreaptă spre credință într-un gest de disperare părintească de a-și salva fiica aflată pe patul de moarte - atrage atenția nu atât asupra defunctei, cât asupra părinților, cerându-le să trăiască în spirit creștin și să se ferească de deșertăciunea lumescă. Nimic

Georg Kraus, în vol. *Familie și societate. Studii de istorie a Transilvaniei*, coord. Ionuț Costea, Valentin Orga, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1999, p. 17.

⁵ D. H. Mazilu, *Văduvele sau despre istorie la feminin*, Iași, Editura Polirom, 2008, (în continuare D. H. Mazilu, *Văduvele*), p. 364.

⁶ *Ibidem*, p. VIII. Câte un exemplar la Bîrzava, Gherla. La București la Biblioteca Academiei se află 7 exemplare; la Biblioteca Centrală de Stat - 2, la Iași, în Biblioteca Centrală Universitară - 1, la Cluj - 6.

nu e mai dureros decât moartea copiilor „dreaptă-i dară învățătura că, în ce chip inimile părinților pământești nu se pot întrista mai tare ca de boală grea și de moartea amarnică a porobocilor săi, așa iar nu să pot veseli mai tare ca de vindecarea și viața sănătoasă a lor.”⁷ Nimic nu trebuie prețuit mai mult dintre bunurile lumești decât copiii, „că oamenii căsătoriți țin avuția lumii în loc de nemica când n-au prunci pre cari să rămâie după moartea lor agonisitura lor.”⁸ Sunt, din nou, privilegiate virtuțile maternității - cu trimeri la *Psalmul 127* - „muiarea ta va fi ca o viță roditoare în laturile casei tale și fiii tăi ca sădirea măslinilor împrejurul mesei tale.”⁹ Deși se face referire la fiică, întregul text al propovedaniei utilizează masculinul: „fiii.” Aproape pretutindeni e „fiu,” „fi,” „fii,” dar nu și fiică sau fiice. Substantivul „fii” apare atunci când se pune problema succesiunii, iar cel feminin, „fiice,” apare atunci când se pune problema protecției. Abia la finalul primei învățături se vorbește atât despre fii, cât și despre fiice, în contextul accentuării obligațiilor părinților de a-și îngriji și proteja copiii: „că ceartă și înfruntă pre aceia carii, nice lui Dumnezeu nu-i dau har pentru fii și fiicele lor, nice nu-i grijesc, ce-i țin ca pre nește viermi lăpădați.”¹⁰ Moartea copiilor, a fiicei în acest caz, trebuie privită doar ca o stare temporară: „n-au murit fecioara, ce numai doarme” și tranzitorie până ce sufletul ei va fi primit în împărăția lui Dumnezeu. Dar, fiindcă sufletul e nemuritor, părinții nu trebuie să se întristeze de dispariția trupească a fiicei „că veselește pre voi carii sunteți amânați și întristați de moartea fiicei unișoare voastre. Că cu adevărat n-au murit nice ea, ce numai ce doarme și săva că trupul ei zace în pământ, ce-i ferice de sufletul ei.”¹¹

Propovedania a șaptea surprinde, în contradicție cu ceea ce ar fi părut a fi trăsăturile dominante ale femeii din evul de mijloc (adică prostia, trufia, desfrânarea), portretul ideal al femeii „de cinste și înțeleaptă.” Profilul acestei femei apare prin accentuarea trăsăturilor negative ale sexului slab, trăsături ce par a fi înscrise în codul genetic al femeii, dar și prin accentuarea rolului înăscut al femeii: ea este secundul fidel al

⁷ Ioan Zoba din Vinț, *op. cit.*, p. 73.

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*, p. 74.

¹⁰ *Ibidem.*, p. 75.

¹¹ *Ibidem.*, p. 77.

bărbatului, „că nu poate fi omul fără de soț de ajutoriu;” femeia este înclinată spre păcat, clevetitoare, „muierea năsalnică¹² și totdeauna ciocotitoare¹³ asămănează-o către casa rea și picătoare în vremea ploioasă,¹⁴ iar o astfel de femeie „amistuiaste și sfârșește pre bărbat.”¹⁵ Desfrâul este un alt păcat al femeii, „că ce poate fi supt soare spurcăciune mai mare decât curvii, care rupe și dezleagă legătura căsătoriei?” O vină mai degrabă feminină, prin prisma înclinației native „ce în multe chipuri se vede că mai mare vină iaste jirăvii¹⁶ și sfada totdeauna a muierii, că mai mare nevoie iaste a păți în toată vremea, până la moarte, decât a să vătăma numai o dată.”¹⁷ Femeia limbută e o piatră de moară pentru soț: „că de muiarea spurcată cu curvii, după legea lui Dumnezeu poate bărbatul a să despărți, iar de cea limbută nu poate ce tot să trudește până la moarte.”¹⁸ Ea este „coronă” de spini în capul bietului bărbat, în opoziție cu femeia bună care „corona mai scumpă de aur iaste în capul bărbatului.”¹⁹ La polul opus, și mult mai puține la număr, sunt femeile de cinste, adică înțelepte, smerite și temătoare de Dumnezeu. Acestea sunt calitățile pe care bărbatul trebuie să le caute, și nu frumusețea și bogăția care „curând trec ca fumul și să veștejesc ca floarea câmpului,” în timp ce „înțelepciunea, bunețele, smereniia, frica dumnezeiască vor rămânea și după moarte în pomeană de vecie.”²⁰ Calitățile mai sus notate sunt toate daruri ale divinității; Dumnezeu a creat femeia bună și înțeleaptă ca și când ar fi o raritate: bunurile, agoniseala nu sunt greu de obținut, dar o astfel de femeie e aparte și poate fi arareori întâlnită: „că uricele celealalte pot agonisi și părinții și feciorii cu munca și cu osteneala, ce muiarea bună o dă numai Dumnezău, preste rând.”²¹ În acest sens „uricele, casa și marha pot dărui oamenii cei buni, iar pre muiarea de cinste

¹² Rea, cârcotașă, certăreață.

¹³ Limbută.

¹⁴ Ioan Zoba din Vinț, *op. cit.*, p. 81.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Cearta, impulsivitatea.

¹⁷ Ioan Zoba din Vinț, *op. cit.*, p. 81.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem*, p. 82.

²¹ *Ibidem*, p. 83.

numai sânge milostivul Dumnezeu o poate da.”²² Un bărbat nu poate spera mai mult decât la o astfel de femeie: „ce dar mai scump nu poate lua bărbatul de la Dumnezeu ca muiarea bună și înțeleaptă, nici muiarea nu poate lua dar mai scump de la Dumnezeu ca când ia bărbat bun și creștin.”²³ Cei doi parteneri par a fi puși pe un plan egalizator, virtuțile sunt aceleași. Accentul revine însă asupra caracteristicilor negative ale femeii: femeia năsalnică și sfadnică, care este creația aceluiași Dumnezeu, dar ea este folosită drept „instrument” de pedepsire pentru bărbații păcătoși: „răilor, cum cu acelea să-i bată și să-i pedepsească Dumnezeu pre bărbații răi pentru păcatele lor.”²⁴ Nu există pedeapsă mai mare decât „muiarea rea și nedestoinică,” „coronă de spini iaste muiarea nebună și rea în capul bărbatului,” un veritabil blestem, o calamitate care se răsfrânge asupra întregii familii, alterează, corupe sărăcește și împuținează averea. Dar nu e un Dumnezeu răzbunător căci „din dragoste părintească îi ceartă pre ei < bărbații buni care au astfel de soții >.”

Date fiind aceste trăsături, e lesne de înțeles de ce trecerea în neființă a femeii bune și înțelepte este o pierdere incomensurabilă: „nu poate fi pagubă mai mare.” Ea asigură coeziunea menajului, ea îmbogățește valorile - deși lumești și trecătoare - ale familiei și, deci, pierderea ei nu poate fi decât tragică, deoarece: „muiarea ta care zace acum înaintea ochilor tăi, era și creștină, era cătră tine cu dragoste curată, era blândă și ascultătoare (căci nimic nu era mai de preț la o femeie decât supunerea), era înțeleaptă și grijitoarea casei tale ... Inima ta iaste tristă, sufletul tău, amărât, ... comoara ta acumuși să va îngropa în pământ, sufletul ei să odihnește și să bucură.”²⁵

Despre atribute și virtuți ale femeilor este vorba și în propovedania a 14-a. Ea surprinde, de asemenea, pericolul la care se supunea femeia atunci când aducea pe lume copii: lipsa medicilor, lipsa cunoștințelor medicale făceau ca fiecare naștere să fie o provocare pentru întreaga familie, dar mai ales pentru femeie. Atare fapt reiese și din această propovedanie, dedicată în mod direct femeilor decedate la nașterea copiilor.

„Învățătură

²² *Ibidem*, p. 84.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 86.

²⁵ *Ibidem*, p. 89.

Cu mare durere, iar uneori și cu întristare de moarte, își nasc muierile pruncii lor. Această învățătură iaste într-aceste cuvinte, că iată, că și Rahila, nu numai chinurile nașterii ce-au răbdat, ce încă au și murit ...

Să nu mergem de departe după pilde, că iată, (pilda înaintea ochilor îți iaste) cum și într-acest sicriiu de întristare zace și această giupâneasă creștină și bună care, cuprinzându-o durorile nașterii, cu mare durere, pre amărăciunea cu jeale a neamului sau a rudeniilor ei și a soțului ei cel de credință, au murit.”²⁶

Nu doar clerul, prin asemenea disertații despre moarte, se ocupa de pregătirea individului pentru trecerea în neființă. Bărbați și femei deopotrivă, indiferent de starea socială, își pregăteau această trecere. Resemnați în fața inevitabilului, oamenii încearcă, pe măsura posibilităților, să-și aranjeze din această viață un loc mai bun în cea viitoare.²⁷ Pe lângă faptele bune pe care ar fi trebuit să le facă, ei se străduiesc să atragă asupra lor mila divină făcând dani la mănăstiri sau, dacă situația le permitea, înălțând propriile lăcașuri de rugăciune.²⁸ Ajunsă la o vârstă înaintată - în documente ea apare ca „babă,” Marușca din Brăești lăsa din propria voință a patra parte din satul Brăești „cu tot venitul și cu loc de grădină pentru varză și cu o vie” nepotului ei Preabici, pârçalab de Bârlad, „pentru pomenirea sa ... iar el să aibă a o pomeni și a o griji după moartea sa.”²⁹ Dintre toți nepoții, doar lui Preabici, ce primise de altfel moștenirea cea mai consistentă, îi revenea sarcina de a se îngriji de Mărușca după moartea ei. Preocupată de soarta sa și a sufletului ei după moarte va fi și Marica Șaptelici, care testa în fața duhovnicului ei, preotul Florea, că a dat ginerelui Dumitru Corlatescul și fiicei sale Anghelina satul

²⁶ *Ibidem*, p. 165.

²⁷ Iolanda Țîghiliu, *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova secolele XV-XVII*, București, Editura Paideia, 1997, p. 863.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *DIR. XVI. A, IV, doc. nr. 35, p. 33, 1591 august 2, Bârlad. Ceilalți nepoți fuseseră deja înzestrați cu partea de moștenire cuvenită: „pentru că acestor nepoți încă le-a dat doi boi cu un car și o pereche de rășnițe însuși lui Toader ... și un cal înșeuat și înfrânat cu totul și o leancă (baină) cu 24 de nasturi și o cămașă chindisită (brodată) cu mătasă și o vacă cu vițel însuși lui Cârstea Rovacă și o vacă cu vițel și o pereche de ciorapi însuși surorii mele Neacșa.”*

Văsăcuți cu tot venitul „ca să mă pomenească după viața mea și după moarte.”³⁰ La fel proceda și Mărica, cneaghina lui Ionașco Pârstescul, fiica lui Iurșa, care dădea partea sa de ocină din satul Popeni lui Dumitru, fost ureadnic. Rațiunile acestei danii erau aceleași ca și în documentele citate anterior: „ca să aibă a o pomeni după moartea ei.”³¹

Praeparatio mortis - Pregătirea pentru moarte și Ars moriendi

„Aice, zace, vai, gustând din moarte

Căci răpită în turbure neguri,

De brațul soartei ucigătoare, năprasnic muri.”³²

„În mijlocul vieții noastre încongiurați de moarte și iadul deschisă gura sa ca un leu flămând și zberând și păcatele noastre aducând înaintea noastră vrăjmașii oamenilor, dracii. Dară pre cine căutăm agiutor?

Numai pre tine, Doamne, cine drept păcatele noastre drept poți-te mânia. Sfânt Dumnezău, sfânt tare, sfânt milostiv, ispistariul nostru, moartea amară-i. Rugămu tine Doamne nu da pre noi în mâinile vrăjmașilor, pântru numele tău cel sfânt, până în veciia veacului amin.”³³

Moartea era considerată doar ca și etapă indispensabilă pentru trecerea în lumea celor drepți. Tocmai de aceea, actul morții nu era altfel privit decât în corelație cu divinitatea și, ca atare, el trebuia pregătit tocmai pentru „a plăcea divinității.”

Moartea era un fapt cotidian, tocmai de aceea, pregătirea pentru moarte făcea parte dintre preocupările cotidianului. Documentele atestă cu o frecvență destul de mare aceste preocupări, atât ale bărbaților, cât și ale femeilor. Pregătirea se făcea în cele mai mici detalii, începând chiar cu stabilirea și aranjarea locului de veci. Astfel va fi procedat, de pildă, și

³⁰ *Ibidem*, doc. nr. 50, p. 44, 1592 ianuarie 19.

³¹ *Ibidem*, doc. nr. 99, p. 80-81, 1593 aprilie 28, Iași.

³² *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 305, p. 219, 1677. Versurile lui Ioan Carofil pe mormântul Mariei Ruset, fiica lui Istratie Dabija.

³³ *Cântec la omul mort* (redactat de diacul Anghel din Crăciunești - parte a unui miscelaneu alcătuit între 1673-1707). Textul este reprodus parțial de către Ana Dumitran, *Lirica funebră transilvăneană între profan și sacru*, în vol. *Discursuri despre moarte...*, p. 277.

ardeleanul Nagy Szabo Ferenc care, în 1617, pusese să i se aducă de la Cluj „o lespede de mormânt, cu șaptesprezece florini, pe care, de cum mi s-a adus acasă, am pus să fie depusă în grădina-cimitir a mea.”³⁴ Locul și-l pregătise încă de când avea 36 de ani: „locul meu de veci a stat timp de 25 de ani după gardul meu. Sub lespede de mormânt odihnesc soția mea și copiii mei. Mai întâi l-am înmormântat acolo, în grădină, pe fiul meu Istók.”³⁵

Preocupați de locul de veci vor fi și principii transilvăneni. Același memorialist citat mai sus descria pregătirile pentru înmormântarea lui Gabriel Bethlen: „a fost înmormântat ... cu mare solemnitate, die 10 ianuarii, în biserica din Alba-Iulia, căruia guvernatorul (Bethlen Istvan) a pus să i se aducă din Polonia un monument de prins pe zid cum n-a mai fost văzut la nimeni în veci, în Transilvania. Și doamnei principese Károly Zsuzsánna - întâia lui soție - i-a făcut unul la fel, de o foarte mare și grozavă valoare. Și chipurile lor au fost dăltuite din piatră de alabastru.”³⁶

Spectrul morții plana asupra tuturor, căci moartea egalizatoare nu făcea discriminări sexuale. Cât de familiari erau oamenii cu moartea? Concludente sunt, de pildă, consemnările lui Nagy Szabo Ferenc pentru anul 1648. El înregistra, într-o manieră cronicărească, o serie de decese petrecute în același an, după ce, în 1647, îi murise soția: 7 ianuarie a murit Török István, 21 ianuarie a murit fratele său mai mic, Nagy Szabó István, în 16 mai a murit vecinul Nagy Szabó Péter, în 11 iunie a murit ginerele său Koncz Márton.³⁷ Moartea, familiaritatea morții, era deci o constantă. Omul veacului de mijloc, dar și al celui modern, era crescut în această manieră întreaga sa viață, prin prisma discursului ecleziastic care impunea conștientizarea și, mai ales, pregătirea pentru moarte și, odată cu ea, pentru eternitate. Clerul joacă din nou un rol fundamental în această

³⁴ *Memorialul lui Nagy Szabo Ferenc din Târgu-Mureș (1580-1658)*, ed. de Ștefania Gall Mihăilescu, București, Editura Kriterion, 1993, (în continuare Nagy Szabo Ferenc, *Memorialul*), p. 168.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 192. Autorul nu poate să nu critice această inițiativă a sculptării chipurilor princiare: „gândește-te... la ceva, de sălășluieste suflet dumnezeiesc, în tine: de ce-i mai vrednic să steie în biserică, spre aducere aminte, chipul dăltuit în piatră a lui Gabriel Bethlen, decât chipul din chivot al lui Dumnezeu.”

³⁷ Nagy Szabo Ferenc, *Memorialul*, p. 203.

componentă a vieții individului. În mod indiscutabil, discursul clerului influențează modul în care laicul își trăiește experiența religioasă: discursul produs de cler este de multe ori un răspuns la o cerere a „pieței,” o reacție la dorințele formulate, mai mult sau mai puțin direct, de credincioși.³⁸ Credincioșii încercau să respecte aceste prescripții, pregătindu-se pentru „moartea bună.” Ritualul de bază prescris de biserica medievală în momentul morții presupunea: confesiunea, ultima ungere, comuniunea.³⁹ Exista deci o *ars moriendi*, o *artă de a muri*. Pentru catolici aceasta a fost formulată în cadrul Conciliului de la Florența, în *Speculum artis bene moriendi*.⁴⁰ Și românii transilvăneni erau „învățați” de către preoți ce însemna o „moarte bună” și cum trebuiau să-și pregătească trecerea. O demonstrează și lirica funebră din Transilvania. Punerea „pe înțeles” a diverselor texte sacre și încetățenirea predicii au fost de natură, dacă nu să schimbe radical fața creștinismului românesc transilvănean, măcar să puncteze viața cotidiană a credincioșilor invitați astfel periodic, cu ocazia fiecărei audieri a slujbelor sau cazaniilor, să mediteze asupra anumitor percepțe morale, teologice, această repetiție antrenând în cele din urmă fie și minime modificări atitudinale și comportamentale.⁴¹ Moartea îi pune pe oameni pe același plan și, implicit, preocupările lor sunt similare în a-și asigura trecerea spre divinitate. *Praeparatio mortis* face, așadar, parte dintre cele mai semnificative preocupări din viața individului din evul mediu. Există mai multe modalități prin care femeile, ca și bărbații de altfel, își pregăteau această trecere. Cel mai frecvent se apela la practica testamentară, cea mai bună modalitate de a ordona lucrurile perene, dar și cea mai sigură cale de a se asigura că sufletul va primi pomenile cerute de cutumă și Biserică. Testamentul nu era doar o formulă de gestionare a bunurilor materiale și de transmitere a valorilor spirituale și culturale, ci și un ritual de dobândire a libertății interioare prin renunțare la toate acestea

³⁸ Maria Crăciun, „Moartea cea bună”: *intercesori și protectori în pragul mării treceri. Între discursul clerical și pietatea populară*, în vol. *Discursuri despre moarte...*, p. 229.

³⁹ *Ibidem*, p. 234.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 271.

și prin dăruire de sine.⁴² În 1610, clucerul Radu Buzescul își ordona viața și bunurile pentru Marea trecere. Ultimele sale dorințe sunt înscrise într-un testament care cuprinde și rațiunile care l-au determinat pe boier să își scrie testamentul: „*în vreme ce au fost cursul anilor 7117 <1608> Noembrie 15 zile, trimisumi-au dumnezeu boală îndelungată, din care boală umplutu-am anu unu, trecut-am preste an și opt săptămâni. Decă cându au fost în ani 7118 <1610> luna Genar 10 zile văzându cum aciastă boală dela dumnezeu tot mă slăbești și văzându cum se apropie schimbu vieții mele să-mi plătescu datornicului datorii, deci într'aceia eu mi-am tocmitu toată casa mea și mi-am împărțitu moșăile, satele, țiganii și toată strânsoarea mea din tinerețele mele până în bătrânețe, coconilor miei,*⁴³ *cum să să știe cene va ține după petrecerea mea. Întâi mi-am alesu parte mie să-mi fie la iștătul sufletului mieu 3000 galbeni, să să împarță pă la săraci, pă la părinți călugări, popi care vor sluji și să vor ruga lui dumnezeu pentru păcatele mele, ca cini să va întâmpla a lua milostenie, or orbu, or șchiopu, or cu ce daru va fi, să zică dumnezeu este sufletul mieu.*”⁴⁴ El mai făcea și o serie de danii către mănăstirile Căluului, Stănești și Dobroșa, respectiv câte 1000 de galbeni fiecareia.

Anterior, în februarie 1605, de pildă Teodosia, fiica lui Onciul Herțea, lipsită de moștenitori direcți, dăruise nepotului Onofrei Vrânceanul și fratelui acestuia, Gligorie, parte din satul Herțea, iar lui Gligorie jumătate din satul Lehăceanii. Motivul acestei donații era următorul: „*ca s-o îngrijească ei cât va fi vie și s-o țină, iar după moartea ei ca să-i facă pomenire după cum se cuvine.*”⁴⁵ Aidoma procedase și Neacșa care, lipsită și ea de moștenitori direcți, lăsa toată averea cumnatului ei „*ca să aibă cinste și liniște în viața ei de la Ivan logofăt, iar după moartea ei, pomenire veșnică.*”⁴⁶ La fel proceda, o jumătate de secol mai târziu, și Gaftona, care își lăsa toată averea nepotului ei „*pentru a o îngriji cât va fi*

⁴² Tüdős S. Kinga, *Erdély Testamentumok*, II, p. 209.

⁴³ Clucerul a avut trei copii: Stroe, mort de mic; Maria, căsătorită cu Ianachi catargi/Catargi banul și Radu, ajuns mare ban.

⁴⁴ *DIR*. XVII. B, I, doc. nr. 377, p. 424-426, 1610 ianuarie 10.

⁴⁵ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, VII, 1464-1740, Iași, Editura Taida, 2005, doc. nr. 50, Suceava, 1605 februarie 25.

⁴⁶ *DIR*. XVI. B. III, doc. nr. 250, 1565 iunie 11 București, p. 312.

în viață și a o pomeni după moarte.”⁴⁷ Indiferent de locul emiterii, interesele femeilor sunt aceleași. Aflăte aproape de sfârșitul vieții pământești, toate aceste femei își îndreaptă gândurile spre familie, precum și spre mântuirea sufletului.⁴⁸

Și femeile din Transilvania se preocupaseră încă de timpuriu de soarta sufletului, marcând prin prescripții testamentare ultimele dorințe care vizau și pregătirile pre și post înmormântare. Un astfel de testament a fost redactat în anul 1329 de către doamna Ecaterina, văduva magistrului Sexe. Testamentul apare între actele Capitlului din Oradea, chemat să confirme hotărârile testamentare ale sus-numitei doamne. În prezența trimisului acestui Capitlu, doamna Ecaterina „*bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte,*” își întocmește testamentul după cum urmează: „*mai întâi a lăsat prin testament văduvei magistrului Nicolae ... douăzeci și patru de iugăre ..., șase boi, trei scroafe ..., întâia ei zestre și darurile de nuntă ... De asemenea ..., numita doamnă Ecaterina ... a mărturisit, prin viu grai și cu minte sănătoasă, că testamentul dintâi pe care îl făcuse nu trebuie să aibă nicio tărie, deoarece când l-au făcut, nu era în toată mintea ei, și după cum nu era sănătoasă la trup, tot astfel <nu era> nici la minte.*”⁴⁹ De remarcat este accentul pus pe integritatea mintală, pe deplinătatea facultăților mintale ale semnatarei. Un act de factură similară este emis în 1339, tot la Oradea. Autoarea este soția comitelui Blasiu. Textul conferă și rațiunile pentru care testamentul a fost preferat moștenirilor tradiționale. Astfel, testamentul se deschide cu sublinierea următoarelor fapte: „*pentru ca în curgerea vremurilor trecătoare vitrega uitare să nu șteargă din amintire faptele muritorilor, înțelepciunea prevăzătoare a oamenilor a născocit ca fiecare <din ele> să fie încredințată ocrotirii scrisului.*”⁵⁰ Bolnavă fiind, dar „*cu mintea sănătoasă,*” Elisabeta își întocmește testamentul după cum

⁴⁷ *Catalogul documentelor moldovenești*, III, doc. nr. 66, 1654 aprilie 23, Iași, p. 37.

⁴⁸ Georgeta Fodor, *Femeia în izvoarele istorice ale secolelor XIV-XVII. Testamentele ca sursă documentară pentru istoria femeii*, lucrare susținută în cadrul Conferinței internaționale *Integrarea europeană între tradiție și modernitate*, Târgu-Mureș, 2007.

⁴⁹ *DIR*. XIV. C. Transilvania, vol. II, doc. nr. 561, p. 300.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. III, 1954, doc. nr. 417, p. 490.

urmează: „mai întâi, *las via mea*, < ce mi-a fost > lăsată mie prin testament de soțul meu cel dintâi, numitului comite Blasiu, soțului meu, ...; de asemenea fraților < dela > sfântul Nicolae ..., câte două butoaie de vin, ... De asemenea o parte din pământul meu aflător în ulița sânu Iacob ... o las lui Peturmann, fratele meu... tot așa poruncesc ca în ziua înmormântării mele, să se dea de pomană haina mea de în ce o purtam în toate zilele și un butoi de vin, ... De asemenea, las mantia mea de Aros, căptușită cu țesătură roșie, unei fete numită Chata, care este fiica soției pietrarului Arnold ..., și de asemenea, o haină a mea... o las fetei mai mari a lui Iacob...”⁵¹ Un testament foarte detaliat, așadar, care vădește preocuparea autoarei de a reglementa cât mai bine situația averii sale. Dar, în același timp, aflată pe patul de moarte, Elisabeta încearcă, prin actele de caritate, să înduplece, poate, divinitatea: „călăuzită de un gând sănătos, și arzând de dorința mântuirii sufletului meu, întocmesc și am întocmit următorul testament...”⁵² Aceleași rațiuni o vor îndemna și pe văduva răposatului Ștefan, nobil de Gioagiul de Sus, să ceară Capitlului bisericii Transilvaniei trimiterea unui reprezentant care să ateste dorințele testamentare ale acesteia. Și în acest caz, sus-numita doamnă, „bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte,” își expune ultimele dorințe cu „gândul la mântuirea sa și la mântuirea < sufletului > său.”⁵³ Lévai Katalin, soția lui Kendi Ferenc, lăsa averea rudelor apropiate, înscriind totodată în testament și donații în bani pentru învățăceii la teologie.⁵⁴ Anna Báthori își ordona și ea averea deținută, determinată fiind de conștientizarea morții, /fără virgulă inevitabile. Ea încredința „sufletul lui Dumnezeu prin intermediul lui Isus Hristos, iar trupul pământului, din măruntaiele căruia va aștepta învierea, sănătoasă fiind încă la minte și la trup, dar având înaintea ochilor prezența amară a morții, întocmește testamentul ei.”⁵⁵ Aidoma va proceda și Anna Somi, văduva lui Patócsi Boldizsár. Testatoarea recomandă și ea sufletul lui Dumnezeu, preocupându-se, de asemenea, și de locul de înmormântare pe care îl

⁵¹ *Ibidem* și p. 491.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, doc. nr. 463, p. 525-526.

⁵⁴ Tüdós S. Kinga, *Erdély Testamentumok*, II, act. nr. 1, p. 63-65, 1551, Sântioana.

⁵⁵ *Ibidem*, act. nr. 4, p. 67-70, 205, 1557 ianuarie 13, Cehu Silvaniei.

dorește în Almașu.⁵⁶ Conștientizând și ea iminența morții, Dolhai Ilona, soția lui Gáspár Kornis, va întocmi și ea testament, de bună voie și nesilită de nimeni și, „ținând seama de scurtimea și nesiguranța vieții.”⁵⁷ Dintre prescripțiile testamentare menționăm: „1. dacă ea ar muri înaintea soțului ei, atunci acesta împreună cu fiica lor Zsófia să fie proprietarii tuturor proprietăților moștenite de testatoare pe linie paternă și maternă; 2. dacă fiica ar muri, atunci soțul ei să moștenească și bunurile mobile, hainele, bijuteriile, mobila și părțile de moșie din zestrea mamei; 3. lasă soțului ei și părțile de moșie din care poate fi oricând răscumpărată.”⁵⁸ Kemendi Borbála, soția lui Kendi Jarkas, își întocmea și ea testamentul cu gândul la sfârșitul vieții. Ultimele gânduri converg spre divinitate, ea încredințându-și sufletul lui Dumnezeu, dar și spre soț, căruia îi mulțumește pentru grija arătată și îi încredințează creșterea copiilor.⁵⁹ În schimb, Bánffy Dorottya scria testamentul „în agonია morții,” recomandând și ea sufletul divinității. Ea împărțea apoi averea urmașilor, neomițând însă donațiile către slugi, alte persoane apropiate, dar și studenților săraci cărora impune să li se dea 40 de florini. În același sens, testatoarea cere ca predicatorului din Luna să i se dea 10 florini.⁶⁰ Cu conștiința apropierei morții va întocmi testamentul și Kendi Zsófia, soția lui Bogáthi Menyhárt. După recomandăție, ea împarte averea mobilă și imobilă în felul următor: mama sa, Korma Margit primește o șubă de catifea, Bogáthi Miklós primește o fustă cu fir de argint, Báthori Gábor primește două inele de rubin, Báthori Miklós primește o cupă veche, nemțească, Báthori Anna primește o manta spaniolă din catifea neagră, Kendi Krisztina primește o brățară gravată cu numele ei, iar Kendi Zsófia primește un inel cu diamant.⁶¹ Ea mai donează sume de bani școlilor din Cetatea de Baltă, Alba Iulia, Aiud, Târgu-Mureș, precum și săracilor.

⁵⁶ *Ibidem*, act. nr. 6, p. 73-76, 1563 aprilie 11, Cetatea Sâniob.

⁵⁷ *Ibidem*, act. nr. 8, p. 79-80, 1567 ianuarie 3, sine loco.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 218.

⁵⁹ *Ibidem*, act. nr. 23, p. 120-122, 222, 1580 decembrie 8, Lunca de Jos.

⁶⁰ *Ibidem*, act. nr. 30, p. 134-136, 224-225, 1586 august 7, Iclod.

⁶¹ *Ibidem*, act. nr. 44, p. 176-178, 229, 1598 decembrie 20, Cetatea de Baltă. Ea mai lăsa proprietatea ei din localitatea citată soțului ei, cu posibilitatea ca frații ei Báthori Gábor și Miklós și Ana să o poată răscumpăra cu 9000 de florini.

Deosebit de interesantă este și opțiunea Annei Bocskai care, după ce recomandă sufletul lui Dumnezeu și trupul pământului, nu uită nici să ceară iertare de la persoanele apropiate: mamă, frate, surori. Cât despre avere, ea nu are prea multe de lăsat: jumătate din avere revine soțului, iar cealaltă jumătate rudelor de sânge, fiica cea mare primește o rochie de catifea roșie și un inel, iar fiicele mai mici primesc doar un inel și sunt lăsate în grija bunicii.⁶² La scurt timp și Kendi Zsuzsanna își va întocmi testamentul. Ea ordonează și împarte averile sale dăruind și orfanei pe care a crescut-o haine și cercei. Ea se preocupă, de asemenea, și de înmormântare, cerând ca la slujbă să fie chemați predicatori maghiari ce urmau a fi plătiți cu 40 de florini.⁶³ Și Szinnyei Sára e preocupată de ritualul înmormântării, nominalizând două dintre rudele sale să se ocupe de aceasta. La rândul ei, e dornică de a-și câștiga un loc în împărăția dreptilor, astfel încât în testament nu uită să facă daniile către iobagi și săraci.⁶⁴

Preocupări similare regăsim și la femeile din Țara Românească și Moldova. Discursul nu se modifică nici chiar un secol sau două mai târziu. Astfel, la fel ca și în cazul Transilvaniei, testamentele existente în spațiul românesc extracarpatic, atestă preocuparea semnatorelor de a reglementa situația averilor deținute, dar și aceea de a-și asigura „mântuirea sufletului.”

La 1557 (ianuarie-august 13), dintr-un act de întărire emis de către Pătrașcu cel Bun jupaniței Maria și fiicei sale, aflăm dorințele testamentare ale Neacșei care, strângând „oameni buni,” a lăsat după moartea ei „toate averile maicii sale jupanița Maria și surorii sale Dobra,”⁶⁵ excluzând astfel toate celelalte rude ale sale de la moștenire.

Mult mai detaliate și, implicit, mai relevante în efortul de a construi o imagine a femeilor din societatea românească par a fi testamentele elaborate în secolul al XVII-lea. Unul dintre cele mai semnificative este cel al Teodorei, mama lui Mihai Viteazul. Ultimele dorințe ale acesteia sunt înscrise într-o scrisoare cu valoare de testament datând din anul 1602, când

⁶² *Ibidem*, act. nr. 45, p. 278-180, 229, sfârșitul secolului XVI, sine loco.

⁶³ *Ibidem*, III, act. nr. 5, p. 38-40, 286, 1602 februarie 17, Bistrița.

⁶⁴ *Ibidem*, act. nr. 18, p. 67-68, 290, 1612 martie 16, Blăjel.

⁶⁵ *DIR*. XVI. B. III, p. 52.

Teodora - cu numele de călugăriță Teofana - se retrăsese deja din lume, la Mănăstirea Cozia. Cuprinsul testamentului este de o valoare extraordinară, exemplu al sensibilității feminine. Retragerea din lume, spre sfârșitul vieții, reprezintă un indiciu pentru modul în care o femeie se pregătea pentru a părăsi această lume, pe care Teofana o descria în propriile-i cuvinte ca fiind: „*deșartă deșartelor și de toată deșartă și înșelătoare și furătoare, și am petrecut viața mea până ajunși ... și la nepuțința bătrânețelor mele.*”⁶⁶ Ultimele sale gânduri se îndreaptă spre familia sa, spre fiul mort și spre familia acestuia, greu încercată de vitregiile sorții. Teofana își orânduiește averile înscriind între moștenitori și așezământul monastic în care se retrăsese. Respectarea ultimelor sale dorințe este accentuată de înscrierea la sfârșitul textului a literelor de blestem: „*cine se va ispiti den ruda mea sau alți străini să strice pomana mea de la sfânta mănăstire aceia să fie blăstâmați de 318 oteți (= părinți) ce-au fost la Nicheia ... și când va fi frică întru noi de bogate răutăți și mă vor părăsi înainte de preastavlenia (= răposarea) mea, să părăsească Dumnezeu pre ei și să fie în blăstăm, cum e zis mai sus.*”⁶⁷ Așadar, nimic nu putea fi lăsat la voia întâmplării, intrarea în „*împărăția lui Dumnezeu*” era precedată de o pregătire temeinică: de la reglementarea averii și până la daniile către locașurile de cult etc. În 1610, Dobromira își scria testamentul, întărit de domn și de către mitropolit. Conform dorințelor sale, „*am lăsat tot ce am avut aleasă partea mea de către frate mieu și de către nepoata-mea și de către toată rudenia mea, de am dat însă după a mea moarte nepotu mieu Jipei ... , însă am dat și am lăsat cu a mea gură și cu al mieu suflet până am fost vie și blăstem încă am lăsat.*”⁶⁸ Ajunsă la bătrânețe și Candachia - „*eu Candachiia bătrâna din Bălăceni*” - testa în scris împărțirea bunurilor sale: „*eu de bună voia mea strânsu-mi-am feciorii mei anume Miron și Candachiia feciorii fetei miale Cârstinei și ginereu-mieu Dumitru Ciochină și fiua mea Nastasiia, de le-am împărțit a mea dreaptă ocină și moșie ce am avut ... Deci trei părți am dat lor, a patra parte am lăsat mie, de comandare.*”⁶⁹

⁶⁶ N. Iorga, *Scrisori de femei*, Vălenii de Munte, Editura Datina Românească, 1932, p. 13-15.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *DIR*. XVII. B, I, doc. nr. 415, p. 469, 1610 mai 20, Târgoviște.

⁶⁹ *DIR*. XVII. A, IV, doc. nr. 15, p. 9, 1616 iunie 15, Bălăciani.

Un act de factură similară va fi elaborat de către Păuna, fiica lui Zotu Țigara și a domniței Maria. Redactat la Veneția în 29 martie 1612, testamentul domniței vădește aceleași preocupări pentru a reglementa situația averilor deținute. Astfel, autoarea își scrie testamentul cu propria-mână „*scritto di mea propria mano il presente mio testamento.*” Ea notează, la fel ca și în celelalte testamente, că în momentul redactării se afla în deplinătatea facultăților mentale și intelectuale: „*essendo sana della mente, corpo et intelletto.*” În 1668 își întocmea testamentul și Maria Cărcoia, văduva portarul Eremie Cărcu. Testamentul are în prim plan preocuparea de a înzestra pe cele trei fiice ale sale cu moșiile deținute. Ea va mai redacta încă un testament, în octombrie 1696, al cărui unic beneficiar va fi nepoata sa Maria, care „*au călcat atâta cali până la Foleșeni, au vinit la mini, cap de bărbat n-ar hi vinit.*”⁷⁰ Aceeași preocupare o va manifesta și Maria, soția lui Gheorghe, adică de a reglementa prin testament averile sale. În acest caz, unicul moștenitor va fi soțul ei.⁷¹

O altă modalitate de a-și pregăti trecerea, mult mai frecventă în Occidentul medieval, era pelerinajul. Aceasta era metoda la care apelase Elena Cantacuzino. Aflată la „*vârsta bătrâneților,*” ea decide să plece în pelerinaj la Ierusalim, pentru a se închina „*acolo sfântului loc unde a fost îngropat prea-curatul trup al Sfințeniei Sale, să plâng mulțimea păcatelor mele.*”⁷² Fiind „*gata asupra purcesului,*” își cheamă fii, cărora le face cunoscute ultimele-i dorințe. Actul conține în primul rând „*recomandații de viață morală și religioasă, de bună înțelegere între fii chemați de venerata bătrână la casele ei de la țară din Mărginenii de Sus.*”⁷³ În primul plan se află sfatul mamei către fiii ei de a trăi și respecta percepțiile moralei creștine: „*să vă îmbrăcați cu frica lui Dumnezeu și Aceluia unuia să vă închinați, și să vă iubiți unul pe altul, lăcuind într-o dragoste frățească, după cum stă zis că,*

⁷⁰ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, VII, doc. nr. 140, p. 204, doc. nr. 145, p. 207-208.

⁷¹ *Ibidem*, doc. nr. 143, p. 205-206, 1674 decembrie 10, Cernăuți.

⁷² *Testamentul Elenei Cantacuzino, 1682*, în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, București, p. 657 și la N. Iorga, *Scrisori de femei*, p. 22.

⁷³ N. Iorga, *Testamentul domniței Elena Cantacuzino*, în *Analele Academiei Române, sine anno*, p. 3-5.

unde vor fi frați adunați în numele mieu, acolo sânt și eu în mijlocul lor. Și iar: cine va lăcui cu dragoste în mine voi lăcui și eu într-însul. Că unde este dragostea acolo este și pacea. Drept aceia fii miei, să lăcuiți toți împreună ca și cum ați fi într-un suflet.”⁷⁴ Dintre fiii Elenei, Constantin este însărcinat cu administrarea averilor, „a fi în locul mieu ispravnic,” evidentă fiind aceeași preocupare de a reglementa cât mai detaliat situația posesiunilor, dar și dorința de a evita izbucnirea certurilor între moștenitori: „pentru aceste poruncesc vouă, iubiților miei fii, Mihai, Matei și Iordache, legându-vă cu mare numele lui Dumnezeu, ca de acum înainte să aveți a asculta toți de al vostru frate mai mare Constantin, să-l cinstiți și să vă plecați.”⁷⁵ E de notat și faptul că Elena Cantacuzino, după ce dispune de averea ei lăsată fiilor și nepoților, le cere acestora, sub amenințarea blestemului, să nu se certe pentru avere și nici să „nu vă plecați urechile voastre cuvintelor jupâneselor voastre, însă de cele proaste și vrăjbitoare, care fac fraților neviață nici să se amestece ele în vorba voastră când veți avea între voi, au pentru moșii, au pentru alte trebi.”⁷⁶ Cât despre Elena, ea va întreprinde cu succes această călătorie, după cum atestă și documentul din 26 aprilie 1682: „în anul 7190, luna lui Aprilie, zile 26, a venit Doamna Ilinca, maica beiului ... muntean în cetatea Ierusalimului, cu fiul ei Mihail Spătarul și cu fiica ei Stanca, și cu ea a venit Ianco bulibașa cu 100 de seimeni, și cu Doamna au venit 40 de oameni, și cu seimeni, 10, cu cinul lor.”⁷⁷

Alte modalități de a-și asigura mântuirea, și mult mai frecvent atestate decât pelerinajele, sunt ctitorirea de lăcașuri de cult și, mai ales, daniile făcute către asemenea așezăminte.

Ctitoriile și daniile intrau deci în categoria faptelor bune care plăceau divinității și care înlesneau mântuirea. Tocmai de aceea, practica era foarte frecventă în rândul femeilor și bărbaților care dispuneau de resursele necesare. Astfel proceda și monahia Magdalina din Muntenia

⁷⁴ *Testamentul Elenei Cantacuzino...*, p. 23.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 25.

⁷⁷ Actul a fost scris de către Gavril Hmelnițki „iazagiul de seimeni din Țara Leșească”. În *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 321, p. 248.

când dăruia Mănăstirii Govora niște țigani „*pentru sufletul său.*”⁷⁸ La fel proceda și jupâneasa banului Barbu, care dăruia ocina ei Stroeștii și trei sălașe de țigani mănăstirii Bistrița „*ca să-i fie de cinste și de pomenire în veci.*”⁷⁹ Asemenea făceau și vornicul Ivăniș și soția lui Stanca. Lipsiți de moștenitori, ei lasă averile mănăstirii Tisău „*ca să le fie lor veșnică pomenire.*”⁸⁰ Marele spătar Drăghici cu soția și copiii lor făceau și ei act de danie către mănăstirea Cricov „*pentru sufletele lor și a părinților lor.*”⁸¹ Și jupanița Stana din Stăncești dăruia aceleași mănăstiri Cricov jumătate din satul Zănoaga „*pentru sufletele fraților ei, Dragomir și Drăghici și Neagul și Cîrstian și fiul ei Negre și Cîrstian fiul lui Negre și mama lui Cîrstian, Ana.*”⁸² Femeile donau nu doar proprietăți funciare, ci și obiecte, în general de uz liturgic. Elena Rareș, de pildă, dăruia în 1551 mănăstirii Probota un *Evangheliar*. Ruxandra Lăpușneanu, una dintre cele mai generoase donatoare, făcuse înzestrări și în obiecte de valoare. Într-un act din 1590, sunt trecute în revistă o parte din aceste danii făcute, alături de soțul ei, către așezămintele de la Muntele Athos: „*Potir de argint suflat cu aur, s'a închinat Bisericii celei Mari de Doamna Ruxandra ... în anul 7072, o sută nouzeci și cinci de dramuri ... Chivot de argint, prea-frumos, dăruit de domnul Alexandru, de 185 de dramuri ...*”⁸³ Ana, văduva logofătului Golăi, donează mănăstirii Vatoped din Iași mai multe sate, precum și averile sale mobile: „*și boi și vaci și biholi, câte se vor găsi la dânsa și cocie și un cal și doao epe, cu armăsar și una sută galbeni ce au datorie la Iurașco logofăt și una sută galbeni ce are la Ciogâle pârçalabul și 270 galbeni ce are la Atanasie mitropolit...*”⁸⁴ Condițiile erau aceleași, pomenirea răposatului soț și înscrierea binefăcătorilor în pomelnicul mănăstirii. Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, soția lui Timuș, dăruia un Epitrahil, având ca motiv „Arborele lui Ieseu,” astăzi la Mănăstirea Vatoped, și două *Mineie* oferite

⁷⁸ *Ibidem*, doc. nr. 4: 1526 martie 31, Târgoviște, p. 3.

⁷⁹ *Ibidem*, doc. nr. 11: 1526 mai 20, Târgoviște, p. 11.

⁸⁰ *Ibidem*, III, doc. nr. 331: 1568 septembrie 5, București, p. 285.

⁸¹ *Ibidem*, doc. nr. 359, 1569 martie 29 - august 31, p. 311.

⁸² *Ibidem*, doc. nr. 366, 1569 mai 31, București, p. 316.

⁸³ *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV. Partea I, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 157, p. 88, 1590.

⁸⁴ *DIR*. XVII. A, II, doc. nr. 221, p. 170-171.

Mănăstirii Agapia.⁸⁵ Safta lui Gheorghe Ștefan a dăruit un *Evangeliiar* mănăstirii Agapia. Fiica Mariei și a lui Zotu Tigara, Rozanda, dona bani, precum și veșminte liturgice Mănăstirii Sf. Andrei din Insula Chefalonia.⁸⁶

Sunt cazuri în care astfel de obiecte religioase, ce urmau probabil a fi donate unor lăcașe de cult, se găseau între bunurile de zestre al femeilor. A. A. Rusu amintea că în zestrea Ancăi de Streisângeorgiu se găsiseră trei răclite păstrătoare de moaște confecționate din argint aurit, cu incrustații și pietre.⁸⁷ Aceeași Anca mai păstra, se pare, și odăjdii preoțești cusute cu fir și decorate cu argint.⁸⁸ De asemenea, și Zamfira, se pare, intenționase să ofere mănăstirii Prislop, către 1580, o parte din mâna Sf. Ioan Gură de Aur, ferecată în aur, o icoană mare care se deschidea și o cruce de aur.⁸⁹

Daniile sunt acte făcute însă în spirit contractualist. Ele au un scop bine determinat, acela de a asigura intrarea în împărăția lui Dumnezeu. Femei și bărbați au apelat la această metodă pentru a-și asigura mântuirea, dar ei cereau garanții suplimentare: înscrierea în pomelnicul mănăstirii, pomenirea lor în cadrul ceremoniilor religioase.

Tot în contextul pregătirii pentru moarte, unele femei, văduvele cu precădere, apelau la retragerea din lume. Călugărite fiind, ele continuă, dispunând de propria avere, să facă acte de danie către lăcașurile de cult în care intraseră. Astfel proceda mai sus numita călugăriță Magdalina, care apare ca și ctitor în pomelnicul mănăstirii Valea. În 1563, Petru, voevodul Munteniei, întărea în urma unei judecăți mai mulți țigani „*dăruți și dați de Cârjoaia, care s-a călugărit în sfânta mănăstire, iar numele ei de călugărie a fost monahia Magdalina, încă din zilele lui Basarab voevod, de a ei bunăvoie, pentru că a făgăduit sfântului loc și s-a scris în sfântul pomelnic, pentru că a fost ea însăși ctitoriță.*”⁹⁰ Nu trebuie să o uităm nici pe Teofana (numele de călugărie al mamei lui Mihai Viteazul) care dăruia mănăstirii Cozia două sate promise mănăstirii „*pentru sufletul răposatului Mihail-vodă și pentru sănătatea fiu-său, Nicolai-Vodă, și pentru pomana noastră și a tot neamului*

⁸⁵ V. Șandru, *op. cit.*, p. 1.

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 158.

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ *Ibidem.*

⁹⁰ *DIR*. XVI. B, III, doc. nr. 209, 1563 ianuarie 8, București, p. 174.

*nostru să fim pomeniți la toate sfintele pomelnice și la dumnezeiasca liturghie în vecie.*⁹¹ Dania se făcea cu aprobarea „neamului nostru” pentru ca Teodora „să aibi... și de aicea înainte milă și căutare până la moarte, de Molitvele lor.”⁹²

Pregătirea pentru moarte a reprezentat deci în evul mediu, dar și în veacul al XVII-lea, una dintre preocupările majore din viața individului. Deopotrivă femei și bărbați au urmat căile dictate de biserică pentru a-și asigura intrarea în împărăția lui Dumnezeu. Modurile în care aceștia și-au pregătit marea trecere, cum atestă documentele, este similar. Atât bărbații, cât și femeile, au recurs la practica testamentară pentru a se asigura că bunurile vor fi împărțite echitabil între succesori, dar mai cu seamă pentru a se asigura că sufletul lor va avea parte de pomenile cerute de dogmă și cutumă. De asemenea, atât bărbații, cât și femeile, au recurs la ctitorirea de lăcașuri de cult și la înzestrarea acestora cu bani, proprietăți funciare sau obiecte în genere de uz liturgic, cu același scop de a „îmbuna” divinitatea.

⁹¹ N. Iorga, *Scrisori de femei*, p. 13-15.

⁹² *Ibidem*. De notat în acest caz este prezența unei femei într-o mănăstire de bărbați. D. H. Mazilu notează această particularitate și anume că prezența unei călugărițe într-o mănăstire de bărbați nu era un lucru obișnuit, ba chiar contrar regulilor Ortodoxiei. Alegerea Coziei ne arată că ea căuta mai ales o reședință „departe de lume” și mai puțin integrarea într-o comunitate monahală feminină cu îndeletnicirile ei specifice. D. H. Mazilu, *Văduvele...*, p. 439-440.

Fals tratat despre avangardă. Note despre anti-teatrul european

INOCENȚIU DUȘA
Târgu-Mureș

Abstract

False Treatise About Avant-garde. Notes on the Anti-European Theater

The aesthetic manifestations of European dramaturgy often provides opportunity for questioning and reflection, with the stake to find the „ideal formula” for stage implementing the cotemporary world. The emergence of absurd drama can be understood only in the general context of the era in which philosophers, dramatists, artists were left in the game of collisions of dramatic forms and aesthetic positions. Defining the avant-garde has proven to be a challenge for many critics and theorists who have come to accept that it does not announce a style, but is itself a style, or more accurately said, an antistyle. Neither did Eugene Ionescu stay away from the temptation of the definition, which he expounded in some of some of his speeches. The playwright gives a panoramic view of the avant-garde, but remains concerned primarily with the metamorphoses of dramatic writing has passes through.

Keywords: *avant-garde, European theater, anti-European theater, the XXth century, contemporary world, absurd drama, dramatic writing.*

La prima vedere diversitatea tendințelor și direcțiilor literaturii dramatice și teatrului occidental din primele cinci decenii ale veacului XX înfățișează o asemenea pluralitate de aspecte și o asemenea variație caleidoscopică, încât descoperirea și fixarea unui criteriu ordonator ridică dificultăți dintre cele mai evidente. Manifestele estetice oferă spectacolul unor aprige divergențe și al unor ciocniri vehemente de poziții în reprezentările asupra „formulei ideale” de transpunere scenică a lumii contemporane. Se poate arunca oare o punte peste abisul care pare să despartă concepția unui teatru cu programatică tendință socială, raționalist, superior didactic, concepție sintetizată de Brecht în celebra sa formulă a „teatrului epic,” și concepția antiteatrului sau a „teatrului

absurdului” și exemplificată de aproape întreaga creație dramatică a partizanilor acestei formule?

În martie '60, într-o conferință rostită la Sorbona, deși își exprima admirația pentru remarcabila temă a unei piese ca *En attendant Godot*, de Samuel Beckett, Sartre repudia cu fermitate concepția care se află la baza pieselor aparținând „*teatrului absurdului*;”¹ Sartre vedea în piesa lui Beckett, și chiar în *Rinocerii* lui Eugen Ionescu, o reluare involuntară a facturii teatrului expresionist. Ceea ce reproșa Sartre acestor piese era caracterul abstract și nedeterminat al viziunii lor asupra condiției umane.

Exprimându-și simpatia pentru un teatru de factură inversă aceleia a „*teatrului absurdului*,” nu pentru un teatru al inacțiunii, care traduce în voita sa lipsă de intrigă și de conflict ideea iremediabilei sterilități sau caducității a existenței umane, ci pentru un teatru al acțiunii veritabile, reflectând pe plan dramatic acțiunea reală a indivizilor în contextul realităților istorice, indiferent dacă o asemenea acțiune este predestinată reușitei sau eșecului, Sartre își delimita, în același timp, crezul său dramatic de factura teatrului lui Bertolt Brecht.

Teatrului epic, demonstrativ și premeditat „*obiectiv*” al lui Brecht, Sartre îi prefera formula teatrului *dramatic* în sensul tradițional al cuvântului, având ca obiect drama subiectivității individului, în confruntarea sa cu diferite forme de alienare care îl pândesc în realitatea înconjurătoare. Teatrul acesta va avea adeseori nu mai puțin caracterul unui teatru demonstrativ și „*de idei*,” tinzând în primul rând către ilustrarea unei particulare viziuni filosofice asupra condiției umane.

Oricâtă varietate și diversitate ar oferi tabloul dramaturgiei occidentale de la jumătatea veacului XX, oricât de plural și multiform s-ar demonstra jocul ciocnirilor de forme dramatice și poziții estetice, observatorul obiectiv și lucid va fi constrâns să recunoască în cele din urmă existența unui proces fundamental de desplicare a apelor în două direcții opuse, de segregare a curenților în două orientări deosebite; polii catalizatori ai acestui proces complex de diferențiere ar putea fi considerați „*teatrul epic și didactic*” al lui Brecht și ceea ce s-a numit „*teatrul absurdului*,” cu exponenții săi cei mai autorizați, Beckett, Adamov și Ionescu. Acești reprezentanți ai anti-teatrului considerau că rădăcina avatarurilor, suferințelor și conflictelor omului contemporan ar fi una de

¹ Annie Cohen-Solal, *Jean Paul Sartre*, Paris, PUF, 2005, p. 117.

natură metafizică, extra-socială și trans-istorică, că la baza veritabilei literaturi dramatice trebuia să stea expresia iremediabil subiectivă a obsesiilor, coșmarurilor și anxietăților individului, în fața unui univers absurd, alienant și monstruos. Teatrul trebuia să fie expresia lirică și poetică a acestei condiții umane, abstracte și nedeterminate.

Se vorbește, pe de altă parte, frecvent de *avangarda istorică* și *clasică*, în dinamica estetică a secolului XX.² Acest lucru nu este de mirare, întrucât fenomenele de avangardă se succed, aprofundează aceleași teme și nu reușesc aproape niciodată să satisfacă ambițiile dintâi, nici să epuizeze resursele inventării de forme artistice și literare.

Ceea ce este într-adevăr sigur este refuzul teatrului contemporan de a abandona spiritul de avangardă: în relațiile sale cu teatrul literar, în preocupările sale scenografice și formale, în formele sale tot mai reînnoite de receptare.

Se poate spune că acest spirit al creației teatrale contemporane se nutrește din constante și repetate tendințe avangardiste, făcând ca teatrul, la rândul lui, să-și tragă sevele, mai mult ca orice altă activitate creatoare, din materia experimentală, care depășește propria lui materie poetică, ca materie de creație prin excelență.

De fapt, testamentul vechiului teatru s-a semnat odată cu reprezentația, pe scena franceză, la 10 decembrie 1896, a piesei lui Alfred Jarry, *Ubu Roi*, în regia lui Aurélien Lugné-Poë, la Théâtre de l'Oeuvre, asociindu-l, între alții, și pe Toulouse-Lautrec în realizarea măștilor.³ În destinul dramaturgiei ea este considerată prima piesă de avangardă; dar mai ales scandalul pe care l-a declanșat este motivul pentru care a reținut atenția esteticienilor și criticilor literari. Un scandal care se înrădăcina în felul în care Ubu Tatăl pronunța primul cuvânt: *merdre!* Jarry nu a ales să se conformeze gustului publicului, ci dimpotrivă, să-l agreseze printr-un limbaj grosier.

Se cuvine, din mai multe motive, să actualizăm ideile și experiența umană a lui Antonin Artaud în materie de teatru. Timp de aproape

² Matei Călinescu, *Ideea de avangardă*, în Idem, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 105.

³ Jean Pierre Goldenstein, *Mesures et démesures dans les lettres françaises au XX-e siècle. Théâtre, surréalisme et avant-gardes*, Paris, Editura Honoré Champion, 2007.

treizeci de ani, acest spirit mediteranean a consacrat temei și noilor forme ale teatrului scrieri și energii experimentale de enorm interes. Câteva aspecte ale singularii aventuri a teatrului contemporan se află acolo, palpitate, vii, operă a vârfului ascuțit al condeiului și tenacității creatoare a acestui meridional patetic, identificat cu destinul unui nou teatru.

Opera lui Artaud ne oferă un bogat material ilustrativ al acestui efort și acestei pasiuni de avangardă. Oameni de teatru, al căror talent era mult inferior, au triumfat apoi într-un domeniu care era al său de drept, teren care pentru el a fost presărat cu dificultăți fără număr, de la acele îndepărtate experiențe din anii '20 ale Teatrului „Alfred Jarry” și Teatrului „Nouvelle Revue Française,” trecerea lui prin cinematografie și experiențele de actor, până la lansarea „*teatrului cruzimii*” și teatrului ca „*alchimie și viață*.”⁴ Actor, regizor, autor dramatic, autor de scenarii, dar mai ales teoretician și critic al noului teatru, Antonin Artaud ne oferă azi nu numai imaginea unei bogate și fecunde experiențe, ci și sugestii de enormă forță anticipatoare.

În centrul experimentelor dramatice ale lui Artaud se află experiența metafizică. Artaud era, de asemenea, preocupat până la obsesie de fenomenologia și metafizica limbajului, drept centru al experienței dramatice. Ca director al teatrelor experimentale, „Alfred Jarry” și „Nouvelle Revue Française,” mai întâi, ca descoperitor al esențelor teatrului oriental-metafizic, prin anii '30, Artaud supune unei critici severe întreaga mentalitate și filosofie a teatrului european.

Artaud este atras de ideea unui teatru al tăcerii, de simboluri, magie, gesturi și dimensiuni spațiale, idee relevată prin contactele cu teatrul oriental și reclamă ca teatrul să posede un limbaj propriu, care nu este limbajul poetic, în care cuvântul, textul, pot fi elemente în plus între alte multe elemente. Deci, unui teatru psihologic îi opune un teatru metafizic, care posedă un limbaj teatral pur, instinctiv și intelectual, magic și incandescent în același timp.

Așadar, Artaud militează pentru un teatru care să nu mai fie un instrument al reprezentării, ci al revelației. Un teatru al „manifestării,” capabil să insereze prezența invizibilului în vizibil și să deschidă realul către lumea de dincolo de realitate.

⁴ Monique Borie, *Antonin Artaud. Teatrul și întoarcerea la origini*, Iași, Editura Polirom, Unitext, 2004, passim.

Avangardele, care și-au pus o puternică amprentă asupra mai multor domenii ale artei secolului XX, teatrul, pictura sau dansul, au fost însoțite și de comentarii teoretice, iar acestea asigură vitalitatea artistică a grupurilor, dar și interferențele între mai multe fațete ale artelor. Oare să fie doar o întâmplare că nu doar dinspre dramaturgie, ci și dinspre artele figurative, bunăoară prin Paul Klee, se fac profesii de credință, care subliniază importanța subconștientului și a visului?⁵

A defini avangarda s-a dovedit a fi o provocare pentru mulți critici și teoreticieni care au ajuns a accepta că aceasta nu anunță un stil, ci este ea însăși un stil sau mai exact spus, un antistil.⁶ Nici Eugen Ionescu nu a rămas departe de această tentație a definirii, pe care o caută pornind de la analogia militară sugerată în *Larousse* de acest termen: „prefer să definesc avangarda în termeni de opoziție și de ruptură... Omul de avangardă e ca un dușman în chiar interiorul cetății, pe care se îndârjește s-o disloce, contra căreia se răzvrătește, căci la fel ca un regim, o formă de expresie stabilită este și o formă de opresiune.”⁷

Ca orice alt curent artistic, și avangarda are o miză estetică, care se axează pe respingerea ordinii, a inteligibilității și chiar a succesului, așa cum exclamase și Antonin Artaud: „nu mai vrem capodopere!”⁸ Născută sub semnul crizei politice și sociale, avangarda trebuia să devină experiența artistică a acestei crize. De aici și implicarea sa în declinul formelor tradiționale de expresie artistică, și dramatizarea până la paroxism a simptomelor decadentei.

Destinul artelor de după primul război mondial a făcut ca Parisul să-și redobândească rolul de capitală internațională. Același Paris care va găzdui două expoziții internaționale, în 1925 și 1937, și care vor contribui

⁵ Klee sistematizează acest tipar de gândire deja într-o conferință din anul 1924. Albert Châtelet, *De la întoarcerea la ordine la cel de-al doilea război mondial*, în vol. *Istoria artei*, București, Editura Univers enciclopedic, 2006, p. 794.

⁶ Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 106.

⁷ Eugen Ionescu, *Discurs despre avangardă*, rostit la inaugurarea *Convorbirilor de la Helsinki despre teatrul de avangardă*, organizate de Institutul Internațional de Teatru, în iunie 1959, editat în Eugène Ionesco, *Note și contranote*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 81.

⁸ Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 110.

nu doar la consacrarea publică a artiștilor, ci și la confirmarea atracției exercitate de mediul parizian, precum și la redimensionarea relației cu publicul consumator de artă, în numele a ceea ce Jean Cocteau numise „întoarcerea la ordine.”⁹ Un Paris care îl adoptase deja pe Ionescu în momentul în care acesta încerca să teoretizeze apartenența sa la avangardă: „sunt, se pare, un autor dramatic de avangardă. Lucrul mi se pare chiar evident de vreme ce mă aflu aici, la convorbirile despre teatrul de avangardă.”¹⁰

În căutarea unei definiții, Ionescu recunoaște, într-o viziune integratoare, existența mai multor fluxuri de avangardă: „A existat, la începutul acestui secol, îndeosebi spre anii '20, o vastă mișcare de avangardă universală, în toate domeniile spiritului și activității umane. O răsturnare în obișnuințele noastre mentale. Pictura modernă, de la Klee la Picasso, de la Matisse la Mondrian, de la cubism la abstracțiune, exprimă această răsturnare, această revoluție. Ea s-a manifestat în muzică, cinematograful, a cucerit arhitectura. Filozofia, psihologia s-au transformat. Științele (dar eu nu sunt competent să vorbesc despre ele) ne-au dat o viziune despre lume. Un nou stil s-a creat și continuă să se creeze.”¹¹

Dramaturgul lasă o viziune panoramică asupra avangardei, ale cărei semne vitale se multiplică, dar rămâne desigur interesat în primul rând de metamorfozele prin care a trecut scriitura dramatică: „iată deci ce vrea să spună avangarda: un teatru care pregătește un alt teatru, definitiv. Dar nimic nu e definitiv, totul nu-i decât o etapă, însăși viața noastră este esențialmente trecătoare: totul este în același timp, încheiere a ceva, prevestire a altceva.”¹²

Parte din traiectoria modernității, cum a demonstrat și Matei Călinescu,¹³ avangarda a fost o provocare extraordinară pentru resorturile imaginației, suprema ei realizare părând a fi tocmai sensibilitatea complexă, autoironia în fața provocărilor opresive ale prezentului.

⁹ Albert Châtelet, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 787.

¹⁰ Eugen Ionescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 79.

¹¹ *Ibidem*, p. 91.

¹² *Tot despre avangardă*, ian. 1958, în Eugène Ionesco, *Note...*, p. 94.

¹³ Matei Călinescu, *op. cit.*; fețele modernității, așa cum se ierarhizează în cartea sa, sunt: *ideea de modernitate, ideea de avangardă, ideea de decadentă, kitsch-ul și postmodernismul.*

Fascismul și al doilea război mondial au schimbat pentru totdeauna fața lumii, după - nimic nu a mai fost la fel. În teatru, în anii '50 se conturează destul de clar două direcții diferite. Prima este reprezentată de așa numitul „*teatru de reflecție*,” un teatru politic, bazat pe conștiința socială, un teatru de idei, angajat, moralizant adeseori.¹⁴ Cea mai bună ilustrare se află în dramaturgia lui Sartre, de exemplu în *Sechestrații din Altona*,¹⁵ care pune în discuție capacitatea de judecată a omului și implicit conștiința de sine a acestuia, prin intermediul lui Frantz, personajul principal.

Cea de-a doua direcție este reprezentată de așa numitul teatru al „*situației existențiale*,”¹⁶ care pune personajele, deopotrivă pe spectatori, în fața unor probleme existențiale. Dar această formă de teatru se rupe de mecanismele tradiționale ale acțiunii, iar limbajul la care apelează, consacrat de Beckett și de Ionescu, nu respectă canoanele limbajului obișnuit, astfel că spectatorul se trezește într-un mediu străin și se confruntă cu absurdul.¹⁷

Teatrul absurdului, căci despre el este vorba, este un gen, nu o școală, deci nu are nici o doctrină, nici măștii filosofi. Criticii i-au atribuit inițial această etichetă, Martin Esslin fiind cel care a consacrat expresia în volumul *The theatre of the absurde*, apărut în anul 1961. Să mai notăm și că genul a cunoscut multiple denumiri, de la teatrul de avangardă la anti-teatru, de la teatrul experimental la teatrul critic, de la teatrul protestatar la metateatru, farsă metafizică, comedie sumbră sau tragi-comedie modernă, teatru al condiției umane sau teatru apocaliptic, teatru al noului limbaj.¹⁸ Dacă folosim azi prevalent formula *teatrul absurdului* este și fiindcă alternativele propuse de critici nu au avut aceeași rezonanță în rândul celor neinițiați. Oricum l-am denumi, în esență el rămâne teatrul

¹⁴ Paul Louis Mignon, *Panorame du théâtre au XX-e siècle*, Paris, Editura Gallimard, 1978, p. 115.

¹⁵ Jean Paul Sartre, *Sechestrații din Altona*, în Idem, *Muștele. Cu ușile închise. Morți fără îngropăciune. Diavolul și bunul Dumnezeu. Sechestrații din Altona*, București, Editura Rao, 2004.

¹⁶ Paul Louis Mignon, *op. cit.*, p. 154.

¹⁷ Martin Esslin, *Teatrul absurdului*, București, Editura Unitext, 2009, p. 21.

¹⁸ Emmanuel Jacquot, *Le théâtre de dérision*, Paris, Editura Gallimard, 1974, p. 38.

americanilor Edward Albee și Harold Pinter, al germanului Günter Grass, al cehului Vaclav Havel, al francezilor Arthur Adamov și Boris Vian, dar mai ales al triadei Samuel Beckett, Eugen Ionescu și Jean G enet.

Teatrul absurdului prezintă caracteristici diferite de cele ale teatrului de reflecție. Personajele, neputincioase în fața lumii, ilustrează divorțul dintre om și mediu. Și acțiunea ia cu totul altă formă în teatrul absurdului, fața de teatrul tradițional. Adesea, ea pare că nu evoluează, de exemplu în *En attendant Godot*, sau că o face at t de pușin încât pare că între situația de la începutul și cea de la sfârșitul piesei nu există nici o semnificație reală.

Spectatorului i se prezintă atitudini, comportamente, personaje, plasate în situații de care ele nu sunt responsabile. Noutatea cea mai frapantă este în cazul limbajului, căci frazele sunt scurte, ele exprimă adesea emoții, sentimente sau impresii, dar se constituie arareori într-un discurs care să expună o viziune asupra lumii, argumentele politice sau judecățile rașionale fiind de cele mai multe ori absente. Dar oare nu putem găsi rădăcinile acestui nou limbaj și printre alte formule artistice din trecut? Cu siguranță, în forma stilizată a limbajului propusă de simbolisți, care a permis eliberarea imaginației spectatorului și a deschis teatrului noi perspective.¹⁹ După cum transformarea limbajului nu este o ambiție tocmai nouă, nefiind străină de *Manifestul asupra suprarealismului*, prin care André Breton propunea deja în 1924 un tip de scriitură prin care să se poată schimba percepția pe care omul o are asupra sinelui, deschiz nd accesul spre inconștient.²⁰

Oricum i-am vedea rolul în dramaturgia secolului XX, este cert că teatrul absurdului este mai mult dec t o simplă mod , cum a demonstrat și Martin Esslin, fiindcă a contribuit la îmbogățirea autentică a vocabularului formelor dramatice.²¹

¹⁹ Anne Ubersfeld, *Termenii cheie ai analizei teatrului*, Iași, Editura Institutului European, 1999, p. 7 și 53.

²⁰ Matei C linescu, *op. cit.*, p. 100.

²¹ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 384.

The Notion of Citizenship in the USA and Albania and its Social Impact in the XXth Century

ROZETA BICI

Aleksandër Xhuvani University of Elbasan

Abstract

The Notion of Citizenship in the USA and Albania and its Social Impact in the XXth Century

Citizenship and nationalism are closely connected to each other. They are influenced as well by each other. I have attempted to give an overview of these issues in two case studies, the USA and Albania, despite the difficulty in analysing them. The main issues I have treated are related to the historical background which influenced in the perceptions of these two terms in accordance to the two cases. The legislation as well is of great importance to be taken into study. A comparative study of both of them, is being elaborated in the article. The next issues concerned with nationalism and citizenship is the natives concerns to the newcomers and the way it is being perceived by the governmental authorities. Facts and figures supply this article to testify the numbers of citizen increase and the impact of the new citizens in the welcoming situation.

Keywords: *citizenship, nationalism, USA, Albania, social impact, the XXth Century*

Introduction

Confronting two countries such as the USA and Albania in terms of citizenship sounds to be a difficult task due to the historical background of each of the countries and their peculiarities. But before initiating the elaboration of the article it is of relevant importance to consider the definition of nationalism and citizenship. In the vast variety of definitions, it is difficult to sort out a complete one, thus a combination of definitions would bear a more complete meaning that is more suitable to the entire article. Brubaker defines nationalism as a basis for the nation-building as well he focuses on the changing of the definition and

connecting it to the identity formation.¹ Whereas citizenship is defined as „the state of being a member of a particular country and having rights because of it.”² Schnapper gives accounts on the modern connotation of nation and nationalism. Consequently, he states that „The uniqueness of the modern nation lies in the integration of all the populations into one community of citizens in the legitimating the action of the state, which is its instrument, by this community; it therefore implies the principle of the universal suffrage - the participation of all citizens in choosing their governors and judging their methods of exercising power - as well as conscription - the participation of all citizens in the foreign affairs. This double participation is undoubtedly real, but it primarily symbolizes the principle of political legitimacy. It constitutes at once both the logic and the ideal of the democratic nation.”³ Sometimes nationalism intervenes in the citizenship issue, but in fact nationalism is sometimes defined as „a sense of identity with the nation”⁴ whereas Liah Greenfeld, professor of sociology at Boston University, has defined nationalism as „an image of a social order, which involves the people as a sovereign elite and a community of equals.”⁵ A common understanding of simple people exchanges nationalism with racism.

Both these two phenomena have got their particularities in accordance to the country they are being studied, especially when taking into account the USA, a superpower and Albania, a developing country. Thus it is going to be discussed upon the notion of citizenship, the legal basis and the perception of the natives in both these two case studies.

It needs to be stressed the fact that the histories of the two nations are very diverse, considering the fact that the Albanian one is considerably short in comparison to the American one. Thus a small analysis of the Albanian history of nation is of relevant importance to

¹ Rogers Brubaker, ***Nationalism Reframed, Nationhood and the National Question in the New Europe***, Cambridge University Press, 1997, p. 1-81.

² <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/citizenship>

³ Dominique Schnapper, ***Community of Citizens, On the Modern Nationality***, USA, Transaction Publisher, 1998, p. 35.

⁴ <http://www2.sunysuffolk.edu/westn/nationalism.html>

⁵ ***Ibidem.***

understand the fact that there is a narrow range of laws on citizenship in the Albanian constitutions which date only in the twentieth century. Despite being considered as one of the oldest nations in the Balkans, Albania could gain independence only in 1912. Until then it was under the jurisdiction of the Ottoman Empire, consequently, the Albanians obeyed to the same rules and the same constitutions of the Ottoman Empire.⁶ Even after independence, Albania fell into the Italian, 1939-1942, and German occupations, 1942-1944, and again they were under their jurisdiction. The period of late 1944 marked the beginning of communism, but despite it being considered as a plague, it marked the creation of the Albanian state.⁷

Consequently, this is the period when the state started to function, having its own constitution which was issued in 1944.⁸ This constitution was amended in 1976. It was aimed at controlling and ruling all categories of people. Thus, since the beginning, the constitution of 1944 clearly states that „*All the citizens of People's Republic of Albania have equal rights in front of the law and the Party State.*”⁹ Additionally, article 18 of this constitution to some extent recognizes the existence of minorities and religious communities, thus, it states that „*All citizens are guaranteed freedom of opinion and belief... All religious communities are free in matters concerned with their faith as well as in its practice and outward expression.*”¹⁰ But it is interesting that the communist regime did not exclude the minorities and the religious communities as well.

As I previously mentioned, the first constitution was amended in 1976, as such various articles were added or left out, articles related to the citizenship and the way it was perceived by the communist leaders.

⁶ Edwin E. Jacques, *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, London, McFarm, 1995.

⁷ *Ibidem.*

⁸ James O'Donnell, *A Coming of Age Albania under Enver Hoxha*, New York, Columbia University Press, 1999.

⁹ Idem, *Të gjithë qytetarët e Republikës Popullore të Shqipërisë kanë të drejta të barabarta para ligjit dhe para Partisë*, New York, Columbia University Press, 1999.

¹⁰ *Ibidem.*

Article 39 of the 1976 constitution stated clearly that „*The rights and duties of citizens are established on the basis of reconciliation of the interests of the individual and those of the socialist society, with priority given to general interest. The rights of citizens are inseparable from the fulfillment of their duties and cannot be exercised in opposition to the socialist order.*”¹¹ This demonstrates that the main basis for a citizen was the obedience to the Party State. Aiming at a further control of the citizens which in that period was considered as unifying the people and connecting them strongly to the nationality, the leader of the country abolished religion. By that time, he considered the Muslims as Turks, the Orthodox as Greek and the Catholics as Latin, and consequently, he abolished religion, in order that the minorities could not be connected to their countries,¹² masking it as a measure to unify the country. “*Until World War II, Islam was the dominant religion in Albania, whereas before 1967 only 70 per cent of the population was Muslim, among these 20 per cent were Bektashinj (a sect of Muslims) whereas the Orthodox and Christians occupied 10 per cent of the population.*”¹³ Thus the leader of the country made the *Christian Priests* and the *Muslim Imams* be civil workers and then retired them changing the churches and the mosques into museums.¹⁴ Sometimes these were subject of persecution in the communist period after the abolition of religion. These measures made Albania the first Atheist state in the world. But deeply thinking, religion never has been a problem for the Albanians in their lives. Albania is a country where the religious communities have cohabited in the best way.

But when talking about nationalism and citizenship in Albania, we have to focus on the ethnic minorities living in Albania. Despite the fact that from the Southeastern countries, Albania is the most homogeneous population, still according to a National Census in 1989, there is „*2 per cent of ethnic minorities in Albania. This comprises Greek situated in the*

¹¹ *Ibidem.*

¹² James O'Donnell, *op. cit.*

¹³ Frank Kressing, Karl Kaser, *Albania, A Country in Transition*, Baden, s.n., 2002, Alle Rechte.

¹⁴ Ramadan Marmullaku, *Albania and the Albanians*, London, C. Hurst & Company, 1975.

south of Albania numbering 60000, Macedonians and Montenegrins situated in the north and east of Albania numbering 5000-15000, Vlach and Aromanians numbering 30000-50000 and approximately 100000 Roma and Gipsy communities.”¹⁵ The ethnic minorities were considered to be treated equally during communism, as even the leader of the country expressed himself that „*the minority is an inseparable part of our movement and we have succeeded to make it fight for the country and have incorporated it in the front for the organization of the party state,*”¹⁶ and he keeps on stressing that „*the minorities are to be protected but they have not yet created the political consciousness thus, they are to be protected by the Albanian stat.*” However, he feared the influence of their countries and he mentions in Berati Congress that „*the Albanian state as well needs to be protected by the foreigner influence,*” because, as according to his policies of convincing the Albanians to make use of their prohibition to know what was happening in other countries, it claims that „*things in Greece are not prospering well from the hand of imperialism and the question of democracy is still dubious.*” This was a way of refraining the Albanians from being influenced by the better conditions of the other nations.

In an attempt to illustrate the positioning of the minorities in Albania in the XXth century, we can realize the following mapping. This map illustrates the locations of the ethnic minorities in Albania. The Macedonians and Bulgarians were situated in the border area of Lake Prespa. The Vlach akin to modern Romanians were situated in the Pindus Mountain, in Fier, Korça and Vlora. The Serbians and Montenegrins, though in a small number, resided around the city of Shkodra. The Jewish community as situated in Tirana, Vlora and Korça, whereas the Gypsies were scattered throughout the country. The Greek community was situated in the southern Albania, but they were the most persecuted during communism. Discriminations, persecutions, harassment and internal exile started to be very frequent against the Greek. They were deprived of the status as a minority group. In the attempt of the

¹⁵ Frank Kressing, Karl Kaser, *op. cit.*, Alle Rechte.

¹⁶ Ndreci Plasari, Luan Malltezi, *Politike Anti-Kombetare e Enver Hoxhes (The Anti-Nationalist Politics of Enver Hoxha)*, Tirane, s.n., 1995.

communist government to homogenize the population, the Greek minority was mostly affected by the restrictions on religion, culture, education and linguistic rights of minorities.¹⁷ The last groups of ethnic minorities, though not a truly one, were the Kosovars. They were situated in central Albania mostly, for instance Elbasan. In the hardships to gain independence the Kosovars were supported by the Albanian governments since the period of King Zog.¹⁸

No matter the minorities that were living in Albania, they, to some extent, reflected parts of their national culture. This was as well shown in their ways of living and the extent to which they were assimilated in the Albanian society. Consequently, the Vlach minority was completely assimilated and they speak Albanian very well, to the degree that they were even employed by the Albanian governments of all the times. Quite the same happens to some minor in number Armenian families living in Vlora. They speak Albanian mostly with few Greek words in it. They were the ones who showed more of their nationality despite being persecuted by the communist government.¹⁹ They used to have their ways of living, and respect their culture and their customs as well, certainly, no need to stress the fact that they did not reveal all this in public during communism. The following pictures illustrate the ways of living of the Greek minority in southern Albania and reflect some customs and cultural impact of their nationality. The typical houses and the religious cult are reflected as well in the pictures.

The most harshly discriminated and quasi exterminated were the Roma community and the Gabel, or Jevg community (differently referred to as Egyptian community). They had a bad reputation as superstitious, not to be trusted and parasites. The Albanian authorities tried to make them be more sedentary, but they did not succeed. The Albanian government distinguished them from the Jevg community, regarded as

¹⁷ Raymond Zickel, *Albania a Country Study*, Library of Congress, 1994.

¹⁸ Arshi Pipa, *Albanian Stalinism: Ideo-Political Aspects*, New York, Columbia University Press, 1990.

¹⁹ Elisabeth et Jean-Paul Champseix, *L'Albanie ou la Logique du Désespoir*, Paris, s.n., 1992.

Egyptians, this group did not preserve its own tradition but it was integrated in the Albanian society. On the contrary, the Roma community preserved their culture and their way of living. The communist government made different attempts to exterminate them, but did not succeed to totally exterminate them, despite the huge number of Roma people being exterminated. This was due to the fact that the gypsies' birth rate is big, a phenomenon that was regarded as a problem for the Hoxha government. He just undertook some measures to try to enlwer the number, such as the low health care, sterilization or several medicines to serve for this purpose after their first child.²⁰ Still at present days their ways of living and their houses have not developed much compared to what they have been during all the times.

As far as some of the laws related to citizenship are concerned, it needs to be stressed that the period of communism is the most proliferating one. The state party and the government were the ones to control individuals' life. Thus everything was ruled and predefined by the constitutions and the communist leaders. The first constitution of the 1946 even aimed at regulating the marriages and the divorces in Albania. It clearly stated that the marriages were performed in front of the People's Council. Whereas the Constitution of the 1967 aimed at forbidding the religious marriages. The age of marriage for both the sexes as well was established. Thus, the minimum age for marriage was 16 for women and 18 for men. The spouses were given the right to choose where to reside and their professions as well-however marriage to foreigner was accepted with the permission of the government.²¹ Other issues concerning citizenship in Albania are related to the gaining and losing of citizenship as well as human rights. Thus, foreigners were granted citizenship when the government accepted them and they were working in Albania. Whereas children were granted citizenship even though their parents were foreigners. They as well had the right to get the Albanian passports. There was some restriction in fact in the marriage aspect. Marriage with a foreigner was prohibited generally, unless that was permitted from the

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Raymond Zickel, *op. cit.*

government. The Constitution of 1946 was the main regulator for the marriage and divorce issues. Consequently, the loss of citizenship as well as was specified for the spies, party and people's enemies and the persecuted people. On the contrary divorce did not strip off citizenship.²²

The Albanian case of citizenship and nationalism was mostly related to some minor numbers of ethnic minorities, which did cause some problems between the natives and them. But it looks like the communist government succeeded to refrain them, as the harshest case was occurred in August 2010 when an accident was interpreted as an intentional one, considering that the person spoke Greek despite being an Albanian citizen in Himara, a city in southern Albania. Instead of being considered as a simple accident it was very much politicized and the Greek government was involved in all this issue.²³

Totally the contrary to the Albanian case is the American case. The latter's issue of citizenship and nationalism is totally related to immigrants and natives. According to Aleinikoff „*In a democratic state, the price the state pays for power is citizenship: its sovereignty is located not in its armies or its courts or its bureaucracies, but in its people.*”²⁴ It is of academic interest to know some of the laws and regulations related to citizenship in the USA. Thus, it sounds that one of the primary laws is the fact that it is granted by birth rather than inherited by parents. According to Aleinikoff, „*Birthright citizenship represents the choice of neither the state nor the new citizen. There is no qualifying test, no application process. It is no exaggeration to say that citizenship in the United States is largely an accident of birth.*”²⁵ At a first sight, it looks like the US citizenship is given as if it were nothing, though it is a right of someone to gain citizenship as one is given birth in a specific country.

Apart from the natives born in the USA another case is that of immigrants, the way they are perceived and the steps they have to

²² Derek Hall, *Albania and the Albanians*, New York, Library of Congress, 1994.

²³ Klan Tv., August 2010.

²⁴ T. Alexander Aleinikoff, *American Citizenship: An Introduction*, in *Five Citizen Studies* Forthcoming, 2001.

²⁵ *Ibidem*.

undergo in order they gain citizenship in the USA. The US constitution aimed at regulating the lives of the natives and that of immigrants. Thus, it clearly specified that once accepted immigrants are subject to a set of restrictions as the changing of the employment and may apply for US citizenship through the naturalization process for a period of 5 years.²⁶ Immigrants in the USA can become naturalized in the US society only on basis of some laws and regulations that are based on their abilities to take the test, and also to some conditions that satisfy the requirements of the State Department officers in order that they can be eligible for the visas. These conditions are connected to the health related grounds, the criminal history, national security and terrorist concern, public charge, seeking work without proper work identification, illegal entrance and immigration law violation, lacking proper documents, ineligible for citizenship and aliens previously removed²⁷. Immigrants belonging to these groups are not eligible for visas and for naturalization. They have either to be legalized or to leave the USA, because nothing good is reserved for them.

As far as the stages of naturalization are concerned, a huge set of immigration laws were displayed. The US immigration laws vary from different periods of times and they are mainly concerned with the groups of immigrants that enter the USA, so skilled immigrants have been supported to enter the USA because of the fact that they possessed a talent from which something can be benefitted. Four principles underlie US policy on legal permanent immigration: the reunification of families, the admission of immigrants with needed skills, the protection of refugees and the diversity of admissions by the country of origin. These principles are embodied in the federal law, the Immigration and Nationality Act (INA), first codified in 1952. Congress has significantly amended the INA several times, most recently by the Enhanced Border Security and Visa Reform Act in 2002.²⁸

²⁶ Mark A Siegel, Nancy R. Jacobs, Patricia A. Von Brook, *Immigration and Illegal Aliens*, s.l., s.n., 1989.

²⁷ *CRS Report for Congress*, 20 May 2003.

²⁸ *Ibidem*.

When considering the history of immigration laws in the US legislation we can clearly see that the first law was the Naturalization Act and it dates on 1790. At the same time it is to be stressed that immigration laws are based on the waves of immigrants that were massive in one specific period of time, so the Chinese Exclusion Act was published on 6th May 1882,²⁹ which places a temporary ban on immigration from China, which is made permanent in 1902. This ban was lifted during World War II.³⁰ It was clearly stated that the coming of the Chinese labourers to this country endangered the good order of certain localities within the territory thereof. Though the first act trying to restrict immigration was the Chinese Exclusion Act, still the most important law remains the INA, approved in 1952. There have been many amendments or changes to the immigration laws from 1790-1900 based on every aspect of immigrants' life. There are 142 Acts added to the Legislation of the USA during these years. Another law that was related to immigration was the Naturalization Act of 1790. This law stipulated any alien, being a free white person, may be admitted to become a citizen of the United States of America, but in 1875 the Supreme Court declared that regulation of US immigration were the responsibility of Federal Government. One of the first laws trying to restrict immigration was the Chinese Exclusion Act, which prohibited certain labourers from immigrating to the USA. The laws of 1885 and 1887 concerning immigration in the USA had quite the same aim as the Chinese Exclusion Act, thus to prohibit some immigrants from certain countries to enter and work in the USA. The laws coming in the other years started to become harsher on the immigrants entering the USA, the Federal Government started to get different measurements about immigration and immigrants entering the USA. Thus in 1891 it assumed the task of inspecting, admitting, rejecting and processing all immigrants seeking admission to the US.³¹ The main place through which immigrants entered the USA was the Ellis Island in New York and the

²⁹ *Documents of American History, 1560-1561*, s.l., s.n., s.a.

³⁰ Howard Concotta, *An Outline of American History*, United States Department, 1994, p. 380.

³¹ <http://www.usimmigrationhistory.gov>, February 2006.

Federal Government decided on the 2nd of January 1892 to have some authorities to control the immigrants about any diseases they brought with them. So at the moment when they were found infected of any illnesses they had to return in their country and they were marked with the letter related to the disease they suffered from, thus H-for heart disease or E-for eye disease.³² Though Mexico is one of the countries that borders the USA, still the Mexicans were not favoured, but just like the other immigrants from other countries the US government implemented some laws against them. So the law of 1903 established well the borders between the USA and Mexico, and on 1950 they implemented the Mexican Repatriation Campaign. From 1917-1924, a series of laws were enacted to further limit the number of new immigrants. These laws established the quota system and imposed passport requirements. They expanded the categories of excludable aliens and banned all Asians except Japanese, whereas the Act of 1924 reduced the number of US immigration visas and allocated them on the basis of national origin. The culmination was reached in 1940 with The Alien Registration Act that required all aliens, non-US citizens, within the United States to register to the Government and receive an Alien Registration Receipt Card, the predecessor of the „green card.” In 1950 the Passage of the Internal Security Act which rendered the Alien Registration Receipt Card even more valuable. Immigrants with legal status had their cards replaced with what generally became known as the „green card.” The 1952 Act established the modern day US immigration system. It created a quota system, which imposes limits on a per-country basis. It also established the preference system that gave priority to family members and people with special skills. The 1968 Act eliminated US immigration discrimination based on race, place of birth, sex and residence. It also officially abolished restrictions on Oriental US immigration. The 1976 Act eliminated preferential treatment for residents of the Western Hemisphere. The 1980 Act established a general policy governing the

³² *The Golden Door: American History*, s.l., s.n., s.a., p. 78.

admission of refugees. The 1986 Act focused on curtailing illegal US immigration. It legalized hundred of thousands of illegal immigrants.³³

It also introduced the employer sanctions program, which fines employers for hiring illegal workers and passed tough laws to prevent bogus marriage fraud. The 1990 Act established an annual limit for certain categories of immigrants. It was aimed at helping US businesses attract skilled foreign workers; thus, it expanded the business class categories to favour persons who can make educational, professional or financial contributions. It created the Immigrant Investor Program. The coming of the last years brought to the creation of the USA Patriot Act 2001, that aimed at uniting and strengthening America by providing appropriate tools required to intercept and obstruct terrorism. Still the US government did not think that these laws were enough to restrict immigration and their efforts were crowned with the creation of the USCIS 2003. As of March 1st, 2003, the US immigration and Naturalization Service becomes part of the Department of Homeland Security (DHS). The department's new US Citizenship and US Immigration Services (USCIS) function is to handle US immigration services and benefits, including citizenship, applications for permanent residence, non-immigrant applications, asylum and refugee services. US immigration enforcement functions are now under the Department's Border and Transportation Security Directorate, known as the Bureau of US Immigration and Customs Enforcement (BICE).³⁴

Apart from the immigration laws, there are other ways to restrict immigration considering that the number of immigrants gaining citizenship was increasing. The following ones are some of these ways:

Some legal officers have claimed that they should dedicate most of the intention to the borders, thus to make a kind of a study of who is crossing the borders, and where they are going. They have compared this control to the Hadrian Wall and they are ready to build it again only to control the borders of USA. The other step is to require to the long term immigrants to be registered and to control them very often. Limiting the

³³ Howard Concotta, *op. cit.*

³⁴ <http://www.immigration>, May 2006.

number of people allowed in the USA to a manageable number remains one of the best solutions. And the last way is by controlling the system of citizenship, thus by giving citizenship on basis of merits. The last way is by never putting a non-citizen on the dole. These ways have been considered as ways that would help in controlling and restricting the number of immigrants in the USA, by supporting thus even the laws that aim at restricting immigration in the USA.³⁵

The US officers tend to publish changes that have been made to the immigration regulations in the Code of Federal Regulations (CFR) and this responsibility is delegated to the Commissioner of the Immigration and Naturalization Service (INS) by the Attorney General. These laws can be interpreted by the Administrative Procedure Act (APA) and the documents should be published. The immigration rules are defined as „Interim Rules and Final Rules.”³⁶ The Interim Rules are documents that have the same effect as the final rules that can amend the CFR and they are given effective date. Still the INS asks for public comments and after the comment time expires then it is changed into a final rule. These rules come to life only when there is an emergency requirement. Whereas the Final Rules are documents that formally amend the CFR by adding, revising sections or whole parts of the existing regulations. Public comment to a proposed interim rule may lead to the modification of its final regulations.

As I have mentioned at the beginning of the article, the issue of citizenship is related to that of nationalism, and in the case of the USA, the clash is being created between natives and the newcomers. Immigrants have become food for discrimination on basis of race and nationality and thus the natives have always seen the immigrants as the people who used to “steal” their jobs. Not only this but immigrants have given raise to discrimination. Public attitudes underlying discriminatory practices have been studied in several national surveys conducted over many decades. One of the most respected and nationally representative surveys is the General Social Survey, which in 1990 found that a significant percentage

³⁵ *Ibidem*, January 2006.

³⁶ *CRS Report for Congress*, 20 May 2003.

of whites held disparaging stereotypes of African Americans, Hispanics, and Asians. The most extreme findings were that 40 to 56 percent of whites endorsed the view that African Americans and Hispanics „prefer to live off welfare” and „are prone to violence.”³⁷ Minority groups commonly report experiences with racism and discrimination, and they consider these experiences to be „stressful.”³⁸ In a national probability sample of minority groups and whites, African Americans and Hispanic Americans reported experiencing higher overall levels of global stress than the whites did. The differences were greatest for two specific types: financial stress and stress from racial bias. Asian Americans also reported higher overall levels of stress and higher levels of stress from racial bias, but sampling methods did not permit statistical comparisons with other groups. American Indians and Alaska Natives were not studied.

The main barriers to be faced are hostility, understanding, acceptance and reception by other Americans. Hostility is one of the barriers as it is related to the difficulties the newcomers face when they arrive in a new country whose language, customs, and culture they do not know. This makes them feel impatient, irritable, frustrated, anxious, sad or discontented and it makes them feel that this new country may not be so wonderful after all. Americans may seem abrupt, rude, or too different from the people from your native land, and our culture may seem a mass of new rules that are difficult to learn. You may also feel homesick for you home country. Beginning in the early nineteenth century there were massive waves of immigration. These „new” immigrants were largely from Italy, Russia and Ireland. There was a mixed reaction to these incoming foreigners. While they provided industries with a cheap source of labour, Americans were both afraid of, and hostile towards these new groups. They differed from the „typical American” in language, customs and religion. Many individuals and industries alike played upon America's fears of immigration to further their own goals. Leuchtenburg follows

³⁷ Davis & Smith, *Culture Counts: The Influence of Culture and Society on Mental Health, Mental Illness Racism, Discrimination, and Mental Health*, 1990.

³⁸ Clark et al., *Discrimination and Health*, 1999.

this common theme from the beginning of World War I up until the election of 1928³⁹.

Understanding is the next phase through which immigrants have to pass in order to feel themselves at ease in the new country. This can be divided into physical understanding and emotional one, now at this stage immigrants feel that they are able to get around in the new country. Things start to make sense at this stage and they are not anymore so much bewildered by the way things are done there. Now many people start to compare their own culture and the new culture they find themselves in and also they decide which practices seem better. They start to regain their sense of living life with humour and sometimes they laugh at the misunderstandings they have passed.

After passing through the two first phases then immigrants feel themselves that they are starting to better understand the natives' culture and also they realize that it is neither all good, nor all bad. This phase is considered as the Acceptance stage. They start to accept America as their home and start to adjust to the differences in culture. These stages last differently in different people, but it is to be said that all immigrants have to pass individually all these stages and even the way people react to these stages is different in accordance to the personality and the way people face life and its difficulties. The matter is that even after being adjusted to the new culture still when they return to their country of birth then they pass through a re-entry shock and again they have to pass over the first stages again.

The community plays an important role in the adjustment of immigrants in the new country and culture. Thus it remains important how much and in what ways immigrants are received by the community, that in this case are the Americans. Throughout the history, the USA has been a country that has welcomed and still welcomes a big number of immigrants but the natives have not received or accepted all the waves of immigrants in the same way. The years 1607-1830 were characterized by the coming of slaves and they were not accepted or treated as human beings by Americans, but they were used for the advantage of the US

³⁹ Barry Edmonston, *Adjusting to the USA*, 28 February 2005.

people. As the American history of immigration is characterized by periods when waves of immigrants entered America in a specific period of time, then there were the Irish to be in large numbers from 1830-1890. Even these immigrants were looked upon as a „drain in the society.”⁴⁰ All this happened because they were thought that they took away too many jobs from the public who was there already. The years 1890-1924 were the turn of the Euro-Asian immigrant to enter the USA borders. So the Polish and Jews were treated with little respect, but still they formed their own communities. The Asians were treated with no respect and again they formed their own communities in the USA. The only group of immigrants to be treated with some respect were the Italians and even this group formed their own communities know as Little Italies.⁴¹ From years 1968 until present there is another way of treating immigrants. The INS has to maintain its image so it started to put people in jail. This causes problems because they cannot pay their debts to the smugglers, who hire people to beat up the illegal and demand for their money. This in one way benefits the US because it makes the produce cheaper for the consumer but on the other hand it takes away the jobs from an average American who is not willing to work for such low fees. Everybody that came here wanted to assimilate as fast as they could and become Americans and when they saw someone who was different racial tensions occurred. It was hard for Asians to „assimilate,” therefore they were discriminated in many areas. In the beginning, when the Chinese were just coming in they were working in the gold industries and were getting about a third less then the white men. Now since there is a great demand for jobs they are sometimes being paid as little as 900 per month with eleven hour working day in a sweat shop with horrible conditions and no weekends. One more reason for racial tensions is because Chinese would work harder for less and therefore the more Chinese come the more American businesses would be lost. In a way this last phase of immigrants' adjustments seems to be again harsh though the years have passed.

⁴⁰ <http://www.publiusforum.blogspot.com>, January 2006.

⁴¹ <http://www.123helpme.com/view.asp?id=47464>, January 2006.

Discrimination is being considered as a health problem in the USA and recent studies link the experience of racism to poorer mental and physical health. For example, racial inequalities may be the primary cause of differences in reported quality of life between African Americans and whites.⁴² Experiences of racism have been linked with hypertension among African Americans. A study of African Americans found discrimination to be associated with psychological distress, lower well-being, self-reported ill health and a number of days confined to bed. Especially discrimination can be seen in two types that are linked to hassled by police and fired from a job. This form of discrimination was reported with a lifetime prevalence of 50 percent of African Americans, in contrast to 31 percent of whites. Major discrimination was associated with psychological distress and major depression in both groups.⁴³ According to US Census Bureau, poverty disproportionately affects racial and ethnic minorities. The overall rate of poverty in 1999 was 12 per cent. Only 8 per cent are white while the rate of poverty is much higher among racial and ethnic minorities, so 11 per cent are of Asian Americans and Pacific Islanders, 23 per cent are of Hispanic Americans, 24 per cent are of African Americans, and 26 per cent are of American Indians and Alaska Natives. Measured another way; the per capita income for racial and ethnic minority groups is much lower than that for whites.⁴⁴

Racial discrimination does not remain within the level of natives and of immigrants but it is spread as a problem of state level. This is because of the fact that the majority of the US states and other countries as well have to face different reforms in order that it can decrease the rate of poverty. Significant challenges remain, however, to lock in this higher rate of economic growth and reduce poverty. These include putting in place the microeconomic reforms needed to boost competitiveness and productivity growth. Nearly 128 million people, about 25 per cent of the region's population, earn less than \$ 2 per day and 50 million people earn less than \$ 1 per day. The urban unemployment rate has hovered around

⁴² Hughes & Thomas, *Racial Discrimination*, s.l., s.n., s.a., 1998.

⁴³http://www.mentalhealth.samhsa.gov/cre/ch2_racism_discrimination_and_mental_health.asp

⁴⁴ *US Census Bureau*, 1999.

10 percent for the last several years. External debt for the region remains a concern; since the mid-1990s, external debt as a share of GDP has risen from a low of 35 per cent in 1996 to 43.9 per cent in 2003. Although the IMF estimates external debt fell to 38.4 per cent in 2004 on the back of strong fiscal performances, this level of debt is still too high.⁴⁵

Not only discrimination is considered to be a problem because of the economic problems of a state but also because of the problems related to top four strategic priorities they have established. These top four strategic priorities are: 1) to advance democracy and human rights; 2) to increase economic prosperity and security; 3) to combat narcotics trafficking; and 4) to address social and environmental issues.⁴⁶ These strategic priorities give paramount importance to the implementation of policies that address the key constraints to development. This has become one of the most problematic issues for the US government that aims in fulfilling these four priorities and discrimination together with the big number of immigrants are considered as barriers to fulfil these priorities.

Despite the discrimination acts from the natives to the immigrants, still their gaining of citizenship and some of the positive impact of immigrants, have made the historians have two points of view related to the development of the USA, economically as well as politically. Thus, it is affirmed that immigrants are an important factor in the development of the US economy. This is because of the fact that as the nation expanded then there were lots of new industries being created, wealth from the soil proliferated as oil, gas, grains, tobacco served to a growing population and also they were even part of the overseas markets.⁴⁷

Immigrants have also contributed to the development of some scientific experiments that means they have had the right of patent for the inventions. Based on the responses of a survey, about one patent in four, that is 26.4 per cent, is created by immigrants alone or by immigrants collaborating with US-born co-inventors. Based on our entire sample for

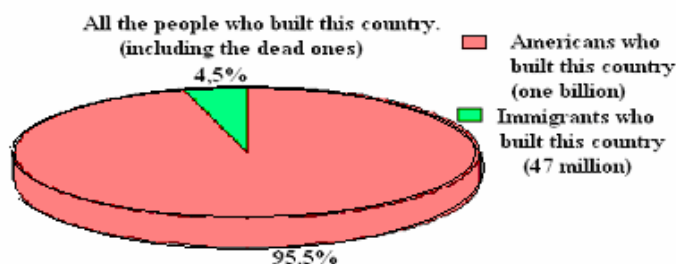
⁴⁵ <http://usinfo.state.gov/>

⁴⁶ Adolfo A. Franco, *USAID Official Addresses Challenges the Americas*, 2 March 2005.

⁴⁷ Jerry Feigen, *USA Today*, March 1993.

example counting non-responses as non-immigrant inventors, about one patent in five, that is 19.2 per cent, involves immigrants as sole or co-inventors. That's a conservative estimate with a 5 per cent margin of error. Immigrants account for about 8.7 per cent of the US population. Hence, the study shows immigrants to be more than twice as likely as the general population to generate patented innovations.⁴⁸

Though the majority of the nationalists in the USA believe that immigrants are not the only reason that their economy increased and they base these opinions on the fact that though there were some times in the US history when immigration was in low rate, still their economy started to develop. This happened between the years 1925-1965 and though the number of immigrants was low still they managed to build „*the richest country the world has ever seen.*”⁴⁹ According to them the people who built the country were:

Still they have to admit that immigrants and their children bring great benefits for the US as a whole. In the most comprehensive study ever conducted on immigration, the National Research Council of the National Academy of Sciences (NRC) found that immigrants raise the incomes of US-born workers by at least \$ 10 billion each year. This estimate is highly conservative because it does not include the impact of immigrant-owned businesses or the impact of highly skilled immigrants on overall productivity. Still, the NRC estimates that the typical immigrant and his or her children pay an estimated \$ 80,000 more in taxes

⁴⁸ Alexis de Tocqueville, *U.S. Patents*, 1988.

⁴⁹ http://projectusa.org/arguments/ancestors_immigrants.html

than they will receive in local, state, and federal benefits over their lifetimes. Immigrants who become US citizens typically pay more in taxes than do native-born Americans. Drawing upon data from the US Census Bureau Current Population Survey, the CRS recently found that families with an adult, foreign-born, naturalized citizen actually have higher adjusted gross incomes-averaging \$ 40,502-than families with US-born citizens only (\$ 35,249). The immigrants' taxable income average \$ 32,585, compared with \$ 27,076 for families with all native-born members. The federal taxes paid by families with naturalized citizen average \$ 6,580 per year, compared with \$ 5,070 for US born-only families. By conservative estimates, in 1997 immigrant households paid an estimated \$133 billion in direct taxes to federal, state, and local governments. There have been other reasons why immigrants are a plus for the economy of the USA. These reasons are: Immigrants pay their way, Naturalized immigrants pay more than they share, immigrant-founded businesses are an important revenue resource, Immigrant workers are essential to the economy, Immigrants are net contributors to Social Security and Medicare and immigrants are the best tax payers in the USA.

The government when counting the taxpayers in 1997 had the chance to realize that immigrant households paid an estimated \$ 133 billion in direct taxes to the federal, the states and the local governments. The typical immigrant and his or her descendants pay an estimated \$ 80,000 more in taxes than they will receive in local, state, and federal benefits over their lifetimes. Thus they had clearly realized that they benefited greatly by immigrants. Naturalized immigrants are a good source of incomes for the US economy. They are those who pay more than they share. This means that immigrants who become US citizens pay more taxes than do native-born Americans. The first group has a higher adjusted gross incomes, averaging \$ 40,502 than the native families who only pay \$ 35, 249. Event the taxes paid by naturalized families are higher than those of the natives, so if the naturalized immigrants pay \$ 6,580 per year the natives pay \$4 5,070 per year.

Immigrants have tried to be part of the American society and have tried to build their own businesses. Thus a clear example is the Chinese community, Italian community in different states of the USA. In fact by

different studies has come out that businesses founded by immigrants are an important revenue source for the US economy. Ten high-tech firms founded by immigrants generated \$ 28 billion in revenues in 1996. These and other businesses started by immigrants add at least another \$ 29 billion to the total amount of taxes paid by immigrants. As they assimilate, they also become net economic contributors and their incomes raise, which means more incomes even for the USA. Usually this happens after 10 to 15 years.⁵⁰

As the second main factor of the US economy is labour, it is to be stressed the idea that immigrant workers are essential to the US economy. This is because of the fact that immigrants are ready to fill in every kind of job from the computer programmers to the hotel and restaurant workers. As many workers retire then there are the immigrants to replace them and in this way they reduce the long-term projected labour shortage. The US Department of Labour projects that between 1998 and 2008, the number of jobs will increase by 20 million, but the number of workers will increase by just 17 million. The Federal Reserve Chairman Alan Greenspan has repeatedly commented that, when labour markets are tight, immigration is an important source of workers. With the US labour supply projected to shrink relative to the number of jobs, Greenspan says, „*there is an effective limit to new hiring, unless immigration is uncapped.*”⁵¹

The USA does not profit incomes only from the work of immigrants but also from the money that immigrants pay for the social security and for Medicare. Thus the total benefit from the level of immigrants is nearly \$ 500 billion for the 1998-2022 period and nearly \$ 2.0 trillion through 2072. The US population is aging, and each worker will be supporting a growing population of retirees. Immigrant workers will be an essential component to solving the long-term problem of financing Social Security. The US government benefits more from the immigrants than from natives, when speaking about social security and Medicare.

⁵⁰ Institute for Research on Poverty at the University of Wisconsin-Madison, 1997.

⁵¹ *Ibidem.*

Immigrants considering that they want to be naturalized are more strict in paying all the taxes and this way they become the most important taxpayers. The average immigrant imposes a net lifetime fiscal cost on state and local governments of \$ 25,000. Their overall net tax contribution, when considering all levels of government is explained by the fact that most of the taxes immigrants pay-income and social security taxes-go to the federal government, while many of the services used-schools, hospitals, and roads-are provided by local governments. Despite this imbalance, there is no evidence that states or cities with large immigrant populations perform worse economically than those with small immigrant populations. In fact, just the opposite is generally true.

Immigration is considered to be a plus for the US economy, but at the same time it has had its own disadvantages. According to a study done by the Center for Immigration Studies, it came out that in 2002, the net loss to US natives from immigration was \$ 68 billion. This \$ 68 billion annual loss represents a \$ 14 billion increase just since 1998. As the size of the immigrant population has continued to increase, so has the loss. The decline in wages is relative to the price of goods and services, so the study takes into account any change in consumer prices brought about by immigration. The negative effect comes from increases in the supply of labour and not the legal status of immigrants. While natives lose from immigration, the findings show that immigrants themselves benefit substantially by coming to America. Those who remain behind in their home countries also benefit from the migration of their countrymen.⁵² Immigration as a phenomenon has got advantages and disadvantages, and it seems that immigrants are the ones to benefit and the ones that lose from immigration are the natives and the state, which later on gains from the immigrants' work.

⁵² Center for Immigration Studies, *United States Technological Superiority and the Losses from Migration*, February 2005.

Conclusions

In conclusion, it needs to be highlighted that the historical background of the two case studies, their economic circumstances and their positioning in the political arena, make these countries peculiar cases. When encountering huge problems, the citizens are not that apt to demonstrate nationalism in terms of discriminating the newcomers as in the case of Albania vs. the USA. What sounds to be important for one case is not applicable for the other. Thus each of the issues becomes suitable for the country it belongs to. In the Albanian case, having undergone various hardships, the laws of citizenship are very much noted, whereas in the American case they are to some extent specific and the new issues as related to immigrants. For the Albanian government, immigrants are not regarded as a problem, considering that this demonstrates the well knowing of Albania in the political arena, the contrary is with the American government, which has to satisfy the needs of the natives and treat immigrants as well. The problems the citizens of the respective countries differ, since Albanians are not that prejudicing towards immigrants, though they are in minor numbers, compared to the American natives, who have always been in a huge conflict with the newcomers. The constitutions of these countries illustrate the culture of each country, so the American one is filled with laws restricting immigration, trying to enlower the citizenship gaining number.

NOTE DE LECTURĂ

Liliana Moldovan, *Indiscreții în bibliotecă*, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2009, 390 p.

Lumea adevărată e în bibliotecă. M-am convins că e vorba doar în mod aparent de un paradox după ce am descoperit-o la Târgu-Mureș pe Liliana Moldovan. Și am înțeles că iubirea de carte, deși tot mai rară, are în ea cel mai potrivit tezaurier. Am pornit de la ideea că voi scrie o recenzie pentru cartea prietenei și apropiatei mele colaboratoare, însă am ajuns la concluzia că mi-e cu neputință să disociez cartea de personalitatea ei. De aceea, produsul pe care-l voi da spre publicare va fi altceva, mult mai probabil decât o recenzie, o încercare de-a oferi cititorilor în spațiu editorial restrâns o viziune personală asupra cărții, în epigonică filiație călinesciană, prin urmare impresionistă. Motivația unei atare abordări? Neputința de-a privi cartea doar ca pe o reușită „specialistică,” atunci când scriitura îți trezește și alt tip de satisfacție decât cel exclusiv intelectual. Impresia primă e că *Indiscrețiile...* Lilianeii Moldovan sunt sophrosyne(-i) / sophi-/i despre valori.

În centru e Cartea, spre care și dinspre care autoarea trasează multiple căi de acces. Actul de inițiere e produs de excursul teoretic în specialitatea biblioteconomie, printr-un summum de texte care tratează problematicile de management și pe cele ale marketingului. Sunt pledoariile despre arta lucrului cu cartea, priviri dinlăuntrul fenomenului, care demonstrează rafinată înțelegere și cuprindere a sensurilor celor mai adânci ale tehnicilor de bibliotecă, împărtășite cu eficiență și spirit deontologic. Nu ai de-a face cu simple „discursuri despre metodă,” ci cu confesări ale propriilor experiențe, ale propriilor căutări. Deslușire de secrete despre ucenicia de sine. *Indiscreții...* despre propriul drum spre Centru. Și astfel, biblioteca devine Cale Regală, drum spre Centru, adică mijloc și scop în formarea profesională și spirituală a autoarei.

Eseurile despre hermeneutica textului și despre filosofia comunicării, din a doua parte, conferă volumului *Indiscreții în bibliotecă* o nouă

dimensiune, sensibilă, umană. E a doua față a prisme, care refractă într-un nou mod ideile-lumini din prima Bibliotecă (spațiu privilegiat) și păstrătoarea tezaurului. Liliana Moldovan, oficiază de astă dată, în egală măsură pentru neofili și pentru bibliofili, îi stimulează și îi călăuzește într-o descoperire a nivelurilor textului literar și a înțelegerii tehnicilor de lectură celor mai potrivite. Liliana Moldovan dă aici o nouă măsură teoriei literare și eseisticii un înțeles superior, filtrează informația și recreează pentru noi universul cărții, într-o manieră originală.

Plăcerea estetică e dusă până în final, prin selecția de eseuri, interviuri și note de lectură publicate de-a lungul anilor de autoare în diverse reviste și ziare culturale românești, reunite acum în cea de-a treia parte a volumului, sub forma „amprentelor...” Îl descoperim aici pe Eminescu însoțind-o pe Liliana Moldovan în Basarabia, arc peste timp și gest de nobilă fraternizare. E întoarcerea „Acasă,” la „Mătcă,” a unor manuscrise de valoare donate de Biblioteca Academiei surorii mai mici de la Chișinău. Și iarăși, închizând cerul, o regălesc pe Liliana Moldovan, oficiind de astă dată pentru cei de dincolo de fruntariile țării.

Apoi sunt alte texte, „*mereu minunate,*” scilicet mereu... În unele regăsim, ca un fir al Ariadnei, și ca mereu înnoite „*exerciții de respirație,*” amprenta erudită a autoarei, care transpare spre exemplu din tratarea „*ideii de societate*” la Hegel. Și din nou, vecină, dintr-o imediată nevoie de re-apropiere de literatură, o altă poposire la simbolistica textului, prin abordările solare, sensibile, ale realității imaginare din scrierile lui Cronin, George Sand, Schiller, Pablo Neruda, Graham Green. Călătorii cuprinzătoare, niciodată încheiate, prin cultura acestei lumi, într-un gest de „*restitutio in integrum*” a lumii ei interioare. Calea Regală spre Liliana Moldovan... O nouă sophia...

Mirela Corina Chindea
Udine, Italia

Sorina Bota, *Poveștile orașului*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2010, 214 p., CD

Târgu-Mureșul este un oraș unde taximetristul este român sau ungar cu o probabilitate de aproximativ 50-50 la sută, iar la sfârșitul zilei nu ne mai amintim în ce limbă am cumpărat pâinea sau am cerut jumătatea de vodcă. În viața de fiecare zi, această alternanță a devenit firească de multă vreme, așa că nici nu-i mai acordăm atenție.

Este la fel de firesc ca și în lucrurile care țin de spirit să „ne întoarcem acasă,” fiecare la propria limbă și cultură: la ziarele, cărțile, radiourile noastre. Poate ne rămân în comun doar câteva canale de televiziune și ceea ce nu este legat de niciuna dintre limbile noastre: Clayderman, Albano și baletul rusesc. Și mai e ceva: suntem unanimi în a nu merge la cinema.

Ceea ce însă nu este la fel de firesc este faptul că nu prea umblăm prin vecini, astfel încât știm foarte puțin, de fapt aproape nimic, unii despre alții. Atunci când se plimbă cu nepoțelul pe Bulevard, bunicul român nu știe a cui e statuia din părculețul din spatele Universității, iar bunicul ungar nu știe, numele cui îl poartă Universitatea. Din punct de vedere cultural, orașul se rupe în două, ca o pizza pre-tăiată la bucătărie.

Există oameni care ar vrea să lipească cele două jumătăți de oraș în așa fel încât acesta să poată fi cutreierat în întregime. Este ceea ce-și propune și Sorina Bota, care ar vrea ca, în afară de cartea de telefon, să avem în comun măcar o carte: recunoaștem gravura reprezentând Biserica din Cetate pe fiecare pagină a cărții sale, și pe aceste pagini interlocutorii ei evocă personalități de seamă din istoria orașului: 12 români și 12 maghiari. Dacă o citim părtinitor, și această carte se rupe în două, ca și pizza deja pomenită și orașul care îi seamănă. Ceea ce nu se poate înjumătăți este CD-ul anexat, cartea sonoră propriu-zisă: reapar aici aceiași interlocutori, dar nu *in extenso*, ci cu frazele lor memorabile integrate în textul de legătură, textul Sorinei Bota, citit de autoarea însăși. Iar textul acesta

dinamic, inteligent și generos, estompează accentele pătimașe care mai transpar pe ici pe colo, ne face să uităm de stângăciile de limbă; autoarea este echidistantă sau, mai degrabă, la fel de apropiată de toate figurile istorice evocate.

Aș spune că este un fenomen oarecum generațional: așa cum cu câteva luni în urmă o ovaționam tot aici pe Gianina Cărbunariu și pe tinerii actori bucureșteni și târgumureșeni care evocau împreună martie '90, tot așa aș vrea să o aplaudăm pe autoarea noastră de astăzi, care refuză să moștenească sentimente negative la cunoștințele sale de istorie, este de bună credință, are gânduri curate și proaspete. Am vrea să nu trăiască niciodată experiențe dureroase, să nu afle că uneori umblatul prin vecini este riscant, ca și înțelegerea celuilalt - te antrenează în niște legături considerate dubioase, atrage priviri bănuitoare. Este pentru oameni puternici.

Îi dorim Sorinei să nu întâlnească niciodată dinozauri.

Haller Bela,
Târgu-Mureș

Otto Rank, *Psihologia și sufletul. Un studiu despre originea, evoluția și natura sufletului*, București, Editura Herald, 2010, 223 p.

Poziționarea lui Otto Rank pe firmamentul destinat personalităților care au schimbat cursul istoriei științelor psihologice nu este deloc întâmplătoare și pornește de la premisa că acest teoretician și practicant de geniu s-a remarcat ca inovator și a lansat o nouă metodă de investigare psihanalitică. Terapia descoperită și promovată de Otto Rank, discipol și, în cele din urmă, disident al lui Freud, se distinge de procedurile terapeutice practicate de adepții școlii psihanalitice freudiene prin componenta empatică, introdusă ca element definitoriu al tuturor investigațiilor psihologice.

Otto Rank are meritul de a fi pus în evidență latura emoțională a relației pacient-terapeut. Aspectul interuman al dialogului psihanalitic dintre specialist și pacient este expus pe larg de Otto Rank în studiul intitulat *Seelenglaube und Psychologie*, publicat inițial în 1933 și apărut

în traducere românească la Editura Herald în anul 2010. Intitulat *Psihologia și sufletul. Un studiu despre originea, evoluția și natura sufletului*, volumul publicat la Editura Herald, în cadrul colecției *Terapia*, dezvăluie o parte din aspectele psihologice, spirituale și filosofice specifice teoriei psihanalitice a terapiei bazată pe client.

În esență, așa cum menționează Simona Tudor în prefața cărții lui Otto Rank, psihanalistul austriac susține o metodă terapeutică bazată pe conexiunea emoțională dintre actorii relației psihanalitice. Interacțiunea terapeut-client, prin urmare, este echivalentă cu „*un proces de a învăța cum să dai și cum să iei, cum să renunți și cum să susții, cum să unești și cum să individualizezi, fără să trebuiască să alegi între acestea. Terapeutul și clientul - citim în continuare în prefață - caută să găsească un echilibru constructiv între separare și uniune.[...] Uniți în simțire, terapeutul și clientul nu se pierd, ci mai*

degrabă se redescoperă și se recrează.” Prin urmare, atunci când oferă explicații despre relația psihologiei cu religia, cu științele spirituale sau cu literatura, Otto Rank nu face altceva decât să ofere o susținere teoretică a laturii subiective a psihanalizei. Pe măsură ce susține ipoteza relației complexe dintre religie și psihologie, dintre spirit și conștiință, el se îndepărtează de concepțiile mentorului său, adică de Freud. Dacă Freud este adeptul psihanalizei obiective, bazată pe interpretarea exactă a viselor și a fenomenelor care țin de inconștient, Otto Rank judecă fenomenele psihologice prin prisma unor credințe și prejudecăți seculare, care își are originea în legende sau mitologii, în literaturi străvechi și povești medievale. Cercetările sale dezvăluie o constantă preocupare pentru concilierea științifică dintre psihologia colectivă a lui Jung și teoriile psihologice ale lui Adler. „*Dacă psihologia lui Adler este prea rațională în sensul interpretării conștiente a eu-lui, psihologia colectivă a lui Jung este prea irațională.*” În această situație, Otto Rank face eforturi pentru a găsi o nouă dialectică în psihologie rezultată prin punerea de acord a teoriilor lui Adler cu concluziile teoretice ale lui Jung. Armonizarea principiilor

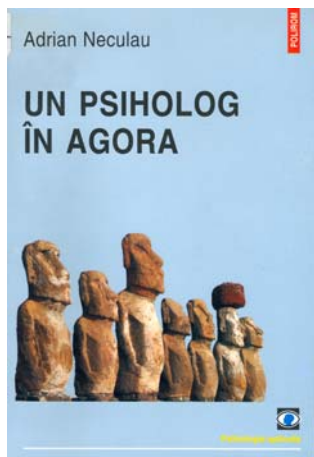
teoretice și metodologiilor specifice celor doi psihanalști era necesară deoarece „prima (psihologia lui Adler) era prea psihologică, a doua (psihologia lui Jung) prea religioasă.” El sugerează că un bun psiholog trebuie acorde maximă importanță deslușirii mecanismelor de funcționare a sufletului, trebuie să găsească explicația psihologică a fenomenelor sufletești și are deplină încredere în valențele mântuitoare ale psihanalizei.

Terapeut, profesor și scriitor excepțional, Otto Rank apare ca inițiator al terapiei bazată pe client. În volumul, *Psihologia și sufletul...*, el își expune punctul de vedere, în limbajul propriu științelor psihologice și, pe parcursul a 7 capitole, reușește să demonstreze că nu există „psihologie fără suflet.” În jurul acestei idei își construiește Otto Rank argumentația științifică pe care o presară din abundență cu sugestii și detalii împrumutate din domeniul mitologiei, hermeneuticii literare și filosofiei religiei.

Cititorii care vor urmări firul argumentării din acest volum vor avea șansa de a observa că, în spatele specialistului, în spatele teoreticianului din domeniul psihanalizei, se ascunde un erudit, se ascunde un analist de excepție. Otto Rank apare ca un fin observator al sufletului uman, al reacțiilor psihologice produse la nivelul eu-lui individual în urma contactului nemilos cu situații existențiale de o duritate extremă. Apelul la personaje literare, la situații mitologice și la explicații din sfera parapsihologiei conferă argumentării un farmec de neegalat și îi acordă un procent ridicat de accesibilitate și savoare.

Liliana Moldovan

Biblioteca Județeană Mureș

**Adrian Neculau, *Un psiholog în Agora*, Iași,
Editura Polirom, 2010, 195 p.**

Printre cărțile publicate de Editura Polirom în 2010, în cadrul colecției *Psihologie aplicată*, se numără și lucrarea *Un psiholog în Agora*, semnată de Adrian Neculau, care este totodată și coordonatorul colecției. Autorul este profesor la

Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și este titularul unor cursuri de psihologie socială, memorie socială și dinamica grupului. Coordonează două colecții ale Editurii Polirom: *Colegium. Psihologie* și *Psihologie aplicată*, precum și revista *Psihologie socială*. Numele său este legat de mai multe lucrări, cum sunt: *Liderii în dinamica grupurilor* (1977), *Memoria pierdută* (1999), *Urmele timpului. Iluzii românești, confirmări europene* (dialog cu Serge Moscovici, 2002), *Educația adulților* (2004), *Viața cotidiană în comunism* (2004), *Dinamica grupului și a echipei* (2007), în majoritate apărute la editura ieșeană.

Un psiholog în Agora conține analize psihosociologice și reflecții asupra rolului psihologului în societate și mai ales asupra interacțiunilor dintre psiholog și societatea românească. Textele din această lucrare sunt tablete ce au fost publicate într-o rubrică săptămânală în *Ziarul de Iași* și în reviste precum *Revista de psihologie socială*, dar și fragmente de prefețe, comentarii, intervenții; cuprinde totodată portrete ale unor confrăți și observații ale psihosociologului confruntat cu alte tipuri de organizări sociale, cu alte lumi. Printre cei evocați de autor în prezenta lucrare sunt și Nicolae Mărgineanu, Ion Holban, Eugen D. Neculau, Vasile Paraschiv, George Șerban și alții.

Psihosociologia pune accentul pe legătura strânsă dintre dimensiunea psihică și socială și are ca principiu centrarea pe raporturile individ/societate în situații concrete; practică articularea dintre filosofia de abordare și metodă (ancheta, interviul, analiza de conținut, intervenția), sperând să descopere și să refacă unitatea dintre om și mediul său social. Psihosociologia este concepută și practică ca o disciplină „vivantă” și „operantă,” oferind premisele unei intervenții și pregătind terenul pentru o viață democratică: cercetare-intervenție asupra grupurilor de toate felurile, a sindicatelor, a mișcărilor cooperative, asociative și mutualiste.

În opinia lui Adrian Neculau, psihosociologia dă răspuns la unele întrebări cu privire la societatea democratică, la felurile cum funcționează grupurile, dar și la întrebări legate de individ, dacă se simte într-un grup la fel ca în situații de izolare, cum se comportă individul în societate și în mediul său de viață.

După părerea autorului, psihosociologul descifrează sensuri și semnificații participând la evenimentele din întreprinderi și instituții, din

spitale și școli, din mediul urban și rural, din organizații productive sau de asistență socială, din asociații, din viața politică și socială. Este martor și povestitor, observator și interpret. El identifică specificitatea fiecărui organism social, tendințele de evoluție ale socialului, inovațiile și rezistențele la schimbare, progresele și crizele, relațiile și practicile în care sunt implicați actorii sociali, interacțiunile și regroupările. El se infiltrează în interiorul evenimentului, îl demontează și analizează, îi identifică trăsăturile și propune strategii de intervenție și schimbare; se interesează nu numai de instituție și de mecanismele sale de funcționare, ci și de actor, gândindu-l tot timpul în context, în situație, angajat în procese de solidarizare colectivă și în proces de creștere personală.

Adrian Neculau oferă o lecție de istorie a psihosociologiei și pedagogiei sociale românești și de autoanaliză din perspectiva momentelor esențiale: spațiul fondator, mentorii și prietenii, experiența franceză. Lucrarea se dorește a fi o lecție utilă pentru toți cei interesați de situația actuală a psihosociologiei în România.

Aurica Cîmpean
Biblioteca Județeană Mureș

**Alain de Botton, *Despre farmecul lucrurilor plictisitoare*, București,
Editura Humanitas, 2010, 108 p.**

Oricât ar părea de paradoxal, există lucruri banale de care nu ne plictisim niciodată. Viața fiecăruia din noi se compune din episoade existențiale de o clipă, din momente banale, terne la prima vedere, dar încărcate de dulci semnificații, la o analiză mai stăruitoare. Uneori, când viața ne obosește cu mersul ei galopant, când presimțim că timpul nu mai are răbdare, descoperim bucuria reîntoarcerii la lucrurile simple, firești, care străbat cotidianul în vârful picioarelor, fără a lăsa urme în tolba noastră cu amintiri.

Și totuși... În volumul său de eseuri *Despre farmecul lucrurilor plictisitoare*, apărut la Editura

Humanitas, în 2010, Alain de Botton își exprimă eseistic interesul pentru faptele banale. În cartea sa, profesorul de filozofie de la Universitatea din Londra reușește să transforme „locurile încărcate de tristețe,” ca aeroporturile, șoselele, grădinile zoologice, restaurantele, în imagini picturale de o nebănuită candoare. Atunci când sunt privite cu atenție, micile fragmente de spațiu și timp cotidian, simplele întâlniri cu persoana iubită, excursiile prin orașele mici și cumiști, ies din ritmul obișnuit al vieții zilnice și se încarcă cu frumuseți copleșitoare, transmit emoții de neimaginat.

Antologia *Despre farmecul lucrurilor plictisitoare* se remarcă prin eleganța discursurilor filosofice sau psihologice, construite în jurul unor subiecte referitoare la pictura lui Edward Hooper, mersul la aeroport sau la grădina zoologică, destinul bărbaților singuri sau la farmecul unei seri petrecute la restaurant.

Pe scurt, dacă în ultimele două capitole, Alain de Botton încearcă să explice care sunt mecanismele creației literare și reușește să deslușească o parte din efectele terapeutice ale umorului din viață, dar și din artă, la începutul cărții deconspiră magia lucrurilor triste și dă exemplul unui tablou deprimant, care „are forța unei înălțătoare bucăți muzicale melancolice.”

Un iz melancolic, de neegalat, au pentru Alain de Botton „restaurantele de la marginea drumului, bufet-expresurile, holurile hotelurilor deschise până noaptea târziu, cafenelele din stații,” adică toate acele locuri retrase, lipsite de personalitate, toate spațiile publice care accentuează sentimentul de izolare al cetățenilor din marile orașe. Revenind la tablourile lui Edward Hooper, eseistul francez laudă talentul pictorului „de a capta atmosfera din interiorul vagoanelor, pe jumătate goale, care străbat peisajul: tăcerea care domnește înăuntru, în timp ce, afară, roțile lovesc ritmic, șinele.” Viața cotidiană ne pune la dispoziție sute de spații de meditație și visare, mii de locuri aglomerate, în care sentimentele de înstrăinare și singurătate primesc accente de nebănuite. Putem visa la fel de bine în tren, ca și în avion, în sala de așteptare de la metrou sau într-un restaurant.

La restaurant, de pildă, autorul, în loc să se concentreze asupra meniului, în loc să întrețină dialogul cu persoana iubită, își imaginează tot felul de scenarii referitoare la ceea ce gândește sau ar putea să gândească femeia invitată la cină. E una din ironiile iubirii - scrie Alain de Botton în

capitolul *Despre autenticitate* - ca în loc să își exprime interesul față de prezența iubitei, protagonistul nostru, „lovit de muțenie,” pierzându-și capacitatea de a gândi și vorbi, se comportă neautentic și încearcă să anticipeze care ar fi reacțiile iubitei, ignorând starea ei actuală. Ca un seducător autentic, el își pune întrebări de genul: „Ce o atrage?” „Ce mă atrage?” „Cum i se pare cravata mea?” Dragostea, recunoaște scriitorul, „mă obligă să mă uit la mine cu ochii imaginari ai persoanei iubite.” Nonșalant și naiv, cinic și cu umor rece, Alain de Botton recunoaște că postura de seducător îl face neautentic, îl obligă să renunțe la principii, la atitudinea de superioritate intelectuală, la preferințele sale culturale, vestimentare sau gastronomice. Renunțările au un scop precis, acela de a atrage aprecierea iubitei și sunt încununare de succes, când neautenticul iubit primește, după multiple eforturi, „cel mai lung și cel mai frumos sărut pe care l-a cunoscut vreodată omenirea.”

În eseurile din acest volum, Alain de Botton dă glas unei noi forme de umanism filosofic. El tratează din perspectivă istorico-filosofică raportul dintre muncă și fericire, își continuă interogațiile pe tema sincerității și succesului în viață, oferă explicații despre singurătate, plictis și fapte de viață dezamăgitoare.

În mod cu totul surprinzător, autorul expune chestiunea scrisului și a păstrăvilor într-un capitol unic și constată că „efectul citirii unei cărți [valoroase] ...este, că după ce am pus volumul la o parte și ne-am reluat viața, am putea fi chiar martorii lucrurilor la care autorul ar fi reacționat, dacă el sau ea ar fi fost în compania noastră.” Spre exemplificare, „atenția noastră ar fi atrasă de nuanțele cerului, de mobilitatea unei fețe, de ipocrizia unui prieten sau de tristețea unei situații despre care nici măcar nu știam că ne-ar putea întrista.”

Profunde, poetice, liniștite sau pline de umor, scrierile filosofului, născut la Zürich și educat la Londra, alungă aparențele și deschid ochii acelor cititori care reușesc să vadă dramele din spatele lucrurilor obișnuite, să observe nesiguranța unor conducători sau a unor personalități puternice, să se bucure de binefacerile lecturii și de efectele obișnuinței de a privi realitatea și capcanele ei cu mintea trează și cu zâmbetul pe buze.

Florin Lazăr, *Introducere în politici sociale comparate. Analiza sistemelor de asistență socială*, Iași, Editura Polirom, 2010, 267 p.

Literatura de specialitate în domeniul științelor sociale acreditează ideea conform căreia comparația este baza oricărui demers științific. Acest fapt este considerat evident în domeniul macrosociologiei, iar comparația oferă posibilitatea de a evidenția atât aspecte particulare, cât și aspecte generale, teoriile fiind confirmate sau infirmate de „*proba realității*.”

Ceea ce lucrarea de față - apărută sub egida Editurii Polirom în anul 2010 - își propune este să plaseze analiza politicilor sociale în contextul mai larg al cercetării comparative în domeniul sociologiei, o zonă mai puțin exploatată în studiul politicii sociale.

Pe lângă aspectele metodologice, volumul prezintă rolul politicilor sociale în funcționarea societății și analizează, din perspectivă comparativă, sistemele de protecție socială, de sănătate și educație.

Lucrarea se adresează studenților, masteranzilor și doctoranzilor în domeniile asistenței sociale și sociologiei, precum și celor care studiază și analizează politicile sociale și din alte domenii. Prin aspectele generale privind cercetarea socială comparativă, lucrarea este utilă pentru toți cei interesați de studiile comparative în științele sociale, iar prin prezentarea sistemului românesc de asistență socială din perspectivă comparativă, considerăm că le poate fi utilă și specialiștilor care lucrează la nivel central și local, în domeniile asistenței sociale, în diverse instituții ce aplică politicile

sociale: ministere, agenții guvernamentale etc.

Structurată pe șase capitole, lucrarea debutează cu o prezentare a dezbaterii privind locul și rolul unor politici sociale sectoriale, folosind schema de analiză prin intermediul căreia sunt redată analize comparative asupra politicilor sociale în domeniul protecției sociale (asigurări de pensii, șomaj), a serviciilor de sănătate și educație.

Capitolul introductiv identifică factorii care legitimează politicile sociale, considerându-le rezultate ale interacțiunilor dintre economic, politic, instituțional și orientările de valoare ale populației. Acest capitol își propune să răspundă unor întrebări de principiu legate de rolul statului în asigurarea bunăstării individuale și colective, argumentând pro și contra intervenției statului prin politici sociale, de legitimitatea politicilor sociale și de factorii de legitimare a acestora.

Un loc aparte este acordat analizei aspectelor metodologice implicate în cercetarea în comparativă și apoi în studierea politicilor sociale; ulterior este prezentată logica cercetării comparative.

Sunt realizate o serie de delimitări conceptuale, precum și cea a sintagmei de stat a bunăstării. Studiul evoluției analizei comparative a politicilor sociale are drept rezultat evidențierea unor etape relativ distincte.

Prima dintre ele este cea a constituirii domeniului, cu cele dintâi analize, fiind urmată apoi de perioada consolidării. O serie de aspecte metodologice au rămas „nerezolvate,” însă, odată conștientizate și asumate, s-a încercat depășirea lor. Cele mai multe analize ale politicilor sociale se referă la statele bunăstării de tip occidental, fiind analizate și principalele tipologii și chiar prezentându-se critici la adresa lor.

Pornind de la principalele evenimente ale teoriei regimurilor de bunăstare, analiza este extinsă și asupra altor zone geografice, fiind prezentată tipologia aplicată țărilor mai puțin dezvoltate din Asia sau Africa.

După clarificarea conceptului de politică socială, sunt prezentate categoriile generale și dimensiunile de analiză, fiind relevante categorii precum *intrările* (cheltuieli, instituții, organizare) și *efectele* (eficiența politicilor). Alături de aceste categorii, suportul social față de politici este esențial în înțelegerea procesului de elaborare.

Folosind schema de analiză prezentată, în capitolul al cincilea sunt realizate cercetări asupra politicilor sociale și în domeniul protecției sociale. Prezentarea propriu-zisă a rezultatelor este precedată de trecerea în revistă a principalelor tipuri de analiză, iar comparațiile, din perspectiva metodelor de politici sociale, sunt cele mai răspândite, urmate de cele orientate spre profesie și spre compararea regimurilor de asistență socială,

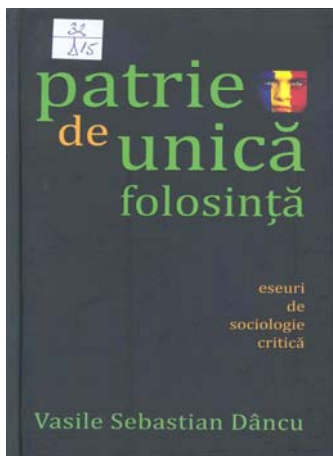
încercându-se o reconciliere a celor trei tipuri de abordări comparative. Cele mai multe cercetări s-au axat pe analiza raportului social pentru politicile sociale sau pe redistribuire, concretizată în valori și atitudini.

O altă serie de studii a pus la îndoială baza ideologică a politicilor sociale din perspectiva justiției sociale. Pornind de la premisa că politicile sociale sunt, în principal, acțiunile întreprinse de către stat pentru a schimba realitatea socială în sensul dorit de guvernanți, practic erau puse la îndoială atât dreptul statului de a interveni, cât și sfera de aplicare a acestei intervenții.

Un ultim argument pentru politicile sociale provine din partea subiecților acestora, considerându-se că acestea au apărut, în mare măsură, și ca urmare a presiunilor sociale pentru asigurarea bunăstării dincolo de mecanismele economice de piață. Aceste presiuni s-au concretizat grație sufragiului universal, ce a permis clasei muncitoare să își afirme nemulțumirile față de inegalitățile sociale și să-și prezinte aspirațiile către un nivel de bunăstare ridicat.

Ramona Dragomir
Biblioteca Județeană Mureș

Vasile Sebastian Dâncu, *Patrie de unică folosință - eseuri de sociologie critică*, București, Editura RAO International Publishing Company, 2010, 284 p.

Lucrarea *Patrie de unică folosință - eseuri de sociologie critică* se constituie în unul dintre cele mai importante eseuri de sociologie critică și interviuri acordate de autor, acoperind cele mai variate teme: fotbal, analiza versurilor trupei Paraziții, descifrarea unor comportamente **sociologice** etc.

Introducerea este un eseu mai amplu și mai complex decât toate celelalte din volum, care sunt concentrate pe o stare sau un eveniment sau o iluzie anume. Fiecare valoare

exprimată în introducere își găsește un eseu sau un interviu care să fie separat explicat.

Volumul continuă proiectul început cu *Țara telespectatorilor fericiți* și continuat cu *Politica inutilă. Patrie de unică folosință* este o carte care vorbește despre lipsa de proiect și perspectivă a poporului român și despre necesitatea acestora, despre speranță și deziluzie în politică, despre dictatura emoțiilor, despre neîncrederea românilor în ceilalți români, despre mitul speranței în tinerii politicieni și prăbușirea acestuia, despre iubirea de țară „atunci când nu mergi pe stradă și nu te uiți la televizor,” despre necesitatea de a scrie, asumată ca o obligație de conștiință față de țară.

Iată câteva criterii prin care autorul definește patria de unică folosință:

„Prima schimbare este una mică, dar importantă, cea în care începi să vezi diferit unele lucruri din jurul tău și începe să-ți pese. Contabilizezi și alte griji, te doare suferința din jur și nu te mai gândești la comunitate ca la o ghenă și nici la patria ta ca la o hartă agățată pe peretele clasei întâi.”

„Sistemul politic este construit cu fundul spre oameni, cu fața spre conducători. Prima consecință este că loialitatea este cel mai important criteriu de apreciere a oamenilor. Despre un om de partid se spune prima dată al cui om este... Când un conducător pleacă de la cârmă, el trebuie urmat de o cohortă de apropiați, dacă nu l-au trădat înainte...”

„... Campanii electorale dese, dar ofertele publicului sunt sărace și total nerelevante. Politic, lipsește poziționarea politică a candidaților, lipsesc alternativele de program, nu avem efort de reflecție, doar scandal politic. O societate normală este cea în care candidații la fotoliul de președinte aduc viziuni despre viitor, viziuni fondate pe proiecte de societate.”

„Partidele nu au cadre pregătite pentru că nu au o politică de resurse umane. Niciunul nu este în stare să-și organizeze un departament de cadre. Lipsesc institutele de formare a militanților.”

„Poporul nu participă la niciuna dintre deciziile importante, pur și simplu, a fost exclus din spațiul public.”

„Parlamentul nu este o oglindă, el nu reflectă diversitatea socială. Este o oglindă deformată reușind doar să stimuleze sentimentul de excludere a celor care nu reușesc să se vadă reprezentați... Excludere și neprezentare sunt

sentimente care pot fi resimțite de multe categorii sociale, femeile, de exemplu, și tinerii sunt excluși din politică, dar mai ales sunt excluși cei peste 90% din populație nemembri de partid.”

„Tribunele stadioanelor s-au golit, ca și sălile în care se țin alegeri, dar cu toate astea se bagă bani tot mai mulți, bani negri. Nu a mai rămas decât o vagă asemănare între fotbalul nostru și cel european: și la noi fotbalul se joacă tot cu unsprezece jucători, doar că mereu va câștiga doar cel care are destui bani pentru a merita victoria. În rest, părăsiți de public, fotbaliștii mai văd tribune pline doar când joacă cu echipe străine importante.”

„Pentru ca politica să poată naște mituri mai departe, oamenii au dat politicianilor un statut aparte. Pe mulți oamenii i-au transformat în vulturi, deși poate, în realitate, erau doar niște pițigoii triști și rebegiți. Politicienii nu înțeleg nevoia oamenilor de a urma pe alții, nevoia de a crea mituri și imagini după care să se conducă. Nevoia oamenilor de mituri naște monștri câteodată, dar omenirea nu se oprește niciodată din iluzia de căutare a oamenilor excepționali, a iluziei că unii dintre ei au fost dăruiți cu harul de a schimba lumea, de a fi călăuze pe drumul istoriei. Când un om politic veritabil, unul care a ajuns la o anumită popularitate, eșuează, atunci omoară cel puțin o speranță pusă în el.”

„Politicienii nu se pot desprinde de înguste interese individuale sau de partid și nici măcar nu au curajul să facă proiecte de viitor. România a crescut ca un cireș sălbatic, doar prin forța demografiei, înflorește frumos ca o speranță, dar nu ne putem hrăni cu fructele puține și amare. Ar trebui să facem un altoi de civilizație.”

Cu toate acestea, autorul susține că „România nu este o țară de unică folosință, nu este un cort pentru inundații, este o țară care trebuie să funcționeze.”

Alina Fokt
Biblioteca Județeană Mureș

Dumitru Sandu, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, Editura Polirom, 2010, 229 p.

Lucrarea *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, semnată de Dumitru Sandu, a apărut în 2010 la Editura Polirom, în colecția Collegium. Sociologie. Antropologie. Dumitru Sandu este profesor la Universitatea București, Catedra de Sociologie, este coordonator de programe doctorale și, totodată, coordonator al revistei Sociologie românească, dar și membru activ în echipe de cercetare în domeniu, la nivel național.

Conceptul de „*lume socială a migranților*” este folosit în sensul de spațiu de viață puternic structurat prin gândire, identitate și acțiune, asociat migrației. Autorul demonstrează că aceste lumi sunt spații socioculturale, în care profilurile de grup sunt puternic conturate pe criterii de mod de gândire, acțiune și afirmare identitară. Lucrarea prezintă geneza, etapele și dimensiunile de structurare ale acestei lumi sociale a migranților.

După Dumitru Sandu, lumile sociale distincte ale migrației românești pentru munca în străinătate sunt diferențiate în funcție de situația de migrațiune (români la lucru în străinătate - migranți reveniți în țară); orientarea identitară (imigranți orientați în principal spre România, spre țara de imigrare sau, simultan, spre România și țara de imigrare); valul de migrațiune (de dată recentă *versus* cei veniți de mai multă vreme în aria de imigrare); nivelul de calificare al imigranților (de înaltă calificare *versus* imigranții de calificare medie sau redusă).

Problemele tratate în lucrare sunt împărțite în două părți; prima parte, *Emergența noului sistem de migrațiune al României*, este alcătuită din trei capitole, iar partea a doua are titlul *Valori, proiecte și remitențe în lumile migrației*. În prima parte, autorul prezintă emergența noului sistem de migrațiune din România postdecembristă, cu referire la principalele procese care îl condiționează - exodul sașilor, recesiunea din

anii 1997-1999, căderea navetismului rural-urban, impunerea migrației de revenire de la oraș la sat, ca flux dominant în migrația internă, trecerea de la ideologia socială „orașul salvează satul” la ideologia „străinătatea este soluția” etc. Autorul prezintă și profilul etapelor procesului de emigrare temporară în străinătate. Partea a doua a lucrării se constituie într-o incursiune în lumile sociale ale migrației românești, de dată recentă, pentru munca în străinătate.

Lucrarea încearcă să reconstituie imaginea în permanentă mișcare a lumilor sociale ale migrației românești în străinătate, prin integrarea și dezvoltarea unor studii efectuate de autor în cadrul unor proiecte de cercetare sau elaborate special pentru acest volum. Dumitru Sandu a coordonat o serie de sondaje pe teme de migrațiune și reformă după 1990 (atlasul social - 1991, emigrarea potențială - 1993, comportamente de alegere ale populației - 1995, locuirea temporară în străinătate - 2006, comunități românești în Spania - 2008).

Autorul a urmărit migrația pentru muncă în străinătate pe marile ei etape (1990-1995, 1996-2001, 2002-2006) și după aderarea țării la Uniunea Europeană. În prima etapă, au plecat în primul rând cei care aveau relații sociale în străinătate, experiență de migrațiune internă, care putea fi convertită în abilitate de căutare externă a nișelor potrivite pentru muncă, toleranță mare la risc, presiune puternică de emigrare dată de șomajul intern, de sărăcirea accelerată sau de accentuarea deprivării relative.

Cea de-a doua etapă reprezintă o explorare colectivă a Europei, a lumii vestice, prin migrații. În decursul ei, emigrația românească de după 1989 atinge gradul maxim de disperare. Etapa a treia, începută odată cu libera circulație a românilor în spațiul Schengen, este una de reconcentrare, de focalizare pe spațiile naționale de maximă concordanță cu abilitățile și așteptările medii ale emigrației temporare românești.

Cercetările reunite în acest volum vin să sublinieze necesitatea implementării unor politici de migrațiune în România, lucrarea fiind utilă atât pentru studenții și profesorii de la facultățile de științe sociale, cât și pentru specialiștii în domeniu.

Vasile Maieran, Dan Dulciu, *O istorie a criptologiei românești*,
București, Editura RAO International Publishing Company,
2010, 412 p.

Semnatarii volumului tratează problemele majore ale evoluției criptologiei românești și abordează practic toate etapele apariției și dezvoltării, pe teritoriul României, a scrierilor cu acest caracter, punând în evidență aspectele inedite pentru subiectul analizat. Autorii reușesc performanța surprinderii unei viziuni enciclopedice asupra criptologiei românești, sens în care sunt menționate lucrări cunoscute de istorie, arheologie, filologie, matematici, dar și evenimente, fapte, invenții și inventatori.

Cartea celor doi autori nu reprezintă doar radiografia unei istorii a criptologiei românești, ci și o readucere în actualitate a unor adevăruri ce atestă, prin mărturii criptice, primatul civilizației umane pe teritoriul cuprins între frontierele actuale ale statului român.

În această lucrare sunt evocate pe rând „Tăblițele de la Tărtăria,” controversata scriere a dacilor, dezvoltarea metodelor de disimulare a mesajelor, apariția profesiei de „secretar domnesc pentru corespondența cu străinătatea” și a primei „*Note informative*” în limba română, începuturile criptografiei românești moderne în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, precum și contribuțiile românilor la dezvoltarea criptologiei, cum ar fi folosirea codurilor cu supracifrare în timpul primului război mondial. Este apoi prezentată problematica structurilor specializate create în secolul al XX-lea în diverse state ale lumii, referitoare la introducerea mijloacelor și metodelor de concepere a unor cifruri de neînving.

În esență, cartea arată modul în care istoria a fost influențată de utilizarea unor cifruri și coduri, de decriptarea lor sau de divulgarea secretelor mesajelor transmise prin intermediul acestora. Sunt aduse în atenția cititorului confruntarea permanentă dintre criptografie și criptoanaliză, acțiunile serviciilor de spionaj pentru interceptarea

comunicațiilor și activitatea de decriptare a cifrurilor și codurilor. De asemenea, este marcat impactul informaticii asupra criptologiei în zilele noastre, respectiv în ceea ce privește crearea unor cifruri indescriptibile, în condiții de prelucrare și transmitere a informațiilor secrete cu viteze amețitoare.

În acest volum sunt prezentate eforturile depuse de Serviciul Național de Cifru și Transmisii Cifrate al țării noastre pentru conceperea și utilizarea unui cifru de stat, destinat securizării și protejării comunicațiilor guvernamentale operative ale statului român. Autorii ne arată realitatea în care trăim, înconjurați de telefonul mobil, cardul bancar, televiziunea, internetul etc. - toate acestea utilizând forme de criptare computerizată - menite să ne pună la adăpost de indiscreția unor persoane.

Ultimul capitol, *Provocările începutului de mileniu. Serviciile de informații și «criptarea subliminală»*. *Chei pentru decriptarea viitorului* este o analiză a lumii contemporane și a implicării serviciilor de „intelligence” în toate provocările acestui început de mileniu la adresa omenirii, o analiză oferită de profesioniști români cu experiență, în obținerea și gestionarea informațiilor secrete. *„Fără patetism, anecdotică sau spionomanie agresivă, vom încerca să vă dăm posibilitatea de a privi printr-o fantă a ușii, în spatele căreia se țes combinațiile informative; întotdeauna criptate pentru lumea neinițiatilor. Vom dezvălui unele din metodele folosite, dimensiunile și efectele acestor acțiuni, apelând doar la informații certe, mărturisiri credibile și fapte reale.”*

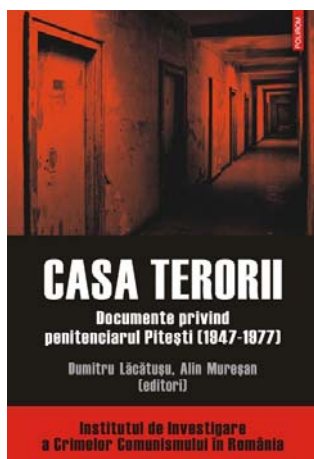
În *Prefața și Postfața* cărții, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu și generalul de brigadă (r) Aurel Rogojan recomandă această lucrare de istorie a criptologiei. *„O lucrare cu caracter sintetic, acoperind o vastă perioadă istorică, poate părea la prima vedere un pionierat riscant într-un domeniu destul de sărac în lucrări de specialitate. Ermetismul bine cunoscut al arhivelor atunci când este vorba de telegrame cifrate, coduri și canalele de comunicație ale acestora, precum și evitarea, de obicei cel puțin prudentă, a subiectelor care ar putea implica dezvăluiri de chei, cifruri și coduri secrete, constituie un motiv credibil pentru o prezentare a tematicii abordate, guvernată de precauțiuni restrictive... Fără a cădea în capcana unei simple înșirui de date și documente, și nici a demonstrațiilor în exces de tehnică a*

cifrurilor, autorii propun o viziune interesantă, cu caracter enciclopedic, a criptologiei românești... Astfel, lucrarea reușește să se constituie într-un veritabil Corpus al scrierii criptice pe teritoriul României, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.”

„Eveniment editorial de excelență, lucrarea *O istorie a criptologiei românești*, autori Vasile Maieran și Dan Dulciu, reprezintă atât în planul informațiilor și conexiunilor inedite, cât și al interpretărilor științifice interdisciplinare, complinirea absenței unor abordări etno-istorice și socio-politice ale secretului ca instituție fundamentală și cel dintâi pilon de rezistență al civilizațiilor, trecute ori prezente și pe care politica l-a sacralizat ca instrument al guvernării,” afirma, la rândul său, generalul de brigadă (r) Aurel I. Rogojan.

Alina Fokt
Biblioteca Județeană Mureș

Casa terorii. Documente privind penitenciarul Pitești (1947-1977),
editori Dumitru Lăcătușu, Alin Mureșan, Iași, Editura Polirom, 2009,
424 p.

Apărut sub egida Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România și a Editurii Polirom, volumul *Casa Terorii* își propune să marcheze 60 de ani de la începerea, în decembrie 1949, a celei mai dure și inumane acțiuni represive ce a avut loc în România, încercând totodată să tragă un semnal de alarmă cu privire la situația actuală a clădirii fostului penitenciar din Pitești.

Cartea se adresează în primul rând celor care cunosc evenimentele petrecute la Pitești și însumează o colecție de documente inedite și importante pentru înțelegerea mecanismelor ascunse, fiind concepută în așa fel încât poate fi lecturată atât de către cunoscători, dar și de către cei care dețin cunoștințe minime despre această acțiune.

Volumul conține, în primul rând, informații inedite despre acel fenomen numit „reeducarea” din penitenciar, dar și despre istoricul și regimul acestui loc de detenție în perioada comunistă (1947-1977); documentele incluse constituie o sursă indispensabilă pentru înțelegerea acestui proces, fiind completate de două studii și un aparat critic ce prezintă în detaliu mecanismele așa zisei „reeducării,” etapele acesteia, precum și scurte biografii ale principalelor personaje implicate în acest proces. Studiile și documentele din cele două părți au fost repartizate celor doi editori, în funcție de preocupările principale ale fiecăruia; astfel, prima parte *Reeducarea* i-a revenit lui Alin Mureșanu, iar cea de-a doua, *Istoric și regim penitenciar* lui Dumitru Lăcătușu.

Întrucât închisoarea din Pitești a devenit aproape sinonimă cu acțiunea violentă din anii 1949-1951, iar documentele descoperite în arhive sunt contribuții semnificative la înțelegerea mecanismului său de funcționare, s-a decis publicarea într-o parte distinctă a acelor acte ce aveau ca subiect principal penitenciarul de la Pitești.

În ceea ce privește editarea documentelor, pentru a contextualiza și explica documentele, precum și pentru a evita interpretările tendențioase ori false, asupra conținutului acestora nu s-a intervenit aproape deloc, astfel că ele abundă în formulări greșite și erori gramaticale, nesemnificate în text.

În așa-numita „literatură de detenție,” penitenciarul de la Pitești ocupă un loc central, alături de alte închisori emblematice ale regimului comunist, însă celebritatea Piteștiului se datorează unuia dintre cele mai terifiante experimente de „reeducare” a ființei umane care s-a desfășurat în acel loc concentraționar. Impropiu cunoscut drept „reeducare,” evenimentul atroce din închisoare nu și-a găsit nici până azi o denumire care să poată cuprinde în totalitate complexitatea și macabrul nemărginit ce l-au definit: „după bătăile de la camera 1 corecție, centrul acțiunii se muta la camera 4 spital, fostă infirmerie a închisorii, sala fiind mult mai încăpătoare și se putea trece la loturi mai mari de deținuți.”

Marea majoritate a celor închiși pe motive politice își formaseră personalitatea pe două coordonate principale, aflate în completă contradicție cu doctrina comunistă: naționalismul și creștinismul. Atacul, în fapt, începea cu constrângerea victimelor să acuze public educația

creștină pe care au primit-o și să vorbească împotriva creștinătății, în timp ce studenții de la Teologie, de exemplu, deținuții care se manifestaseră evlavios și preoții reprezentau victimele preferate pentru mulți dintre agresori.

Efectele torturilor, atmosfera îngrozitoare de la Pitești sunt aproape imposibil de cuantificat, atât din punct de vedere al traumelor psihice și ale sechelelor fizice produse, cât și ca număr de victime.

Resentimentele personale - firești, având în vedere traumele majore - s-au îmbinat cu încercările de recrutare ca informatori a victimelor (reușite în unele cazuri) și a fost destul de facil să se ajungă la acuzații reciproce, fățișe ori ascunse.

„Pentru ca decăderea morală să fie ireversibilă, victimelor li se solicita autoflagelarea publică, un exercițiu de renunțare la propria personalitate și la tot ceea ce a contribuit la formarea ei: familie, prieteni, credință etc. și drept urmare anihilarea politică și civică a victimelor.”

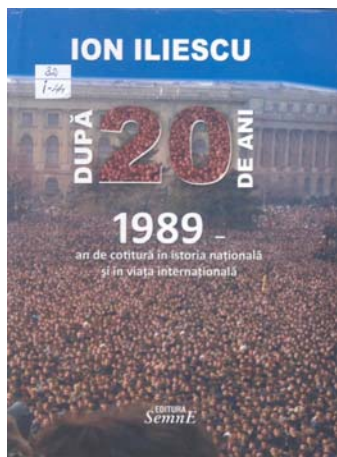
Fenomenul Pitești s-a generalizat mai târziu la nivelul întregii populații. Mai multe victime ale acțiunii violente au arătat că „Piteștiul” a fost un microcosmos al viitoarei societăți românești, un laborator de testare, dar, desigur, comparația este valabilă doar la nivelul efectelor, nicidecum al metodei prin care s-a acționat.

Ramona Dragomir
Biblioteca Județeană Mureș

Ion Iliescu, *După 20 de ani - 1989 - an de cotitură în istoria națională și în viața internațională*, București, Editura Semne, 2010, 467 p.

Volumul de față prezintă evoluția vieții politice românești din perioada decembrie 1989 - mai 1990, când au avut loc primele alegeri libere care au dat viață unor obiective esențiale ale revoluției: promovarea în viața politică și în structura statului a principiilor democratice ale pluralismului politic și organizarea statului de drept pe principiul separației puterilor în stat, alegerea Adunării Constituante pentru elaborarea noii Constituții - democratice - a țării. Au fost reunite, de asemenea, texte prezentate de autor la sesiuni de dezbateri organizate de

Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989 (IRRD) și expuneri consacrate celei de a 20-a aniversări a revoluției române, în cadrul unor

manifestări desfășurate la Academia Română și la Clubul din București, precum și texte publicate în presă cu diferite ocazii. Lucrarea cuprinde, în completare, și o expunere prezentată la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, intitulată *1971 - anul schimbărilor ideologice în România*, toate însoțite de o anexă documentară integrând principalele documente ale Revoluției Române. Este inclusă și stenograma convorbirii autorului cu membrii comisiei senatoriale, din 16 decembrie 1994, pentru cercetarea evenimentelor din

decembrie 1989.

După 20 de ani de la declanșarea revoluției din decembrie 1989, care a schimbat fizionomia societății românești, în contextul unor ample schimbări pe plan internațional, a apărut o întreagă literatură, cuprinzând scrieri ale celor ce au participat la desfășurarea evenimentelor din Timișoara, București și din alte centre importante, precum și unele lucrări de sinteză asupra revoluției în ansamblul ei. Unele încearcă să descifreze sensul și amploarea fenomenului care a dus la răsturnarea vechiului regim și la trecerea României spre noul regim - numit de unii democrație și stat de drept - altele au un conținut denigrator la adresa revoluției.

Anul 1989 reprezintă marele șoc din finalul unui „secol scurt.” *„Am fost cu toții martori la un moment de vârf nu doar pentru istoria României și a țărilor est-europene, ci și pentru comunitatea internațională, în ansamblul ei, căci anul revoluționar 1989, finalizat de fapt cu prăbușirea Uniunii Sovietice în 1991, a influențat întreaga istorie contemporană.”*

Autorul prezintă revoluția română din 1989 făcând unele comparații cu statele europene care au avut o experiență similară. *„În România nu a fost posibilă o revoluție pașnică, «de catifea», cum au numit-o cehii pe a lor, sau tranziția politică negociată a polonezilor prin discuții putere-opoziție determinând așezarea politicului, socialului, economicului într-un cadru*

democratic, civilizată, pașnic. După cum tot pașnic au procedat bulgarii când l-au înlăturat pe Jivkov. În România, chiar și soluția bulgarilor ar fi scutit de multe suferințe, tranziția de la totalitarism la democrație făcându-se sub alte auspicii.” Ion Iliescu susține că singura soluție avută de opoziție în 1989 a fost explozia socială, explozie pregătită și prefigurată de evoluția, mai ales în anii '80, a economiei și, în general, a societății românești. El afirmă că, în comparație cu toate statele din CAER, România era, în 1989, țara cu contradicțiile de sistem cele mai puternice. În celelalte state din Europa estică se deschisese, după ce Mihail Gorbaciov, prin perestroika, pusese în discuție sistemul existent, calea spre reforme politice și economice.

După 20 de ani, autorul susține că două elemente fundamentale se regăsesc în cazurile prăbușirii comunismului în 1989. Astfel, sistemul era perceput în plan istoric, încă de la apariția, în lumea intelectuală progresistă și în mișcarea muncitorească internațională, ca promisiunea, în plan politic, a unei democrații mai dezvoltate decât așa-numita democrație burgheză din epocă, bazată pe alegeri libere, pe vot, deci democrația reprezentativă. Un al doilea element fundamental regăsit în cauzele prăbușirii comunismului în 1989 este întâlnit pe plan economic, în confruntarea dintre două sisteme opuse: cel economic de piață capitalistă și cel din statul totalitar comunist al economiei centralizate.

În articolele și alocuțiunile rostite cu ocazia aniversărilor revoluției române, Ion Iliescu afirmă că, odată cu discuțiile despre revoluția română, dar și despre evoluțiile statelor din Est în 1989, se vorbește despre ieșirea din totalitarism, cu cele două posibile modele ale acesteia: *„transferul pașnic sau cel violent, aplicarea unuia sau a altuia fiind în funcție de starea națiunii respective, de prezența sau de absența unor valori, a unor elemente ale societății deschise etc.”*

„Cei douăzeci de ani scurși de la prăbușirea comunismului în estul Europei, dar și cei patruzeci și cinci de ani de totalitarism, au demonstrat un lucru: dacă vrea să dureze, un sistem politic, economic, sau social trebuie să-și construiască permanent alternative, să fie conștient de faptul că nu este unic, ci se află în competiție cu alte sisteme.”

În concluzie, autorul afirmă: *„Probabil că secolul XXI va însemna afirmarea realismului prin promovarea unor soluții rezultate din justa îmbinare a locului și rolului statului și al pieței, respectiv a factorilor de*

reglementare, care să prevină sau, după caz, să elimine excesele piețelor și mai ales să corecteze efectele sale negative în plan social: polarizare socială inacceptabilă, sărăcie, violență socială, fanatisme de toate felurile, atât în plan național, cât și în plan global, și care să contribuie la creșterea generală a bunăstării, la eliminarea sărăciei extreme, a bolilor sociale, a analfabetismului.”

Alina Fokt
Biblioteca Județeană Mureș

**Vadim Cujbă, Aspecte geopolitice și geoeconomice ale formării și
destrămării sistemului colonial englez,
Iași, Editura Lumen, 2009, 141 p.**

Lucrarea *Aspecte geopolitice și geoeconomice ale formării și destrămării sistemului colonial englez*, semnată de Vadim Cujbă, a apărut la Iași, la Editura Lumen, în 2009. Este o lucrare în care autorul surprinde, prin aspectele economice și geopolitice ale sistemului colonial britanic, mecanismul de funcționare a unui organism politic complex prin structura sa, care a reflectat etapele de dezvoltare ale imperiului, din punct de vedere politic și economic și, inclusiv, al relațiilor cu alte puteri coloniale. Vadim Cujbă a urmărit schimbările de pe harta politică de-a lungul timpului istoric și influența Marii Britanii, ca putere colonială, asupra acestor modificări spațiale.

Colonialismul englez a reprezentat, la un anumit moment istoric, un exemplu și un model în ceea ce privește dezvoltarea societăților europene coloniale; el a apărut într-un moment crucial al dezvoltării Europei și al afirmării supremației mondiale a continentului european. Colonialismul englez a avut momentul său de început, apogeu, declin și apoi sfârșit organic. Iar lucrarea de față prezintă întocmai evoluția colonialismului, în toate etapele sale, în capitole separate.

În primul capitol, *Imperiul colonial englez după Marile descoperiri geografice*, este tratată problema organizării politice și economice a coloniilor din America de Nord, precum și situația companiilor comerciale și rolul lor în realizarea obiectivelor politicii coloniale engleze.

Capitolul al doilea prezintă apogeul imperiului de la începutul secolului XX; sunt dezvoltate teme precum schimbările hărții politice din Asia de Sud și de Sud-Est, dezvoltarea economică a acestei zone asiatice în perioada regimului colonial englez, viața social-economică din China, schimbările hărții politice în Asia de Sud-Vest, organizarea politică a Africii de Nord și de Nord-Est.

În capitolul trei, *Sistemul colonial englez în perioada anilor 1900-1938*, este prezentată situația economică britanică din perioada interbelică, importanța economică a canalului De Suez, dar și problema dominației imperialiste engleze în Africa, China și în zone din Asia de Sud-Vest, cum sunt: Iraq, Iordania, Yemen, Imamatul Oman și sultanatul Mascat, Omanul Unit, Qatar, Bahrain și Iran.

În capitolele patru, cinci și șase autorul tratează problema Egiptului și a Ligii Statelor Arabe, situația Malaysiei după cel de-al doilea război mondial și situația imperiului colonial britanic după 1947.

În capitolul șapte, autorul prezintă situația sistemului colonial englez în perioada anilor '60; sunt prezentate aspecte economice și geopolitice ale fostelor colonii engleze din Asia de Sud-Est și din Africa. În 1960, suprafața ținuturilor coloniale mai atingea doar 7% din suprafața lumii, adică foarte puțin, având în vedere că în 1900 atingea 55% din suprafața lumii. Încă din anii '50, o parte din statele africane au început să se elibereze de sub dominația imperialistă. Primul stat care s-a eliberat a fost Egiptul, în 1953, urmând, în 1956, Sudanul și pe rând și alte state africane. În 1960, suprafața teritoriilor deținute de Marea Britanie în Africa era estimată la 4 milioane de km² sau ½ din suprafața colonială totală a Africii, cu o populație de 37 milioane locuitori. Spațiul colonizat în Asia, în 1960, era astfel de 2 ori mai mic decât cel de la sfârșitul anilor '40 și de 8 ori mai mic decât cel de până la al doilea război mondial.

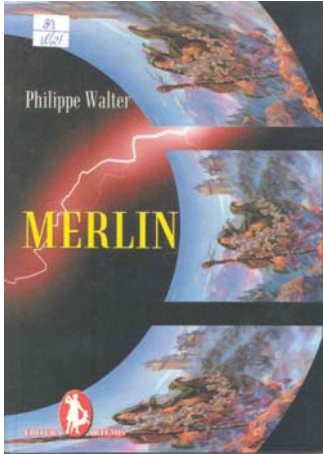
Ultimul capitol prezintă aspectele geopolitice ale Imperiului Britanic. În opinia autorului, „*Imperiul a fost o colecție de state, un răsfirat ansamblu de piese răvășite în toate părțile lumii, fără unitate și continuitate*”

teritorială. Prin urmare, un imens organism politic, în care Anglia este metropola periferică, fiindcă Anglia se găsește la marginea apuseană a Europei. Imperiul a dezvoltat o proprie conștiință de demnă existență, fondată, înainte de orice, pe egalitatea de drepturi și pe libertatea cinică ce i se cuvine fiecărui om al comunității.”

Autorul a întocmit un studiu aprofundat al sistemului colonial englez, acest fapt reiese și din bibliografia prezentată la sfârșitul cărții. Pentru elaborarea acestei lucrări, autorul a folosit diferite metode - grafică, statistică, și istorică, dar și analiza și comparația.

Aurica Cîmpean
Biblioteca Județeană Mureș

Philippe Walter, *Merlin și cunoașterea lumii*, București, Editura Artemis, 2010, 180 p.

Merlin este un personaj legendar al povestirilor arthuriene create de vechii locuitori ai Marii Britanii. Povestirile nu sunt convingătoare în privința originii lui Merlin. Unele susțin că tatăl lui ar fi fost un demon, iar mama o călugăriță de la abația Carmarthen din Țara Galilor, altele îl arată drept tată pe un soldat. Merlin este persoana care l-ar fi învățat pe prințul Arthur și l-ar fi ajutat spre a deveni rege. Finalul povestirilor indică un declin al puterii lui Merlin și o sporire a influenței științei, deci un tranzit de la obiceiurile vechi, legate de magie și ocultism, la știința modernă. El este, în acest fel, simbolul unei lumi anacronice care se stinge, făcând loc unei lumi moderne și raționale.

Mult timp a domnit ideea potrivit căreia cultura și civilizația europeană s-ar fi născut exclusiv în Grecia și ar fi înflorit grație Imperiului Roman. Dar această dogmă nu reprezintă decât o parte a adevărului,

deoarece ea ignoră domeniul cultural celtic care se întindea pe un spațiu vast și care a precedat Imperiul Roman din punct de vedere istoric.

Galia și Britannia celtice, după ce au suferit frontal romanizarea, apoi creștinarea, și-au topit cultura în cea a evanghelizatorilor lor. A rezultat o reală transformare a culturii celtice primitive în pofida menținerii spațiului și a timpului, ritualuri proprii vechii religii celtice.

A studia personajul lui Merlin înseamnă a scruta memoria primitivă a Europei, cea care a rămas mult timp străină de fabulele greco-latine și de seducțiile cărții biblice. Acest personaj mitic poate revela elemente primordiale ale literaturii secolelor al XII-lea și al XIII-lea.

Mitul lui Merlin este rodul unei evoluții care se explică prin coerența internă a acestei figuri mitice și prin maleabilitatea sa în mai multe contexte culturale diferite. Nu doar textele galeze prezintă mitul lui Merlin, ci găsim acest personaj mitic și în texte latine sau franceze. Potrivit lui Robert de Torigny, bibliotecar la abația du Bec în secolul al XII-lea, existau doi Merlin: un Merlin Ambrozie (*Ambrosius Merlinus*) și un Merlin Silvestru (*Merlinus Silvester*). În textele franceze, Robert de Boron este cel care îi dă personajului lui Merlin o importanță nouă în lumea arthuriană.

În capitolul IV, intitulat *Merlin, copilul - bătrân*, autorul prezintă unele corespondențe ale lui Merlin în diferite mitologii, dar accentul este pus pe prezentarea personajului. În iconografia medievală, Merlin este de cele mai multe ori reprezentat ca un copil. De fapt, el se prezintă sub aparențele cele mai contradictorii. În spatele diferitelor măști, el este mereu el însuși și întotdeauna altul. Diversele sale identificări constituie tot atâtea fugi ale unei ființe presupuse reale și adevărate, adică identificabile. Merlin ar simboliza destul de bine un fel de unitate primordială și nediferențiată purtând în ea toate formele unui demon temporal.

Puterile magice ale lui Merlin sunt numeroase. Ele sunt prezentate de către Philippe Walter în capitolul V al lucrării sale. Merlin dovedește o știință antică, ce poate fi calificată drept druidică. Legătura dintre Merlin și megalizi este una dintre acele teme care dezvăluie mizele științei sale divine. Astrologul și ghicitorul Merlin nu se interesează întâmplător de monumentele megalitice care ar putea constitui adevărate observatoare ale

cerului și care ar fi asociate cu o autentică știință druidică a timpului și a calendarului.

În activitățile sale, și nu numai, Merlin râde ciudat și acest lucru intrigă. Acest râs intervine întotdeauna în împrejurări foarte precise, rituale. Înainte de a formula o profeție, Merlin râde sardonice. Râsul lui este legat întotdeauna de vizionarismul său și de iminența unei revelații. Pentru M. Bloch, râsul lui Merlin implică *„triumful cunoașterii - puterea de predicție - asupra terorii, stăpânirea morții antrenând după sine plăcerea.”*

Pentru că trăiește atât în timpul omenesc, cât și în cel de dincolo, Merlin este atotștiutor: el cunoaște viitorul, ca și trecutul, și domină astfel simpla condiție umană.

Pentru a explica mai bine acest personaj, autorul apelează la informațiile privind originea lui Merlin. Prin originile sale, el aparține lumii celtice. *„Supraviețuirea lui medievală trebuie să-l încorporeze neapărat în creștinism, dându-i un statut în această religie străină pentru el.”* Merlin are în acest caz o natură dublă: păgân prin tatăl său, el este creștin prin mama sa, care este o fecioară foarte pioasă. Merlin este un personaj-cheie al imaginarului medieval în care se reflectă noile obiective ale literaturii: cuvântul imaginar, al cărui ecou trimite la cele mai importante dileme ale ființei.

În final, autorul îi recunoaște lui Merlin statutul de personaj mitic cu puteri magice: *„Povestea lui Merlin este deci cea a unei posedări magice care este însoțită de o descalificare a științei lui. Ea dovedește reversibilitatea acestei științe magice al cărei singur deținător era, aprioric, el. Evident, trebuie să despărțim aici tradiția mitică veche antică de eventuala sa reinterpretare misogină și medievală. În cadrul romanelor de proză, profund pătrunse de ideologia creștină, trista aventură a lui Merlin trebuie să-l determine pe cititor să mediteze asupra șireteniei femeilor ca și asupra capcanelor iubirii. Dar, fără îndoială, nu acesta este esențialul, căci alta este miza acestei magii. Ea este mai ales obiectul unei dispute între principiul masculin și principiul feminin al divinității. Această luptă de natură teologică nu rezolvă în nici un fel raportul știință-sacru.”*

Szálkai Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományából, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kiado, 2009, 132 p.*

La 28 ianuarie 2010, Palatul Culturii din Târgu-Mureș a găzduit vernisajul expoziției „*Armales Transylvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományából*” [Armales Transylvanorum. Selecție din armorialele emise de principii transilvăneni], evenimentul fiind însoțit de lansarea cărții cu același nume.¹ Atât expoziția, cât și volumul sunt rezultatul muncii de cercetare de peste trei ani al unui tânăr istoric din Debrecen, Ungaria.

Autor al mai multor studii legate de heraldică și istorie socială, Szálkai Tamás și-a susținut recent doctoratul la Universitatea din Debrecen, cartea prezentată fiind lucrarea sa de debut. Volumul a fost publicat în anul 2009 în Ungaria, de către editura Attraktor, în cadrul seriei *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Volumul este scris în limba maghiară, variantele în limbile română și germană fiind în curs de apariție.

Scopul autorului a fost acela de a selecta exemple reprezentative, atât din punct de vedere heraldic, cât și din punct de vedere artistic, stemele studiate fiind alese din peste 500 de armoriale din fondul a șase arhive din Ungaria și România. Documentele au fost emise de principii transilvăneni în perioada 1583-1684, printre beneficiarii acestor privilegii numărându-se ardeleni din diverse categorii sociale.

Cartea se împarte în două secțiuni, prima fiind un studiu general despre armoriale, cea de a doua parte reprezentând descrierea și catalogul

¹ Pentru mai multe informații despre expoziție vezi site-ul oficial: <http://armales.unideb.hu/bemutakozas.html> (accesat ultima dată pe 30 august 2010). Pentru reacțiile în presa locală vezi Alin Zaharie, *Blazoane Transilvănene expuse la Palatul Culturii*, în *Zi de Zi*, anul VI, nr. 1417, 26 ianuarie, 2010, p. 12 și Nagy Botond, *Armales Transylvanorum*, în *Népújság*, anul LXII, nr. 24/17411, 30 ianuarie, 2010, p. 4.

de blazoane. Din prima secțiune, putem afla concluziile la care a ajuns autorul în cadrul acestei cercetări, și anume definirea armorialului, cum a evoluat acest tip de document, care au fost condițiile acordării unui asemenea privilegiu, amănunte privind baza socială și ocupațiile beneficiarilor, respectiv locul lor de origine.

După cum se precizează chiar de la început, studierea unui singur armorial nu poate oferi concluzii notabile, însă analizarea unui număr atât de mare oferă noi informații cercetătorilor istoriei sociale și culturale.

Din capitolul introductiv aflăm semnificația termenilor *armorial*, *nobili armaliști*, detalii despre stadiile de evoluție ale genului, modalitățile de dobândire a unui blazon pentru transilvăneni. Studiul continuă cu prezentarea structurii și a conținutului documentului, insistând și asupra câtorva cazuri cu distincții suplimentare speciale. Armorialul se deosebește de celelalte tipuri de diplome privilegiate în special prin imaginea stemei, de aceea este important de analizat cine a pictat aceste ilustrații, care sunt caracteristicile stilului, respectiv, care au fost armorialele falsificate.

Analizând aceste armoriale, putem afla informații interesante despre statutul social al privilegiaților. Dobândirea unui armorial le-a fost accesibilă dascălilor, preoților, artiștilor, diplomaților, soldaților și ofițerilor, dar și unor simpli meșteșugari.

În partea a doua a volumului *Armales Transylvanorum* sunt prezentate cele 50 de blazoane studiate. Grupate în ordinea cronologică a emiterii lor, în fiecare caz aflăm circumstanțele donației: cine, unde și când a emis documentul, care sunt persoanele înzestrate cu o astfel de distincție, respectiv motivele pentru acordarea unui asemenea privilegiu.

Descrierea stemei reprezintă una dintre cele mai importante componente ale unui armorial, deoarece aceasta confirmă sau infirmă folosirea unei imagini autentice. Pentru a fi accesibile și publicului larg, autorul traduce aceste segmente (citatele originale, în limba latină, fiind menționate în notele de subsol). Găsim descrieri al scuturilor de diverse tipuri (în cele mai multe cazuri militare, de culoare azur), în câmpul sau aria cărora sunt reprezentate diverse animale, păsări sau figuri umane, purtând veșmintele și armele epocii. Scuturile sunt timbrate de coifuri militare, în majoritatea cazurilor surmontate de coroane regale, iar de pe

coama coifurilor se revarsă lambrechine colorate, ornamentând frumos laturile scuturilor.

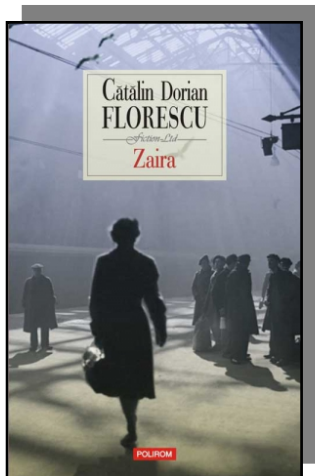
Pe lângă indicarea locului păstrării acestor documente, notele de subsol enumeră caracteristicile externe ale diplomelor, respectiv dimensiunile suportului și a imaginii propriu-zise, precum și informații despre sigilii. Pentru a asigura o mai bună orientare geografică, volumul este însoțit de o hartă a Transilvaniei epocii studiate și de un index de localități.

Marea majoritate a stemelor cuprinse în volum ies din adâncurile arhivelor pentru prima oară și sunt prezentate publicului sub formă de fotografii de o foarte bună calitate. Imaginile color ne oferă o introspecție în lumea pitorească a heraldicii epocii premoderne.

Cititorul curios se poate întreba care este beneficiul real al unei asemenea lucrări. Răspunsul vine de la însuși autorul cărții: analiza acestor documente ne oferă o imagine mai nuanțată a societății premoderne. În concluzie, putem spune că, prin folosirea izvoarelor nepublicate până acum, *Armales Transylvanorum* oferă o introspecție interesantă în aspectele heraldicii din Transilvania epocii principatului, de aceea volumul poate fi folosit cu succes atât de specialiști, cât și de publicul larg interesat de blazoane.

Weisz Szidónia
Biblioteca Județeană Mureș

Cătălin Dorian Florescu, *Zaira*, Iași, Editura Polirom, 2010, 465 p.

Zaira, un titlu pentru un roman fermecător. *Zaira*, un nume simplu, de origine italiană sau spaniolă, un nume de fată cu semnificația de „roză” în limba arabă. *Zaira*, „o carte care atinge sufletul oamenilor.” Sau, dacă preferați, *Zaira*, numele real al unei păpușărese care s-a născut pe o moșie din Strehaia interbelică, a trăit în Timișoara anilor ‘60 și a

ales calea exilului american, pentru a se reîntoarce în țară, târziu, în preajma vârstei de 80 de ani.

După cum ne spune scriitorul, povestea Zairei începe, cu surle și trâmbițe, în gara din comuna Strehaia. Viața ei se derulează în manieră neobișnuită: când lent, când tumultuos, când legănată de firul poveștilor inventate de vărul Zizi, când sub imperiul unor experiențe de viață ieșite din comun, conturate sub presiunea unor evenimente incredibile, generate mai întâi de desfășurarea războiului și, mai târziu, de instaurarea comunismului. Destinul Zairei este destinul unei femei care a copilărit într-o familie de moșieri înstăriți, a beneficiat de grija atentă a mătușii Sofia, de educația severă a bunicii - venită din Catalonia, - de dragostea necondiționată a vărului Zizi, de vizitele sporadice ale mamei - pierdută fie la Paris, fie în Bucureștiul interbelic, - de atenția slujitorilor și a țăranilor care lucrau pentru bunica și mătușa ei.

Stăpână peste o lume dominată de povești și personaje miraculoase, Zaira, ea însăși personaj de poveste, își construiește, de timpuriu, o lume interioară extrem de bogată. Eroina evadează, din când în când, din lumea închipuirilor pentru a mușca din viața reală, pentru a participa la diferite jocuri și năzdrăvănii inițiate de vărul Zizi, pentru a inspecta împrejurimile împreună cu Paul - prietenul din copilărie, confidentul și, ulterior, soțul ei, - pentru a asista la diferite ritualuri legate de viața de pe moșie, pentru a fi prezentă la evenimente cruciale legate de naștere, nuntă sau moarte. Iar, mai târziu, pentru a asista neputincioasă la ororile războiului, pentru a suporta constrângerile regimului comunist și pentru a înfrunta provocările exilului.

Copilăria și adolescența, familia și societatea, viața și moartea, dragostea și ura, tristețea și bucuria, împlinirea și umilința, speranța și deznădejdea, fidelitatea și trădarea, patima și joaca sunt prinse în mintea și sunt filtrate prin sufletul acestei femei. Iar Cătălin Dorian Florescu face din viața Zairei subiect de roman.

Autorul, născut în 1967 la Timișoara și stabilit, din 1982, în Elveția, reușește să pătrundă, cu virtuozitate intuitivă, în cele mai ascunse cotloane ale minții și sufletului feminin. Romanul, scris de el în limba germană și publicat în versiune originală la Zürich, în 2008, surprinde din mai multe motive. Mai întâi, deoarece este redactat la persoana I, ca și cum autorul și

personajul principal ar fi o singură persoană. În al doilea rând, fiindcă, din perspectiva unui psiholog încercat, Cătălin Dorian Florescu, furnizează cititorilor episoade memorabile din viața eroinei principale, momente de viață marcante, redată cu umor și ilustrate cu un talent scenografic deosebit. În al treilea rând, prin faptul că narațiunea este formată din clișee descriptive, care ne poartă prin România interbelică, aduc în fața ochilor aspecte legate de ororile celui de al doilea război mondial și dezgroapă situații incredibile provocate de răspândirea ideologiei leniniste și instaurarea regimului comunist.

Toate aceste istorii, evenimente și amintiri sunt expuse și analizate prin prisma trăirilor sufletești ale Zairei - copila părăsită de mamă și ignorată de tată, adolescența maturizată prea devreme și femeia matură, care cunoaște satisfacțiile maternității și deliciile dragostei, dar care își caută neobosit împlinirea pe fondul menținerii unui echilibru firesc între iubire și setea de libertate, între datorie și împlinirea personală. Mii de sentimente și sute de gânduri se îngheșuie în sufletul Zairei, femeia păpușar, mama devotată, dar tăcută, femeia râvnită și înșelată.

Amintirile eroinei sunt captivante: istoria vieții ei a fost mereu marcată de evenimente dramatice, anii tinereții și maturității ei au stat sub semnul luării unor decizii radicale. În cele din urmă, viața Zairei a ajuns subiect de roman și a reușit să fie cunoscută de peste 25000 de cititori vorbitori de limbă germană.

Editura Polirom a adus povestea Zairei în țară și a oferit publicului versiunea românească a unui roman „*impunător, greu de amintiri și palpitant*” (*Die Welt*).

Neîndoielnic, *Zaira* este o carte cu certe elemente biografice, este un amplu volum în proză, cu inserții istoriografice și social-politice, este un roman ce se citește pe nerăsuflăte. Cătălin Dorian Florescu a creat aici un discurs literar în care secvențele se derulează ca într-o producție cinematografică, iar scenele, mai lungi sau mai scurte, sunt încărcate de imagini memorabile, șocante chiar. În romanul lui Florescu domină vizualul. Imaginile din volum se așează, una după alta, se înșiră în mintea cititorului care, spre exemplu, este vrăjit de mișcarea grațioasă a mâinilor lui Traian, preocupat cu mânguirea păpușilor, folosind procedee artistice

aproape mistice sau același cititor urmărește secvențele pasionale în care palmele lui Traian intră într-un dialog senzual cu trupul iubitei.

Tehnica exprimării secvențiale îi oferă autorului șansa de a fixa pe hârtie portretele unor personaje cât se poate de reale. Eroii lui Cătălin Dorian Florescu sunt personaje vii, se întrepătrund, interacționează, se influențează reciproc, își pun întrebări, se frământă, se hrănesc cu speranțe, aleargă după iubiri neîmplinite, ca și cum viața nu ar mai avea răbdare, ca și cum ar fi înghițiți de fluxul vieții cotidiene. Ele au intervenit într-un fel sau altul în viața Zairei, au manipulat-o, i-au modelat destinul.

Ce a îndemnat-o pe Zaira să-și depene povestea și să o încredințeze îndrăznețului autor nu se știe! Este cert că Zaira Mantra și-a ascultat glasul lăuntric. Și-a împărtășit viața cu Cătălin Dorian Florescu și a devenit celebră peste noapte. Având curajul de a se reîntoarce la Timișoara, după ce a cunoscut ororile războiului, nedreptățile comunismului și poverile exilului, Zaira apare astăzi ca un simbol al femeilor curajoase care și-au învins propriul destin și au urcat în trenul vieții cu capul sus și cu zâmbetul pe buze.

Zaira este un roman de care te îndrăgostești imediat. Parcurgerea celor 465 de pagini ale cărții îți creează surpriza unei lecturi reconfortante, de neoprit, lectura unui discurs literar ce poate fi receptat ca roman biografic, ca roman de dragoste sau ca specie a romanului realist modern. Când citești cartea lui Cătălin Dorian Florescu ai impresia că asیști la un film: ca spectator, dorești cu ardoare să afli finalul, iar, când acesta s-a produs, nu îți dorești altceva decât să o iei de la început.

Încercați și voi, pătrundeți dincolo de țesătura textuală a cărții pentru a afla singuri ce s-a ales de viața Zairei, ce a rămas din povestea celebrei păpușărese.

Liliana Moldovan
Biblioteca Județeană Mureș

În îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș au apărut:

- ❖ *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai = Catalogul incunabilelor din Biblioteca Teleki-Bolyai*, 1971.
- ❖ Dimitrie Poptămaș, Mészáros Iosif, *Biblioteca Județeană Mureș* [Ghid], 1979.
- ❖ *Bibliotheca Telekiana*, [Ghid ilustrat, limbile: română, maghiară, germană, franceză și engleză], [1994].
- ❖ *Țara Fagilor*, vol. 3 - 13. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni. Întocmit de Dumitru Covalciuc, Cernăuți, 1994-2004.
- ❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 23 dec. 1989 - 31 dec. 1994 - Időszaki kiadványok bibliográfiája*, 1995. (Bibliografii mureșene, 1).
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor, hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1990-1995*, 1997. (Bibliografii mureșene, 2).
- ❖ *Biblioteci, Arhive & Centre de informare în secolul XXI*. Lucrările conferinței Brașov, 18-22 august 1997, Brașov - Târgu-Mureș - Austin, Texas, SUA, 1997.
- ❖ Tereza Periș Chereji, *Interferențe teatrale româno-maghiare*, 2000.
- ❖ Ana Cosma, *Scriitori români mureșeni*: dicționar biobibliografic, 2000.
- ❖ Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972 = Maros megyei időszaki kiadványok bibliográfiája 1795-1972*, 2000.
- ❖ *Aurel Filimon - consacrare și destin*, 2001.
- ❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000 = Időszaki kiadványok bibliográfiája*, 2001.

- ❖ *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai. Novum Forum Siculorum*, vol. 1 - 2, 2001.
- ❖ *Biblioteca Județeană Mureș*. Caiet documentar elaborat cu prilejul împlinirii a 200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș, 1802-2002, 2002.
- ❖ *Libraria* : Anuar. Lucrările simpozionului național „200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș,” 1, 2002.
- ❖ Fülöp Mária, *Județul Mureș în cărți = Maros megye a könyvekben, 1990-1999* : Bibliografie - Bibliográfia, 2002. (Bibliografii mureșene, 5).
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor și hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1996-2000*, 2003. (Bibliografii mureșene, 6).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 2, 2003.
- ❖ Dimitrie Poptâmaș, *Philobiblon mureșean* : o viață printre oameni și cărți, 2003. (Caiete mureșene; 14).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 3, 2004.
- ❖ Ana Todea, Fülöp Mária, Monica Avram, *Oameni de știință mureșeni*: dicționar biobibliografic: medicină, farmacie, biologie, botanică, zoologie, economie, matematică, fizică, chimie, geologie, astronomie, tehnică, agricultură, 2004.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 4, 2005.
- ❖ Fülöp Mária, Ferencz Klára, *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș: Cărți editate până în anul 1944 - Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete: 1944-ig megjelent könyvek*, 2 vol., 2005. (Bibliografii mureșene, 7).
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 1, 2006.
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 2, 2006.

- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 5, 2006.
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor și hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 2001-2005*, 2008. (Bibliografii mureșene, 8).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 6, 2007.
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 1, 2009.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 7, 2008.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 8, 2009.

*

Publicațiile se pot solicita la sediul Bibliotecii Județene Mureș,

540052, Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2,

Telefon 0265 - 262631, fax 0265 - 264384,

E-mail: director@bjmures.ro ; secretariat@bjmures.ro ;

itbjm@bjmures.ro

Adresa web: www.bjmures.ro